

สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยบูรพา
ต.แสนสุข อ.เมือง จ.ชลบุรี 20131

บทบาทของวัดป่ากับกระบวนการพัฒนาคนและสังคม

กัลยลักษณ์ อยู่เย็น

18 เม.ย. 2559

361378

TH0022961

คู่มือนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

สิงหาคม 2558

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยบูรพา

คณะกรรมการควบคุมคุษฎีนิพนธ์และคณะกรรมการสอบคุษฎีนิพนธ์ ได้พิจารณา
คุษฎีนิพนธ์ของ กัลยลักษณ์ อยู่เย็น ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรปรัชญาคุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม ของมหาวิทยาลัยบูรพาได้

คณะกรรมการควบคุมคุษฎีนิพนธ์

..... อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จันทรชติ มาพุทธ)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุวิชัย โกศัยยะวัฒน์)

คณะกรรมการสอบคุษฎีนิพนธ์

..... ประธาน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พระครูปริยติกิตติธำรง)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จันทรชติ มาพุทธ)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุวิชัย โกศัยยะวัฒน์)

..... กรรมการ
(ดร.ประชา อินัง)

คณะศึกษาศาสตร์ อนุมัติให้รับคุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปรัชญาคุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม ของมหาวิทยาลัยบูรพา

..... คณบดีคณะศึกษาศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.วิชิต สุรัตน์เรืองชัย)

วันที่ 28 เดือน กรกฎาคม พ.ศ. 2558

กิตติกรรมประกาศ

คุณฉันทิพนธ์สำเร็จได้ด้วยดี จากความกรุณาและความช่วยเหลืออย่างดียิ่งจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จันทร์ชลณี มาพุทท และรองศาสตราจารย์ ดร.สุวิชัย โกศัลยะวัฒน์ ที่กรุณา ให้คำปรึกษา แนะนำ แก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ตลอดจนคณาจารย์ในภาควิชา นับจากรองศาสตราจารย์ ดร.สมหมาย แจ่มกระจ่าง ประธานหลักสูตร รองศาสตราจารย์ ดร.ศรีวรรณ ยอดนิล หัวหน้าภาควิชา ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง มา ณ ที่นี้ และขอขอบคุณเจ้าหน้าที่คณะศึกษาศาสตร์ทุกท่าน และคุณสุภักจิรา พรหมสุวิชา ที่ได้ช่วยเหลือในการติดต่อประสานงานให้ ด้วยน้ำใจที่งดงามยิ่ง

กราบนมัสการขอบพระคุณ และขอบพระคุณ คณะกรรมการในการสอบ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พระครูปริยัติกิตติธำรง (ทองขาว กิตติธโร) และ ดร.ประชา อินัง พระครูรักจิตวันพิทักษ์ (เจ้าอาวาสวัดเขาฉลาก) จังหวัดชลบุรี ที่ได้กรุณาช่วยจัดแปลภาษา ตลอดจนถึงแนะนำเพิ่มเติมเนื้อหาของงานวิจัยนี้ให้มีความถูกต้อง สวยงาม มีคุณค่ายิ่งขึ้น ตลอดจนผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ได้กรุณา ตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือให้ พระมหาสมบุรณ์ ญาณโรโต บรรณารักษ์ห้องสมุดวัดนอก จังหวัดชลบุรี ที่ช่วยในการสืบค้นตรวจสอบข้อมูลจากพระไตรปิฎก พระอริการสุชาติ ปัญญาธิโป (เจ้าอาวาสวัดสวนโมกข์) พระอาจารย์หนูพรม สุชาโต (เจ้าอาวาสวัดสุนันทวนารามรูปปัจจุบัน) พระมหาพรพงษ์ วรรณวิโส (รองเจ้าอาวาสวัดป่าดาราภิรมย์) ที่ได้อนุเคราะห์ในการตอบคำถาม ทางโทรศัพท์กับข้าพเจ้าทุกครั้งเป็นอย่างดี

ขอบพระคุณและขอบคุณยิ่งสำหรับ รองศาสตราจารย์ ชูจิตต์ เขียวสมบุรณ์ อาจารย์ผู้เป็น ยอดกัลยาณมิตรที่ได้กรุณาช่วยเหลือเกื้อกูล ในทุกสิ่งทุกอย่าง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมโภชน์ เอนกสุข ที่ได้กรุณาแนะนำในสิ่งที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการเตรียมความพร้อมก่อนลงไปยังสนามวิจัย ลูกศิษย์ ดร.สมชาย พัทธเสน ที่ได้แนะนำ กระตุ้นเตือนให้เกิดความสำเร็จ คุณชนาพร ชูชื่น หัวหน้าหอสมุดแห่งชาติ จังหวัดชลบุรี และเจ้าหน้าที่ที่ได้ให้ความสะดวกในการค้นคว้า

ขอขอบคุณ คุณภาสพงศ์ อยู่เย็น ผู้ช่วยเหลือทั้งกำลังทรัพย์ กำลังกาย กำลังใจ และเป็นธุระ ในการติดต่อประสานงานกับพระคุณเจ้าทุกรูป ตลอดจนขอบคุณกัลยาณมิตรทุกท่านที่มีส่วนในการช่วยเหลือให้งานนี้สำเร็จลุล่วงดังเจตนารมณ์

คุณค่าหรือความดีใดที่เกิดจากคุณฉันทิพนธ์นี้ ข้าพเจ้าขอน้อมบูชาคุณแด่ บิดามารดา พระครูพิศิษฐุชโลปการ (เจ้าอาวาสวัดเนินสุททาวาส) จังหวัดชลบุรี ซึ่งเปรียบเสมือนบิดาผู้จตุประทีปธรรม ให้สว่างในใจข้าพเจ้า ตลอดจนคุณครูอุปัชฌาย์อาจารย์ ผู้มีพระคุณทุกท่าน มา ณ โอกาสนี้ด้วย

กัลยลักษณ์ อยู่เย็น

การวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนดุสิตวิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยบูรพา
ปีการศึกษา 2558

50820234: สาขาวิชา: การศึกษาและการพัฒนาสังคม; ปร.ด. (การศึกษาและการพัฒนาสังคม)

คำสำคัญ: บทบาท/ วัดป่า/ กระบวนการพัฒนาคนและสังคม

กัลยลักษณ์ อยู่เย็น: บทบาทของวัดป่ากับกระบวนการพัฒนาคนและสังคม (THE FOREST MONASTERIES ROLES ON HUMAN AND SOCIAL DEVELOPMENT PROCESS) คณะกรรมการควบคุม คุยฎินิพนธ์: จันทรชตี มาพุทธ, ค.ค., สุวิชัย โกศัลยะวัฒน์, ปร.ด. 200 หน้า. ปี พ.ศ. 2558.

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) คุณลักษณะของวัดป่า เป้าหมาย และความคาดหวังของชุมชนที่มีต่อวัดป่า 2) บทบาทของวัดป่ากับการพัฒนาคนและสังคม 3) กระบวนการพัฒนาคนและสังคมของวัดป่า และ 4) ผลของการพัฒนาคนและสังคม โดยศึกษาจาก 4 พื้นที่ ได้แก่ วัดสวนโมกข์ วัดป่าดาราภิรมย์ วัดสุนันทวนาราม และวัดป่าบ้านตาด งานนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกต แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม สัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis)

ผลการวิจัย พบว่า

1. คุณลักษณะของวัดป่า ทั้ง 4 แห่ง มีความร่มรื่น สงบ สะอาด พระภิกษุสงฆ์ฉันอาหารมือเดียว และฉันในบาตร เป้าหมายของวัดป่า พระภิกษุสงฆ์จะเน้นการปฏิบัติจริงทั้งในเรื่องการปฏิบัติสมาธิภาวนา ขณะเดียวกันก็มุ่งพัฒนาคนในด้านจิตใจ ให้เข้าใจโลก รู้จักตัวเอง รู้จักความทุกข์ ยอมรับความจริง และปรับแนวทางการดำเนินชีวิตให้ได้อย่างมีความสุข ด้วยการพัฒนาจิตใจตนเอง และเกื้อกูลสังคม ความคาดหวังของชุมชน พบว่า ชุมชนต้องการให้วัดป่าเป็นที่พึ่งทางใจ เป็นที่ฝึกปฏิบัติสมาธิภาวนา และเป็นที่ปฏิบัติศาสนกิจ
2. บทบาทของวัดป่าทั้ง 6 ด้าน ได้แก่ ด้านการปกครอง ด้านศาสนศึกษา ด้านการศึกษา สงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ศาสนา ด้านสาธารณูปการ และด้านสาธารณสงเคราะห์ พบว่า เป็นไปตามกฎของมหาเถรสมาคม พระธรรมวินัย และกฎของวัดป่าแต่ละแห่ง
3. กระบวนการพัฒนาคนและสังคมของวัดป่า ได้แก่ การจัดค่ายอบรมสมาธิภาวนา การบรรพชาอุปสมบท การฝึกงานอาชีพเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน การเผยแผ่ธรรมะ โดยมีป้ายคำสอนธรรมะภายในวัด การแจกหนังสือธรรมะ การสวดมนต์ การเทศนาฟังธรรม มีการจัดเตรียมอาหารและที่พักสำหรับผู้มาทำสมาธิ นอกจากนี้ ยังมีการเผยแผ่ธรรมะทางวิทยุ โทรทัศน์ ทางเว็บไซต์ หนังสือธรรมะ และแผ่นซีดี
4. ผลการพัฒนาคนและสังคม พบว่า ผู้เข้าอบรมเกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด ทั้งในด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา มีการเปลี่ยนแปลงด้านบุคลิกภาพ การแต่งกาย การสำรวม มีความอ่อนน้อม มีความรับผิดชอบ และไม่เห็นแก่ตัว ด้านจิตใจ มีความเมตตา เอื้อเฟื้อ มีความเกรงใจผู้อื่น ซื่อสัตย์ จริงใจ ใจเย็น มีสติ มีเหตุผล อดทน กตัญญูรู้คุณ และมีความเสียสละ ด้านปัญญา สามารถเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง รู้เท่าทัน รู้เหตุรู้ผล รู้ดีรู้ชั่ว สามารถดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข ด้านสังคม ผู้ที่ได้รับการขัดเกลามาอย่างดี จะออกมาบำเพ็ญประโยชน์ต่อสาธารณชน โดยทุ่มเทให้ทั้งกำลังทรัพย์และกำลังกาย

50820234: MAJOR: EDUCATION AND SOCIAL DEVELOPMENT; Ph.D. EDUCATION AND SOCIAL DEVELOPMENT

KEYWORDS: ROLE/ THE FOREST MONASTERIES/ HUMAN AND SOCIAL DEVELOPMENT

KANLAYALAK YOOYEN: THE FOREST MONASTERIES ROLES ON HUMAN AND SOCIAL DEVELOPMENT PROCESS. DISSERTATION ADVISORS: JANCHALEE MAPUDH, Ph.D., SUWICHAI KOSAIYAWAT, Ph.D. 200 PP. 2015.

The purposes of this research were to study 1. The characteristics, the target and the community expectation of the forest monasteries 2. The forest monasteries roles on human and social development 3. The process on human and social development and 4. The results of human and social development. The area of study from the 4 regions which were Wat Suan Mokkh, Wat Pa Daraphirom, Wat Sunantawanaram and Wat Pa Ban Tad. This study was a qualitative research using non-participant observation, participant observation and structural interview by the content analysis.

The study found that:

1. The forest monasteries were shady, peaceful and clean. The monks had one meal daily and the food was served in the monk's food bowl. As to each forest monastery principal, it was found that the monks would take practicing Dharma and meditation seriously. At the same time they intended to develop human mind for world, themselves and suffering understanding and adjusted for happiness way of lives by means of mind development and support for community. It was found that the communities expected that the forest monasteries should be their mental supporter and should be the place for practicing meditation and doing religious activities.

2. Six roles of the forest monasteries were composed of administration, religious study, educational welfare, religious dissemination, public assistance and public welfare. It was found that most of these roles were under the Sangha Supreme Council, the rules of Pra Dhammawinai and the rules of each monastery.

3. The processes of human and social development were arranging meditation camps, ordinations, practicing occupations in order to solve economic problems, promote Dharma by putting on Dharma advertising posters, distributing Dharma books, praying, sermon and prepare the food, cosy accommodation, so as to be convenient to those who come for meditation. Besides that, there are Dharma radio Programs, Dharma television Programs, website, Dharma books and CD.

4. The results of human and social development programs were found that the persons participated often obviously revealed a better behavior, mind and wisdom. There were changed in personality dressing, manner, self-controlled, responsible and selfless. As to the mind: they were kind, generous, considerate, honest, sincere, calm, mindful, reasonable, patient, grateful and sacrificial. As to the intellectual: the persons could understand various things correctly, be reasonable and be able to live in the society happily. Socially, one who was well-socialization would work for his society, both with property and strength.

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	จ
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญภาพ.....	ฎ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์.....	5
คำถามในการวิจัย.....	5
ขอบเขตการวิจัย.....	5
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	5
ประโยชน์ที่ได้รับ.....	6
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	7
2 วรรณกรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	8
ประวัติและความเป็นมาของวัดป่า.....	8
บทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์.....	17
ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องทางสังคมวิทยา.....	26
กระบวนการขัดเกลาทางสังคม.....	39
หลักธรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาคน.....	46
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	52
3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	57
พื้นที่ศึกษา.....	57
กลุ่มเป้าหมาย.....	57
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	58
การสร้างและการหาคุณภาพเครื่องมือ.....	59
วิธีดำเนินการวิจัย.....	59

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย.....	59
การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	59
การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล.....	60
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	60
4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	61
วัดสวน โมกข์ หรือวัดธารน้ำไหล (ภาคใต้).....	61
คุณลักษณะ เป้าหมายและความคาดหวังของชุมชนที่มีต่อวัดสวน โมกข์.....	63
บทบาทของวัดสวน โมกข์กับกระบวนการพัฒนาคนและสังคม.....	66
กระบวนการพัฒนาคนและสังคมของวัดสวน โมกข์.....	73
ผลของการพัฒนาคนและสังคมของวัดสวน โมกข์.....	81
วัดป่าดาราภิรมย์ (ภาคเหนือ).....	84
คุณลักษณะ เป้าหมายและความคาดหวังของชุมชนที่มีต่อวัดป่าดาราภิรมย์.....	85
บทบาทของวัดป่าดาราภิรมย์กับกระบวนการพัฒนาคนและสังคม.....	88
กระบวนการพัฒนาคนและสังคมของวัดป่าดาราภิรมย์.....	97
ผลของการพัฒนาคนและสังคมของวัดป่าดาราภิรมย์.....	100
วัดสุন্নันทวนาราม (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ).....	103
คุณลักษณะ เป้าหมายและความคาดหวังของชุมชนที่มีต่อวัดสุন্নันทวนาราม.....	105
บทบาทของวัดสุন্নันทวนารามกับกระบวนการพัฒนาคนและสังคม.....	108
กระบวนการพัฒนาคนและสังคมของวัดสุन्नันทวนาราม.....	114
ผลของการพัฒนาคนและสังคมของวัดสุन्नันทวนาราม.....	118
วัดป่าบ้านดาด หรือวัดเกษรศีลคุณ (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ).....	121
คุณลักษณะ เป้าหมายและความคาดหวังของชุมชนที่มีต่อวัดป่าบ้านดาด.....	123
บทบาทของวัดป่าบ้านดาดกับกระบวนการพัฒนาคนและสังคม.....	125
กระบวนการพัฒนาคนและสังคมของวัดป่าบ้านดาด.....	131
ผลของการพัฒนาคนและสังคมของวัดป่าบ้านดาด.....	135
5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	141
สรุปผลการวิจัย.....	141

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
อภิปรายผลการวิจัย.....	144
ข้อเสนอแนะ.....	150
บรรณานุกรม.....	151
ภาคผนวก.....	160
ภาคผนวก ก.....	161
ภาคผนวก ข.....	168
ภาคผนวก ค.....	173
ภาคผนวก ง.....	178
ภาคผนวก จ.....	195
ประวัติย่อของผู้วิจัย.....	200

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 สรุปความเหมือนและความต่างของวัดป่าทั้ง 4 แห่ง.....	149

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	7
2 แผนภาพการพัฒนา.....	22

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประวัติความเป็นมาที่ยาวนานของชาติไทยเรานั้น วัดมีบทบาทที่สำคัญหลายด้าน ที่เกี่ยวข้องกับชาติบ้านเมืองของเราโดยตลอด ไม่ว่าจะเป็นในด้านการศึกษา ด้านการเมือง การปกครอง ด้านเศรษฐกิจ ตลอดทั้งการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างสังคมและหลักธรรมคำสอน ในศาสนา ได้เข้ามาผสมกลมกลืนกับวิถีชีวิตของคนไทย ดังที่ผู้รู้หลายท่านได้กล่าวไว้ว่า วัดเป็น สถาบันหลักสถาบันหนึ่งซึ่งมีความสำคัญยิ่งต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทยมาช้านาน วัดอยู่คู่กับ ชาติบ้านเมือง และมีส่วนในการช่วยเหลือบ้านเมืองในหลายสถานการณ์ มีทั้งช่วยกู้ชาติ ช่วยรบ กู้สถานการณ์ ช่วยแก้ไขสถานการณ์วิกฤต เป็นกำลังใจ และช่วยในการฟื้นฟูสภาพจิตใจให้กับคน ในสังคม เป็นจุดศูนย์รวมของชาวพุทธ ดังจะเห็นว่าทุกขั้นตอนของกระบวนการดำเนินชีวิตของคนไทยล้วนเกี่ยวพันกับวัดทั้งสิ้น นับตั้งแต่เรื่องของการเกิดกระทั่งตาย โดยเริ่มตั้งแต่เรื่องของการตั้งชื่อ การทำบุญวันเกิด การโกนผมไฟ การบรรพชาอุปสมบท การแต่งงาน และพิธีกรรม ต่าง ๆ รวมไปถึงวันสำคัญในทางพระพุทธศาสนา และเทศกาลต่าง ๆ ซึ่งถือปฏิบัติเป็นประเพณี เหล่านี้ล้วนข้องเกี่ยวกับบทบาทของวัดในพระพุทธศาสนา กระทั่งไม่สามารถแยกออกจากวิถีชีวิต ของคนไทยได้ สถาบันศาสนาจึงมีอุปการะคุณต่อสังคมไทยมาก

อย่างไรก็ตาม โลกยุคปัจจุบันนี้ได้เปลี่ยนไปเป็นโลกไร้พรมแดน ประเทศไทยในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของประชาคมโลก ได้เปลี่ยนแปลงตามกระแสโลกไปอย่างรวดเร็วเช่นกัน ถึงแม้ว่าวัดยังคงเป็นศูนย์กลางในการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคม แม้ผลกระทบทั้งทางตรง และทางอ้อมส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตในสังคมแบบดั้งเดิมต้องเปลี่ยนไป แต่อุปนิสัยของคนไทยในเรื่อง ของความศรัทธาที่มีต่อพุทธศาสนา ที่ได้รับการขัดเกลาจากสถาบันครอบครัวและสังคมดั้งเดิม ยังคงมีอยู่ (กรมการศาสนา, 2551, หน้า 4; พระมหาพุทธนา นรเชฎฐโธ, 2553, หน้า 9; คณาจารย์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2548, หน้า 49)

กระแสสังคมใหม่ที่มาอย่างรวดเร็วและรุนแรง ทำให้หลายคนต้องปรับตัวเข้าสู่ชีวิต ความเป็นอยู่แบบใหม่ที่ต้อง เร่งรีบ แข่งขัน ช่วงชิงโอกาส จึงเป็นสาเหตุทำให้เกิดความเสื่อมถอย ทางด้านศีลธรรมได้ ดูเหมือนว่ายังมีความเจริญทางด้านวัตถุมากเท่าใด ความเสื่อมโทรมทางด้าน จิตใจก็เพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว และนับวันยิ่งขยายวงออกไปเรื่อย ๆ ปัญหาซับซ้อนเกิดขึ้นมากมาย ในสังคม ซึ่งนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงความเสื่อมถอยทางสังคมว่า มีผลมาจากสาเหตุหลาย

ประการ เมื่อกระแสประชาธิปไตยในแนวคิดของชาวตะวันตกได้แผ่ขยายเข้ามา คนไทยบางกลุ่ม ชื่นชอบในเสรีภาพที่เข้ามาในชีวิต และคิดว่าจะทำให้ชีวิตในรูปแบบใหม่นี้ ดีกว่าความเป็นอยู่แบบเดิม โดยไม่ได้คิดถึงสิ่งที่มาพร้อมกับแนวคิดแบบตะวันตก คือ ลัทธิทุนนิยม และเสรีนิยม ซึ่งทำให้ลักษณะนิสัยของคนไทยเปลี่ยนไป โดยเฉพาะชนชั้นปกครองที่เข้ามามีอำนาจในการบริหาร การปกครองบ้านเมือง ทั้งนี้เนื่องจากทุนนิยมสอนให้คนสะสมทุนในทุกด้าน รวมทั้งอำนาจและเงินตรา เพื่อให้มีศักยภาพในการแข่งขันสูงกว่าบุคคลที่คิดว่าเป็นคู่แข่ง จึงทำให้คนเห็นแก่ตัวมากขึ้น ทุนนิยมในกระแสโลกาภิวัตน์ ได้ทำให้กระบวนการกล่อมเกลาคคนในสังคมไทยผิดแผกไป หลายคนล้มหน้าทิ่มของตน ปลอ่ยให้กิเลสนำพาไปสู่ระบบเสรีประชาธิปไตยที่ไร้ขอบเขตและกตিকা สังคมไทยตกเป็นเหยื่อของความเปลี่ยนแปลงนั้น ทำให้สูญเสียสังคมคุณธรรมอย่างเห็น และด้วยวิถีชีวิตที่ปรับเปลี่ยนไปในลักษณะที่ต่างคนต่างอยู่เพื่อคั้นรันทงเศรษฐกิจมีมากขึ้น ส่งผลให้ความสัมพันธ์ในครอบครัวอ่อนแอลง การอบรมสั่งสอนปลูกฝังศีลธรรม และค่านิยมที่ดีงามของคนรุ่นใหม่ที่มีอบให้แก่ลูกหลานเปราะบางลง จึงเป็นบ่อเกิดของปัญหาอื่น ๆ ที่ตามมาอีกมากมาย ในขณะที่จำนวนประชากรเพิ่มขึ้น การขยายตัวของเมือง การพัฒนาอุตสาหกรรม และการท่องเที่ยว ทำให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสิ้นเปลืองและขาดความระมัดระวัง ทำให้ขาดความสมดุลทางธรรมชาติและเกิดสภาพเสื่อมโทรม ส่งผลให้เกิดภัยธรรมชาติที่สำคัญในหลายรูปแบบ เช่น วาตภัย อุทกภัย อัคคีภัย และแผ่นดินไหว เป็นต้น (วีรวิท คงศักดิ์, 2555, หน้า 27-29; อติศร ศักดิ์สูง และคณะ, 2552, หน้า 141)

ปัญหาสุดท้าย มาจากความคิดเห็นต่างมุมมองของคนในชาติ ทำให้แตกความสามัคคี ซึ่งที่ยังหาทางออกไม่ได้ มีผู้กล่าวว่า เมื่อก่อนสมัยปู่ ย่า ตา ยาย มีวัฒนธรรมการให้อภัยกัน สมัยก่อนคนไม่ค่อยจะรู้หนังสือแต่มีคุณธรรมสมบูรณ์ มีอะไร ๆ ที่น่านับถือ ไม่บันดาลโทษะ เหมือนกับคนในสมัยนี้ ที่ไม่มีการบังคับใจตัวเองให้อดทน อดกลั่น (พุทธทาสภิกขุ, 2549 ก, หน้า 42)

จากปัญหาความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วตามกระแสโลกนี้เอง ทำให้เกิดการเสื่อมถอยทางจิตใจ ความหวั่นไหวที่เกิดขึ้นกับจิตใจจากที่ไม่เคยยึดในวัตถุนิยมกลับแสวงหา และให้ความสำคัญต่อวัตถุเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้พฤติกรรมเปลี่ยนแปลงไปตามกลไกของสังคมยุคใหม่ โดยมีใจเป็นต้นตอของทุกปัญหา ดังนั้น ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) เป็นต้นมา เราจึงให้ความสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยชี้ให้เห็นความสำคัญว่า จะต้องพัฒนา “คน” ซึ่งเป็นศูนย์กลางของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เพราะ “คน” สำคัญที่สุดในการพัฒนาประเทศในทุกด้าน เราจะต้องพัฒนาคุณภาพคน ทั้งทางร่างกายและจิตใจ ให้มีความรู้คู่คุณธรรม (ทิพย์พาพร ดันดีสุนทร, 2554, หน้า 47) ยุทธศาสตร์การพัฒนาหลายแผน

ที่ผ่านมา เน้นการพัฒนาคน โดยเอาพื้นที่เป็นตัวตั้ง พัฒนาแบบ “ล่างขึ้นบน” (Bottom up) ไม่ใช่ “บนลงล่าง” (Top down) เอาหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นปรัชญา เป็นกรอบ ซึ่งดูเหมือนดี แต่แทบไม่มีหน่วยงานไหนเอาไปทำจริง แผนพัฒนาแบบล่างขึ้นบน จึงมีแค่แผนที่กำหนดโดยพรรคการเมืองที่เป็นรัฐบาล ที่เอานโยบายของตนเองมาใช้ เพื่อให้เกิดผลโดยเร็วที่สุด เพราะไม่ทราบว่าอายุรัฐบาลจะยาวนานเท่าใด การพัฒนาแบบเร่งรีบ โดยไม่สนใจกระบวนการ (Process) เท่ากับที่สนใจผลลัพธ์ (Output) เป็นความภาคภูมิใจและความสำเร็จทางการเมือง โดยไม่สนใจว่าผลกระทบยาวทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นอย่างไร การทำยุทธศาสตร์พัฒนาท้องถิ่นที่ทำกันจริง จึงมีไม่กี่แห่งในประเทศ ที่เน้นกระบวนการที่มีชุมชนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ (เสรี พงศ์พิศ, 2553, หน้า 15-16) ปัญหาวิกฤติของประเทศไทยนั้น ไม่ใช่วิกฤติของการเงินหรือขาดทรัพยากร หากแต่เป็นวิกฤติของการขาดภูมิปัญญาและจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม เราจึงต้องปฏิรูปการเรียนรู้ของมนุษย์ ให้ฉลาดพอที่จะแก้ปัญหา และพัฒนาทั้งตัวเองและสังคมอย่างมีจิตสำนึกทางสังคมมากขึ้น เพื่อประโยชน์ในระยะยาวของคนทั้งสังคม ดังนั้น ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2560) จึงยังคงใช้แนวคิดและยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการพัฒนาคุณภาพคน ให้มีความรู้คู่คุณธรรม โดยเน้นสถาบันหลัก ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา และสถาบันการศึกษา ในการประสานร่วมมือกันในการหล่อหลอมคนในสังคมให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในทุกด้าน (จินตนา สุขจิตต์, 2549, หน้า 23) อย่างไรก็ตามการศึกษาในยุคปัจจุบันได้แยกศาสนา ออกจากการศึกษา ซึ่งต่างจากเมื่อก่อนที่การศึกษาและศาสนาจะเรียนพร้อมกัน พอเลิกสอนเรื่องศาสนา เรื่องธรรมะก็เหลือแต่ความเป็นคนที่ไม่ถึงความเป็นมนุษย์ คือ ไม่มีจิตใจสูงเหมือนกับ ความหมายของคำว่า มนุษย์ นี่คือการผิดพลาดของการศึกษาที่ไม่ได้ทำให้มนุษย์ได้รับสิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ (พุทธทาสภิกขุ, 2549, หน้า 52) แต่โดยปกติแล้วสังคมจะอยู่ในสภาพที่สมดุล กล่าวคือ ทุกส่วนหรือทุกสถาบันจะปรับตัวเข้าหากันตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น แต่ละสถาบัน ก็จะทำหน้าที่ของตัวเอง แต่ก็ต้องยอมรับความจริงอย่างหนึ่งว่า ไม่มีสถาบันใดที่จะทำหน้าที่ได้ โดยสมบูรณ์ทุกประการ (ศิริรัตน์ แอดสกุล, 2555, หน้า 224)

เมื่อความเจริญทางด้านจิตใจน้อยไป หรือตามไม่ทันความเจริญทางด้านวัตถุ จึงจำเป็น อย่างยิ่งที่คนในปัจจุบันจะต้องหันมาสนใจความเจริญทางด้านจิตใจ แล้วช่วยกันพัฒนาจิตใจ ของตนเอง รวมทั้งชี้นำส่งเสริมให้มนุษยชาติในโลกได้พัฒนาจิตใจของตน เหมือนอย่างที่ทุกชาติ ในโลกกำลังพัฒนาบ้านเมืองของตนอยู่ในขณะนี้ หากทุกคนมีการพัฒนาจิตตามหลักพุทธศาสนา แล้ว เราเชื่อว่า โลกจะมีความสุข และน่าอยู่มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้อย่างแน่นอน (พระธรรมวิสุทธิกวี, 2549, หน้า 17) ปรัชญาการดำเนินชีวิตของคนในสังคมทุกวันนี้เน้นให้คุณค่า ของศีลธรรมต่ำ แต่ให้คุณค่าของวัตถุทรัพย์สินเงินทองและความอยู่รอดสูง จึงส่งผลให้ประเทศ

ไม่เจริญ ก้าวหน้าอย่างที่ควรจะเป็น เนื่องจากโครงสร้างสังคม ขาดการจัดการอย่างเป็นระเบียบ
อย่างี่ควรจะเป็น (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2550, หน้า 17)

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นซึ่งมีผลกระทบโดยตรงต่อสังคมในหลายภาคส่วน ผู้วิจัย
ได้พบได้ทราบเรื่องราวของบุคคลหลายท่าน ที่สามารถประกอบตนและธุรกิจ ตลอดจนกิจการ
ทำงานของตัวเองให้เกิดความเจริญงอกงามได้ โดยบุคคลทั้งหลายเหล่านี้ต่างใช้เวลาในการเข้าไป
ปฏิบัติธรรม อุทิศตนในการช่วยเหลืองานในวัด ครอบครัวมีความสุข และประสบความสำเร็จ
ในหน้าที่การงานเป็นอย่างดี เช่น คุณวีระ จัดแจ้ง เคยประสบปัญหาชีวิต เมื่อได้อ่านหนังสือของ
อาจารย์พุทธทาส ไปปฏิบัติธรรม และได้สนทนากับอาจารย์พุทธทาส ทำให้เขาเกิดกำลังใจและ
กลับไปประกอบธุรกิจเจริญรุ่งเรืองในประเทศสหรัฐอเมริกา ปัจจุบันกลับมาเป็นวิทยากรอบรม
ชาวต่างประเทศที่วัดสวน โมกข์ทุกเดือน และคุณสุนทร คมณา เจ้าของสวนยาง เมื่อก่อนเป็นนักเลง
การพนัน จี๊มา เกร เมื่อได้พบและฟังธรรมของ อาจารย์พุทธทาส จึงหันเหชีวิตกลับมาเอาใจใส่
ครอบครัว และช่วยเหลืองานที่วัดสวน โมกข์ทุกเช้า ช่วงสาย ๆ จึงกลับบ้านไปดูแลกิจการงานและ
ทำสมาธิภาวนาที่บ้าน (เจ้าอาวาสวัดสวน โมกข์, สัมภาษณ์, 9 เมษายน 2556) อีกท่าน คือ คุณวราร
ไรวา เจ้าของร้านเอสแอนด์พี ที่ขายเบเกอรี่และอาหารที่มีสาขาทั่วโลก เป็นลูกศิษย์ของหลวงพ่อไช
สุชีโว วัดपालิไลยวันหรือวัดเขาฉลาก อำเภอบางพระ จังหวัดชลบุรี เคยบวชและปฏิบัติธรรมที่
วัดป่าแห่งนี้ ผลของการขัดเกลาจากวัดป่า ทำให้ท่านนำหลักธรรมไปใช้ ในการประกอบอาชีพ คือ
ไม่ขายสุราหรือของมีเมาในร้านอาหาร และอนุญาตให้พนักงานทุกคนไปปฏิบัติสมาธิภาวนาได้
โดยไม่เสียวันลา (เจ้าอาวาสวัดเขาฉลาก, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2555) ท่านสุดท้าย เป็นนายแพทย์
เมื่อก่อนเป็นคุณหมोजี๊มา แต่เมื่อได้พบและได้ฟังธรรมะของหลวงตาพระมหาบัว ท่านจึงพลิกผัน
ชีวิตตัวเองอย่างรวดเร็ว และประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน ปัจจุบันเป็นผู้อำนวยการ
โรงพยาบาลในอำเภอแห่งหนึ่ง จังหวัดขอนแก่น (ผู้มาทำบุญที่วัดป่าบ้านตาด, สัมภาษณ์,
12 สิงหาคม 2557)

จากที่กล่าวมา ผู้วิจัยเห็นว่าวัดป่าหลายแห่งได้รับความศรัทธาจากคนเป็นจำนวนมาก
และคนที่ไปวัดป่าหลายท่านต่างประสบความสำเร็จในชีวิตและกิจการงาน จึงสนใจที่จะศึกษา
บทบาทและกระบวนการในการพัฒนาคนและสังคมของวัดป่า ว่าเป็นอย่างไร มีกิจกรรมอะไรบ้าง
ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน มีวิธีการหรือขั้นตอนในการพัฒนาอย่างไร ซึ่งยังไม่เคยมีผู้ทำวิจัยเจาะลึก
ลงไปในเรื่องนี้มาก่อน จึงเห็นว่าน่าจะนำมาเสนอเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อวัดอื่น ๆ และสังคม
ต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาคุณลักษณะ เป้าหมาย และความคาดหวังของชุมชนที่มีต่อวัดป่า
2. เพื่อศึกษาบทบาทของวัดป่ากับการพัฒนาคนและสังคม
3. เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาคนและสังคมของวัดป่า
4. เพื่อศึกษาผลของการพัฒนาคนและสังคมของวัดป่า

คำถามในการวิจัย

1. คุณลักษณะ เป้าหมาย และความคาดหวังของชุมชนที่มีต่อวัดป่าเป็นอย่างไร
2. บทบาทของวัดป่ากับการพัฒนาคนและสังคมเป็นอย่างไร
3. กระบวนการของวัดป่ากับการพัฒนาคนและสังคมเป็นอย่างไร
4. ผลของการพัฒนาคนและสังคมของวัดป่าเป็นอย่างไร

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่ ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตพื้นที่ด้วยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) จาก 4 ภาค โดยกำหนดว่าเป็นวัดป่าตามที่มหาเถรสมาคมกำหนด เป็นวัดมีชื่อเสียง พระสงฆ์ถือหลักธุดงค์วัตร คือ ฉ้นอาหารมื้อเดียว ฉ้นในบาตร และมีคนเข้ามาประกอบกิจกรรมในวัด ปีละไม่ต่ำกว่า 1,000 คน ดังนี้

- 1.1 วัดสวนโมกข์ (วัดธารน้ำไหล) ภาคใต้
- 1.2 วัดป่าคาราภิรมย์ ภาคเหนือ
- 1.3 วัดสุন্নทวาราม ภาคตะวันตก
- 1.4 วัดป่าบ้านดาด (วัดเกษรศีลคุณ) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษาบทบาท 6 ด้าน ได้แก่ ด้านการปกครอง ด้านศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ศาสนา ด้านสาธารณูปการ และด้านสาธารณสงเคราะห์

นิยามศัพท์เฉพาะ

วัดป่า หมายถึง สถานที่ที่ร่มรื่น มีสวนป่า พระภิกษุสงฆ์ปฏิบัติธรรมด้วยความสงบ ใช้ผ้าเพียง 3 ผืน ได้แก่ ผ้าสบง จีวร และสังฆาฏิหรือผ้าทาบ บิณฑบาตเป็นประจำ ฉ้นมื้อเดียว ฉ้นในบาตร มีเสนาสนะอยู่ในป่า

บทบาท หมายถึง พฤติกรรมของพระวัดป่าในการอบรมหลักธรรมคำสอนแก่บุคคล ให้มีความรู้และคุณธรรม ประกอบด้วย

1. ด้านการปกครอง หมายถึง การดูแลพระสงฆ์ให้เคร่งครัดตามพระวินัย
 2. ด้านศาสนศึกษา หมายถึง ส่งเสริมการศึกษาพระธรรมวินัยทั้งพระสงฆ์และคฤหัสถ์
 3. ด้านการศึกษาสงเคราะห์ หมายถึง ส่งเสริม อุดหนุน ช่วยเหลือการศึกษา ทั้งสถาบันและบุคคล ไม่ว่าจะเป็นพระภิกษุสงฆ์ สามเณร หรือบุคคลทั่วไป
 4. ด้านการเผยแผ่ศาสนา หมายถึง การนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้ามาอบรมสั่งสอนหรือเผยแผ่แก่คนทั่วไป
 5. ด้านสาธารณูปการ หมายถึง การรักษา การก่อสร้าง การซ่อมแซมศาสนสมบัติภายในวัด และพัฒนาวัดเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา
 6. ด้านสาธารณสงเคราะห์ หมายถึง การให้การช่วยเหลือแก่คนทั่วไป ทั้งด้านจิตใจและด้านวัตถุสิ่งของตามกำลังหรือตามความสามารถที่จะช่วยได้
- กระบวนการ หมายถึง วิธีดำเนินการต่าง ๆ ของวัดป่า ที่กล่อมเกลากุศลให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีปัญญา สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข
- การพัฒนาคน หมายถึง การปรับเปลี่ยนตนเองให้ดีขึ้นทั้งในด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา
- พฤติกรรม หมายถึง การกระทำหรือการแสดงออกด้วยการกระทำ
- จิตใจ หมายถึง มีอารมณ์ดี สามารถควบคุมอารมณ์ให้มั่นคง ไม่หวั่นไหวกับปัญหาชีวิต มีคุณธรรม มีเมตตากรุณา มีความอดทนอดกลั้น และมีสมาธิ
- ปัญญา หมายถึง ความฉลาด ความมีเหตุผล สามารถยกระดับจิตใจให้เหนือปัญหา สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้
- สังคมา หมายถึง การเสียดละ อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ช่วยเหลือสังคมา รวมกลุ่มกันทำกิจกรรมเพื่อประโยชน์ส่วนรวม
- พระภิกษุสงฆ์ หมายถึง เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และพระลูกวัด
- คฤหัสถ์ หมายถึง ประชาชนที่เข้ามาเป็นคณะทำงานของวัด ผู้นำชุมชนหรือผู้นำทำบุญ และผู้ปฏิบัติธรรม

ประโยชน์ที่ได้รับ

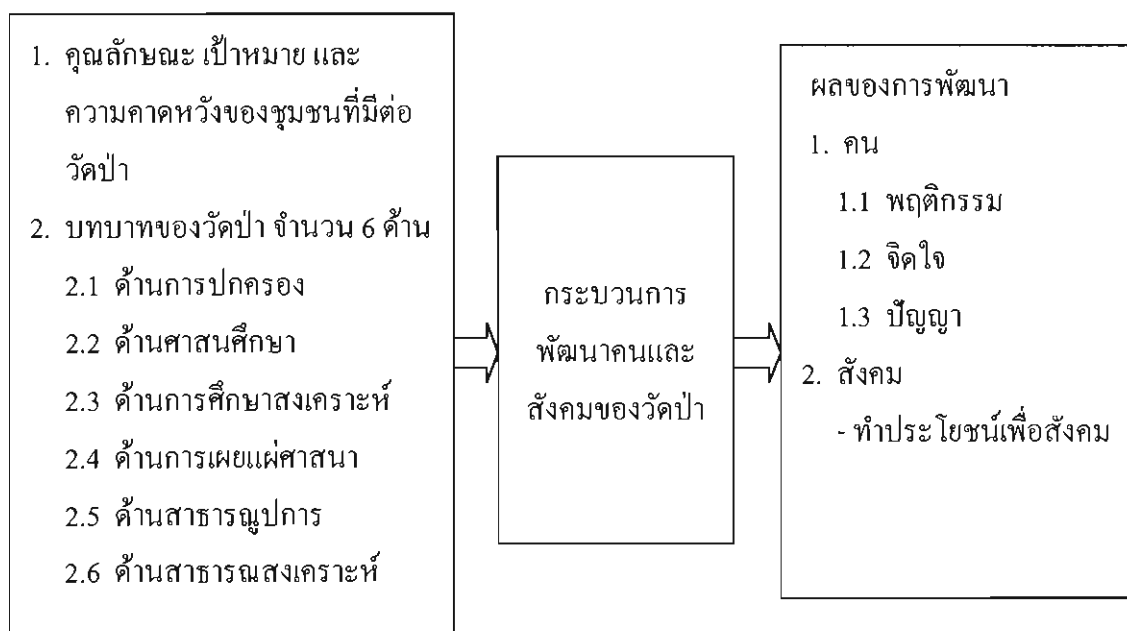
1. ได้ข้อมูลเกี่ยวกับคุณลักษณะ เป้าหมายการทำงาน และความคาดหวังของชุมชนที่มีต่อวัดป่า
2. ได้ข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทของวัดป่าว่ามีอย่างไรบ้าง เพื่อเป็นแนวทางให้กับวัดอื่น ๆ

3. ได้ข้อมูลด้านกระบวนการการพัฒนาคนและสังคมของวัดป่าในการพัฒนาคนและสังคม

4. ได้แนวทางในการพัฒนาคนและสังคม ให้กับสังคม องค์กร หรือวัดอื่น ๆ ในการพัฒนาคนและสังคมต่อไป

กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาบทบาทของวัดป่า ได้มาจากพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) ปี พ.ศ. 2535 พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เรื่อง Sustainable development การพัฒนาที่ยั่งยืน ทฤษฎีทางพระพุทธศาสนาซึ่งได้รับการบูรณาการจาก สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2547), พิชัย ผกาทอง (2547), สุเทพ สุวีรางกูร (2554) เรื่องการพัฒนาคนและสังคมตามแนวพุทธศาสตร์ และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 2

วรรณกรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ประวัติและความเป็นมาของวัดป่า
2. บทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์
3. ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องทางสังคมวิทยา
 - 3.1 ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม
 - 3.2 ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์
 - 3.3 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคน
4. กระบวนการขัดเกลาทางสังคม
5. หลักธรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาคน
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ประวัติและความเป็นมาของวัดป่า

ที่มาของคำว่า “วัดป่า” นั้น ได้มีผู้รู้หลายท่านได้แสดงความคิดเห็นไว้โดยพิจารณาจากหลักฐานและร่องรอยทางประวัติศาสตร์ ดังนี้

พระเมธีธรรมาภรณ์ (2539, หน้า 7) อ้างจากศิลาจารึกวัดป่ามะม่วงสมัยกรุงสุโขทัย พ.ศ. 1904 มีข้อความตอนหนึ่งในศิลาจารึกวัดป่ามะม่วงเป็นภาษาเขมรว่า

“สมเด็จพระพิตร ทรงให้ราชบัณฑิต ไปอาราธนาพระมหาสามีสังฆราชผู้มีศีล เรียนจนจบพระไตรปิฎก ซึ่งสถิตอยู่ในลังกาทวีป ซึ่งมีศิลาจารคล้ายพระจินาสพ (พระอรหันต์) ทั้งหลายจากนครพนั”

การที่พระมหาธรรมราชาลิไท ได้ทรงอาราธนาพระมหาสามีสังฆราชจากลังกามากรุงสุโขทัยนี้ ทำให้สถานภาพของพระสงฆ์คณะลังกาวงศ์มั่นคงยิ่งขึ้น พระสงฆ์ในคณะลังกาวงศ์นี้เป็นนักปฏิบัติกรรมฐานที่นิยมพำนักอยู่ในวัดที่ห่างไกลจากตัวเมือง พระสงฆ์คณะนี้จึงมีชื่อเรียกในสมัยนั้นว่า คณะอรัญวาสี ซึ่งหมายถึง กลุ่มพระสงฆ์ผู้พำนักอยู่ในวัดป่าอันแตกต่างจากพระสงฆ์ฝ่ายที่มีอยู่ในกรุงสุโขทัยแต่เดิม ส่วนพระสงฆ์กลุ่มที่อยู่ในกรุงสุโขทัย แต่เดิมจะถูกเรียกชื่อว่า คณะคามวาสี อันหมายถึง กลุ่มพระสงฆ์ผู้พำนักอยู่ในวัดใกล้หมู่บ้านหรือตัวเมือง พระสงฆ์คณะคามวาสีนี้จะเป็นพระสายนักวิชาการผู้ใช้เวลาส่วนใหญ่หมดไปกับการศึกษาพระปริยัติธรรม ซึ่งแตกต่างจากพระสงฆ์คณะอรัญวาสีซึ่งมุ่งเน้นแต่การปฏิบัติกรรมฐาน จึงต้องการป่าที่เงียบสงบ

คณะสงฆ์ในสมัยสุโขทัยมี 2 คณะ ได้แก่ คณะคามวาสี (พระวัดบ้าน) และคณะอรัญวาสี (พระวัดป่า) หนังสือพงศาวดารเหนือบันทึกการแบ่งคณะสงฆ์เป็นสองฝ่ายนี้ โดยเรียกคณะคามวาสีว่า คณะฝ่ายขวา ที่คณะสงฆ์เน้นการศึกษาเล่าเรียนพระพุทธวจนะในพระไตรปิฎก จำพรรษาอยู่ในตัวเมือง และเรียกคณะอรัญวาสีว่า คณะฝ่ายซ้าย ซึ่งศึกษาสมณะ และวิปัสสนากรรมฐาน จำพรรษาอยู่ในเขตป่านอกตัวเมือง โดยคณะสงฆ์ทั้งสองฝ่ายจะแยกการปกครองเป็นอิสระจากกัน แต่ละคณะจะมีเจ้าคณะผู้ปกครองบังคับบัญชาสูงสุดเป็นของตนเอง เรียกว่า พระสังฆราช เหตุนี้ในสมัยกรุงสุโขทัยจึงมีพระสังฆนายกหรือประมุขสงฆ์ 2 รูป คือ สมเด็จพระสังฆราชคณะคามวาสี และสมเด็จพระสังฆราชคณะอรัญวาสี

จุฑาทิพย์ อูมะวิชณี และนภาเดช กาญจนะ (ม.ป.ป., หน้า 1) กล่าวถึงความเป็นมาของวัดป่าว่า มีมาตั้งแต่เมื่อครั้งสุโขทัยตอนต้น สมัยนั้นมีคณะสงฆ์อยู่ 2 พวก คือ คณะสงฆ์มอญจากทวารวดี และคณะสงฆ์ที่สืบเนื่องมาจากสมัยลพบุรี มาถึงสมัยพ่อขุนรามคำแหงก็ทรงส่งทูตไปนิมนต์พระสงฆ์ลี้กวางค์จากนครศรีธรรมราชมายังกรุงสุโขทัย พระสงฆ์นิกลายที่มาจากลี้กวางค์นี้กลายเป็นคณะใหญ่ของกรุงสุโขทัย และเป็นที่ยอมรับเลื่อมใสของชาวสุโขทัยทั่วไป ทั้งผู้สูงศักดิ์และราษฎรสามัญ คณะสงฆ์จากนครศรีธรรมราชซึ่งสืบสายมาจากลี้กวางค์นี้ นิยมพำนักอยู่ในป่า เพราะในลี้กวางค์มีป่ามาก เมื่อมาอยู่ในกรุงสุโขทัยก็นิยมอยู่ป่า พ่อขุนรามคำแหงจึงโปรดให้สร้างวัดป่าถวาย จึงเกิดเป็นคณะอรัญวาสีขึ้น พระที่ดัดวัดที่อยู่ในบ้านเมืองเรียกว่าคามวาสี ส่วนพระวัดป่าก็จะอยู่รอบกรุงสุโขทัย เช่น วัดป่ามะม่วง วัดสะพานหิน วัดเขาพระบาทน้อย เป็นต้น

อำนาจ วีรวรรณ และคณะ (2555, หน้า 70 และ 177-178) กล่าวถึงบทบาทของพระมหากษัตริย์ไทยกับพระพุทธศาสนา ในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นว่า พระมหากษัตริย์ไทยในสมัยอยุธยา ในรัชสมัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช ราวปี พ.ศ. 2127 ทรงมีบทบาททำให้เกิดคณะสงฆ์กลุ่มใหม่ขึ้นในราชอาณาจักรอยุธยา พระองค์มีพระราชศรัทธาในพระมหาเถรคันฉ่อง พระเถระชาวมอญ พระเถระชาวมอญซึ่งพระนเรศวรฯ โอรสของพระองค์ ในกาลต่อมาขึ้นครองราชเป็นสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงศรัทธาอาราธนามาแต่กรุงหงสาวดี จึงทรงสถาปนาพระมหาเถรคันฉ่องเป็นสมเด็จพระสังฆราชในราชทินนาม “สมเด็จพระอริยวงศญาณ” สถิต ณ วัดพระมหาธาตุ ในครั้งนั้นคณะสงฆ์จึงแยกเป็น 2 คณะ คือ คณะเหนือให้ขึ้นต่อสมเด็จพระอริยวงศญาณ วัดพระมหาธาตุ และคณะใต้ให้ขึ้นต่อสมเด็จพระพนรัตน์ หรือสมเด็จพระสังฆราชตำแหน่งเดิมแห่งคณะป่าแก้ว การบริหารจัดการคณะสงฆ์ของพระมหากษัตริย์ตั้งแต่ช่วงกลางสมัยอยุธยาตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชานั้น สันนิษฐานว่า พระมหากษัตริย์ทรงแบ่งคณะสงฆ์ในราชธานีออกเป็น 3 คณะ คือ 1) คณะคามวาสีฝ่ายขวา มีสมเด็จพระพนรัตน์วัดป่าแก้วเป็นเจ้าคณะใหญ่

มีพระฐานานุกรม 11 รูป มีพระราชกณะเจ้าอาวาสพระอารามหลวงในราชธานีเป็นเจ้าคณะรอง 17 รูป มีอำนาจควบคุมดูแลคณะสงฆ์ในหัวเมืองปักษ์ใต้ซึ่งกำหนดให้มีตำแหน่งพระครูหัวเมือง 56 รูป สำหรับเมืองราชบุรี เพชรบุรี นครศรีธรรมราช และจันทบุรี ให้มีพระสังฆราชาปกครอง คณะสงฆ์ 2) คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณราชาธิบดี วัดพระมหาธาตุเป็น เจ้าคณะใหญ่ มีพระฐานานุกรม 10 รูป มีพระราชกณะเจ้าอาวาสพระอารามหลวงในราชธานี เป็นเจ้าคณะรอง 17 รูป มีตำแหน่งพระครูขึ้นไป จัดการคณะสงฆ์ในหัวเมืองฝ่ายเหนือ 24 รูป ในจำนวนนี้เมืองลพบุรี พิษณุโลก สุโขทัย สว่างบุรี และนครราชสีมา มีพระสังฆราชาปกครอง คณะสงฆ์ 3) คณะอรัญวาสี มีพระพุทธานุรักษ์ วัดโบสถ์ราชคเชเป็นเจ้าคณะใหญ่ มีภาระธุระในการปกครองคณะสงฆ์ฝ่ายสมถวิปัสสนา ทั้งในราชธานีและหัวเมือง มีพระราชกณะเจ้าอาวาสวัด ฝ่ายอรัญวาสีเป็นเจ้าคณะรอง 7 รูป ให้มีตำแหน่งพระครูฝ่ายวิปัสสนา พระครูเจ้าคณะสามัญ และ พระครูเจ้าคณะลาวขึ้นอยู่ในปกครองด้วย

ชาดา ทรายดล (2555, หน้า 134) กล่าวว่า พระป่า หรือพระวัดป่า คือ พระภิกษุฝ่ายที่ มุ่งศึกษาธรรมโดยการกระทำหรือลงมือปฏิบัติ และพักอยู่ตามป่าตามเขาที่สงบ สงัด สะดวก ต่อการปฏิบัติ จึงเรียกว่า พระฝ่ายอรัญวาสี พระอรรถกถาจารย์ หรือพระป่า ซึ่งพระป่าทุกองค์ จะต้องรักษาศีลอย่างบริสุทธิ์ในกระบวนของไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วย ศีล สมาธิและปัญญา ศีล เป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้นของการทดสอบความเป็นสมณเพศ เพราะการรักษาศีล จะเป็นฐานที่ก้าวขึ้นสู่ธรรมะขั้นสูง และศีลก็เป็นฐานที่ตั้งของสมาธิ หากมีศีลดีสมาธิก็จะดีตาม เพราะการออกไปจาริก รุดงค์ เพื่อแสวงหาที่พำนักที่เหมาะสมกับการฝึกจิตนั้น จะต้องพินผ้าอุปสรรคนานาประการ ทั้งจาก ภัยธรรมชาติ ภัยอื่น ๆ ตลอดจนสิ่งสารพัดที่ดูร้าย พระป่าจึงเชื่อว่า ศีลที่บริสุทธิ์จะเป็นดังเกราะ ป้องกันรักษาท่านให้ปลอดภัย ซึ่งนอกเหนือไปจากข้อปฏิบัติที่ว่าด้วยรุดงค์วัตร 13 ชั้นวัตร 14 ที่เป็นเครื่องบำเพ็ญทางกายแล้ว ก็ยังมีกรรมฐาน 40 อันเป็นเครื่องบำเพ็ญทางใจที่ต้องสัมพันธ์ เกี่ยวเนื่องกันไปในอิริยาบถต่าง ๆ ของการบำเพ็ญเพียรทั้งสิ้น

ชมรมศึกษาพระสูตร (2544, หน้า 17-18) ให้คำจำกัดความของคำว่า “พระวัดป่า” ไว้ใน หนังสือเรื่อง “ธรรมะต่างนิยาย” ว่า ในสมัยพุทธกาลจะใช้คำว่า “อรัญวาสี” กับภิกษุที่มีปกติอยู่ป่า คือ จะต้องมิใช่วัตรที่เบ็ดเตล็ดกว่าภิกษุที่อยู่ในเมืองมาก เรียกว่า “อารัญญิกวัตร” ส่วนพระภิกษุ ที่สละบาตรแบกกลตเดินจาริกไปยังที่ต่าง ๆ ชาวบ้านทั่วไปมักเรียกว่า “พระรุดงค์” ความจริง แล้วคำว่า “รุดงค์” เป็นข้อวัตรของพระภิกษุเพื่อปฏิบัติขัดเกลาจิตใจ มีอยู่ด้วยกัน 13 ข้อ

พระธรรมปิฎก (2543, หน้า 114) เรียก ข้อวัตรทั้ง 13 ข้อนั้นว่า รุดงค์วัตร 13 ซึ่งเป็น ข้อปฏิบัติเพื่อการปราบปรามกิเลส ดังนี้

1. บิณฑบาตเป็นวัตร

2. บิณฑบาตตามลำดับบ้าน
3. ไม่รับอาหารที่ตามส่งทีหลัง
4. ฉ้นในบาตร
5. ฉ้นจ้งหันมือเดียว
6. นุ่งห่มผ้าสามผืน
7. นุ่งห่มผ้าบังสุกุล
8. อยู่โคนต้นไม้
9. อยู่ป่าเป็นวัตร
10. อยู่ป่าช้า
11. อยู่กลางแจ้ง
12. อยู่ในเสนาสนะ เช่น กุฏิ วิหาร หรือศาลาที่เขาจัดให้
13. ถือนิสสัยกัจจ คือ ถือนิสสัยยืน เดิน นั่งเท่านั้น ไม่นอน

อาณิสสัยของการปฏิบัติขุดงควัตรนี้ จะทำให้พระวัดป่าที่จาริกไปตามป่าเขา ฟ่านักตามโคนไม้ เฝิงผา และตามถ้ำ เป็นอยู่อย่างสมณะ สละ ละ ลด การอุปโภคบริโภค เพื่อเข้าสู่ความสงบเบาสบาย ซึ่งเป็นสิ่งทีเื้อต่อการเจริญสมาธิภาวนา บำเพ็ญความเพียร

พระครูสิทธิสังวร (2555, บทนำ) กล่าวว่า เมื่อครั้งพุทธกาล พระสาวกมีที่อยู่อาศัยใกล้บ้าน เรียกว่า พระสงฆ์คามวาสี พระสงฆ์ที่อยู่ราวป่าไกลออกไปจากหมู่บ้านห้ำร้อยชั่วชนู เรียกว่า พระสงฆ์อรัญวาสี พระสงฆ์ทั้งสองฝ่ายต้องศึกษาพระปริยัติ และปฏิบัติเหมือนกันหมดเพื่อความหลุดพ้น แต่ปัจจุบันมีความเข้าใจผิดว่า พระสงฆ์คามวาสีต้องเรียนพระปริยัติอย่างเดียว ส่วนพระสงฆ์อรัญวาสี ต้องเรียนปฏิบัติเท่านั้น ซึ่งเป็นการเข้าใจผิด ความจริงพระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีก็ต้งเรียนพระบาลีด้วย เพื่อป้องกันการภาวนาผิด เมื่อภาวนาผิด สภาพธรรม อารมณักรรมฐานก็ผิดด้วย

ตั้งเรื่องราวในครั้งพุทธกาลว่า มีพระรูปหนึ่ง พระอาจารย์ให้กรรมฐานไปว่า อุทกัพพะะ ซึ่งแปลว่า การเกิด ดับ ของรูปนาม แต่ไปเห็นนกกระยาง จึงภาวนาผิดว่า อุทกัพพะะ ซึ่งแปลว่า นกกระยาง ความนี้ทราบถึงพระมหากัจจายนะ จึงไปทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระสาวกอยู่ต่างถิ่นต่างภาษากันจะเข้าใจภาษาบาลีผิด การภาวนาก็ผิดด้วย จึงขอประทานพระพุทธานุญาตแต่งพระคัมภีร์มูลกัจจายน์เพื่อให้รู้บาลีได้ถูกต้อง ภาวนาถูกต้อง สภาพธรรมถูกต้อง จึงเป็นประเพณีมาถึงยุคทวารวดี สุโขทัย อยุธยา และกรุงเทพฯ ว่า พระอรัญวาสีหรือพระป่า จะต้งเรียนรู้คัมภีร์มูลกัจจายน์ด้วย เพื่อให้รู้ภาษาบาลีได้ถูกต้อง ภาวนาให้ถูกต้อง และสภาพธรรมถูกต้อง

ส่วน ภ. มโนรมย์ (2555, คำนำ) กล่าวว่า พระครูคงศีลธรรมฐาน หรือพระวัดป่า หมายถึง พระภิกษุฝ่ายที่มุ่งศึกษาธรรม โดยการกระทำหรือลงมือปฏิบัติ และพำนักอยู่ตามป่าเขาที่สงบสงัด สะดวกต่อการปฏิบัติ จึงเรียกว่า “พระฝ่ายอริยวาสี พระครูคงศีลธรรมฐาน หรือพระวัดป่า”

พระครูคงศีลในไทย แบ่งเป็นสายใหญ่ ๆ ได้ 2 สาย คือ สายแรกเป็นพระครูคงศีลฝ่ายธรรมยุต หรือเรียกว่า สายหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ซึ่งเป็นพระบูรพาจารย์ใหญ่แห่งกองทัพธรรมพระกรรมฐาน ในประเทศไทย ส่วนสายที่ 2 เป็นพระครูคงศีลฝ่ายมหานิกาย ที่เป็นหลักใหญ่ คือ หลวงพ่อชา สุภัทโท วัดหนองป่าพง จังหวัดอุบลราชธานี สรุปว่าวัดป่ามีทั้งฝ่ายธรรมยุตนิคาย และฝ่ายมหานิกาย

พระวัดป่าทุกรูป จะต้องรักษาศีลบริสุทธิ์ ตามกระบวนการไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ศีลเป็นข้อที่ง่ายที่สุด เพราะการรักษาศีล ต้องใช้ความศรัทธา ความตั้งใจ ถ้าผู้ใดรักษาศีล ไม่บริสุทธิ์ ก็จะไม่ก้าวหน้าในทางธรรมชั้นสูงได้ ดังนั้น ศีล จึงเป็นฐานที่ตั้งแห่งสมาธิ ศีลจะต้องดีก่อนสมาธิจึงจะดีได้ พระวัดป่าจึงเชื่อว่า ศีลที่บริสุทธิ์จะเป็นเกราะป้องกันที่ดีที่สุดสำหรับการบำเพ็ญเพียรของท่านควบคู่ไปกับการถือธุดงค์วัตร

การเริ่มต้นชีวิตแบบพระวัดป่านั้น อาจทำได้ 2 วิธี คือ

1. เข้าไปบวชเป็นพระภิกษุ ณ พัทธสีมา วัดใดวัดหนึ่งให้เรียบร้อยเสียก่อน จากนั้นจึงไปขอพำนักในวัดป่า ถ้าประธานสงฆ์หรืออาจารย์ใหญ่ หรือสมภารอนุญาต ก็จะได้เข้าพำนัก โดยจะต้องปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนของวัดป่านั้น ๆ แต่โดยมากมักไปขออนุญาตก่อนล่วงหน้าว่าเมื่อบวชแล้วจะมาขอพำนักด้วย
2. เข้าไปวารณาตัวเป็นอุบาสก ถือศีลแปด และอาศัยอยู่ในวัด คือเป็นผ้าขาว หรือปะขาวก่อน เพื่อทำหน้าที่เป็นลูกศิษย์พระ และฝึกการปฏิบัติไปด้วย โดยต้องทำหน้าที่ให้เรียบร้อยเป็นที่พอใจของสมภาร หรืออาจารย์ที่เป็นผู้ปกครอง จึงจะได้รับอนุญาตให้บวช วิธีนี้เป็นการศึกษาหาความอดทนในการใช้ชีวิตแบบพระป่า ก่อนที่จะบวชเป็นพระวัดป่า

กิจวัตรของพระวัดป่า เริ่มจากตื่นนอนตั้งแต่ตีสามหรือตีสี่ เพื่อปฏิบัติภาวนา สวดมนต์ ทำวัตรเช้า ทำกิจส่วนตัว แล้วเตรียมตัวออกบิณฑบาต จะออกบิณฑบาตเป็นแถวเป็นแนว เป็นระเบียบเรียบร้อย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความมีวินัยของพระวัดป่า

ข้อเด่นและข้อด้อยของพระวัดป่ากับพระวัดบ้าน มีดังนี้ 1) วัดป่ามีความเป็นธรรมชาติ สะอาด ร่มรื่น ส่วนวัดบ้านมีความสวยงามทางสถาปัตยกรรม 2) วัดป่ามีความสงบ เหมาะแก่การปฏิบัติธรรมมากกว่าวัดบ้าน 3) พระวัดป่า เราจะเข้าไปพบหรือสนทนากับพระยากกว่าพระวัดบ้าน 4) วัดป่ามีกิจกรรมน้อยกว่าวัดบ้าน 5) ผู้ที่มาวัดป่า มักเป็นผู้ที่ฝึกฝนในธรรมและตั้งใจเข้าไปเพื่อปฏิบัติสมาธิภาวนา ส่วนผู้ที่มาวัดบ้านมักไปเพื่อทำบุญ ทำทาน มากกว่า 6) พระวัดป่า จะเคร่งในพระวินัยกว่าพระวัดบ้าน และ 7) พระวัดป่ามักจะได้รับความสะดวกมากกว่าพระวัดบ้าน

พระครูรักจิตวัน เจ้าอาวาสวัดเขาฉกรรจ์ (สัมภรณ์, 28 สิงหาคม 2557) กล่าวถึงความแตกต่างระหว่างวัดป่า กับวัดบ้าน ดังนี้ วัดป่า เมื่อผู้จะเข้ามาบรรพชาอุปสมบท ต้องเตรียมตัวตั้งใจ เพื่อเป็นพระภิกษุในพระธรรมวินัย โดยเริ่มจากท่องและศึกษาศีล 227 ข้อก่อน ทำความเข้าใจ สิกขา (ได้แก่ ศีล สมာธิ ปัญญา) ที่มาในพระปาติโมกข์ 227 = พระวินัย และอภิสมจาร (มารยาทของพระ) สิกขาที่มานอกพระปาติโมกข์ ได้แก่ จันชวัตร 14 มี อุปัชฌาย์วัตร อาจารย์วัตร เสนาสนะวัตร ขมิบกวัตร และศึกษาหนังสือ 2 เล่ม คือ 1) บุปผสิกขาวรรณา ของพระอมราภิกขิต (เกิด) และ 2) วิสุทธิมรรค อ่านให้ฟังและอธิบายในพรรษา และรู้จักการใช้บริจาร และทำบริจารของพระ จีวร และการซักย้อมน้ำฝาด (น้ำแก่นขนุน) บาตรต้องรู้จักการใช้และรักษา (เผาบาตร) สิ่งเหล่านี้เรียกว่า “ข้อวัตร” ในศีลของพระ เมื่อรู้แล้วก็ทำด้วย สิ่งใดสงสัยให้ถามก่อนประพฤติปฏิบัติตามข้อที่พระพุทธรเจ้าบัญญัติไว้ ไม่ทำในสิ่งพระพุทธรเจ้าห้าม การประพฤติปฏิบัติเคร่งครัดมาก เป็นการเคารพพระธรรมวินัย การไม่ทำตาม ละเมิด เป็นอาบัติ (เป็นโทษของพระฝ่าฝืนไปก็เป็นโทษ) ศีลขาด ศีลวิบัติ ส่วนวัดบ้าน ศึกษาพอสอบผ่านจึงก่อนข้างย่อหย่อนในพระธรรมวินัย มุ่งเน้นแต่การพัฒนาหาปัจจัยสี่ สร้างวัดงาม ๆ แต่ศีลขาดบ้างไม่เป็นไร และยังคงอยู่ในองค์กร 6 ด้วยกัน แต่วัดป่าไม่เน้นเท่าไร คงทำพอผ่าน ๆ เท่านั้น วัดป่า เน้นระเบียบวินัย และพัฒนาตนเองก่อนได้ผ่านการประพฤติปฏิบัติมาก่อนแล้วจึงสอบ วัดบ้านเน้นอ่าน ท่องจำ แล้วสอบ

ด้านความเหมือนและความแตกต่างระหว่างวัดป่ากับวัดบ้าน พอจะสรุปได้ ดังนี้ พระภิกษุสงฆ์อยู่ในนิกายเถรวาทเหมือนกัน พระวัดป่ามีทั้งที่เป็นฝ่ายมหานิกายและฝ่ายธรรมยุต ส่วนพระวัดบ้านจะเป็นพระฝ่ายมหานิกายเท่านั้น วัดป่า เรียกว่า อรัญวาสี ส่วนวัดบ้านเรียกว่า คามวาสี พระวัดป่า เรียกว่า พระฝ่ายวิปัสสนาธุระ ส่วนพระวัดบ้าน เรียกว่า พระฝ่ายคันถธุระ และพระภิกษุสงฆ์มุ่งศึกษาธรรม โดยการกระทำหรือลงมือปฏิบัติสมณะวิปัสสนา

นิกายเถรวาท แบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายมหานิกาย และฝ่ายธรรมยุตนิคายนั่น ดังนี้ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2546, หน้า 586) นิยามความหมายของคำว่า “นิกาย” ไว้ว่า “หมู่ พวก ใช้เกี่ยวกับศาสนากรณีเช่นคณะนักบวชในศาสนาเดียวกันที่แยกออกไปเป็นพวก ๆ เช่น มหานิกาย ธรรมยุตนิคาย นิกายโรมันคาทอลิก นิกายโปรเตสแตนต์” เป็นต้น

พระเมธีธรรมภรณ์ (2539, หน้า 27) กล่าวว่า พระสงฆ์ไทยในสมัยก่อนนั้นยังไม่มีทั้งมหานิกายและธรรมยุตนิคาย กระทั่งในปี พ.ศ. 2367 เจ้าฟ้ามงกุฎหรือรัชกาลที่ 4 ได้ทรงผนวชในรัชสมัยรัชกาลที่ 2 ซึ่งมีฉายานามในศาสนาว่า “พระวชิรญาณ” และทรงประทับอยู่ที่วัดมหาธาตุ อันเป็นที่สถิตย์ผู้เป็นอุปัชฌาย์ ขณะประทับอยู่ที่วัดมหาธาตุนั้น พระวชิรญาณทรงศึกษาภาษาบาลีจนแตกฉาน สามารถสอบได้เปรียญธรรม 5 ประโยค ช่วงนั้นเองที่พระองค์ทรงพบว่า การประพฤติปฏิบัติของพระสงฆ์ในสมัยนั้นผิดจากพระธรรมวินัยอยู่มาก เนื่องจากพระสงฆ์สมัยนั้นไม่มีตำรา

ให้ศึกษา เพราะถูกพม่าเผาเกือบหมดเมื่อคราวเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ 2 ต่อมาพระองค์ทรงพบกับ พระเถระชาวมอญรูปหนึ่งที่วัดมหาธาตุ ชื่อว่า ชาย พุทฺธวฺโง โส ซึ่งอุปสมบทมาจากเมืองมอญขณะนั้น พระรูปนี้จำพรรษาอยู่ที่วัดบวรมงคลและดำรงตำแหน่งพระราชาคณะเป็นพระสุเมธมุนี เมื่อทรงทราบ ว่าพระเถระรูปนี้มีความรู้ ฉลาดในพระวินัย และปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัด พระวชิรญาณจึงทรงมีพระ- ประสงค์ที่จะปฏิบัติตามแบบอย่างพระมอญรูปนี้ จึงทรงเข้ารับการอุปสมบทซ้ำโดยมีพระสุเมธมุนี รูปนี้เป็นพระอุปัชฌาย์ แล้วทรงศึกษาพระธรรมวินัยและข้อวัตรปฏิบัติจากพระอุปัชฌาย์ ทรงถือ ปฏิบัติเคร่งครัดตามพระวินัยแบบมอญ จนมีผู้เคารพนับถือเป็นจำนวนมาก ต่อมาได้ทรงประกาศ ตั้งคณะสงฆ์ใหม่ขึ้นเรียกว่า “คณะธรรมยุติกนิกาย” ในปี พ.ศ. 2376 ต่อมาในปี พ.ศ. 2379 พระองค์ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ให้เป็นเจ้าอาวาสครองวัดบวรนิเวศวิหาร จึงทรงแต่งตั้งพระเถระ จำนวน 9 รูป เป็นคณะกรรมการที่ปรึกษาเพื่อบริหารคณะธรรมยุติกนิกาย คณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย จึงเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว ภายใต้การนำของพระวชิรญาณเถระผู้เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของผู้คน และเชื้อพระวงศ์ จนมีวัดที่สังกัดคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายขึ้นเป็นจำนวนมากในกรุงเทพมหานคร

เมื่อมีนิกายธรรมยุตเกิดขึ้นแล้ว ก็จำเป็นต้องเรียกฝ่ายที่ไม่ใช่ธรรมยุตว่า มหานิกาย เพื่อจะได้ เข้าใจตรงกัน ดังนั้น จึงเกิดมีมหานิกายและธรรมยุติกนิกายตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา การที่มินิกาย ธรรมยุตเกิดขึ้น ทำให้พระสงฆ์ไทยมีการตื่นตัวเป็นการใหญ่ ทุกฝ่ายได้อาศัยความรู้จากการค้นคว้า ของพระภิกษุ วชิรญาณ แล้วนำไปศึกษาและปฏิบัติตาม แต่สิ่งที่พระสงฆ์ไทยทั้ง 2 นิกายจะปฏิบัติ เหมือนกัน คือ รักษาสิกขา 227 ข้อ ดังนั้นในปัจจุบัน ถ้าจะสังเกตว่าพระรูปไหนเป็นธรรมยุต รูปไหน เป็นมหานิกาย มีหลักสังเกตกว้าง ๆ เช่น พระมหานิกายทั่วไปหิบบเงินทองได้ แต่บางวัดเช่นพระวัด หนองป่าพงในสายมหานิกายสายของท่าน โทธิญาณเถระหรือหลวงพ่อบุชา สุภทโท ซึ่งตั้งอยู่ที่จังหวัด อุบลราชธานี และพระวัดเทวสังฆาราม จังหวัดกาญจนบุรีก็ไม่จับเงินทองเพราะในนิกายเช่นเดียวกับ พระสายธรรมยุตเช่นกัน ส่วนเรื่องการห่มจีวรออกนอกวัด เช่น ออกบิณฑบาต พระฝ่ายมหานิกาย จะห่มคลุมทั้งตัวโดยห่มคล้ายมีลูกบวรัตอยู่ที่แขน ส่วนบาตรอยู่ในถลกบาตร มีสายคล้องไหล่เฉียง จากบ่าซ้ายไปขวา ส่วนพระฝ่ายธรรมยุตจะห่มอีกแบบหนึ่ง โดยแหวกมือทั้ง 2 มาอุ้มบาตรซึ่งไม่มี สายโยงอย่างพระฝ่ายมหานิกาย เรื่องการสวมรองเท้า พระมหานิกายทั่วไปจะสวมรองเท้าเมื่อ ออกนอกวัด ในขณะที่พระธรรมยุตทั่วไปจะไม่สวมรองเท้าเข้าบ้านหรือออกนอกวัด ส่วนเวลา ออกบิณฑบาต ทั้งพระธรรมยุตและพระมหานิกายต่างก็ไม่สวมรองเท้าเหมือนกัน

เสฐียรพงษ์ วรรณปก (2549, หน้า 218) กล่าวเกี่ยวกับพระนิกายทั้งสองว่า เดิมที พระสายธรรมยุตที่รู้จักกันจะมีเพียงพระสายหลวงปู่มั่นเท่านั้น แต่เมื่อหลวงปู่ชาซึ่งเป็นสายมหานิกาย ไปขอเป็นลูกศิษย์ ท่านก็ยินดีถ่ายทอดเทคนิควิธีการปฏิบัติให้และไม่ได้ชวนให้หลวงพ่อบุชชว หรือแปลงเป็นธรรมยุต ดังที่เคยชวนอาจารย์รูปอื่น แต่ท่านกลับสอนหลวงพ่อบุชชวว่า “ไม่ต้องสงสัย

ในนิกายทั้งสอง นิกายนั้นนิกายนี้ ซึ่งเป็นเพียงเปลือกนอกที่ผู้กิเลสหนาเท่านั้นหลงยึดติด และคนเขลาเหล่านั้นหลงบูชา”

สรุปว่า คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุตได้แยกตัวออกจากคณะสงฆ์เดิม คือ ฝ่ายมหานิกาย ซึ่งมีจำนวนพระสงฆ์มากกว่า คณะสงฆ์เดิมจึงมีชื่อว่า มหานิกาย ซึ่งแปลว่า “พวกมาก” ส่วนฝ่ายธรรมยุตนิกราย แปลว่า “พวกยึดธรรมเป็นหลัก” นั้นมีจำนวนน้อยกว่า ประชาชนทั่วไป จึงเรียกพระสงฆ์นิกายนี้ว่า “พระธรรมยุต” กำเนิดของนิกายทั้งสองจึงมาจากพระในนิกายเดียวกัน คือ พระฝ่ายเถรวาทซึ่งเป็นที่ยอมรับจากมหาเถรสมาคม

ที่มาของนิกายมหายาน และเถรวาท

ที่กล่าวมาข้างต้นนั้น เป็นเพียงการแบ่งแยกนิกายในประเทศไทยเรา ซึ่งเป็นฝ่ายเถรวาท ส่วนต้นกำเนิดของนิกายหลักในพระพุทธศาสนาซึ่งมีต้นกำเนิดมาจากดินแดนพุทธภูมิคือชมพูทวีปหรือประเทศอินเดียในปัจจุบันนั้น ก็มีการแบ่งแยกเป็น 2 นิกายหลักเช่นเดียวกัน คือ นิกายฝ่ายมหายาน และนิกายฝ่ายเถรวาท นิกายฝ่ายมหายานนั้น ได้แก่ พระจีน พระเวียดนาม หรือพระญี่ปุ่น ส่วนพระสงฆ์ฝ่ายเถรวาท ได้แก่ พระไทย พระพม่า พระลาว พระเขมร ฝ่ายเถรวาทเราจะแยกย่อยออกไปแค่ 2 นิกาย คือ มหานิกาย และธรรมยุตนิกราย ส่วนฝ่ายมหายานมีความสลับซับซ้อนลงไปอีก ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ไทย คือ มหายานจะแบ่งเป็นสองนิกายหลัก คือ จีนนิกาย และอนัมมิกาย และทั้งสองนิกายของฝ่ายมหายานนี้ ก็ยังแบ่งแยกย่อยออกไปอีกเยอะแยะมากมาย แต่ในที่นี้ จะกล่าวถึงเฉพาะที่มาของต้นกำเนิดหรือสาเหตุของการแบ่งแยกนิกายหลักในพระพุทธศาสนา ได้แก่ ฝ่ายเถรวาท และฝ่ายมหายาน เท่านั้น

พิน ดอกบัว (2550, หน้า 174-180) กล่าวว่า พระสงฆ์ไทยเป็นเถรวาทหรือเดิมเรียกว่า หินยาน ส่วนพระสงฆ์จีน พระสงฆ์ญวน ซึ่งสวมเสื้อนุ่งกางเกง สีเหลือง ดังที่เห็นกันเป็นมหายาน ความจริงในครั้งพุทธกาลยังไม่มีนิกายใด พระทุก ๆ องค์ต่างก็เป็นสาวกของพระพุทธเจ้าเหมือนกันทั้งหมด ส่วนที่มีนิกายเกิดขึ้นก็เริ่มตั้งเค้ามาตั้งแต่การทำสังคายนาครั้งที่ 2 กล่าวคือ เมื่อพระศาสดาคือพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานได้ 100 ปี พระธรรมวินัยอันเป็นข้อบัญญัติของพระพุทธองค์ก็เริ่มสั่นคลอน โดยต้นเหตุมาจากพระสงฆ์บางกลุ่มที่เรียกว่าวัชชีบุตร ได้กระทำตามใจตนเองโดยกระทำสิ่งที่ขัดต่อพระวินัย เมื่อพระสงฆ์ฝ่ายที่ประพฤติดิประพฤติชอบทราบเรื่องจึงปรึกษากันว่าหากปล่อยเรื่องนี้ทิ้งไว้ให้นานออกไปอีก พระวินัยก็จะยิ่งคลาดเคลื่อนมากขึ้น พระอรหันตสาวกทั้งหลายจึงร่วมกันสังคายนา โดยมีพระยศกัทธทบุตรเป็นประธาน พร้อมด้วยพระสงฆ์ 700 องค์ จัดทำสังคายนาขึ้น ที่วัดวาฬุการาม นครเวสาลี แคว้นวัชชี

การสังคายนาครั้งนี้ ทำให้พวกภิกษุวัชชีบุตรซึ่งไม่พอใจ จึงพากันไปยอมรับรองการทำสังคายนาครั้งนี้ แล้วได้แยกตัวออกไป และได้ร่วมกับพระพวกอื่น ๆ อีก ประมาณ 10,000 รูป แล้ว

ก็เรียกกลุ่มตนเองว่าพวกมหาสังฆิกะ ทำให้เกิดนิกายมหาสังฆิกะขึ้นมาเป็นครั้งแรก ซึ่งนิกายนี้ต่อมา ก็ได้กลายเป็นนิกายมหายาน ส่วนพระภิกษุที่ยึดตามหลักธรรมคำสั่งสอนดั้งเดิมของพระพุทธองค์ ในเวลาต่อมาได้กลายเป็นนิกายเถรวาท แต่ทั้งนิกายมหายานและนิกายเถรวาท จะมีหลักธรรม คำสอนที่สำคัญของพระพุทธเจ้าที่เหมือนกัน คือ คำสอนเรื่องอริยสัจ 4 มรรค 8 และปฏิจกสมุปบาท ส่วนจุดที่ต่างกันคือนิกายเถรวาท มุ่งรักษาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้ให้อยู่ในรูปเดิม ไม่มีตัดและ ไม่มีเติม เพราะมีความเห็นว่า หากปล่อยให้ตัดให้เติมได้ก็จะมีปัญหาแน่นอน เพราะพระปูลุชนยอม ไม่รู้อะไรควรตัดควรถอน ก็จะตัดหรือจะถอนกันไปอย่างไม่มีการสิ้นสุด จนไม่เหลืออะไรเลย และถ้า ปล่อยให้เพิ่มเติม จะทำให้พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าอันตรธานหายไปหมดเช่นกัน ดังนั้น ทางที่ดีที่สุดก็คือ พยายามรักษาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้ให้คงเดิม ส่วนข้างฝ่ายนิกายมหายาน ก็มุ่งเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างไกลออกไปให้มากที่สุดเป็นสำคัญ และคิดว่าหากจำเป็นจะต้อง ปรับปรุงหรือตัดอะไรบางอย่างก็ทำได้ ดังนั้น จึงมีความเชื่อในเรื่องพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ และ เทวดา ตลอดทั้งพิธีกรรมต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย

พระเทพโศภณ (2547, หน้า 7-8) กล่าวว่า ประเทศไทยในปัจจุบันนี้ มีนิกายฝ่ายเถรวาท 2 นิกาย คือ มหานิกาย และธรรมยุติกนิกายเท่านั้น มหานิกายมีจำนวนมากว่าและสืบเชื้อสายตรง มาจากการสถาปนาคณะสงฆ์ลังกาวงศ์ในยุคสุโขทัย ส่วนธรรมยุติกนิกายได้สถาปนาขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2376 โดยพระวชิรญาณภิกษุ ต่อมาได้ขึ้นครองราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว จะมุ่งเน้นการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด ในศตวรรษที่ผ่านมาคณะสงฆ์ ในประเทศไทยได้ปกครองตัวเองอยู่ภายใต้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2505) และ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2535) ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติม คณะสงฆ์ทั้งฝ่ายมหายาน ที่แบ่ง เป็นจีนนิกายและอนันนิกาย และฝ่ายเถรวาท ที่แบ่งเป็นมหานิกาย และธรรมยุติกนิกาย ได้รับการรับรองตามกฎหมาย โดยทั้งฝ่ายเถรวาทและมหายานต้องอยู่ภายใต้การปกครองของสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งมหาภิกษุตรีที่ทรงสถาปนาขึ้นจากนิกายใดนิกายหนึ่งในฝ่ายเถรวาท และจะดำรง ตำแหน่งพระสังฆราชไปจนตลอดพระชนม์ชีพ สมเด็จพระสังฆราชจะมีมหาเถรสมาคม เป็นผู้ช่วย สนองงาน มหาเถรสมาคมนี้จะมีกรรมการถาวร โดยตำแหน่ง จำนวน 8 รูป และกรรมการที่สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งอีกจำนวน 12 รูป มหาเถรสมาคมนี้มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธาน มีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ ออกกฎ ระเบียบ และแต่งตั้งผู้บริหารงานคณะสงฆ์ ทั้งสองนิกาย การบริหารคณะสงฆ์มีสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ซึ่งทำหน้าที่เป็นสำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคมเป็นหน่วยสนองงาน สำนักงานนี้ทำหน้าที่ประสานงานระหว่างคณะสงฆ์กับรัฐ เพื่อให้เกิดความร่วมมือกลมเกลียวกัน ทั้งมีหน้าที่รับผิดชอบดูแลพระภิกษุ สามเณร และอารามโดยจัดสรรงบประมาณอุดหนุนจากรัฐและมีหน้าที่ส่งเสริมการบริหารงานของพระสงฆ์

บทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์

บทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ ไม่ว่าจะเป็นพระวัดบ้านหรือพระวัดป่า ก็ล้วนต้องมีบทบาทและหน้าที่ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ หากว่าแต่ละวัดอาจจะมีกระบวนการบริหารจัดการแตกต่างกันออกไปบ้าง ขึ้นอยู่กับนโยบายของเจ้าอาวาส ซึ่งอยู่ภายใต้กฎ ระเบียบ และข้อบังคับของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ทั้งสิ้น

บทบาทและหน้าที่ตามพระราชบัญญัติสงฆ์ มีดังนี้

หน้าที่ของมหาเถรสมาคม ซึ่งอยู่ในหมวด 2 ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 มีดังนี้ (วิรัช ติพันธ์เมธี และทองใบ ชีรานันท์ทางกูร, 2546, หน้า 16-40)

*มาตรา 12 มหาเถรสมาคม ประกอบด้วย สมเด็จพระสังฆราชซึ่งทรงดำรงตำแหน่งประธานกรรมการโดยตำแหน่ง สมเด็จพระราชาคณะทุกรูปเป็นกรรมการโดยตำแหน่งและพระราชคณะซึ่งสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งมีจำนวนไม่เกินสิบสองรูปเป็นกรรมการ (แก้ไข โดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2535)

มาตรา 13 ให้อธิบดีกรมการศาสนาเป็นเลขาธิการมหาเถรสมาคม โดยตำแหน่งและให้กรมการศาสนาทำหน้าที่สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม

มาตรา 14 กรรมการมหาเถรสมาคม ซึ่งสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งอยู่ในตำแหน่งคราวละสองปี และอาจได้รับแต่งตั้งอีกได้

มาตรา 15 นอกจากการพ้นจากตำแหน่งตามวาระตามมาตรา 14 กรรมการมหาเถรสมาคมซึ่งสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งพ้นจากตำแหน่ง เมื่อ

- (1) มรณภาพ
- (2) พ้นจากความเป็นพระภิกษุ
- (3) ลาออก
- (4) สมเด็จพระสังฆราชมีพระบัญชาให้ออก

ในกรณีที่กรรมการมหาเถรสมาคมพ้นจากตำแหน่งก่อนวาระ สมเด็จพระสังฆราชอาจทรงแต่งตั้งพระราชคณะรูปใดรูปหนึ่งเป็นกรรมการแทน

กรรมการซึ่งได้รับแต่งตั้งตามความในวรรคก่อนอยู่ในตำแหน่งตามวาระของผู้ซึ่งตนแทน

*มาตรา 15 ทวิ การแต่งตั้งกรรมการมหาเถรสมาคมตามมาตรา 12 และการให้กรรมการมหาเถรสมาคมพ้นจากตำแหน่งตามมาตรา 15 ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เป็นผู้ลงนามรับสนองพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช (เพิ่มเติม โดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2535)

*มาตรา 15 ตริ มหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

(1) ปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปโดยเรียบร้อยดีงาม

(2) ปกครองและกำหนดการบรรพชาสามเณร

(3) ควบคุมและส่งเสริมการศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่

การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์

(4) รักษาหลักพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา

(5) ปฏิบัติหน้าที่อื่น ๆ ตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัตินี้หรือกฎหมายอื่น

เพื่อการนี้ให้มหาเถรสมาคมมีอำนาจตรากฎหมาย มหาเถรสมาคม ออกข้อบังคับวางระเบียบ ออกคำสั่ง มีมติหรือออกประกาศ โดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมายและพระธรรมวินัย ใช้บังคับได้ และจะมอบให้พระภิกษุรูปใดหรือคณะกรรมการหรือคณะอนุกรรมการตามมาตรา 19 เป็นผู้ใช้ อำนาจหน้าที่ตามวรรคหนึ่งก็ได้ (เพิ่มเติม โดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2535)

*มาตรา 15 จัตวา เพื่อรักษาหลักพระธรรมวินัยและเพื่อความเรียบร้อยดีงามของ คณะสงฆ์มหาเถรสมาคมจะตรากฎหมาย มหาเถรสมาคม เพื่อกำหนดโทษหรือวิธีลงโทษทางการปกครอง สำหรับพระภิกษุและสามเณรที่ประพฤติให้เกิดความเสียหายแก่พระศาสนาและการปกครองของ คณะสงฆ์ก็ได้ (เพิ่มเติม โดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2535)

ส่วนมาตราที่เกี่ยวกับวัดและหน้าที่ของเจ้าอาวาส ซึ่งอยู่ในหมวด 2 ตามพระราชบัญญัติ คณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 หมวดที่ 5 มีดังนี้

*มาตรา 31 วัดมีสองอย่าง (แก้ไขโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2535)

(1) วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา

(2) สำนักสงฆ์

ให้วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล

เจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัดในกิจการทั่วไป

มาตรา 32 การสร้าง การตั้ง การรวม การย้าย การยุบเลิกวัด และการขอรับพระราชทาน วิสุงคามสีมา ให้เป็นไปตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง ในกรณียุบเลิกวัดทรัพย์สินของวัด ที่ถูกยุบเลิกให้ตกเป็นศาสนสมบัติกลาง

*มาตรา 32 ทวิ วัดใดเป็นวัดร้างที่ไม่มีพระภิกษุอยู่อาศัยในระหว่างที่ยังไม่มีการยุบเลิก วัดให้กรมการศาสนามีหน้าที่ปกครองดูแลรักษาวัดนั้น รวมทั้งที่วัดที่ธรณีสงฆ์ และทรัพย์สินของ วัดนั้นด้วย

การยกวัดร้างขึ้นเป็นวัดมีพระภิกษุอยู่จำพรรษา ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการ ที่กำหนดในกฎกระทรวง (เพิ่มเติม โดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2535)

มาตรา 33 ที่วัดและที่ซึ่งขึ้นต่อวัด มีดังนี้

- (1) ที่วัด คือ ที่ซึ่งตั้งวัดตลอดจนเขตของวัดนั้น
- (2) ที่ธรณีสงฆ์ คือ ที่ซึ่งเป็นสมบัติของวัด
- (3) ที่กัลปนา คือ ที่ซึ่งมีผู้อุทิศแต่ผลประโยชน์ให้วัดหรือพระศาสนา

*มาตรา 34 การโอนกรรมสิทธิ์ที่วัด ที่ธรณีสงฆ์ หรือที่ศาสนสมบัติกลาง ให้กระทำได้ก็แต่โดยพระราชบัญญัติ เว้นแต่เป็นกรณีตามวรรคสอง

การโอนกรรมสิทธิ์ที่วัด ที่ธรณีสงฆ์ หรือที่ศาสนสมบัติกลาง ให้แก่ส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือหน่วยงานอื่นของรัฐ เมื่อมหาเถรสมาคมไม่ขัดข้องและได้รับคำผิดิกรรมจากส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจหรือหน่วยงานนั้นแล้ว ให้กระทำโดยพระราชกฤษฎีกา

ห้ามมิให้บุคคลโดยอายุความขึ้นต่อสู้กับวัดหรือกรมการศาสนา แล้วแต่กรณีเรื่องทรัพย์ในอันเป็นที่วัด ที่ธรณีสงฆ์ หรือที่ศาสนสมบัติกลาง (แก้ไข โดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2535)

*มาตรา 35 ที่วัด ที่ธรณีสงฆ์ และที่ศาสนสมบัติกลาง เป็นทรัพย์สิ้นซึ่งไม่อยู่ในความรับผิดชอบแห่งการบังคับคดี (แก้ไข โดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2535)

มาตรา 36 วัดหนึ่งให้มีเจ้าอาวาสรูปหนึ่ง และถ้าเป็นการสมควรจะให้มีรองเจ้าอาวาสหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสด้วยก็ได้

มาตรา 37 เจ้าอาวาสมีหน้าที่ดังนี้

1. บำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี
2. ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือสำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม
3. เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอน พระธรรมวินัยแก่บรรพชิต และคฤหัสถ์
4. ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล

มาตรา 38 เจ้าอาวาส มีอำนาจดังนี้

1. ห้ามบรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งมิได้รับอนุญาตของเจ้าอาวาสเข้าไปอยู่อาศัยในวัด
2. สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งไม่อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาสออกไปเสียจากวัด
3. สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือสำนักอาศัยในวัด ทำงานภายในวัดหรือทำทัณฑ์บนหรือให้ขอขมาโทษ ในเมื่อบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ในวัดนั้นประพฤติผิดคำสั่งเจ้าอาวาสซึ่งได้สั่งโดยชอบด้วยพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม

มาตรา 39 ในกรณีที่ไม่มีเจ้าอาวาสหรือเจ้าอาวาสไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้แต่งตั้งผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส ให้ผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสมีอำนาจและหน้าที่เช่นเดียวกับเจ้าอาวาส

การแต่งตั้งผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนด
ในกฎหมายอาศรมาคม

พอจะสรุปว่า บทบาทหลักของพระสงฆ์ มี 6 ด้าน ได้แก่

1. ด้านการปกครอง การปกครองดูแลอบรมสั่งสอนพระสงฆ์ที่อ่อนพรรษากว่าให้
เคร่งครัดในการศึกษาและปฏิบัติตามวินัยพระสงฆ์ โดยพระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่ปกครองต้องปฏิบัติ
เป็นแบบอย่าง เป็นการควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม
2. ด้านศาสนศึกษา การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนาของบรรพชิต
และคฤหัสถ์ เพื่อรักษาพระธรรมวินัย เพื่อใช้ในกิจการสงฆ์ เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม
เพื่อสร้างศาสนทายาท ซึ่งเจ้าอาวาสจะต้องมีหน้าที่ในการควบคุมและส่งเสริมด้านการศาสนศึกษา
นี้ให้ดำเนินไปด้วยดี เพื่อความมั่นคงในพระศาสนา
3. ด้านการศึกษาสงเคราะห์ การสงเคราะห์การศึกษาที่นอกเหนือจากการศาสนศึกษา
ที่พระสงฆ์ดำเนินการสงเคราะห์ประชาชนหรือภิกษุสามเณร เป็นการสงเคราะห์เกื้อกูลแก่การศึกษา
สถาบันการศึกษา หรือบุคคลผู้กำลังศึกษา รวมถึง โรงเรียนสงเคราะห์ เด็กยากจน ศูนย์อบรมเด็ก
ก่อนเกณฑ์ในวัด ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ และโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ
ศึกษาซึ่งมีการเรียนทั้งพระปริยัติธรรม หมวดธรรมบาลี หมวดพระธรรมวินัย และศาสนปฏิบัติ
อีกส่วนหนึ่ง แต่เน้นหนักวิชาทางสามัญศึกษา
4. ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การประกาศพระพุทธศาสนา คำสอนของพระพุทธเจ้า
แก่คนทั่วไป โดยไม่เลือกชั้นวรรณะทุกโอกาส
5. ด้านสาธารณูปการ การสร้างสิ่งก่อสร้างและพัฒนาวัดเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา
โดยมุ่งประโยชน์ให้คนทั่วไปได้ศึกษาพระพุทธศาสนา
6. ด้านสาธารณสงเคราะห์ การให้การช่วยเหลือเกื้อกูลแก่คนทั่วไป ทั้งด้านจิตใจและ
ด้านวัตถุ โดยให้คำปรึกษาหารือและให้วัตถุสิ่งของตามความพร้อมและกำลังความสามารถ
ที่จะช่วยได้

อมรา พงศาพิชญ์ (2549, หน้า 27) กล่าวว่า สถาบันศาสนามีบทบาททางสังคมมาก
เพราะความเชื่อจะเป็นตัวกำหนดขนบธรรมเนียมประเพณีบางอย่าง รวมทั้งเป็นตัวกำหนด
พฤติกรรมของสมาชิกในสังคมด้วย ทั้งนี้เพราะความเชื่อทางศาสนามักจะระบุดึงความดีและ
ความชั่ว ซึ่งทำให้ศาสนามีลักษณะที่เป็นศีลธรรมและมีบทบาทต่อการกำหนดพฤติกรรมของ
สมาชิกในสังคมด้วย

นิเทศ ดินนะกุล (2549, หน้า 105) กล่าวว่า สถาบันศาสนา ประกอบด้วย พระ เณร ชี
นักบวช แต่ละพวกมีบทบาทที่จะแสดงต่างกันไปตามตำแหน่งที่ครองอยู่

พระศรีปริยัติโมลี (2548, หน้า 46) กล่าวว่า พระสงฆ์อยู่ในฐานะผู้นำในสังคมไทย 2 ด้าน คือ ด้านศีลธรรม-จิต-วิญญูณ ศาสนา และด้านสติปัญญา เพื่อทำหน้าที่ 3 อย่างของตน คือ ศึกษา เรียนรู้พุทธพจน์ และวิชาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องต่อการเข้าใจพระพุทธรพจน์ สังคม วัฒนธรรม และความเป็นไปของโลกเพื่อจำให้แม่นยำ เผยแพร่หลักธรรมคำสอน และแบ่งปัน ความสุขสงบร่มเย็น แก่สังคม ตลอดจนปกป้องคุ้มครองพระศาสนา

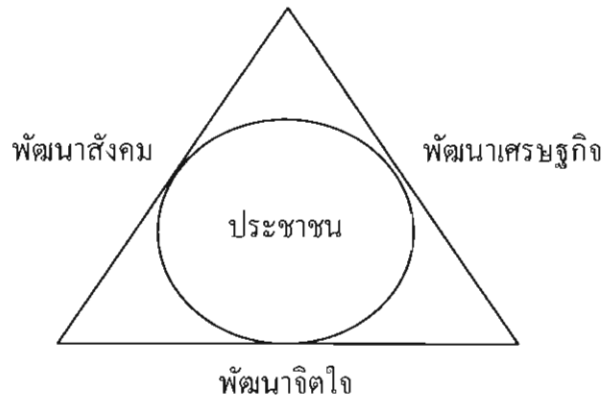
ภัทรพร สิริกาญจน และคณะ (2546, หน้า 141-145) กล่าวว่า ในสังคมไทย พระสงฆ์ มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่หลักธรรมคำสอน โดยที่ประชาชนชาวไทยส่วนมากขาดการศึกษา หรือมีการศึกษาน้อย ความเลื่อมใสศรัทธาในพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติชอบเป็นปัจจัยชักนำให้ประชาชน สนใจในการฟังธรรมและปฏิบัติธรรม ส่วนปัญญาชนที่มีความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรมทาง พุทธศาสนาแล้วในระดับทฤษฎี ก็สามารถนำหลักธรรมมาพิจารณาให้ลึกซึ้งและปฏิบัติตาม อย่างมีเหตุผล และนอกจากศาสนาจะมีความสำคัญในการพัฒนาบุคคลแล้ว ศาสนายังมีบทบาท และความสำคัญในการพัฒนาสังคมส่วนรวมอีกด้วย บทบาทและความสำคัญของศาสนาในแง่นี้ ปรากฏอยู่ในการดำเนินงานขององค์กรต่าง ๆ ทางศาสนา ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาสังคมไทยในด้าน ต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการควบคุมและกำหนดทิศทางของพัฒนาการทางวัตถุ การวาง รากฐานทางประเพณี วัฒนธรรมและระเบียบสังคม และการเสริมสร้างสังคมไทยให้เป็นปึกแผ่น และมีสันติสุข

โชติ ธีตรานนท์ (2553, หน้า 153-154) กล่าวว่า หน้าที่ของพระสงฆ์นั้น พระสงฆ์ ไม่จำเป็นต้องออกไปพัฒนา แต่มีความเป็นพระ โดยสมบูรณ์ด้วยศีล อยู่เพียงวัด ปฏิบัติตามวินัย ของพระพุทธเจ้าโดยครบถ้วนบริบูรณ์ เพื่อเป็นที่พึ่งให้กับคนไทยในยุคพัฒนาได้มีหลักที่ยึดถือได้ ในยามที่ต้องการหาความสงบ

พระสุธีวรญาณ (2549, หน้า 159-184) กล่าวว่า บทบาทของพระสงฆ์และวัดที่ทำอยู่ หลังจากสังคมไทยได้ก้าวขึ้นสู่ยุคพัฒนาตามแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้ เปลี่ยนไปด้วย โดยมีหน้าที่ ดังนี้

1. พัฒนาจิตวิญญาณของมนุษย์ด้วยการมีสำนักปฏิบัติธรรมต่าง ๆ
2. ทำหน้าที่ให้การศึกษาด้านพระพุทธศาสนาแก่ประชาชน ทั้งระบบปริยัติธรรมแผนเดิม คือ บาลี นักธรรม และมหาวิทยาลัยสงฆ์ ตลอดจนถึงการสื่อสารธรรมทางสื่อมวลชน
3. เป็นผู้นำในการพัฒนาชนบทในรูปแบบต่าง ๆ เช่น เป็นผู้นำทำเอง เป็นผู้ประสานงาน เป็นผู้ตั้งมูลนิธิเพื่อการศึกษาและการพัฒนาชนบท เป็นวิทยากรกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาเป็นต้น

สรุป บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมในปัจจุบันมีหน้าที่ใหญ่ ๆ 3 ประการ ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 แผนภาพการพัฒนา (พระสุธีวรญาณ, 2549, หน้า 182)

บทบาทของพระพุทธศาสนาต่อสังคมไทย ดังนี้ (จันทงค์ อดิวัฒน์สิทธิ์, 2547 ก, หน้า 52-56)

1. ด้านการศึกษา วัดเป็นสถานที่เรียนหนังสือสำหรับกุลบุตร โดยมีพระภิกษุสงฆ์เป็นครูสอน โรงเรียนพระปริยัติธรรม มหาวิทยาลัยสงฆ์ ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ตลอดจนการไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังต่างประเทศ ซึ่งพระสงฆ์จะให้ความรู้เกี่ยวกับภาษาและวัฒนธรรมไทย
2. ด้านความเป็นปึกแผ่นของสังคม ศาสนาเป็นปัจจัยเชื่อมโยงสมาชิกในสังคมให้มีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอย่างเดียวกัน ช่วยสร้างความเป็นญาติพี่น้องกันและความเป็นพวกเดียวกัน และพร้อมที่จะช่วยเหลือกันและกันเมื่อมีโอกาส
3. ด้านสวัสดิการสังคม การช่วยเหลือสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งในยามปกติและเมื่อเกิดภัยพิบัติ เป็นเสมือนหอกักให้เด็กยากจนได้พักอาศัยเรียนหนังสือ เป็นแหล่งรับเด็กกำพร้า เป็นแหล่งบำบัดโรค เป็นแหล่งฝึกความรู้ให้สามารถนำไปประกอบอาชีพ
4. ด้านการควบคุมสังคม ศาสนาเป็นสื่อในการควบคุมสังคมด้วยหลักธรรมคำสอน เพื่อควบคุมพฤติกรรมของคนให้ปกติ เพื่ออยู่ร่วมกัน โดยไม่เบียดเบียนกัน
5. ด้านอบรมบุคคลให้มีความรู้ระเบียบกฎเกณฑ์ของสังคม สถาบันพระพุทธศาสนา มีบทบาทสำคัญมากในการฝึกอบรมบุคคลให้รู้จักระเบียบกฎเกณฑ์และประเพณีต่าง ๆ ในสังคม ทำให้บุคคลรู้จักปรับตัวเข้ากับสังคมและเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม

ทัศนีย์ ทองสว่าง (2549, หน้า 197) กล่าวว่า วัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน และพระสงฆ์ก็เป็นตัวแทนของวัดในการแสดงบทบาทต่าง ๆ เป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชนเป็นศูนย์รวมแห่งความเคารพ เชื่อถือและการร่วมมือกันก่อให้เกิดความสามัคคี ความเป็นระเบียบเรียบร้อย

นอกจากนี้พระสงฆ์ยังมีบทบาทสำคัญในการควบคุมทางสังคมในระดับประเทศด้วย เพราะพระสงฆ์เป็นที่เคารพนับถือของบุคคลทุกชั้นในสังคม ตั้งแต่พระมหากษัตริย์ลงมา จนถึงประชาชนทั่วไป สถาบันศาสนาจึงเป็นสถาบันที่สำคัญควบคู่กับสังคมมนุษย์มาโดยตลอด เป็นสถาบันที่ช่วยให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ด้วยความสันติและสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่สังคมมนุษย์ตลอดมา

Macionis (2001, p. 490) กล่าวถึงหน้าที่ของศาสนาต่อสังคม ดังนี้

1. ความเป็นปึกแผ่นในสังคม (Social solidarity) การที่คนในสังคมหนึ่ง ๆ มีความเชื่อร่วมกันในศาสนา ความเชื่อดังกล่าวเป็นเสมือนสายใยที่คอยร้อยรัดคนในสังคมให้รวมเข้าเป็นหนึ่งเดียวกัน

2. การควบคุมสังคม (Social control) สังคมสมัยใหม่ มีกฎหมายบังคับใช้เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม แต่ “กฎหมาย” ที่ดี และเป็นที่ยอมรับของคนในสังคมต้องตั้งอยู่บน “หลักนิติธรรม” หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง หลักการของ “กฎหมาย” ต้องมีหลัก “ธรรมะ” เป็นพื้นฐาน นอกเหนือไปจากศาสนาที่มีหลักปฏิบัติและข้อห้าม

3. การให้ความหมายแก่ชีวิต (Meaning and purpose for lives) ศาสนามีหน้าที่สำคัญคือ เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ โดยเฉพาะเมื่อบุคคลประสบเคราะห์กรรมจนขาดที่พึ่ง หลักปฏิบัติต่าง ๆ เช่น การทำสมาธิ การถือศีลฟังธรรม การเข้าวัดทำบุญ เป็นต้น สามารถช่วยประคับประคองให้ชีวิตดำเนินต่อไปได้

จากบทบาทและหน้าที่ของวัดและพระสงฆ์ที่กล่าวมา พบว่า วัดยังคงมีบทบาทในการกล่อมเกลากุศลในสังคมหลายด้าน ไม่ว่าจะสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปมากน้อยเพียงใด วัดก็ยังคงเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของชาวพุทธอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดป่าซึ่งมีคนจำนวนมากที่แวะเวียนไปเสมอไม่ว่าจะเป็นเพราะมีธรรมชาติที่ร่มรื่น มีหลักธรรมคำสอนที่ดี หรือพระสงฆ์ในวัดป่ามีข้อวัตรปฏิบัติที่น่าเลื่อมใสก็ตาม หลายคนได้ใช้วัดป่าเป็นที่บำบัดความเจ็บปวดจากภาวะความล้มเหลวทางเศรษฐกิจหรือปัญหาที่ทำให้การดำเนินชีวิตต้องล้มลุกคลุกคลาน จิตใจหวนไหวต่อภัยหรือความไม่แน่นอนต่าง ๆ ในสังคมปัจจุบัน หลายคนจึงหันหน้าเข้าหาวัด เข้าหาศาสนา ซึ่งสิ่งเหล่านี้ก็จะเหมือนกับในครั้งโบราณกาล ในเมื่อยามที่มนุษย์เกิดความกลัวจากภัยธรรมชาติ กลัวสิ่งที่ไม่รู้หรือกลัวสิ่งที่เหนือธรรมชาติ มนุษย์ก็จะแสวงหาสิ่งยึดเหนี่ยวที่ทำให้ชีวิตสามารถดำรงอยู่ได้ เราอาจกล่าวได้ว่ามนุษย์ไม่ว่าจะยุคใดยามใดก็หวนกลับไปหาศาสนาเสมอ

สุเทพ สุวีรางกูร (2554, หน้า 153-155) กล่าวว่า โดยทั่วไปมนุษย์ทั้งหลายทั่วโลก มีธรรมชาติที่เหมือนกัน แม้พฤติกรรมกระทำจะแตกต่างกันก็ตาม กล่าวคือ มีความไม่รู้ มีความอยาก ความต้องการ มีความยึดมั่นถือมั่นว่า ตัวกูของกู ตัวเราของเรา ความโกรธ และ

ความรักตัวกลัวตาย ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหน ประเทศใด ศาสนาอะไร หรือชนชั้นใด ไม่ว่าจะกี่ร้อยกี่พันปี ก็ยังมีธรรมชาติเหมือนกันคือ มีความต้องการไม่มีที่สิ้นสุด และความอยาก ความต้องการ ก็จะเป็นแรงผลักดันให้มนุษย์กระทำการแสวงหา ส่วนเรื่องความกลัวทั้งหลายจากอันตรายทางธรรมชาติ จากความมืด กลัวผี กลัวน้ำท่วม ฝนตก ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า พายุ แผ่นดินถล่ม กลัวสัตว์ร้าย กลัวความทุกข์ ความลำบาก กลัวสูญเสีย และที่สุด คือ กลัวตาย มนุษย์จำต้องเรียนรู้สิ่งทั้งหลายที่อยู่รอบกายตัวเอง เพื่อความอยู่รอดปลอดภัยของชีวิต ความไม่รู้และความกลัวนี้เองที่มีอิทธิพลสำคัญต่อมนุษย์ ซึ่งนักคิดและนักปราชญ์ทั้งหลายเห็นว่า เป็นต้นเหตุปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดศาสนา เมื่อมนุษย์ไม่รู้แล้วเกิดความกลัวขึ้นมา ก็จะหวาดหวั่น ไม่ทันคิด ก็จะหนีเอาตัวรอด เมื่อพยายามหนีต่อไปไม่พ้นก็จะหันกลับมาสู่ทุกรูปแบบ เมื่อต่อสู้ถึงที่สุดแล้วสู้ไม่ได้ ก็จะยอมแพ้เพื่อความอยู่รอด ปลอดภัยและความปกติสุข ความกลัวจึงน่าจะเป็นสาเหตุอย่างหนึ่งที่ทำให้มนุษย์แสวงหาที่พึ่ง

ทัศนีย์ ทองสว่าง (2549, หน้า 185) กล่าวว่า ศาสนาเกิดมาจากความสงสัยในธรรมชาติ เป็นลักษณะการเกิดลึทธิความเชื่อในสมัยที่มนุษย์ยังไม่ได้มีการพัฒนาความเจริญทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นยุคที่มนุษย์ขาดความรู้อันแท้จริงเกี่ยวกับปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในธรรมชาติ ซึ่งมนุษย์สงสัยว่า ปรากฏการณ์เหล่านี้มิได้เกิดขึ้นเอง จึงได้สมมติสิ่งทีเชื่อว่าเป็นผู้คอยคลบนันดาลให้เกิดปรากฏการณ์ธรรมชาติขึ้นเป็นตัวตนและนับถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์

นิยพรรณ (ผลวัฒน์) วรรณศิริ (2550, หน้า 237) กล่าวว่า ศาสนา คือ ระบบสัญลักษณ์ ระบบหนึ่งที่เป็นระบบเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม ที่มนุษย์จำเป็นต้องข้องเกี่ยวกับตั้งแต่เกิดจนตายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ศาสนาเป็นปรากฏการณ์ทางจิตใจซึ่งบุคคลแสดงออกมาทางความเชื่อ และความเชื่อนี้เองที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมทางพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ ขึ้นมาในหลาย ๆ รูปแบบ

แวน บาล (Van Baal, 1971, p. 50) กล่าวว่า ศาสนาเป็นระบบสังคมสงเคราะห์ คือ ช่วยขจัดความกลัวของบุคคลให้หมดสิ้นไป ในสมัยก่อนภัยธรรมชาติจาก ดิน น้ำ ลม ไฟ เกิดขึ้นเองบ่อย ๆ และได้ทำลายสิ่งมีชีวิตรวมทั้งมนุษย์ไปมากมาย มนุษย์ไม่สามารถหาคำตอบได้ว่ามันเป็นเพราะอะไรหรือว่าเกิดมาจากอะไร มนุษย์คิดว่าปรากฏการณ์ธรรมชาติเหล่านี้มีพลังมหาศาล เกินกว่าที่มนุษย์จะจัดการกับมันได้ เมื่อหาคำตอบให้กับตนเองไม่ได้ มนุษย์ก็ผลักไปให้ศาสนาเป็นผู้ตอบ นั่นก็คือมนุษย์คิดว่า ในธรรมชาติเบื้องบนต้องมีสิ่งหนึ่งซึ่งไม่มีตัวตน แต่มีพละานุภาพมหันต์ก่อให้เกิดภัยธรรมชาติอันน่ากลัวเหล่านั้น และสิ่งทรงพละานุภาพดังกล่าวมนุษย์ก็สมมติชื่อขึ้นมาเรียกต่าง ๆ กัน ตามทฤษฎีของ แวน บาล นี้คือ ศาสนาเกิดมาจากความกลัว ภัยธรรมชาติ เมื่อมนุษย์หาเหตุผลมาตอบไม่ได้ และเกิดความกลัวมาก จึงสร้างศาสนามาตอบสนองของความกลัว

คำตอบก็คือ ทุกอย่างเป็นการกระทำของพระเจ้า เพื่อจะได้สบายใจขึ้นว่า พระเจ้าจะเป็นตัวกลางระหว่างคนกับธรรมชาติ เป็นผู้ระงับทุกข์จากธรรมชาติทั้งปวง

พระไตรปิฎก เล่มที่ 25/ ข้อ 188 (หน้า 92) กล่าวเอาไว้อย่างชัดเจนว่า มนุษย์เป็นจำนวนมากผู้ถูกภัยคุกคาม ย่อมแสวงหา ภูเขา ป่า อาราม ต้นไม้ และเจดีย์ทั้งหลายเป็นสรณะ หรือที่พึ่ง ดังนั้น สาเหตุที่ทำให้เกิดศาสนาจึงมาจาก 3 ประการ ดังนี้

1. ความคิด (Thought or idea) เป็นกระบวนการทางจิต เป็นปัจจัยทำให้เกิดปัญญา รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง และเพื่อเอาชนะปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ทั้งหลาย มนุษย์จึงต้องคิดเรียนรู้พัฒนาตนเอง ศึกษาเรียนรู้หาประสบการณ์ กระทั่งเกิดความเชื่อ ทศนคติ ค่านิยม และการประพฤติปฏิบัติอย่างถูกต้องมีเหตุผลเพียงพอ ก่อให้เกิดคุณค่าความหมาย สิ่งดีงาม แล้วจึงยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นหลักการดำเนินชีวิต เป็นสิ่งประดิษฐ์ทางความคิดอันสูงสุดของมนุษย์ที่เรียกว่า “หลักศาสนา”

2. ความต้องการ (Needs) ชีวิตทางสังคมเต็มไปด้วยความต้องการต่าง ๆ มากมาย ตั้งแต่ขั้นพื้นฐาน คือ ความต้องการทางสรีระร่างกายจนถึงขั้นสูงสุดคือความต้องการที่จะรู้เข้าใจความจริง ที่ถูกต้องดีงามและโลกสังคมบนความต้องการทางจิตใจ (Mental needs) ซึ่งเป็นความต้องการขั้นสูงของมนุษย์เพื่อเป็นหลักการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงามอันเป็นจุดหมายปลายทางสุดท้าย

3. ความพยายามและปัญญา (Effort and wisdom) ความพยายามต้องการให้เกิดปัญญา เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดศาสนา แม้แต่พระพุทธศาสนาก็เกิดขึ้นจากความเพียรพยายามของเจ้าชายสิทธัตถะที่ต้องการรู้และเข้าถึงความเป็นจริงมีเหตุผลด้วยปัญญา และต้องการพ้นจากความทุกข์หรือปัญหาชีวิตทางสังคม ซึ่งจะแสดงพฤติกรรมการกระทำต่าง ๆ ทั้งหลาย ก็ต่อเมื่อมีอะไรมากระตุ้นจูงใจในการกระทำ หากไม่มีความอยากต้องการเป็นแรงกระตุ้นผลักดัน มนุษย์ก็จะหยุดเคลื่อนไหว ไม่ต่างไปจากวัตถุอื่น ๆ เพื่อชีวิตที่ดีงามประเสริฐในสังคมมนุษย์ทั้งหลาย จึงพยายามแสวงหาความจริงสิ่งดีงาม แสวงหาสภาวะที่สมคูล แสวงหาหลักการดำเนินชีวิตทางสังคมอย่างต่อเนื่อง อันเป็นหลักการดำเนินชีวิตที่ดีงามประเสริฐนั่นเอง

สรุป ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดศาสนาก็คือ ความไม่รู้และความกลัวของมนุษย์ ทางที่จะพ้นจากสองสิ่งนี้ไปได้ก็คือ ความคิด อันเกิดจากการศึกษาเรียนรู้ กระทั่งเกิดความเชื่อ ทศนคติ ค่านิยม สิ่งดีงาม แล้วจึงยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา และจากความต้องการต่าง ๆ ที่มากมายของมนุษย์ จึงได้แสวงหาวิธีตอบสนองความต้องการของตนเองตั้งแต่ขั้นพื้นฐานกระทั่งถึงความต้องการขั้นสูงสุด และด้วยความพยายามนี้ทำให้เกิดปัญญาซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดศาสนา และจากศาสนา มาสู่ข้อปฏิบัติในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม อันเป็นจุดหมายของความต้องการ

ของมนุษย์ที่ต้องการพ้นจากความทุกข์หรือปัญหาชีวิตทางสังคม มาเป็นแรงกระตุ้นใจในการกระทำ ผลักดันมนุษย์ให้พัฒนาตน หลักธรรมทางศาสนาจึงเป็นสิ่งที่มนุษย์ผู้ต้องการชีวิตที่ดีงามประเสริฐ พยายามแสวงหาความจริงไปสู่สิ่งที่จะทำให้ตนประสบความสำเร็จในสิ่งที่ต้องการ

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องทางสังคมวิทยา

ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม (Structural-functionalism theory)

นิยพรธ (ผลวัฒน์) วรรณศิริ (2550, หน้า 98) ได้ศึกษาแนวคิดของเรดคลิฟ บราวน์ นักมานุษยวิทยาสังคมชาวอังกฤษ ที่กล่าวว่า ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ เปรียบสังคมเหมือนร่างกายซึ่งมีชีวิต มีการเกิด เจริญเติบโต เจ็บป่วยได้ รักษาได้ เมื่อหายแล้วก็จะก้าวเดินต่อไปได้ ร่างกายมนุษย์มีอวัยวะเป็นส่วนประกอบเพื่อการคงอยู่ สังคมก็มีโครงสร้างเพื่อการดำรงตน ทั้งอวัยวะของคนและโครงสร้างของสังคม ต่างก็ทำหน้าที่ประสานสัมพันธ์กันเพื่อผดุงร่างกายและสังคม หากสังคมเกิดความขัดแย้งหรือขัดกัน ในโครงสร้าง การทำหน้าที่ที่ไม่สอดคล้องกัน ก็จะทำให้สังคมชะงักงันหรือพัฒนาได้ช้า สังคมก็จะหาทางแก้ไขหรือปรับเปลี่ยน โครงสร้างของตนเองเพื่อดำรงอยู่หรือพัฒนา ก้าวหน้าต่อไป

จางันต์ อติวัฒน์สิทธิ์ (2548, หน้า 43-44) กล่าวว่า ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (Structural-functionalism) มีหลักการสำคัญ ดังนี้

1. ทฤษฎีนี้มองสังคมว่าเป็นระบบหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยส่วนต่างๆ ที่สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โดยหน้าที่
2. ระบบสังคมมีขอบเขตแน่นอน มีระเบียบควบคุมตนเอง มีกระบวนการรักษาบูรณาการภายในระบบ และมีแนวโน้มที่ส่วนประกอบต่าง ๆ พึ่งพาอาศัยกันจนสามารถรักษาคุณภาพของสังคมไว้ได้
3. ส่วนประกอบของสังคม คือ โครงสร้างของสังคม ได้แก่ สถาบันต่าง ๆ ซึ่งมีกลุ่มบทบาทที่มั่นคงแน่นอน บัญญัติออกมาเพื่อสนองความต้องการทางสังคมบางประการ
4. สังคมเปรียบเสมือนกับร่างกาย มีความต้องการในสิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงอยู่ เมื่อสนองได้แล้ว สังคมจะสามารถดำรงอยู่ได้ แต่ละส่วนของสังคมเหมือนกับอวัยวะต่าง ๆ ของร่างกาย มีบทบาทหน้าที่ต่างกัน แต่ก็พึ่งพาอาศัยกันและมีคุณภาพที่สามารถรักษาไว้ได้
5. โดยที่สังคมเป็นระบบที่ต้องการความจำเป็นเพื่อการคงอยู่ สังคมจึงต้องมีโครงสร้างเพื่อเป็นหลักประกันให้มีการพึ่งพา (Homeo stasis) มีดุลยภาพ (Equilibrium) และการมีชีวิตอยู่รอด (Survival)

สนธยา พลศรี (2553, หน้า 71, หน้า 184-193) ได้สรุปสาระสำคัญของนักวิชาการหลายท่านที่ได้รวบรวมทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ของ ทัลคอตท์ พาร์สัน (Talcott Parson) นักสังคมวิทยา นักทฤษฎีคนสำคัญชาวอเมริกัน ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวาง จนเป็นทฤษฎีหลักทางสังคมวิทยา มีสาระสำคัญสรุปได้ ดังนี้

1. แนวความคิดเกี่ยวกับองค์การทางสังคม สังคมมีลักษณะเป็นระบบ ประกอบด้วยระบบย่อยหลาย ๆ ระบบ การที่มนุษย์เข้าไปอยู่ในสังคมและสังคมมีการจัดระเบียบขึ้นนั้น เนื่องจากสมาชิกในสังคมมีความสมัครใจจะเข้าไปทำกิจกรรมต่าง ๆ ในสังคมนั้น (Voluntaristic) การกระทำ (Action) มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อระบบสังคม การกระทำคือ การกระทำระหว่างผู้กระทำ (Actor) เป้าหมาย (Goals) วิธีการต่าง ๆ ที่ผู้กระทำเลือกใช้เพื่อบรรลุเป้าหมาย สถานการณ์ที่ผู้กระทำต้องเลือกใช้วิธีใดวิธีหนึ่ง (Situational conditions) ตัวกำหนดเชิงบรรทัดฐาน คือ บรรทัดฐานทางสังคม ค่านิยม และความคิดต่าง ๆ ที่ผู้กระทำนำมาพิจารณาประกอบในการเลือก วิธีการเพื่อบรรลุเป้าหมาย (Norms, values and other idea)

2. แนวความคิดเรื่องระบบการกระทำ ซึ่งเกิดขึ้นจากการที่ผู้กระทำแสดงบทบาทตามสถานภาพที่ดำรงอยู่ สถานภาพและบทบาทเหล่านี้จะประสานสัมพันธ์กันในรูปแบบของระบบต่าง ๆ ดังนั้น หน่วยการกระทำจึงมีฐานะเป็นระบบการกระทำระหว่างกัน (System of interaction) การกระทำนี้ก็คือ การแสดงบทบาทของผู้กระทำนั่นเอง

3. แนวความคิดเรื่องความจำเป็นพื้นฐานของระบบสังคม ระบบการกระทำทางสังคมมีความต้องการจำเป็นพื้นฐาน 4 ประการ คือ การบรรลุเป้าหมาย การปรับตัว การบูรณาการ และการใช้กฎระเบียบเพื่อจัดการกับความตึงเครียด

4. แนวความคิดเรื่องลำดับขั้นของข่าวสารในการควบคุมระบบสังคม เนื่องจากระบบย่อยของสังคมมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน จึงต้องมีลำดับขั้นของการควบคุมข่าวสาร เพื่อให้ความสัมพันธ์ประสานกลมกลืนกัน โดยระบบวัฒนธรรมจะควบคุมข่าวสารของระบบสังคม ระบบสังคมจะควบคุมข่าวสารของระบบบุคลิกภาพ ระบบบุคลิกภาพจะควบคุมข่าวสารของระบบอินทรีย์ตามลำดับ เรียกว่า The cybernetic hierarchy of control

5. แนวความคิดเรื่องสื่อกลางการแลกเปลี่ยน (Generalized symbolic media of exchange) ระบบย่อยของสังคมจะมีความสัมพันธ์กันได้หลายแนวทาง ทั้งภายในระบบ ระหว่างระบบ และแลกเปลี่ยนเฉพาะของแต่ละระบบ

6. แนวความคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดจากกระบวนการความสัมพันธ์เกี่ยวกับข่าวสารพลังงานภายในระบบ และพลังงานระหว่างระบบต่าง ๆ

ถ้าหากมีข่าวสารและพลังงานมากเกินไป จะทำให้มีข่าวสารหรือพลังงานเป็นผลของระบบมากเกินไป ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมขึ้น

สรุปว่า ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม เป็นเสมือนการทำงานระบบย่อยต่าง ๆ ในสังคม ที่ต้องมีการทำงานให้ประสานสอดคล้องกันเพื่อให้สังคมอยู่ได้อย่างปกติ แต่ถ้ระบบย่อยใด หรือส่วนใดเกิดการดิคขัดขึ้นก็จะส่งผลให้ระบบอื่น ๆ ดิคขัดหรือเกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมา ดังเช่น สถาบันหลักในสังคม อันได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันการเมือง การปกครอง สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันการศึกษา และสถาบันศาสนา นอกจากนี้ก็มีส่วนประกอบย่อยที่พัฒนาจากสถาบันดังกล่าว ออกไปอีก ซึ่งปฏิบัติหน้าที่ปลีกย่อยออกไปตามความถนัดของตนเองและตามแต่สภาพของสังคม จะเป็นตัวกำหนด หากสถาบันเหล่านี้เกิดปัญหาย่อมจะกระทบถึงสถาบันอื่น ๆ ที่ต้องเกี่ยวข้องกัน เป็นลูกโซ่ด้วย หรือหากเปรียบกับระบบชีวิตมนุษย์ซึ่งมีทั้งส่วนของกายและส่วนของจิตใจ หากส่วนใดมีปัญหาที่ย่อมกระทบกับตัวมนุษย์ผู้นั้น ไปด้วย หรือในระบบการทำงานของร่างกายก็ตาม หากส่วนใดเกิดป่วยขึ้นมา ก็ย่อมส่งผลกระทบต่อระบบอื่น ๆ ภายในร่างกายไปด้วย เหล่านี้เป็นต้น ดังนั้น ทุกส่วนทุกระบบของสังคมจะต้องทำหน้าที่ของตนให้ผสมผสานกลมกลืนกันเป็นอย่างดี จึงจะทำให้สังคมอยู่ในสภาพสมดุล โดยแต่ละสถาบันจะทำหน้าที่สนับสนุน ส่งเสริมซึ่งกันและกัน เพื่อสนองตอบความต้องการของสังคมโดยรวม

ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์ (The symbolic interaction theory)

ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์นี้ เป็นทฤษฎีที่ให้ความสำคัญกับปฏิสัมพันธ์และการกระทำของคนในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่งโดยเฉพาะ และมนุษย์จะใช้ “สัญลักษณ์” (Symbols) ซึ่งมี “ความหมาย” (Meanings) เพื่อเป็นสื่อกลางในการดำเนินความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกัน

ยูทพงษ์ จันทรวรินทร์ (2550, หน้า 27-28) กล่าวว่า ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์ เป็นการอธิบายมนุษย์แต่ละคนที่เกี่ยวข้องกับจิตใจ การรับรู้ และประสบการณ์ของบุคคล นักสังคมศาสตร์ได้พัฒนาทฤษฎีการกระทำระหว่างกัน โดยสัญลักษณ์มาจากแนวคิดของ นักสังคมวิทยา ชาวเยอรมัน ที่มีชื่อว่า แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) ผู้ได้รับการยกย่องว่าเป็นบิดา สังคมวิทยาสมัยใหม่ ซึ่งท่านได้ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์พฤติกรรมของบุคคลเพื่อเป็น พื้นฐานที่จะนำไปสู่ความเข้าใจในเรื่องโครงสร้างสังคม เช่น รัฐ ศาสนา เศรษฐกิจ เป็นต้น เพราะ โครงสร้างเหล่านี้เกิดขึ้นจากการกระทำของบุคคลที่มีส่วนร่วมในโครงสร้างนั้น ๆ ท่านจึงให้ความสำคัญกับการศึกษาค่านิยม (Values) ความตั้งใจ (Intentions) และความเชื่อ (Beliefs) ตลอดจนทัศนคติ (Attitudes) ของบุคคลเพื่อให้เข้าใจการกระทำหรือพฤติกรรมของบุคคลนั้น ๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2551, หน้า 157-167, 2548, หน้า 22) กล่าวว่า ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์ สัญลักษณ์ว่า ทฤษฎีการกระทำระหว่างกัน โดยสัญลักษณ์นั้น แตกต่างจากทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ ซึ่งกล่าวถึง โครงสร้างของสังคม ชนชั้นทางสังคม การเปลี่ยนแปลงของสังคม กลุ่มคนหรือโครงสร้างของความเป็นส่วนรวม ซึ่งเป็นการมองสังคมแบบกว้าง ซึ่งเราเรียกลักษณะเช่นนี้ว่าทฤษฎี “มหภาค” (Macro theory) แต่ทฤษฎีการกระทำระหว่างกันโดยสัญลักษณ์ เป็นการอธิบายมนุษย์แต่ละคน ที่เกี่ยวข้องกับจิตใจ การรับรู้และประสบการณ์ของบุคคล ทฤษฎีนี้เริ่มด้วยความคิดเรื่อง การกระทำระหว่างกัน (Interaction) และสัญลักษณ์ (Symbol) ซึ่งเป็นหัวใจ แล้วจึงขยายวงออกไป ถึงมนุษย์แต่ละคน ถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม และสภาพของสังคมมนุษย์ ซึ่งเป็นการอธิบายในระดับรายละเอียดปลีกย่อยลงไป เราเรียกลักษณะเช่นนี้ว่า ทฤษฎี “จุลภาค” (Micro theory) ทฤษฎีการกระทำระหว่างกันโดยสัญลักษณ์ (เรียกสั้น ๆ ว่าทฤษฎีสัญลักษณ์) ช่วยทำให้ความรู้เกี่ยวกับสังคมมนุษย์สมบูรณ์ขึ้น ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ที่กล่าวมาแล้วนั้น จะกล่าวถึง โครงสร้างของสังคมในส่วนที่ประสานสอดคล้องกัน แต่ทฤษฎีสัญลักษณ์นี้จะเข้ามาช่วยให้ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ และสังคมครบถ้วนสมบูรณ์มากขึ้น

จิตชยางค์ ยมาภัย (2549, หน้า 15) กล่าวว่า ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์เป็นแนวทางการอธิบายสังคมว่า การกระทำทางสังคมและปฏิสัมพันธ์ทางสังคม เกิดจากการให้ความหมาย โดยอาศัยสัญลักษณ์ต่าง ๆ และทำให้คนมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน เพราะมองอะไรเหมือนกัน สำหรับบุคคลสำคัญอื่นที่เป็นบุคคลมีอิทธิพลเหนือเรา การกระทำของบุคคลจะได้รับอิทธิพลจากทัศนคติได้จากบุคคลสำคัญ บุคคลพยายามที่จะเข้าใจความหมายของบุคคลอื่นนั้น และมีปฏิสัมพันธ์ไปในทางเดียวกับบุคคลสำคัญนั้น

สรุปได้ว่า ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์ เป็นทฤษฎีที่ว่าด้วยความคิดความรู้สึกซึ่งมาจากจิตภายในของคน ที่ได้รับรู้และสั่งสมจากประสบการณ์ภายนอกโดยผ่านสัญลักษณ์ที่เป็นสื่อระหว่างกัน แล้วนำมาปรับเปลี่ยนเป็นอัตตาตัวตน ที่จิตสามารถคิดพิจารณาถึงสิ่งที่ควรและไม่ควรกระทำได้ และจะเลือกกระทำในสิ่งที่ตนเห็นว่ามีสำคัญและได้เคยมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลในกลุ่มเดียวกันภายใต้ความรู้สึกนึกคิด ค่านิยมที่เหมือนกัน และแรงกระตุ้นนี้สามารถที่จะทำให้บุคคลสามารถเป็นผู้กำหนดการกระทำทางสังคมได้ มิใช่โครงสร้างสังคมจะเป็นผู้กำหนดพฤติกรรมของบุคคลเสมอไป เพราะพลังเหล่านี้สามารถที่จะเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้เช่นกัน

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา

ธนากร สังเขป (2555, หน้า 25-31) กล่าวว่า ทฤษฎีการพัฒนาแนวมนุษยนิยม (Humanism) เป็นทฤษฎีที่มีแนวคิดตามปรัชญาการพัฒนาที่เอามนุษย์เป็นศูนย์กลางการพัฒนา ตั้งบนสมมุติฐานที่ว่า ทำอย่างไรสังคมจึงจะมีมนุษยธรรม ทำอย่างไรความเป็นมนุษย์ซึ่งจะกลับคืนมาสู่ความเป็นมนุษย์อีกครั้งหนึ่ง หลักการของการพัฒนาแนวมนุษยนิยม คือ การพัฒนาความเป็นมนุษย์ให้เกิดขึ้นในชีวิตมนุษย์นั่นเอง

ทฤษฎีการพัฒนาแนวมนุษยนิยม เกิดขึ้นมาจากข้อบกพร่องของการพัฒนาในอดีตที่เน้นการพัฒนาอุตสาหกรรม ซึ่งผลการพัฒนาทำให้เกิดค่านิยมทางวัตถุโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ คุณภาพของมนุษย์ โดยเฉพาะคุณภาพทางจิตใจ นักคิดและนักปราชญ์ทั้งหลายเห็นว่า การพัฒนาตามแนวทางดังกล่าว เป็นการพัฒนาที่ทำลายคุณค่าความเป็นมนุษย์ลง แต่ทฤษฎีการพัฒนาแนวมนุษยนิยมให้ความสำคัญกับความเป็นมนุษย์ที่คุณภาพทางจิตใจ ความรู้สึกนึกคิด และความดำรงอยู่อย่างเป็นธรรมชาติของมนุษย์ การให้ความสำคัญกับมนุษย์เป็นการเปิดมิติอีกมิติหนึ่งของการพัฒนา การพัฒนาแนวมนุษยนิยมนี้มีหลายแนวทาง เช่น แนวทางของพระพุทธศาสนา แนวทางของคริสต์ศาสนา แนวทางของมหาตมะคานธี แนวทางมาร์กซิสต์ และแนวทางจิตวิทยามนุษยนิยม (Humanistic psychology) เป็นต้น แนวทางมนุษยนิยมทุกแนวทาง ต้องการพัฒนามนุษย์ให้มีคุณค่า มีคุณภาพชีวิตที่ดี ดำรงอยู่อย่างมีความสุข

หลักการพัฒนาตามแนวมนุษยนิยม มี 5 ประการ คือ 1) หลักความเสมอภาค 2) หลักความเป็นธรรม 3) หลักความเป็นอิสระ 4) หลักความสมดุล และ 5) หลักการสร้างสรรค์

บัญชา จำปารักษ์ (2551, หน้า 30-41) กล่าวว่า พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาคนว่า ในปัจจุบันพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคม มีความแตกต่างกันออกไปมากทั้งทางด้านบุคลิกภาพของแต่ละคนแต่ละสังคมไม่เหมือนกัน ในทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมของ ซิกมันด์ ฟรอยด์ นั้น ฟรอยด์ คิดว่ามนุษย์เกิดมาพร้อมด้วยสัญชาตญาณ ในรูปของพลังงานที่คอยผลักดันให้เกิดพฤติกรรม และพลังงานเหล่านี้ส่วนหนึ่งผลักดันให้เป็นสัญชาตญาณ พลังงานเหล่านี้ประกอบกันเป็น อิด (Id) คือ จิตไร้สำนึก และแรงผลักดันนี้จะผลักดันให้จิตอีกส่วนหนึ่งคือ อีโก้ (Ego) ให้กระทำในสิ่งต่าง ๆ ตามที่อิด (Id) ประสงค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสุขทางกายทั้งปวง นอกจากนี้ อีโก้ (Ego) ยังอยู่ภายใต้การควบคุมของซูเปอร์อีโก้ (Superego) ซึ่งเป็นมโนธรรมที่อยู่ในจิตของแต่ละคน ซูเปอร์อีโก้ (Superego) เป็นความรู้สึกผิดชอบชั่วดี เป็นผลที่เกิดจากการอบรมสั่งสอนของสังคม ซูเปอร์อีโก้จะควบคุมอิดและอีโก้ให้มีพฤติกรรมเป็นที่ยอมรับของสังคม

บัญชา จำปารักษ์ (2549, หน้า 5) กล่าวว่า ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของมนุษย์ ด้านการพัฒนาตนว่า เป็นศาสตร์ที่มีความสลับซับซ้อน มีความเกี่ยวเนื่องกับเรื่องต่าง ๆ มากมาย หลายด้าน ผู้ศึกษาวิชาจิตวิทยาพัฒนาการ โดยเฉพาะ จะต้องมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับวิชาสาขาอื่น ๆ ที่มีความสัมพันธ์กัน เช่น มานุษยวิทยา ชีววิทยา จิตวิทยา สังคมวิทยา วงการแพทย์ การศึกษา และจิตวิทยาการศึกษา อันช่วยให้สามารถแปลความหมายพฤติกรรมของมนุษย์ได้ดียิ่งขึ้น ฉะนั้น จึงได้แยกปัจจัยด้านการพัฒนาตน ออกเป็น 2 ปัจจัย คือ

1. ปัจจัยภายใน คือ อวัยวะต่าง ๆ ภายในร่างกายของคน เช่น จิตใจ ตับ ไต ปอด เลือดลม เป็นต้น

2. ปัจจัยภายนอก คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค ทั้ง 4 อย่างนี้บุคคลไม่สามารถปฏิเสธได้ คนต้องอาศัยปัจจัยเหล่านี้มาช่วยร่างกายตนให้เจริญเติบโตเจริญวัยขึ้นไป ตามลำดับ ตามหลักจิตวิทยาพัฒนาการคนต้องกินอาหารให้ครบ 5 หมู่ ร่างกายจึงพัฒนาเจริญเติบโต แข็งแรง และปัจจัยเหล่านี้ทำให้เกิดพฤติกรรมภายนอก (Overt behavior) เป็นพฤติกรรมที่ผู้อื่นสังเกตเห็นได้ชัดเจน เช่น การพูด การกิน การหัวเราะ การร้องไห้ และการปฏิบัติตามภารกิจต่าง ๆ เป็นต้น พฤติกรรมภายนอกยังแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

2.1 พฤติกรรม โมลาร์ ได้แก่ พฤติกรรมสังเกตได้ โดยใช้ประสาทสัมผัส การเดิน การวิ่ง การนั่งสมาธิ การเดินจงกรม การปฏิบัติสมณะกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐาน อันจะทำให้เกิดศีล สมาธิ และปัญญา เป็นการพัฒนาตนเพื่อให้พ้นจากทุกข์

2.2 พฤติกรรม โมเลกุล ได้แก่ พฤติกรรมที่ผู้อื่นสังเกตได้ โดยต้องใช้เครื่องมือวัด เช่น การเต้นของหัวใจ ความดันโลหิต ปริมาณน้ำตาลในเลือด เป็นต้น

พระธรรมกิตติวงศ์ (2543, หน้า 15) กล่าวว่า การพัฒนาสังคมทั่วไปนั้น ส่วนมากจะ มุ่งเน้นหรือวางนโยบายไปที่การพัฒนาวัตถุเสียเป็นส่วนมาก ซึ่งยังมีใจจุดมุ่งหมายของการพัฒนาที่แท้จริง หลักการพัฒนาเบื้องต้นตามแนวทางพระพุทธศาสนาต้องมุ่งไปที่การพัฒนาบุคคล เพราะบุคคลเป็นปัจจัยใหญ่ที่สุดในสังคม และการที่เราจะพัฒนาสังคมได้นั้น เราก็ควรที่จะพัฒนาตัวของเราเองก่อนจึงจะพัฒนาคนอื่นหรือสังคมได้

ทรงสิริ วิชิรานนท์ และคณะ (2551, หน้า 90-96) กล่าวว่า การพัฒนาตนเอง เป็น องค์ประกอบที่สำคัญของการดำรงชีวิตในปัจจุบัน เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นไปอย่างรวดเร็ว บุคคลต้องปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงนั้น ด้วยการพัฒนาตนเองให้ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตและมีชีวิตที่ปกติสุข การพัฒนาตนตามแนวทางพุทธศาสนานั้น มีจุดมุ่งหมายแยกออกเป็นสองแนวทาง คือ ทางสายโลกุตตระ เป็นเส้นทางสู่จุดมุ่งหมายสูงสุด เป็นสภาวะที่พ้นจากโลก เป็นการปฏิบัติเพื่อยกระดับจิตวิญญาณมนุษย์ให้หลุดพ้นจากความทุกข์

พบความสุขที่แท้จริง โดยมีจุดมุ่งหมายเบื้องต้นให้บุคคลเรียนรู้หลักธรรมนำมาเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข ให้มีชีวิตสอดคล้องกับความเป็นไปในทางโลกซึ่งเป็นชีวิตที่เกี่ยวข้องกับวัตถุหรือเรียกว่า “โลกียสุข” และชีวิตที่มีคุณภาพนั้น ต้องมีการพัฒนาทั้งทางโลกและทางธรรม การฝึกตนในทางโลกต้องเป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพการงาน ส่วนการฝึกตัวในทางธรรมเพื่อเป็นคนที่มีความสุขและมีคุณค่าในสังคม สำหรับแนวทางในการพัฒนาตนเองนั้นต้องอาศัยความมุ่งมั่นตั้งใจจริง และมีขั้นตอนการปรับปรุงพัฒนาอย่างเหมาะสม โดยมีแนวทางการพัฒนาตนเองด้วยหลัก 4 ประการ คือ 1) การสำรวจพิจารณาตนเอง 2) การวางแผนพัฒนาตนเอง 3) กำหนดเป้าหมายในการพัฒนา และ 4) การประเมินผล การปรับปรุงแผนพัฒนาและการขยายผล

พระมหาสนอง บัณฑิต (2553, หน้า 159) กล่าวว่า การพัฒนาคนตามแนวพุทธศาสนานั้น จะต้องเริ่มต้นให้คนรู้จักคิด มีการศึกษาคน รู้จักสิ่งแวดล้อม และวิถีการที่จะปฏิบัติต่อคนและสิ่งทั้งปวง มีการปรับตัวและพัฒนาทั้งร่างกายและจิตใจ ทำให้เกิดการพัฒนาอย่างสมดุล ฉะนั้น การพัฒนาคนจะต้องกระทำทั้งสามด้านพร้อมกัน คือ พัฒนาพฤติกรรม พัฒนาความรู้สึกรู้จัก พัฒนาความคิด การพัฒนาที่ต้องอาศัยซึ่งกันและกันนี้ เรียกว่า “ปฏิจสงฆูปบาท”

ชนาคร สังขเป (2555, หน้า 29) กล่าวว่า การพัฒนาทำได้หลายวิธี การศึกษาเป็นวิธีหนึ่งที่สำคัญมากที่จะสร้างมนุษย์ให้มีคุณภาพ เป็นพลังและเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคม แต่ถ้าสร้างไม่ดีหรือผิดทาง มนุษย์ก็จะเป็นตัวถ่วงของการพัฒนาและจะเป็นผู้ทำลายสังคมเอง การศึกษาจึงควรเป็นปัจจัยหลักปัจจัยหนึ่งของการพัฒนาทุกมิติ

สุเทพ สุวีรางกูร (2554, หน้า 31-35) กล่าวว่า พระพุทธเจ้ารู้ความจริงและก็สอนความจริงว่า สรรพสิ่งเกิดขึ้นเป็นไปเพราะเหตุปัจจัยมีทั้งภายใน คือ ตัวมนุษย์เองและภายนอก อันได้แก่ สังคม สิ่งแวดล้อม ธรรมชาติของคนที่ต้องเป็นไปด้วยปัญหา จึงจำเป็นต้องรู้เข้าใจปัญหา และความจริงของสิ่งทั้งหลาย เป็นการรู้ธรรมชาติหรือธรรมชาติที่เท่ากับว่า รู้ตามเหตุปัจจัยและเหตุผล เมื่อรู้สิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง และรู้ปัญหาทั้งหลายได้ จากที่เป็นปัญหาทั้งหลายก็จะกลายมาเป็นปัญญา ปัญญาที่รู้สิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงนั้นก็ส่งผลให้คิดเป็น ทำถูกและแก้ปัญหาก็ได้ ดังนั้นมนุษย์จึงต้องมี สิกขา หรือ ไตรสิกขาซึ่งเป็นการศึกษาสามอย่าง การศึกษาทั้งหลายจึงเป็นต้องสอดคล้องสัมพันธ์กันโดยใช้หลักไตรสิกขาที่ประกอบด้วยคนต้องพัฒนาทั้งศีล สมาธิ และปัญญา เพื่อความตั้งมั่นแห่งตนและสังคม มนุษย์ต้องมี 1) พฤติกรรมดี (ศีล, Behavioral processes) มีการกระทำที่ถูกต้องเป็นปกติ เป็นกระบวนการฝึกฝนอบรมพัฒนาพฤติกรรมมนุษย์ ในด้านพฤติกรรมให้เกิดความเคยชินเป็นนิสัยมีระเบียบวินัย ให้ประพฤติสุจริตทางกายและวาจา อันเป็นการเริ่มต้นในการพัฒนาชีวิตทางสังคม เป็นการจัดระเบียบชีวิตทางสังคมให้ปฏิบัติหน้าที่ด้วย

ความรับผิดชอบต่อสิ่งทั้งหลายตามเหตุปัจจัย ไม่มีพฤติกรรมที่เสียหายและเบียดเบียน ฆ่าทำลายชีวิตทางสังคมและสภาพแวดล้อม 2) มีจิตใจดีหรือมีคุณธรรม (สมาธิ, Mental processes) มนุษย์จะมีจิตใจงามหรือมีสุขภาพจิตดี จะสงบได้ต้องด้วยอำนาจสมาธิ สมาธิความสงบจิตก็มีหลายแบบ ลักษณะ ทั้งระดับต่ำ ระดับสูง สมาธิในระดับสังคมหมายถึง จิตใจดีมีคุณธรรม มีความอดทนอดกลั้น หนักแน่นไม่หวั่นไหวกับปัญหาชีวิตทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้น สามารถควบคุมอารมณ์ทำใจได้ สามารถปรับปรุงแก้ไขเปลี่ยนแปลงตัวเองตามเหตุปัจจัย ปรับปรุงแก้ไขตนเองให้มีความสุขตามความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางสังคม ปรับตัวได้อย่างมีเหตุผล สมดุล มีประสิทธิภาพประสิทธิผล ในชีวิตทางสังคม ทุกคนควรจะต้องฝึกฝนอบรมพัฒนาจิตให้เกิดความเข้มแข็งหนักแน่นมั่นคง อดทนอดกลั้นยับยั้งตัวเองได้ เป็นการสร้างพลังชีวิต เป็นการฝึกจิตให้มีคุณภาพ ฝึกจิตให้มีคุณธรรมต่าง ๆ ทั้งหลาย เช่น มีความอดทนอดกลั้น ช่มจิตข่มใจได้ มีความขยันหมั่นเพียร ความกระตือรือร้น ความรับผิดชอบต่อน้ำที่ ความซื่อสัตย์สุจริตยุติธรรม ความรักความเมตตา ความกตัญญูรู้คุณคน ความจริงใจ การให้เสียสละเอื้อเฟื้อเกื้อกูล เป็นต้น

3) มีปัญญาดี (ปัญญา, Wisdom) ปัญญามีหลายลักษณะ ปัญญาเป็นเรื่องของการฝึกฝนอบรมพัฒนาให้รู้เข้าใจความจริงของโลกทางสังคม เป็นความฉลาดสามารถรู้เข้าใจสิ่งต่าง ๆ ทั้งหลายอย่างถูกต้องแม่นยำ สามารถคิดวิเคราะห์พิจารณาไตร่ตรองตรวจสอบแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพเป็นธรรม รู้เหตุรู้ผล รู้ดีรู้ชั่ว รู้ถูกหรือผิด รู้ว่าควร ไม่ควร รู้คุณรู้โทษ รู้ว่าประโยชน์ ไม่ใช่ประโยชน์ การรู้เข้าใจชีวิตทางสังคม ก็เพื่อปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายได้ถูกต้อง เพื่อให้ปัญหาชีวิตทางสังคมบรรเทาเบาบางลดน้อยลง และดำเนินชีวิตทางสังคมให้สอดคล้องสัมพันธ์กับสิ่งต่าง ๆ ทั้งหลายถูกต้องตามเหตุผล ปัญญาจึงเป็นปัจจัยสำคัญอย่างมากต่อการดำเนินชีวิตในสังคม

พิชัย ผกาทอง (2547, หน้า 60-64) กล่าวว่า การพัฒนาตนของคนในสังคม เป็นการพัฒนาศักยภาพให้ตนเองเจริญขึ้นทั้งทาง โลกและทางธรรม การพัฒนาตนเป็นกระบวนการอย่างหนึ่ง (Process) เพราะมีขั้นตอนและกรรมวิธีที่เกี่ยวข้องกันเป็นลูกโซ่ นับตั้งแต่การศึกษาตนเอง การรู้จักตนเอง และการประเมินตนเอง เป็นต้น การพัฒนาตนขั้นพื้นฐานทั่วไป ประกอบด้วย ปัจจัยหลัก 4 ประการ คือ

1. การฝึกกาย (Bodily training) หมายถึง การพัฒนาร่างกายให้มีสุขภาพและพละนาบที่สมบูรณ์และแข็งแรง เพื่อให้ระบบการทำงานของร่างกายมีประสิทธิภาพและมีภูมิคุ้มกันโรค ร่างกายที่สมบูรณ์ คือ ร่างกายที่ปราศจากโรค ดังคำกล่าวที่ว่า “การไม่เป็นโรคเป็นลาภอันประเสริฐ”

2. การฝึกจิต (Mental training) หมายถึง การเพิ่มประสิทธิภาพจิตใจให้มีพลัง เพราะร่างกายกับจิตใจนั้นทำงานประสานกัน และมีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างใกล้ชิด โดยร่างกาย

ทำหน้าที่เป็นคนรับใช้ ส่วนจิตใจทำหน้าที่เป็นผู้สั่งงานเสมือนเป็นนาย ดังคำกล่าวที่ว่า “จิตเป็นนายกายเป็นบ่าว”

3. การฝึกสังคม (Social training) หมายถึง การเรียนรู้เกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันในฐานะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม การฝึกฝนตนให้สามารถอยู่กับสังคมที่หลากหลายด้วยพฤติกรรมได้ ย่อมเป็นความสุขสำหรับชีวิตอย่างแท้จริง

4. การฝึกอารมณ์ (Emotional training) หมายถึง ความรู้สึกซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากการทำงานของจิต หรือคุณภาพของจิต เช่น ถ้าจิตดี อารมณ์ก็ดี ถ้าจิตคิดร้ายอารมณ์ก็ร้าย ซึ่งมีกระบวนการในการทำงานของจิตใจ 3 ขั้นตอน ดังนี้

- 4.1 ขั้นการรับรู้ (Cognition)
- 4.2 ขั้นเกิดอารมณ์ (Feeling)
- 4.3 ขั้นการแสดงออก (Conation)

อารมณ์เป็นอาการของจิต ที่แสดงตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งเรียกว่า “อายตนะภายในและภายนอก” กระทบกัน คือ การที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ซึ่งเป็นอายตนะภายในมากระทบกับอายตนะภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รสสัมผัส ทำให้เกิดเป็นอารมณ์ ในทางจิตวิทยานั้น ได้จำแนกอารมณ์ของคนไว้เป็น 7 ประการ คือ

1. อารมณ์ที่ช่วยให้เกิดแรงกระตุ้นในการเรียนรู้
2. อารมณ์ที่ช่วยให้เกิดแรงบันดาลใจและความเชื่อมั่น
3. อารมณ์ที่ก่อให้เกิดความประหลาดใจ
4. อารมณ์ที่เกิดจากความผิดหวัง
5. อารมณ์ที่เกิดจากการมีอุปสรรคขัดขวาง
6. อารมณ์ที่เกิดจากการสัมผัสที่ไม่สมประสงค์
7. อารมณ์ที่เกิดจากความชิงชังหรือเกลียดชัง

อารมณ์ตามนัยข้อ 1-7 ดังกล่าว หากจำแนกตามหลักพุทธธรรมในทางพระพุทธศาสนา มี 2 ประการ คือ

1. อิฏฐารมณ์ ได้แก่ อารมณ์ที่พึงปรารถนา มี 4 อย่าง ได้แก่ การได้ลาภ การได้ยศ การได้สรรเสริญ และความสุข
2. อนิฏฐารมณ์ ได้แก่ อารมณ์ที่ไม่พึงปรารถนา หรืออารมณ์ที่เสร้างามอง มี 4 อย่าง ได้แก่ การเสื่อมลาภ การเสื่อมยศ การถูกนินทา และความทุกข์

การพัฒนาคนทางด้านอารมณ์ หรือการควบคุมอารมณ์เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสังคมมนุษย์ การมีอารมณ์ที่มั่นคง ย่อมมีบรรยากาศที่เป็นมิตรมากกว่าการเป็นศัตรูต่อกัน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2549ก, หน้า 124-125) กล่าวว่า เป้าหมายสูงสุดในการพัฒนาคน โดยเฉพาะในกระบวนการพัฒนาสังคม คือ การพัฒนาคนให้มีคุณภาพและคุณธรรม คนมีคุณภาพ หมายถึง คนที่มีความรู้ ความสามารถ ความชำนาญในวิชาชีพ จนสามารถหาเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ ส่วนคนที่มีคุณธรรม หมายถึง เป็นคนดี คิดดีและประพฤติดี ไม่เบียดเบียนตนเอง และผู้อื่นในสังคม มีเมตตา กรุณา กตัญญู รู้คุณ มีศีลธรรม และรู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม

เหตุที่คนพัฒนาและต้องมีทั้งคุณภาพและคุณธรรม ก็เพราะหากมุ่งแต่คุณภาพอย่างเดียว แต่ขาดคุณธรรม จะทำให้คนมุ่งประโยชน์ส่วนตนฝ่ายเดียว ทำให้เกิดความเห็นแก่ตัว ส่งผลให้เกิดปัญหาสังคมขึ้นมากมาย แต่ถ้ามีแต่คุณธรรมแต่ไม่มีคุณภาพ มนุษย์ก็ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ในโลกได้ เพราะมนุษย์จะไม่รู้จักประกอบอาชีพ ไม่รู้จักรักษาสุขภาพ ไม่รู้จักปกครองตนเอง ไม่รู้จักพัฒนาตนเอง ดังนั้น คนที่พัฒนาแล้วจึงควรมีทั้งคุณภาพและคุณธรรม

พระพรหมคุณาภรณ์ (2549, หน้า 70-82, 188-189, 225-249) กล่าวไว้ในหนังสือ Sustainable development หรือ การพัฒนาที่ยั่งยืนว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องแก้ไขปัญหา 3 ด้าน ได้แก่ ปัญหาด้านทรัพยากร-ร้อยละหรือ ปัญหาด้านมลภาวะจากของเสีย มลพิษ ขยะต่าง ๆ ล้นโลก และปัญหาด้านคนเป็นผู้ก่อปัญหา ดังนี้

1. ปัญหาทรัพยากรร้อยละหรือ (Depletion) เรื่องธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมนี้ การแก้ปัญหาจะต้องหยุดยั้งการทำลาย และฟื้นฟูธรรมชาติให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ โดยใช้ทั้งวิธีอนุรักษ์ธรรมชาติ หรือสงวนทรัพยากร (Conservation) ซึ่งมีทั้งการพิทักษ์รักษาและบำรุงส่งเสริมสภาพธรรมชาติ และใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างประหยัดและอย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนจนถึงการปรับเปลี่ยนรูปแบบการใช้ชีวิต (Life-style) ใหม่ ด้วยการกินอยู่อย่างไม่สุรุ่ยสุร่ายฟุ่มเฟือย และพัฒนาเทคโนโลยีที่เชื่อมต่อสภาพแวดล้อม ผลิตในทางสร้างสรรค์เพื่อช่วยในการแก้ปัญหาทรัพยากร

2. ปัญหามลภาวะ (Pollution) ต้องแก้ปัญหาโดยวิธีกำจัด ลดลง และทำให้หมดไป แขนกกลางในการแก้ปัญหา ด้วยการเอาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี กับกิจกรรมทางเศรษฐกิจมาใช้ในการแก้ปัญหา คือ นำวิทยาศาสตร์มาใช้เพื่อค้นหาความรู้เพื่อแก้ปัญหา นำเทคโนโลยีมาเพื่อผลิต และใช้เพื่อแก้ปัญหาสังแวดล้อมโดยตรง และเศรษฐกิจ หมายถึง กิจกรรมทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นการผลิตหรือบริโภค จะต้องเป็นไปในทางที่ไม่ทำลายทรัพยากร ไม่ก่อของเสียเกินไป และมีการแบ่งปันเฉลี่ยรายได้ให้สม่ำเสมอ เพราะถ้าคนยากจนมากนัก ก็จะต้องไปบุกรุกทำลายทรัพยากรธรรมชาติให้หมดไป ทำให้ยากแก่การแก้ปัญหา

3. ปัญหาประชากร (Population) ประชากรล้นต้องลด นอกจากลดจำนวนประชากรแล้ว ยังมีปัญหาแทรกซ้อนให้แก้ไขอีก คือ การศึกษาและความยากจน ซึ่งถือเป็นสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งที่ผลักดันและบีบคนยากจนในประเทศโลกที่สามจำนวนมากต้องทำลายทรัพยากรธรรมชาติของคน

ไปรุกรานเบียดเบียนเอาปัจจัยสี่และวัตถุบริวารจากธรรมชาติ นอกจากนั้นปัญหาความยากจนยังโยงใยไปถึงปัญหาสุขภาพและโรคภัยไข้เจ็บ เจ็บป่วยมากก็ยิ่งทำให้ยากจนลง การแก้ปัญหาประชากรจึงรวมทั้งการแก้ปัญหาด้านสาธารณสุขและการแพทย์ด้วย ดังนั้น การแก้ปัญหาประชากรที่เป็นพื้นฐาน ทั้งลึกลงไปและยาวไกลก็คือ การให้การศึกษา ซึ่งครอบคลุมการแก้ปัญหาด้านอื่น ๆ ทั้งหมด ทั้งปัญหาความยากจน ปัญหาด้านสาธารณสุข ตลอดจนการให้ความรู้และฝึกอบรมประชาชน เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์ธรรมชาติ ที่สำคัญก็คือ เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาคน ให้เป็นแกนกลางของการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development)

กระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืน ต้องพัฒนาระบบใหญ่ 2 ระบบ โดยมีการพัฒนาคนขึ้นมา เป็นแกนบูรณาการในระบบการพัฒนาที่เป็นองค์รวม บูรณาการอย่างสมดุล ด้วยการพัฒนาที่เข้าถึงความจริงของธรรมชาติ ปัจจุบันนี้มนุษย์มีความเป็นอยู่ที่ทำลายหรือบั่นทอนชีวิตของตน เช่น มีพฤติกรรมบริโภคที่ทำลายสุขภาพ มีการใช้ชีวิต (Life-style) ที่ก่อโรคภัยไข้เจ็บและทำให้เสียสุขภาพจิตของตน ทั้งที่มาตราฐานการครองชีพ (Standard of living-สถานะฝ่ายโลกมนุษย์) จะสูงขึ้น แต่คุณภาพชีวิต (Quality of life-สถานะฝ่ายโลกธรรมชาติ) กลับเสื่อมทรามลง

มนุษย์เป็นปัจจัยตัวกระทำ เจตจำนงของมนุษย์ที่มีภูมิธรรมภูมิปัญญาหนุนชักนำและเป็นขอบเขตอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ซึ่งจะทำให้เขาทำการเปลี่ยนแปลงขึ้น แก่ระบบสัมพันธ์ใหญ่ได้มากมายตามคุณภาพของเขา ทั้งในทางก่อและในทางแก้ปัญหา ทั้งในทางสร้างสรรค์และในทางทำลาย เมื่อมนุษย์มีความสำคัญอย่างนี้ เพื่อให้เป็นองค์ประกอบที่ดีที่จะนำระบบใหญ่ทั้งหมดไปสู่ภาวะเกื้อกูลต่อความดำรงอยู่ด้วยดี จึงต้องมีการพัฒนามนุษย์ที่มีการพัฒนาเป็นศูนย์กลาง ดังนี้

1. ระบบการพัฒนามนุษย์ โดยต้องพัฒนาที่ตัวคนซึ่งเป็นปัจจัยกระทำ ให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ด้วยการพัฒนาตัวคนเต็มทั้งระบบ คือ ครบทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ทั้ง 3 ด้าน แห่งการดำเนินชีวิตนั้น มีความสัมพันธ์อิงอาศัยเป็นปัจจัยส่งผลต่อกัน และต้องพัฒนาไปด้วยกัน กล่าวคือเป็นระบบแห่งไตรสิกขา ซึ่งหมายถึงการศึกษา 3 อย่าง ได้แก่ ศีล (คือ ด้านของพฤติกรรม) สมาธิ (คือด้านของจิตใจ) และปัญญา ดังนี้

1.1 พฤติกรรม พฤติกรรมที่ดีเป็นช่องทางให้จิตใจพัฒนา และช่วยให้ปัญญางอกงาม อย่างน้อยควรพัฒนาพฤติกรรมที่ไม่เบียดเบียน แต่เป็นพฤติกรรมที่สร้างสรรค์เกื้อกูล โดยเน้นพฤติกรรมทั่วไป เช่น เรื่องวินัยในท้องถิ่น ระเบียบวินัยในชีวิตประจำวัน ในครอบครัว เป็นต้น พฤติกรรมในการทำมาหาเลี้ยงชีพให้เป็นสัมมาอาชีพโดยสุจริต ไม่เบียดเบียนก่อเวรภัยทำลายผู้อื่น และสิ่งแวดล้อม นอกจากพัฒนาความรู้ความสามารถในงานอาชีพแล้ว ยังเป็นการพัฒนาชีวิตของตัวผู้นั้นด้วย แล้วนำมาสู่พฤติกรรมเศรษฐกิจ การกิน การใช้จ่าย การเตรียมอาหาร รวมทั้งการกำจัด

ของเสียทั้งหลาย ควรฝึกพัฒนาให้มีพฤติกรรมเศรษฐกิจทุกอย่าง รู้จักประมาณในการบริโภค การซื้อหาปัจจัยสี่และสิ่งของเครื่องใช้โดยมุ่งเอาคุณค่าแท้ พฤติกรรมในการหาความสุขก็เป็นที่มาสำคัญของปัญหาการพัฒนาเช่นเดียวกัน ชีวิตคนทั่วไปมีเป้าสัมพันธ์อยู่ที่วัดดูมาก และเป็นความสัมพันธ์ในแง่การแสวงหาและการเสพโดยมุ่งได้มุ่งเอา คนที่ไม่พัฒนามักหาความสุขด้วยการเบียดเบียน ก่อทุกข์หรือให้ทุกข์แก่ผู้อื่นและทำลายสิ่งแวดล้อม ในขณะที่ พระพรหมคุณาภรณ์ (2549, หน้า 187) พระพุทธศาสนาองครรรมชาติเป็นที่รื่นรมย์ และสอนให้มองเห็นและชื่นชมในความงามของธรรมชาติและให้เราสามารถมีความสุขกับธรรมชาติ ธรรมะในพระพุทธศาสนาเป็นระบบของเหตุปัจจัย การศึกษาควรสอนให้มนุษย์อยู่เป็นสุขกับธรรมชาติ ไม่ใช่ทำลายสิ่งแวดล้อม ซึ่งควรจะต้องสอนตั้งแต่เด็กให้มองเห็นสิ่งทั้งหลายในธรรมชาติ ว่าเป็นเพื่อนผู้ร่วมอยู่ในกฎธรรมชาติเดียวกัน พระพรหมคุณาภรณ์ (2549, หน้า 189) และให้มองธรรมชาติให้สัมพันธ์กับการพัฒนาดนของมนุษย์ ว่าเป็นสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่าเอื้อต่อการพัฒนาดนของมนุษย์ ภาพของสิ่งทั้งหลายที่ดำรงอยู่ตามธรรมชาติ เกื้อหนุนให้ปัญญามองเห็นความจริงของโลกและชีวิต ดังจะเห็นว่า ในการพัฒนาดนของพระภิกษุ ท่านสนับสนุนให้พระไปอยู่ป่า เอาธรรมชาติแวดล้อมเป็นปัจจัยเกื้อกูลในการพัฒนาดนของมนุษย์ ธรรมชาติแวดล้อมจึงมีความสำคัญและมีคุณค่าอย่างสูง จึงควรพัฒนาให้คนรู้จักหาความสุขด้วยพฤติกรรมที่เกื้อกูล ความสุขที่อิงธรรมชาติ หาความสุขแบบประสาน และความสุขซึ่งต้องอาศัยการพัฒนาจิตใจสูงขึ้น ไป ส่งเสริมพฤติกรรมที่เกื้อหนุนการพัฒนาดน โดยเฉพาะพฤติกรรมที่เป็นฐานของการพัฒนาจิตใจและปัญญา

1.2 จิตใจ จิตใจมีเจตจำนงที่เป็นตัวชี้้นำกำหนดพฤติกรรมและสภาพจิตที่พอใจ ถ้ามีความสุขก็ทำให้พฤติกรรมมีความมั่นคง ปัญญา ก็จะทำงาน ได้ผลและพัฒนาไปได้ ต้องอาศัยสภาพจิตใจที่เหมาะสม โดยเฉพาะในการพัฒนาดนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ควรจะทำให้ได้ในเรื่อง ปลีกย่อยเริ่มจากผู้ที่นำเสนอแก่เด็กตั้งแต่ พ่อแม่ ผู้ใหญ่ คนเลี้ยง ครูอาจารย์ การนำเสนอโลก (รวมทั้งธรรมชาติ หมู่สรรพสัตว์ พันธุ์ไม้ และเพื่อนมนุษย์) ควรเป็นสื่อ นำความรู้สึกและท่าทีแห่งความรักชื่นชมปรารถนาดี เป็นมิตร พร้อมทั้งเร้าจิตสำนึกที่จะก้าวเข้าไปร่วมสร้างสรรค์ โดยไม่ให้มีจิตที่คิดจะได้อะไร ทำให้เกิดท่าทีความรู้สึกแบบหวาดระแวงเป็นปฏิปักษ์ มองเพื่อนมนุษย์เป็นคู่แข่งหรือเป็นเหยื่อ ควรหล่อหลอมสภาพจิตใจดวงคุณจิตให้เป็นจิตที่ก่อให้เกิดความสนใจต่อสุขทุกข์ของผู้อื่น โดยการพัฒนามตตา กรุณา มุติตาขึ้นทำให้กลายเป็นความสุข ควรมีชีวิตที่ใกล้ชิดหรือไม่ห่างเหินธรรมชาติเกินไป รู้จักมีความสุขในการอยู่กับธรรมชาติ ซึ่งเป็นผลดีทั้งแก่ชีวิตจิตใจของคนและต่อสิ่งแวดล้อม รู้จักสันโดษอย่างถูกต้อง อย่างฉลาด มีจุดมุ่งหมาย โดยรู้จักพอใจ เป็นสุขได้ง่าย ด้วยวัตถุทรัพย์สินสิ่งเสพลิงบริโภคเท่าที่ตนได้ตนมี ที่หามาได้โดยสุจริต เสพวัตถุแต่พอประมาณ ทำหน้าที่การงาน ทำการสร้างสรรค์ บำเพ็ญประโยชน์ที่เป็นกุศลธรรมทั้งหลาย เป็นการเกื้อกูล

แก่สังคมไปพร้อมกัน รักษาศักยภาพในการมีความสุขโดยมีสติไม่ปล่อยตัวปล่อยใจให้ชีวิตและความสุขของตนต้องไปขึ้นต่อวัตถุสิ่งเสพลสิ่งบริโภคมามากเกินไป ทั้งนี้จะต้องพัฒนาโดยอาศัยปัญญา มาเป็นตัวปรับและนำสู่เป้าหมาย

1.3 ปัญญา ปัญญาเป็นค้ำบัปัญหา เป็นตัวจัดปรับทุกอย่างทั้งพฤติกรรมและจิตใจ ให้ลงตัวพอดี และเป็นตัวนำสู่จุดหมายแห่งความมีอิสรภาพและสันติสุข จะต้องพัฒนาควบคู่ประสานกันไป และอิงอาศัยการพัฒนาทั้งพฤติกรรมและจิตใจ ควรชักนำเด็กตั้งแต่เล็กให้รู้จักคิด ในแนวทางปัญญาด้วยโยนิโสมนสิการ ให้รู้จัก คิดถามคิดตอบว่า สิ่งนั้นคืออะไร ทำได้อย่างไร ใช้เพื่ออะไร เป็นเพราะอะไร มีข้อดีข้อเสียอย่างไร เราจะปฏิบัติต่อมันอย่างไรจึงจะดี เป็นต้น พฤติกรรมต่าง ๆ ที่เด็กประพฤติปฏิบัติ ก็ควรสอนให้รู้ให้เข้าใจคุณค่าหรือประโยชน์ เป็นการพัฒนาปัญญา จะทำให้เกิดความพอใจ เต็มใจ และตั้งใจทำ จะทำให้เกิดผลดีทางจิตใจและทำให้พฤติกรรมนั้นมั่นคงด้วยการเสพบริโภคสิ่งต่างๆ มี 2 ประเภท คือ เสพบริโภคด้วยตัณหา กับเสพบริโภคด้วยปัญญา การเสพบริโภคด้วยตัณหา เช่น กินให้อร่อยลิ้นหรืออวดกัน จะไม่มีขอบเขตโดยปริมาณและไม่ได้ผลเชิงคุณภาพ ทั้งสิ้นเปลือง ฟุ่มเฟือย นำโรคภัยไข้เจ็บ แต่ถ้าใช้โยนิโสมนสิการ เข้ามาพิจารณาในการบริโภค ปัญญาจะคิดได้ว่า เรากินอาหารเพื่ออะไร การบริโภคด้วยปัญญาจะช่วยปรับทั้งปริมาณ ทั้งได้ผลเชิงคุณภาพ ให้ได้คุณค่าแท้ ว่าบริโภคเพื่อคุณค่าและประโยชน์

ปัญญา จะเป็นตัวช่วยปิดเป่าความเชื่อถือและค่านิยม ตลอดจนแนวความคิดที่ผิด ๆ ที่มุ่งหาผลประโยชน์ เป็นไปในทางเบียดเบียนทำลาย หรือมงายหลอกลวง ให้เรามีสัมมาทิฐิ ทำให้เกิดการช่วยเหลือร่วมมือและส่งเสริมปัญญาที่จะเป็นปัจจัยผลักดันและเป็นฐานของการพัฒนาที่ถูกต้อง เป็นผลดีแก่ชีวิต สังคม และธรรมชาติ

2. ระบบการพัฒนาที่ยั่งยืน ต้องพัฒนาคนอย่างเต็มระบบ เพราะคนเป็นตัวกลาง หรือองค์รวมใหญ่ ที่จะทำให้ระบบแห่งการดำรงอยู่เป็นไปได้อย่างต่อเนื่องเรื่อยไป โดยการพัฒนาที่ยั่งยืนต้องพัฒนา ดังนี้

2.1 มนุษย์ มีความสำคัญสูงสุดดังที่กล่าวมาแล้ว จึงควรมุ่งให้การศึกษาและจัดปัจจัยเกื้อหนุนอื่น เพื่อให้มนุษย์แต่ละชีวิตเจริญงอกงาม เข้าถึงความ เป็นมนุษย์ที่ดั่งงามสมบูรณ์ เพื่อให้เป็นทุนหรือปัจจัยในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ยั่งยืน

2.2 สังคม โดยพื้นฐานทางสังคม ระบบต่าง ๆ ต้องจัดตั้งวางรูปแบบขึ้น เพื่อให้เป็นเครื่องมือและสื่อที่ช่วยให้กระบวนการแห่งเหตุปัจจัยในกฎธรรมชาติทำงานหรือดำเนิน ไปในทางที่จะอำนวยผลดีแก่หมู่มนุษย์ โดยจำแนกเป็นระบบย่อยต่าง ๆ ได้แก่ ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง ระบบการบริหาร ตลอดจนกิจการต่าง ๆ เพื่อให้กระบวนการแห่งเหตุปัจจัยนั้นเกิดมีกำลังและ

ประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และเมื่อระบบเหล่านั้นประสานกลมกลืนสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียว บนฐานแห่งความรู้ในความเป็นจริง ผลสำเร็จก็จะเกิดขึ้น จุดเน้นสำคัญทางสังคม คือ สังคมจะต้องมีมาตรการพิทักษ์และป้องกันคนที่อยู่ในสถานะต่างกัน ไม่ให้เบียดเบียน กดขี่บังคับ และเอารัดเอาเปรียบกัน หากแต่เป็นบรรยากาศของการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และมีมาตรการในการส่งเสริม สนับสนุนการกระทำและกิจการ ที่เกื้อกูลแก่ธรรมชาติแวดล้อมด้วย

2.3 ธรรมชาติ มนุษย์ควรมีทัศนคติที่ดีต่อธรรมชาติและควรจะใช้ชีวิตที่สอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติ ไม่ใช่มุ่งจัดการตามใจปรารถนา ถ้ามนุษย์วางท่าทีให้ถูกต้อง ธรรมชาติก็จะเป็นแหล่งอำนวยความสะดวกแห่งความงาม ความรื่นรมย์ และให้ความสุขหล่อเลี้ยงแม้แต่ชีวิตด้านนามธรรมของมนุษย์ด้วย โดยให้เป็นที่พัฒนาชีวิตของตนทุกด้านจนบรรลุความสมบูรณ์แห่งจิตใจและปัญญา

2.4 เทคโนโลยี สังคมไทยเราสร้างเทคโนโลยีหนักไปในทางเสริมความสะดวกสบาย บำรุงบำเรอ ซึ่งไม่เอื้อต่อการพัฒนาคน มีแต่ส่งเสริมค่านิยมบริโภค ชอบฟุ้งเฟ้อและเสริมนิสัยที่เห็นแก่ความสะดวกสบาย ชอบแต่การที่ง่าย ถ้ามนุษย์ใช้สติและมีโยนิโสมนสิการ เทคโนโลยีจะเป็นปัจจัยที่เกื้อกูล ทั้งในการพัฒนาตัวมนุษย์เองและในการพัฒนาที่ยั่งยืนไปสู่จุดหมาย

ข้อปฏิบัติต่อองค์ประกอบแต่ละอย่างเป็นแนวทางซึ่งมนุษย์จะต้องนำมาบูรณาการองค์ทั้ง 4 ที่กล่าวมาเข้าด้วยกันเป็นระบบสัมพันธ์อันเดียว โดยเอาระบบการพัฒนาตัวคน มาเป็นองค์แกนกลางที่จะทำหน้าที่เป็นปัจจัยตัวกระทำดังที่กล่าวมาแล้ว ให้สำเร็จเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน

สรุปว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนจะสำเร็จได้ คนต้องมีจริยธรรม การแก้ปัญหาาก็จะทำได้ดีขึ้น บุคคลผู้ที่ได้รับการพัฒนาตามแนวพระพุทธศาสนานั้น จะเป็นบุคคลที่ได้รับการพัฒนาทั้งภายในและภายนอก คือ พัฒนาทั้งร่างกายและจิตใจ ให้มีความสมบูรณ์พร้อมทั้งในด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และปัญญาที่หยั่งรู้เท่าทันความจริงของโลกและชีวิต อีกทั้งยังมีคุณธรรม ความดีงามพร้อมที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นและธรรมชาติแวดล้อมด้วย

กระบวนการขัดเกลาทางสังคม

การขัดเกลาทางสังคมนั้น เป็นกระบวนการถ่ายทอดความคิด และพฤติกรรมต่าง ๆ ขึ้นพื้นฐาน ที่มนุษย์ต้องเกี่ยวข้องนับตั้งแต่วัยเด็ก เพื่อให้สมาชิกในสังคมได้เรียนรู้ระเบียบวิธีปฏิบัติตน ให้เกิดแก่สมาชิกในสังคมได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

ราชบัณฑิตยสถาน ฉบับ พ.ศ. 2542 (2546, หน้า 177) ได้ให้ความหมายของคำว่า การขัดเกลาทางสังคม ซึ่งตรงกับคำว่า Socialization ไว้ว่า หมายถึง การทำให้เรียบร้อย อบรม พรีสอน เช่น การขัดเกลานิสา เป็นต้น

พระมหาสมณ ปัจโจปการี (2553, หน้า 101) กล่าวว่า ศาสนาเป็นตัวแทนที่ขัดเกลา
 ตัวคนหรือเป็นสถาบันที่ช่วยยึดเหนี่ยวจิตใจของคนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยเฉพาะศาสนา
 พุทธ ได้สอนให้คนเราไม่ตั้งอยู่ในความประมาท เพราะหลายสิ่งในโลกไม่มีความแน่นอน จึงต้อง
 ยึดมั่นในสิ่งที่ดีงาม มีศีลธรรมและความประพฤติในทางที่ถูกที่ควร ศาสนาจึงมีส่วนสร้างเจตคติที่ดี
 มีจิตใจที่งดงาม มีพฤติกรรมที่ประกอบด้วย คุณธรรม ความสุจริต เข้าใจความเป็นจริงของชีวิต และ
 ระวังความฟุ้งซ่านหรือความทุกข์ได้ ซึ่งตัวแทนศาสนา ได้แก่ วัดวาอาราม พระ นักบวช ผู้สอน
 ศาสนาหรือผู้เผยแผ่ศาสนา พยายามจะช่วยขัดเกลาให้บุคคลเป็นไปตามครรลองที่มุ่งหมายไว้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2549 ข, หน้า 133) กล่าวว่า การขัดเกลาทางสังคมคือการที่คนเรา
 แต่ละคนจะเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมได้ จะต้องมีการอบรมสั่งสอนเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งที่เป็นความรู้
 และการฝึกปฏิบัติ จนมีความรู้และมีทักษะมากพอสมควร การฝึกฝนอบรมนี้ทำกันอย่างค่อยเป็น
 ค่อยไป เริ่มกันมาตั้งแต่คลอดออกมาจากท้องแม่ โดยมีพ่อแม่และญาติใกล้ชิดในครอบครัวเป็นครู
 ในเบื้องต้น แล้วค่อย ๆ ขยายขอบเขตของความรู้และแวดวงของครูกว้างขวางออกไป นอกจากนั้น
 ก็ยังมีเพื่อนที่โรงเรียน สื่อมวลชน พระ เพื่อนร่วมงาน และนายในที่ทำงาน กระบวนการนี้เรียกทาง
 วิชาการว่า การขัดเกลาทางสังคม (Socialization) ซึ่งเราแต่ละคนจะได้ประโยชน์จากกระบวนการนี้
 หลายอย่างด้วยกัน

สุเทพ สุวีรางกูร (2551, หน้า 31) กล่าวว่า การดำเนินชีวิตที่ดีงาม ต้องเริ่มต้นด้วย
 การขัดเกลาหรือการเรียนรู้ทางสังคมที่ถูกต้อง ต่อเนื่อง โดยเริ่มจากปัจจัยภายนอกทางสังคม ได้แก่
 พ่อแม่ ครู พระสงฆ์ ญาติสนิท เพื่อน และสื่อทั้งหลาย ช่วยในการสั่งสอนอบรมปลูกฝังซึมซับ
 ในคุณงามความดี ความคิด ความเชื่อ ทศนคติ ค่านิยมและการปฏิบัติ ให้เกิดความรู้ความเข้าใจ
 ที่ถูกต้อง โดยอาศัยปัญญาปัจจัยภายในของมนุษย์ ช่วยคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผล ตามสภาพ
 ความเป็นจริงของสังคมโลก และตามความสอดคล้องสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย การขัดเกลาทั้งภายใน
 และภายนอกนี้ จะส่งผลให้การดำเนินชีวิตไปสู่เป้าหมายที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนเองและผู้อื่น

สุพัตรา สุภาพ (2553, หน้า 43) กล่าวว่า ศาสนาเป็นตัวแทนที่ขัดเกลาคน หรือเป็นเครื่อง
 ยึดเหนี่ยวจิตใจ ศาสนามีส่วนสร้างเจตคติที่ดี มีจิตใจที่ดีงาม มีพฤติกรรมที่ประกอบด้วยคุณธรรม
 ความสุจริต ซึ่งช่วยให้บุคคลเข้าใจความจริงแห่งชีวิต และสามารถระวังความตึงเครียดหรือขจัด
 ความฟุ้งซ่านหรือขจัดทุกข์ได้ ซึ่งตัวแทนศาสนา ได้แก่ วัดวาอาราม พระ นักบวช ผู้สอนศาสนา
 หรือผู้เผยแผ่ศาสนา พยายามจะช่วยขัดเกลาให้บุคคลได้เป็นไปตามครรลองที่มุ่งหมายไว้

ยุบลวรรณ ต้นเขียวรัตน์ (2554, หน้า 90-95) กล่าวว่า การขัดเกลาทางสังคมเป็น
 กระบวนการทางตรง ซึ่งมีพ่อแม่ ครู อาจารย์ เป็นตัวแทนในการขัดเกลา เป็นผู้ชี้แนะโดยตรง

ส่วนทางอ้อมมักจะออกมาในรูปของการตอบสนองความต้องการของบุคคล การขัดเกลาทางสังคม อาจเป็นการปรับตัวไปตามสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อให้บุคคลเข้ากับกฎเกณฑ์ของสังคม เพื่อให้ อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ในสังคม หรือเกิดจากการเลียนแบบบุคคลอื่น ซึ่งลักษณะเหล่านี้ถือได้ว่าเป็น กระบวนการขัดเกลาโดยทางอ้อม การขัดเกลาทางสังคมนั้นเป็นกระบวนการตลอดชีวิต เพราะมนุษย์ จะต้องมีชีวิตอยู่ในสังคมกับบุคคลอื่น เผชิญกับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ดังนั้น มนุษย์จึงต้อง เรียนรู้และรับการขัดเกลาทางสังคมอยู่ตลอดเวลา มิใช่ช่วงใดช่วงหนึ่งของชีวิต แม้นในวัยผู้ใหญ่ บางครั้งก็จำเป็นต้องปรับปรุงแนวปฏิบัติเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป ยิ่งถ้าสังคม เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว ก็ยังมีความจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้ระเบียบแบบแผนของสังคมมากขึ้น เพื่อให้ ทนต่อการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ซึ่งตนยังไม่เคยพบมาก่อน เช่น การมีบุตรคนแรกก็ต้องได้รับการเรียนรู้ หรือการปรับเข้ารับตำแหน่งหน้าที่ใหม่ซึ่งตนยังไม่เคยทำ เป็นต้น

David Popenoe (1993, p. 126) ให้ความหมายของคำ Socialization ไว้ว่า หมายถึง กระบวนการของคนในสังคมในการกระทำระหว่างกันทางสังคม การได้รับรูปแบบของบุคลิกภาพ และการเรียนรู้การดำเนินชีวิตในรูปแบบต่าง ๆ จากสังคมและกลุ่ม

Alex Thio (2000, p. 87) กล่าวว่า กระบวนการขัดเกลาทางสังคมนั้น จะไม่สิ้นสุดเฉพาะ ในวัยเด็กหรือวัยรุ่นเท่านั้น วัยผู้ใหญ่ก็มีการขัดเกลาด้วยเช่นกัน เพราะต้องมีการเรียนรู้บทบาทใหม่ ๆ บางครั้งผู้ใหญ่ก็ต้องมีการเรียนรู้การขัดเกลาทางสังคมเฉพาะด้านมากกว่าวัยเด็กหรือวัยรุ่น ซึ่งมี 3 รูปแบบ ได้แก่ 1) กระบวนการขัดเกลาทางสังคมที่บุคคลต้องเรียนรู้ถึงบทบาทในอนาคต เช่น บทบาทในหน้าที่การงานหรือบทบาทของภรรยาหรือสามีเมื่อแต่งงาน 2) กระบวนการขัดเกลา ทางสังคมจะต้องพัฒนาเมื่อมีบทบาทหน้าที่ใหม่เกิดขึ้น 3) กระบวนการขัดเกลาทางสังคมใหม่ อีกครั้งเมื่อบุคคลนั้นมีการเปลี่ยนแปลงสถานภาพและบทบาท หรือเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตใหม่ (New way of life) เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสถานภาพหรือ วิถีชีวิตนั้น ๆ ดังนั้น จึงจำเป็นต้อง มีการปรับตัว (Adaptation) ให้ถูกต้องและเหมาะสมซึ่งมีความแตกต่างไปจากวิถีชีวิตเดิม ๆ

Richard (2008, p. 81) กล่าวว่า กระบวนการขัดเกลาทางสังคม เป็นกระบวนการพัฒนา ความเป็นมนุษย์ ซึ่งมีความขัดแย้งกันระหว่างสภาพธรรมชาติ (Nature) และการอบรมเลี้ยงดู (Nurture) หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นความขัดแย้งกันระหว่างกรรมพันธุ์ กับสภาพแวดล้อม ซึ่งนักสังคมศาสตร์ มีการโต้แย้งว่า ปัจจัยทางด้านกรรมพันธุ์กับสภาพแวดล้อมนั้น มีอิทธิพลต่อกระบวนการขัดเกลา ทางสังคมอย่างไร จากการศึกษพบว่า ทั้งปัจจัยทางด้านกรรมพันธุ์กับสภาพแวดล้อมนั้น ล้วน มีส่วนสัมพันธ์ต่อความเป็นมนุษย์ด้วยกันทั้งสิ้น แต่ละสังคมและวัฒนธรรมก็จะมี การขัดเกลา ทางสังคมกับสมาชิกของตนแตกต่างกันออกไป อาจจะกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมของแต่ละสังคมนั้น เป็นตัวกำหนดรูปแบบบุคลิกภาพของคนในแต่ละสังคมนั้น

เกศินี สราญฤทธิชัย (2550, หน้า 13) กล่าวว่า กระบวนการขัดเกลาทางสังคม เป็น กระบวนการที่ไม่สิ้นสุด ที่ทำให้บุคคลมีการพัฒนาทักษะทางกายและทักษะทางสังคม ในการที่จะ เป็นสมาชิกในสังคม รวมถึงการพัฒนาตนเองในทิศทางของสังคมและวัฒนธรรมนั้น

ปภาณี จูติวัฒนา (2548, หน้า 83-95) กล่าวว่า การขัดเกลาทางสังคม คือ กระบวนการ (Process) ที่สังคมหรือกลุ่ม สังสอน โดยตรง (Direct socialization) หรือโดยอ้อม (Indirect socialization) ให้ผู้ที่จะเป็นสมาชิกเรียนรู้ ซึ่งสังคมทั่วไป มีหลักในจุดมุ่งหมายคล้ายคลึงกัน ดังนี้

- 1) การปลูกฝังระเบียบวินัยขั้นพื้นฐานตั้งแต่วัยต้นของชีวิตในกิจกรรมชีวิตประจำวัน
- 2) การปลูกฝัง ความมุ่งหวังในชีวิตที่กลุ่มยอมรับ ซึ่งบุคคลทั่วไปไม่ค่อยอยากปฏิบัติ แต่ความมุ่งหวังจะช่วยให้ บุคคลมีความมุ่งมั่น
- 3) การกำหนดบทบาทในสังคม รวมทั้งทัศนคติต่าง ๆ ที่เข้ากับบทบาทนั้น ซึ่งบุคคลจะได้รับการอบรมให้รู้ระเบียบสังคมตั้งแต่วัยต้นของชีวิตในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป
- 4) การให้เกิดความชำนาญหรือทักษะที่จะมีส่วนร่วมกิจกรรมในสังคมกับคนอื่น โรงเรียนจะ เข้ามามีส่วนเสริมสร้างทักษะด้านนี้อย่างมาก ส่วนองค์กรที่มีบทบาทในการขัดเกลาทางสังคม มี 6 หน่วย ได้แก่ ครอบครัว กลุ่มเพื่อน โรงเรียน กลุ่มอาชีพ สื่อมวลชน และองค์กรทางศาสนา การขัดเกลาทางสังคมโดยผ่านองค์กรศาสนาในสังคมไทยนั้น มีมาช้านานในประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับเด็กผู้ชายที่มีโอกาสเข้าไปศึกษาหาความรู้ทั้งในลักษณะเป็นครั้งเป็นคราว หรืออาศัยอยู่ในวัดที่เรียกกันว่า เด็กวัด โดยคอยปรนนิบัติพระและศึกษาเล่าเรียน ขณะที่ใช้ชีวิต อยู่ในวัดก็จะได้รับการขัดเกลาทางสังคมทั้งในด้านวิชาความรู้ ศีลธรรม จรรยาบรรณควบคู่ กันไปด้วย

จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์ และคณะ (2547 ข, หน้า 43-50) ได้ให้ความหมายของการขัดเกลา ทางสังคม (Socialization) ว่า เป็นกระบวนการทางสังคมกับทางจิตวิทยา ซึ่งมีผลทำให้บุคคล มีบุคลิกภาพตามแนวทางที่สังคมต้องการ การขัดเกลาทางสังคมทำให้มนุษย์เปลี่ยนแปลงสภาพ ตามธรรมชาติ เป็นมนุษย์ผู้มีวัฒนธรรม ซึ่งแตกต่างจากสัตว์ร่วมโลกชนิดอื่น ดังนั้น การขัดเกลา ทางสังคมจึงมีความหมาย 2 นัยด้วยกัน คือ

1. การขัดเกลาทางสังคม หมายถึง การถ่ายทอดทางวัฒนธรรม โดยเหตุที่มนุษย์ทุกคน ไม่มีความรู้เรื่องวัฒนธรรมติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด จึงจำเป็นต้องมีการขัดเกลาเพื่อถ่ายทอดวัฒนธรรม ให้มนุษย์ได้เรียนรู้ในการปฏิบัติตัวให้เข้ากับสังคมได้ถูกต้อง
2. การขัดเกลาทางสังคม หมายถึง การพัฒนาบุคลิกภาพ ซึ่งสังคมแต่ละแห่งแต่ละ ภูมิภาค จะมีวัฒนธรรมไม่เหมือนกัน ทำให้บุคลิกภาพแตกต่างกัน ดังนั้น กระบวนการขัดเกลา ทางสังคมจึงมีอิทธิพลต่อบุคลิกภาพมากกว่าสภาพทางธรรมชาติ

สมัยก่อนสถาบันทางศาสนา คือ วัด จะมีอิทธิพลต่อการขัดเกลาทางสังคมแก่บุคคลมาก วัดทำหน้าที่เป็นทั้งสถานศึกษาและสมาคม คือ เป็นสถานที่พบปะสังสรรค์ของบุคคลในชุมชน

เดียวกัน ปัจจุบันศาสนาก็ยังเป็นที่พึ่งทางใจของบุคคลจำนวนมากไม่น้อย เนื่องจากสังคมไม่สามารถตอบสนองความต้องการทุกอย่างให้บุคคลได้ เมื่อผิดหวังจากสังคมบุคคลก็เข้าหาศาสนาเป็นที่พึ่ง ส่วนปัจจัยที่สัมพันธ์กับการขัดเกลาทางสังคมจะได้รับผลสำเร็จ มีประสิทธิภาพสูงหรือไม่ จะต้องคำนึงถึงปัจจัยที่สัมพันธ์บางประการ ดังนี้

1. ปัจจัยทางชีววิทยา มนุษย์มีสภาพทางร่างกายหรือทางชีววิทยาแตกต่างกันหลายอย่างไม่ใช่ทุกคนที่มีร่างกายที่เหมาะสมกับการเป็นนักกีฬา แต่ก็อาจจะอบรมให้ชำนาญในด้านอื่นได้ ปัจจัยทางด้านชีววิทยานี้รวมไปถึงความแตกต่างทางเพศด้วย

2. ปฏิสัมพันธ์ในครอบครัว คือ กระบวนการที่การกระทำของบุคคล ๆ หนึ่งหรือกลุ่มหนึ่งเป็นเหตุให้เกิดการกระทำหรือการเปลี่ยนแปลงในอีกบุคคลหนึ่งหรือในอีกกลุ่มหนึ่ง นั่นคือการปฏิสัมพันธ์เป็นการแลกเปลี่ยนอิทธิพลระหว่างกัน บางครั้งผู้ปกครองอาจจะอบรมทางอ้อมคือโดยพฤติกรรมให้เด็กเห็น เด็กมักจะเลียนแบบตามผู้ปกครองเสมอ ดังที่พระปัญญาชนนักทฤษฎี (พระธรรมโกศาจารย์) แห่งวัดชลประทานรังสฤษฎ์ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ได้เสนอแนวทางสำหรับการขัดเกลาทางสังคมว่า พ่อแม่เป็นครูคนแรกของลูก พ่อแม่จึงต้องเป็นตัวอย่างที่ดีในการแนะนำสั่งสอนลูก ไม่ใช่การพูดอย่างเดียว ต้องมีการกระทำเป็นตัวอย่างที่ดีควบคู่กันไปด้วย เพราะลูกมักถ่ายแบบอย่างจากพ่อแม่ไว้เสมอ การถ่ายทอดบ่อย ๆ คือ การสร้างนิสัยขึ้นในใจลูกเสมอ (Internalization) และลูกมักเป็นอย่างที่ว่าพ่อแม่เป็นอยู่ พ่อแม่จึงเป็นเหมือนกระจกเงาที่สะท้อนพฤติกรรมให้ลูกนั่นเอง

3. สถานภาพทางสังคม เป็นปัจจัยหนึ่งที่จะช่วยให้การขัดเกลาทางสังคมของบุคคลมีประสิทธิภาพต่างกัน ผู้ที่อยู่ในสถานภาพทางสังคมสูงมักจะมีโอกาสในการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้มากกว่าผู้ที่อยู่ในสถานภาพทางสังคมต่ำ เพราะผู้ที่มีสถานภาพทางสังคมสูงมักเป็นหัวหน้าหรือผู้นำ จึงสอนบุตรหลานให้มีความกล้ารับผิดชอบและกล้าตัดสินใจมากกว่า ส่วนผู้ที่มีสถานภาพทางสังคมต่ำมักต้องเชื่อฟังและฟังคนอื่นมากกว่า

4. ภาษา การสอนให้เด็กได้พัฒนาภาษาสูง จะช่วยให้การขัดเกลาทางสังคมมีประสิทธิภาพสูงขึ้น นอกจากนี้การเรียนรู้ภาษาอื่นนอกเหนือไปจากภาษาถิ่นหรือภาษาดั้งเดิม จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการปลูกฝังความสามารถและความรู้ของมนุษย์ให้กว้างขวางยิ่งขึ้นด้วย

5. การได้รับการยอมรับในสังคม บุคคลสามารถจะปฏิบัติงานได้อย่างมีความสุขและมีประสิทธิภาพ ถ้าได้กระทำสิ่งที่ตนต้องการซึ่งบุคคลอื่นยอมรับรู้ด้วย

6. การขัดเกลาทางสังคมล่วงหน้า เมื่อบุคคลได้รับการอบรมให้เข้าใจแผนงานที่ตนจะเป็นอย่างไรในอนาคต ก็อาจจะสังเกตบุคคลอื่นที่มีบทบาทเช่นนั้นอยู่ก่อนแล้ว ทั้งนี้เพื่อจะได้

ปรับปรุงพฤติกรรมของตนตามแบบอย่างของคนเหล่านั้น ฉะนั้น การรู้ตัวก่อนว่าจะมีบทบาทอะไรในสังคม จะทำให้บุคคลสามารถได้รับการขัดเกลาให้เหมาะสมกับบทบาทนั้น ๆ ได้อย่างถูกต้อง

7. การขัดเกลาทางสังคมภายหลัง ตลอดชั่วอายุของคนเรานั้นมีบทบาทใหม่ ๆ เกิดขึ้นเสมอโดยการเปลี่ยนแปลงของชีวิตและสังคม บางครั้งเราอาจจะได้รับบทบาทบางอย่างโดยไม่ได้ตั้งใจ ดังนั้น เราจึงจำต้องพยายามปรับปรุงตนเองเพื่อปฏิบัติบทบาทใหม่นั้น

ภัทรพร สิริกาญจน และคณะ (2546, หน้า 142) กล่าวว่า การพัฒนาปัจเจกบุคคลทางพระพุทธศาสนานั้น มีหลักธรรมหลายข้อที่ส่งเสริมให้บุคคลดำเนินชีวิตร่วมกับผู้อื่นด้วยดี โดยมีหลักว่า หากบุคคลคิดดี มีใจเป็นกุศลแล้ว ย่อมพูดดีและทำดี บุคคลผู้พัฒนาความคิดและจิตใจของตนเองแล้ว จึงเป็นผู้ดำเนินชีวิตร่วมกับผู้อื่นได้อย่างสงบสุข และทำให้สังคมเจริญก้าวหน้าได้ หากทุกคนมีจิตสำนึกที่พัฒนาแล้ว ย่อมไม่เห็นแก่ตัวและทำหน้าที่ของตนโดยซื่อสัตย์ สังคมก็ย่อมอยู่ได้โดยปกติสุขและภัยอันตรายต่าง ๆ ย่อมไม่มีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งเสริมให้บุคคลอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยดีมีอยู่หลายประการ เช่น หลักของทศ 6 และสังคหวัตถุ 4 เป็นต้น กล่าวคือ หลักทศ 6 สอนให้สมาชิกของสังคมปฏิบัติตามหน้าที่ ตามฐานะของตนให้เหมาะสม และหลักสังคหวัตถุ 4 สอนให้บุคคลปฏิบัติตน ให้เป็นที่รักและเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น เป็นต้น

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2547, หน้า 26-27) กล่าวว่า ในทางพุทธศาสตร์ (Buddhist science) มีหลักการหรือทฤษฎีในการพัฒนาตน ด้วยการพัฒนากาย จิตใจหรืออารมณ์ สังคม และสติปัญญา ที่ถือเป็นการพัฒนาตนตามหลักการทางพฤติกรรมศาสตร์ ที่เรียกว่า ภาวนา 4 ดังนี้

1. กายภาวนา (Physical development) หมายถึง การพัฒนาร่างกายทุกส่วนให้เข้มแข็ง มั่นคง รวมถึงการมีความสัมพันธ์ที่ดีกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เช่น การสำรวจระว่างตา เมื่อเวลาเห็นรูป สำรวจระว่างหูเมื่อได้ยินเสียง สำรวจระว่างจมูกเมื่อได้กลิ่น สำรวจระว่างลิ้น เมื่อได้ลิ้มรส และสำรวจระว่างกายเมื่อได้สัมผัส เป็นต้น

2. ศีลภาวนา (Moral development) หมายถึง การพัฒนาศีล การพัฒนาความประพฤติ ให้มีระเบียบวินัย เป็นการควบคุมพฤติกรรมทางกายและวาจา ไม่ให้เบียดเบียนผู้อื่นเพื่อประโยชน์สุขในการอยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์ในสังคม

3. จิตภาวนา (Emotional development) หมายถึง การพัฒนาการฝึกอบรมจิตให้เข้มแข็ง มั่นคง เจริญองงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่นมีเมตตากรุณา ขันหมั่นเพียร อุดหนุน มีสมาธิ และสดชื่นเบิกบานเป็นสุข ผ่องใส เป็นต้น

4. ปัญญาภาวนา (Wisdom development) หมายถึง การพัฒนาปัญญาให้รู้เข้าใจ สิ่งทั้งหลาย ตามความเป็นจริงของโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตให้เป็นอิสระ ทำตนพ้นจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญาเป็นการฝึกฝนอบรมทำให้เกิดปัญญา คือ

ความรู้ ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายอย่างเป็นกระบวนการ หรือตามที่เป็นจริง สามารถรู้เท่าทัน สภาวะของโลกและชีวิต สามารถยกระดับจิตใจอยู่เหนือปัญหาและเป็นอิสระ คือ สามารถหลุดพ้น จากสภาวะทุกข์มุ่งไปสู่ความสุขคือพระนิพพานได้

สำหรับหลักธรรมที่บุคคลควรรู้ก่อนการพัฒนาตนนั้น ท่านพุทธทาส (2548, หน้า 29) ได้กล่าวไว้ในหนังสือชื่อ “สิ่งที่เรียกว่า คน” ว่า เราจะพัฒนาคน เราควรจะต้องรู้จักสิ่งที่เรียกว่าคน เสียก่อนว่า คนมีหลายความหมายหลายแง่ แล้วยกสมมติทั้งนั้น ที่จริงมันก็ไม่ใช่คน เช่นเดียวกับ รถยนต์ มันคือชิ้นส่วนของพัสดุดะไรต่าง ๆ มันไม่ใช่รถยนต์ เปรียบอย่างนั้นก็ได้ เมื่อเอาส่วนต่าง ๆ มาประชุมกันให้ถูกต้องมันก็วิ่งได้ เราเรียกรถยนต์ คนก็เหมือนกัน ถ้าเรียกว่าคน ก็หมายความว่า เราสมมติให้เรียกว่าคน ที่แท้มันก็คือส่วนต่าง ๆ ที่เป็นธาตุหลาย ๆ ธาตุ ที่ประชุมกันอยู่ กำลัง สัมพันธ์กันอยู่ ทำหน้าที่อะไรอยู่

สุเทพ สุวีรางกูร (2554, หน้า 24-25) กล่าวว่า ชีวิตมนุษย์ประกอบด้วยส่วนสำคัญทั้งหมด 5 ส่วน เรียกว่า ชั้น 5 หรือเบญจชั้น ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ซึ่งเป็นสิ่งแรกที่ มนุษย์เราควรจะต้องรู้ พระพุทธเจ้าทรงมองเห็นความจริงของชีวิตมนุษย์ว่า เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เป็นกระบวนการธรรมดาคือเกิดขึ้น เป็นไปเพราะเหตุปัจจัย ประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ มารวมกัน เกิดขึ้นเช่นเดียวกันกับวัตถุสิ่งของ ซึ่งประกอบไปด้วยส่วนต่าง ๆ ที่นำมาประกอบกันขึ้น และรวม เรียกกันว่าสิ่งนั้นบ้าง..สิ่งนี้บ้าง หากเราแยกส่วนประกอบทั้งหมดออกจากกัน ก็จะหาตัวตนสิ่งนั้น ไม่ได้เลย ชีวิตมนุษย์ก็เช่นเดียวกัน มีการประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ อยู่ 5 ส่วน ดังนี้

1. รูป (Corporeality) หมายถึง รูปร่าง ร่างกาย เนื้อหนังมังสาที่ก่อเกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย
2. เวทนา (Sensation) ได้แก่ ความสุข ทุกข์ หรือความรู้สึกเฉย ๆ ไม่สุข ไม่ทุกข์ เป็นความรู้สึกรับรู้ต่อสิ่งที่เกิดขึ้นเมื่อมีสิ่งมาสัมผัส เมื่อถูกกระทบก็จะเกิดความรู้สึก
3. สัญญา (Perception) คือการกำหนดได้ จำได้ รู้จัก ได้รู้จักอารมณ์ต่าง ๆ ทั้งหลาย สามารถจำรูป เสียง กลิ่น รส สิ่งที่มากระทบสัมผัสได้
4. สังขาร (Mental processes) ในที่นี้ หมายถึง สภาพที่ปรุงแต่งจิตใจดี ชั่ว หรือเป็น กลาง ๆ ไม่ได้ไม่ชั่ว ปรุงแต่งแนวคิดและพฤติกรรมกระทำ ปรุงแต่งสร้างสรรค์กระบวนการ ชีวิตทางสังคม เป็นแบบลักษณะบุคลิกภาพ คุณภาพชีวิต อันเกิดจากการศึกษา ฝึกฝน อบรม พัฒนาจิตซึ่งมีผลต่อพฤติกรรมกระทำแสดงออกของมนุษย์ สภาพปรุงแต่งจิตใจให้คิดเป็น ทำผิดถูก เป็นต้น
5. วิญญาณ (Consciousness or mind) ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงภุติผีปิศาจ แต่หมายถึง ความรู้แจ้งอารมณ์ หรือธรรมชาติคิดและรู้สิ่งทั้งหลาย เมื่อมีลักษณะอย่างนี้ วิญญาณก็คือ จิต

(= Mind, Soul Self = จิต มโน วิญญาณ = ความหมายเดียวกัน ใช้แทนกันได้) มีหน้าที่คิด รู้แล้วเก็บความรู้สึกเอาไว้

หลักธรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาคน

ในหลักธรรมคำสอนนั้น จะพบว่าธรรมะไม่ได้เป็นเพียงเพื่อการหลุดพ้นอย่างเดียว หากแต่เป็นจุดเปลี่ยนของการมองด้วย หลายคนใช้ธรรมะในการดำเนินชีวิต หลายคนนำธรรมะไปใช้ในการแก้ปัญหา ทำให้สิ่งที่หนักก็สามารถที่จะบรรเทาเบาคลายลงได้ ดังนี้

ศีล 5 (พระไตรปิฎกเล่มที่ 11/ 315/ 302)

ศีล 5 เป็นธรรมเบื้องต้นที่พุทธศาสนิกชนพึงยึดเป็นข้อปฏิบัติ เพื่อรักษากายและวาจาของตนให้สุจริต และเพื่อให้คนในสังคมได้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข โดยไม่เบียดเบียนและประทุษร้ายผู้อื่น ดังนี้

1. เว้นจากปาณาติบาต คือ ละเว้นการฆ่า การสังหาร ไม่ประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกาย
2. เว้นจากอทินนาทาน คือ ละเว้นการลักขโมย เบียดบัง แย่งชิง ฉ้อโกง ไม่ประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน
3. เว้นจากเมสุมิฉาจาร คือ ละเว้นการประพฤติดีกในกาม ไม่ประทุษร้ายต่อของรักของหวงแหนของผู้อื่น อันเป็นการทำลายเกียรติภูมิและจิตใจ ตลอดจนทำวงศ์ตระกูลของเขาให้เดือดร้อน
4. เว้นจากมุสาวาท คือ ละเว้นการพูดเท็จ โกหกหลอกลวงหรือประทุษร้ายเขาด้วยวาจา
5. เว้นจากสุราเมรัย ไม่เสพเครื่องดองของมึนเมา สิ่งเสพติด อันเป็นเหตุให้เกิดความประมาทมัวเมา ก่อให้ความเสียหายผิดพลาดเพราะขาดสติ เป็นการคุกคามต่อความรู้สึกสีกมันคงปลอดภัยของผู้อื่น

ไตรสิกขา (พระไตรปิฎกเล่มที่ 11/ 305/ 272)

ไตรสิกขา นั้น เหมือนหลักการศึกษาศึกษา 3 ประการ โดยมุ่งให้ผลเกิดขึ้นตามหลักปฏิบัติของอริยมรรค (มรรควิธีแก้ปัญหา หรือทางที่แห่งการดับทุกข์) คือ เป็นการฝึกฝนอบรมให้องค์ทั้ง 8 แห่งมรรคนั้น 8 เจริญองงาม และใช้ประโยชน์ได้บริบูรณ์ยิ่งขึ้น สามารถที่จะแก้ไขปัญหาดับทุกข์ได้ดียิ่งขึ้นตามลำดับ ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ดังนี้

อริสติกขา (สิกขา คือ ศีลอันยิ่ง) เป็นการควบคุมความประพฤติทางกาย และวาจา เป็นการศึกษาในขั้นตอนที่ต้องฝึกให้เกิดมี ได้แก่ สัมมาวาจา (การพูด) สัมมากรรมันตะ (การทำงาน) และสัมมาอาชีวะ (การประกอบอาชีพ) ให้เจริญองงามขึ้น มีความพร้อมทางด้านความประพฤติ

อริจิตตสิกขา (สิกขาคือจิตอันยัง) เป็นขั้นตอนการฝึกให้บุคคลมีความพร้อมทางคุณธรรม มีคุณภาพจิต สมรรถภาพจิตที่ดี คือ ให้มีมรรค 8 ในด้านสัมมาวายามะ (ความเพียร) สัมมาสติ (การระลึกรู้) และสัมมาสมาธิ (ความตั้งมั่น) เป็นการฝึกสุขภาพจิตให้พัฒนาเพื่อเป็นพื้นฐานของการพัฒนาปัญญาได้ดี

อริปัญญาสิกขา (สิกขา คือ ปัญญาอันยัง) เป็นการศึกษาด้านในขั้นตอนที่ต้องให้ปัญญาเกิดมี สัมมาทิฏฐิ (ความคิดเห็นที่ถูกต้อง) และสัมมาสังกัปปะ (คิดทำในสิ่งที่ถูกต้อง) เป็นความเจริญงอกงามปัญญาที่บุคคลสามารถดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัญญา ด้วยจิตที่ผ่องใส เบิกบาน รู้เท่าทัน ไร้ทุกข์ คือ หลุดพ้นจากความยึดติดถือมั่นต่าง ๆ มีอิสระได้ด้วยปัญญาอย่างแท้จริง

สิกขานั้นสัมพันธ์กับเรื่องมรรค เราจะเห็นว่า สิกขาก็มี 3 คือ สติ สมาธิ ปัญญา มรรคมีองค์ 8 ประการ ก็สรุปได้เป็น 3 เรียกว่า สติ สมาธิ ปัญญา เหมือนกัน เพราะว่า 2 อย่างนี้ต้องอาศัยกัน มรรค คือ การดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการฝึกให้มีการดำเนินชีวิตอย่างนั้น การฝึกให้มีการดำเนินชีวิตอย่างนั้น คือ สิกขา สิกขาก็คือการฝึกคนให้สามารถดำเนินชีวิตให้ถูกต้องดีงามตามมรรค สิกขา มีสติ สมาธิ ปัญญา มรรคก็รวมลงไปเป็น สติ สมาธิ ปัญญา ดังนี้

อริยมรรค หรือ มรรคมีองค์ 8 (พระไตรปิฎกเล่มที่ 9/ ข้อ 193/ หน้า 164)

มรรค คือ หนทางถึงความดับทุกข์ เป็นส่วนหนึ่งของอริยสัจ 4 (เรียกว่า มัคคสังข์ หรือทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ) และนับเป็นหลักธรรมสำคัญอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย หนทาง 8 ประการด้วยกัน เรียกว่า "มรรคมีองค์แปด" หรือ "มรรคแปด" (อัญจังกิกรมรรค)

พระธรรมปิฎก (2543, หน้า 251) กล่าวถึงอริยมรรคมีองค์ประกอบที่เป็นเนื้อหา หรือรายละเอียดของการปฏิบัติ 8 ประการ ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ว่า

1. ความเห็นชอบ (สัมมาทิฏฐิ) หมายถึง ทศนะ ความคิดเห็น แนวความคิดต่าง ๆ ที่ดีงาม ถูกต้อง มองสิ่งทั้งหลายตามเหตุปัจจัย สอดคล้องกับความเป็นจริงหรือตรงตามสภาวะ
2. ความดำริชอบ (สัมมาสังกัปปะ) หมายถึง ความคิด ความดำริที่ตรง หรือคิดเพื่อไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น มีแต่ช่วยเหลือเกื้อกูล และความคึกที่บริสุทธิ์ ไม่คิดจะได้จะเอา หรือความเคียดแค้น ชิงชัง มุ่งร้ายคิดทำลาย
3. การเจรจาชอบ (สัมมาวาจา) หมายถึง การพูดที่สุจริต ไม่ทำร้ายผู้อื่น ไม่โกหก หลอกลวง ไม่ส่อเสียด ไม่ให้ร้ายป้ายสี ไม่หยาบคาย ไม่เพื่อเจือเลือนลอย มีแต่สุภาพชวนให้เกิดไมตรี เป็นไปในทางสร้างสรรค์ก่อประโยชน์
4. การกระทำชอบ (สัมมากัมมันตะ) หมายถึง การกระทำที่ดีงาม สุจริต เป็นไปในทางสร้างสรรค์ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่เบียดเบียน ไม่ทำร้ายกัน ทำให้สังคมสงบสุข คือ การกระทำ

หรือทำการต่าง ๆ ที่ไม่เกี่ยวข้อง หรือไม่เป็นไปเพื่อการทำลายชีวิตร่างกาย การทำลายทรัพย์สินของผู้อื่น การล่วงละเมิดสิทธิในคุ้มครองหรือของรักของหวงของผู้อื่น

5. การเลี้ยงชีพชอบ (สัมมาอาชีวะ) หมายถึง การประกอบอาชีพที่สุจริต ไม่ก่อความเดือดร้อนเสียหายแก่ผู้อื่น

6. ความพยายามชอบ (สัมมาวายามะ) หมายถึง การเพียรพยายามในทางที่ดีงาม คือ เพียรหลีกเลี่ยงจากสิ่งชั่วร้ายอกุศลที่ยังไม่เกิดขึ้น เพียรละเลิกสิ่งชั่วร้ายอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรกระทำสิ่งดีงามหรือกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น เพียรส่งเสริมพัฒนาสิ่งดีงามหรือกุศลธรรมที่มีแล้วให้เพิ่มพูนเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป

7. ความระลึกรู้ชอบ (สัมมาสติ) หมายถึง การมีสติกำกับตัว คุมใจไว้ให้อยู่กับสิ่งที่อยู่กับกิจ จิตให้อยู่กับงานที่ทำในขณะนั้น ไม่หลงเลื่อนลอย

8. การตั้งจิตมั่นชอบ (สัมมาสมาธิ) หมายถึง ความมีจิตตั้งมั่น จิตใจดำเนินอยู่ในกิจ ในงานหรือในสิ่งที่กำหนด (อารมณ์) ได้สม่ำเสมอ แน่วแน่เป็นอันหนึ่งอันเดียว สงบ ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวกหวั่นไหว

พุทธทาสภิกขุ (2549, หน้า 35-36) กล่าวถึงเรื่อง มรรคมีองค์ 8 ในหนังสือเรื่องทางสายเดียวที่ทุกคนต้องเดินว่า ความหมายของคำว่าสัมมาทิฏฐิและสัมมาสังกัปป เป็นเรื่องปัญหาแท้ คือ รู้จักคิดรู้จักเชื่อ รู้จักใฝ่ฝัน ซึ่งน่าจะตรงกับคำว่า พุทธิศึกษา ถัดไปก็คือ สัมมาวาจา, สัมมากัมมันโต ประพฤติกระทำถูกต้อง, สัมมาอาชีโว เลี้ยงชีวิตถูกต้อง, สามอย่างนี้ตรงกับ จริยศึกษา สัมมาอาชีโวเลี้ยงชีวิตถูกต้องนั้น ควรจะตรงกับสิ่งที่เราเพิ่มขึ้นใหม่ว่า หัตถศึกษา เพราะความหมายของคำว่าหัตถศึกษาต้องเป็นไปเพื่อเลี้ยงชีวิตโดยตรง ส่วนที่เหลืออีก 3 คือ สัมมาวาจาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ซึ่งเป็นเรื่องทางสมาธิทั้งนี้ก็คือ พลศึกษา เพราะตามหลักของธรรมะนี้ถือว่า สติก็คือ ความเพียรก็ดี สมาธิก็ดี เป็นตัวกำลัง สำหรับปัญญานั้น เหมือนความคม ส่วนสมาธินี้เป็นตัวกำลังหรือน้ำหนัก ที่จะให้ความคมนั้นทำงานได้เต็มที่ ฉะนั้น คำว่า กำลังของเรา เรามีคำว่า พลศึกษา ซึ่งอย่างน้อยก็ไมควรจะมุ่งหมายกำลังทางกายอย่างเดียว ควรจะหมายถึงกำลังทางใจ หรือกำลังทางจิตด้วย

สังคหวัตถุ 4 (พระไตรปิฎกเล่มที่ 11/ 313/ 295)

สังคหวัตถุ 4 เป็นธรรมที่ช่วยยึดเหนี่ยวรั้งคนในสังคมไว้ได้ และช่วยประสานให้เกิดความสามัคคีในหมู่ชนได้ ดังนี้

1. ทาน คือ การแบ่งปัน เอื้อเฟื้อ เสียสละ สงเคราะห์
2. ปิยวาจา คือ พูดกันด้วยความรัก ด้วยคำกล่าวที่สุภาพ ไพเราะ น่าฟัง
3. อัตตจริยา คือ ช่วยเหลือผู้อื่น ช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ ของสังคมด้วยแรงกาย
4. สมานัตตตา คือ การวางตนเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติต่อคนทั้งหลายอย่างเสมอภาค

อริยสัจ 4 (พระไตรปิฎกเล่มที่ 10/ 155/ 99)

อริยสัจ 4 เป็นทฤษฎีแห่งปัญญา (Method of intelligence) คือ ความจริงอันประเสริฐ (The four noble truths) 4 ประการ ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ และนำมาสั่งสอนเพื่อให้คนทั่วไป พ้นจากความทุกข์ ในขณะที่เดียวกันสังคัมก็สามารถที่จะนำหลักการและสมมติฐานจากขั้นตอนของ อริยสัจนี้ไปใช้ในการแก้ปัญหา หรือค้นหาสาเหตุของปัญหาหรือทุกข์ เพื่อแสวงหาทางดับทุกข์ เพื่อประโยชน์สุขแก่ตนและสังคัม อริยสัจ 4 มีดังนี้

1. ทุกข์ (Suffering) คือ ความทุกข์ เป็นสภาพที่ทนได้ยาก เป็นสภาวะบีบคั้น ขัดแย้ง บกพร่อง ขาดแก่นสารและความเที่ยงแท้ ไม่ให้ความพึงพอใจแท้จริง ทุกข์มี 2 อย่าง คือ ทุกข์ทางกาย กับทุกข์ทางใจ

2. ทุกขสมุทัย (The cause of suffering; original of suffering) คือ เหตุแห่งทุกข์ สาเหตุ ให้ทุกข์เกิด ได้แก่ ตัณหา 3 อย่าง คือ กามตัณหา (ความอยากในสิ่งที่น่าเพลิดเพลินและน่าพอใจ ทางประสาทสัมผัส ภาวตัณหา (ความอยากมีอยากเป็นในสิ่งนั้น ๆ ตลอดไป) และวิภวตัณหา (ความไม่อยากมีไม่อยากเป็น)

3. ทุกขนิโรธ (The cessation of suffering; extinction of suffering) คือ ทางดับทุกข์ ได้แก่ ภาวะที่ตัณหาดับสิ้นไป ภาวะที่เข้าถึงเมื่อกำจัดอวิชชา ไม่ติดข้อง หลุด ปลอดภัย เป็นอิสระ คือ นิพพาน

4. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา มรรค (The path leading to the cessation of suffering) เป็นปฏิปทาหรือทางที่นำไปสู่ความดับแห่งทุกข์ เป็นองค์ประกอบแปดประการที่นำบุคคลไปสู่ ความพ้นทุกข์ ซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ อริยอัฐมรรค หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลาง มรรคมองค์ 8 นี้สรุปลงในไตรสิกขา ก็คือ สีล สมาธิ ปัญญา นั่นเอง

ไตรลักษณ์ (พระไตรปิฎกเล่มที่ 12/ 358/ 394)

ไตรลักษณ์ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สามัญญลักษณะ เช่น ทุกคนเกิดมาแล้วต้องตาย ทุกสิ่ง ย่อมเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา เป็นลักษณะ 3 ประการ ที่คงมีอยู่เป็นธรรมดา ได้แก่

1. อนิจจตา (ความเป็นของไม่เที่ยง) ไม่คงสภาพ
2. ทุกขตา (ความเป็นทุกข์) ไม่คงทนต่อการถูกบีบคั้น (ทุกข์)
3. อนัตตตา (ความเป็นของไม่ใช่ตน) ไม่มีตัวตนให้ยึดถือได้

ในเมื่อเราเข้าใจความเป็นเหตุเป็นผลกันของโลกและชีวิต เราขอมองเห็นว่าทุกสรรพสิ่ง ล้วนเป็นไตรลักษณ์ทั้งสิ้น เราขอมหัดความอยาก หลดความต้องการครอบครอง หรือยึดมั่น ถือมั่นต่อไป จิตใจย่อมเป็นอิสระ มีปัญญาเข้าถึงความจริง และบรรลุความพ้นทุกข์ได้ในที่สุด

ปฏิบัติสมุปปาต (พระไตรปิฎกเล่มที่ 10/ 95/ 57)

หลักปฏิบัติสมุปปาต เป็นกฎของธรรมชาติ เป็นกฎแห่งการเกิดขึ้นอย่างอิงอาศัยกัน เป็นการแสดงให้เห็นถึงการเกิดขึ้น ดำเนินไป และการแตกสลายของสิ่งมีชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ตัวมนุษย์ซึ่งมีกระบวนการเกิดขึ้น เป็นไปและสิ้นสุดดังกล่าวจะเริ่มต้นตรงไหนก็ได้ ไม่จำเป็นต้องเริ่มต้นที่อวิชาเสมอไป อาจจะเริ่มต้นที่ตมหา อุปาทาน หรือส่วนไหนก็ได้ และหมุนเวียน เป็นเหตุเป็นผล ต่อเนื่องกันเป็นวงกลมเหมือนงูกินหาง ครอบที่มนุษย์ยังไม่รู้ความจริง มีความยึดมั่นถือมั่น ในสรรพสิ่งและมีกิเลสตัณหาอยู่ มนุษย์ก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวงจรของปฏิบัติสมุปปาตอยู่ ไม่รู้จบสิ้น เรียกว่าติดข้องอยู่ในวัฏสงสาร กฎปฏิบัติสมุปปาตนี้ไม่มีใครสร้าง เป็นกฎธรรมชาติ ที่ครอบงำทุกสิ่งทุกอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องที่เกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ ซึ่งเริ่มต้นจากอวิชา (ความไม่รู้) เป็นเหตุให้เกิดสังขาร (ความคิดปรุงแต่ง) แล้วสังขารก็เป็นเหตุให้เกิดวิญญาณ (ซึ่งเป็นธาตุรู้ เช่นรู้ว่า ได้ยินอะไร ได้กลิ่นอะไร เป็นต้น) วิญญาณก็เป็นเหตุให้เกิดนามรูป (สภาวะทางจิต และทางวัตถุ) จากนามรูปก็ไปเกิดสพายนะ (อายตนะทั้ง 6 อัน ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) สพายนะก็เป็นเหตุให้เกิดผัสสะ ผัสสะก็เป็นเหตุให้เกิดเวทนา (ความรู้สึก) เวทนาเป็นเหตุให้เกิด ตัณหา (ความทะยานอยาก) ตัณหาเป็นเหตุให้เกิดอุปาทาน (ความยึดมั่นถือมั่น) อุปาทานเป็นเหตุให้เกิดภพ (ความเป็นไป ความมีอยู่) ภพเป็นเหตุให้เกิดชาติ (ความเกิด) ชาติเป็นเหตุให้เกิด ชรามรณะ และอื่น ๆ อันเป็นทุกข์ วนเวียนอย่างนี้เรื่อยไปไม่มีที่สิ้นสุด จนกว่ามนุษย์จะหลุดพ้นจากความโง่เขลา มีความฉลาดรู้เท่าทันสภาวะต่าง ๆ ตามความเป็นจริง

สัปปริสธรรม 7 (พระไตรปิฎกเล่มที่ 11/ ข้อ 330/ หน้า 333)

สัปปริสธรรม 7 เป็นทฤษฎีที่กล่าวถึงคุณสมบัติของคนที่สมบูรณ์ว่า ต้องมีความรู้ดีกับ มีความประพฤติดี (วิชาและจรณะ) หรือต้องมีพฤติกรรมดี คุณภาพจิตหรือชีวิตดี และมีปัญญาดี โดยการศึกษาเรียนรู้ ฝึกฝน อบรมตนอย่างถูกต้อง มีเหตุผลเพียงพอต่อเนื่อง หากปฏิบัติตนได้ตามนี้แล้ว จะสามารถนำตนเอง หมู่ชนและสังคมให้พบกับความสุขสวัสดิ์ คุณธรรม 7 ประการนั้น ประกอบด้วย รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้ชุมชน และรู้จักบุคคล ดังนี้คือ

1. ชัมมัญญตา (รู้หลักและรู้จักเหตุ) คือการรู้หลักการและกฎเกณฑ์ทั้งหลายที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องกับในการดำเนินชีวิต และรู้ว่าจะต้องทำอย่างไรเพื่อจะเป็นเหตุให้ความสำเร็จผลตามนั้น
2. อัดถัญญตา (รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล) รู้ความหมายและความมุ่งหมายของหลักการที่ตนปฏิบัติ เข้าใจวัตถุประสงค์ของกิจการที่ตนกระทำ รู้ว่าที่ตนทำอยู่อย่างนั้น ๆ ดำเนินชีวิตอย่างนั้น เพื่อต้องการอะไร หรือควรจะได้บรรลุถึงผลอะไร และเมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไรบ้าง

3. อัตตัญญูตา (รู้ตน) คือ รู้ตามความเป็นจริงว่า ตัวเรานั้น ว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความถนัด ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น แล้วประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสม ตลอดจนแก้ไขปรับปรุงตนให้เจริญงอกงามถึงความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป

4. มัตตัญญูตา (รู้ประมาณ) รู้จักพอดี เช่น รู้จักประมาณในการบริโภคในการใช้จ่ายทรัพย์ รู้จักความพอเหมาะพอดีในการปฏิบัติกิจและทำการต่าง ๆ ตลอดจนการพักผ่อนนอนหลับ โดยมีใช้เห็นแก่ความพอใจ แต่ทำตามความพอดีแห่งเหตุปัจจัย หรือองค์ประกอบทั้งหลายที่จะลงตัวให้เกิดผลดีงามตามที่มองเห็นด้วยปัญญา

5. กาลัญญูตา (รู้กาล) คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่พึงใช้ในการประกอบกิจการหน้าที่การงาน ปฏิบัติการต่าง ๆ และเกี่ยวข้องกับผู้อื่น ๆ เช่น รู้ว่า เวลาไหนควรทำอะไร อย่างไร และทำให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้ถูกเวลา ตลอดจนรู้จักกะเวลาและวางแผนการใช้เวลาอย่างได้ผล เป็นต้น

6. ปริสัจญูตา (รู้ชุมชน) คือ รู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมชน และชุมชน รู้การอันควรประพฤติปฏิบัติในถิ่นที่ชุมชน และต่อชุมชนนั้นว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหาควรต้องทำกิจอย่างไร พูดอย่างไร ชุมชนนี้มีระเบียบวินัยอย่างไร มีวัฒนธรรมประเพณีอย่างไร มีความต้องการอย่างไร ควรเกี่ยวข้องกับควรต้องสงเคราะห์ ควรรับใช้ ควรบำเพ็ญประโยชน์ให้อย่างไร เป็นต้น

7. ปุคคลัญญูตา (รู้บุคคล) คือ รู้จักและเข้าใจความแตกต่างแห่งบุคคลว่าโดยอัธยาศัย ความสามารถ และคุณธรรม ว่าใครยิ่งใครหย่อนอย่างไร และรู้จักที่จะปฏิบัติต่อบุคคลอื่น ๆ ด้วยคิดว่า ควรจะคบหรือไม่ ได้คิดอะไร จะสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับอย่างไรจึงจะได้ผลดี

อปริหานิยธรรม 7 ประการ (พระไตรปิฎกเล่มที่ 23/ 3/ 37) เป็นหลักธรรมที่ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียวสำหรับหมู่ชนหรือผู้บริหารบ้านเมือง

จํานงค์ อคิวัฒนสิทธิ์ (2548, หน้า 137) กล่าวว่า อปริหานิยธรรม เป็นหลักธรรมให้เกิดความสามัคคี ช่วยกำจัดความขัดแย้งในกลุ่ม หมู่คณะ และสังคมต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี ดังนั้นการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งในสังคม จึงควรใช้หลักการดังกล่าวนี้ คือ

1. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์
2. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงทำ
3. ไม่ถือตามอำเภอใจ บัญญัติสิ่งที่มี ได้บัญญัติไว้ ไม่ล้มล้างสิ่งที่ได้บัญญัติไว้ ถือปฏิบัติมันตามวัชชีธรรม
4. ท่านเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ ชนชาววัชชีต้องเคารพนับถือท่านเหล่านั้น เห็นถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งที่ควรรับฟัง
5. บรรดาคุณสตรีกุลนารีทั้งหลาย มิให้อยู่อย่างถูกข่มเหงรังแก

6. เคารพบูชาเจดีย์ของวัชชี ทั้งภายในและภายนอก ไม่ละเลยการทำธรรมิกพิธี
 7. จัดให้ความอารักขาคุ้มครองป้องกันอันชอบธรรมแก่บรรพชิต อริยบุคคลที่เป็นหลักใจของประชาชน ตั้งใจให้ท่านที่ยังมิได้มา พึงมาสู่แว่นแคว้น ที่มาแล้วก็พึงอยู่โดยผาสุก
- หลักธรรมที่กล่าวมาทั้งหลายเหล่านี้ ล้วนแล้วแต่เป็นคำสอนที่มุ่งเพื่อประโยชน์สุข ทั้งต่อบุคคล ต่อกลุ่มบุคคลและสังคมที่ทุกคนต้องเข้าไปข้องเกี่ยว เป็นหลักธรรมที่มุ่งเกื้อกูล ประโยชน์ต่อบุคคลและสังคม เพื่อความสุขสงบในการอยู่ร่วมกันด้วยดี

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาทนงชัย บุรณพิสุทธ์ (2545) วิจัยเรื่อง บทบาทของวัดกับชุมชนเมืองในเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของวัดกับชุมชนเมืองเขตบางรัก แบ่งเป็น 7 ด้านใหญ่ ๆ คือ บทบาทด้านการศึกษา บทบาทด้านท่องเที่ยว บทบาทด้านพิธีกรรมทางศาสนา บทบาทด้านสังคม สงเคราะห์ชุมชน บทบาทด้านเป็นสถานที่พักผ่อน ออกกำลังกายและกิจกรรมสันทนาการต่าง ๆ บทบาทด้านเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจ บทบาทด้านเป็นแหล่งอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมไทย ซึ่งบทบาทเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นไปตามหลักการแห่งพระธรรมวินัย และอุดมคติทางศาสนา มีความสอดคล้องกับสภาพปัญหาของชุมชนเมืองในระดับหนึ่ง ส่วนในด้านความสัมพันธ์ระหว่าง วัดกับชุมชนเมืองนั้น พบว่า วัดกับชุมชนมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลต่อกันสืบเนื่องมาตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบันใน 3 ด้าน คือ ความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ ความสัมพันธ์เชิงภาระหน้าที่ และความสัมพันธ์ที่เป็นไปตามวัฒนธรรมประเพณี และพิธีกรรมทางศาสนา โดยความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ มีรากฐานมาจากหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพล ต่อวิถีชีวิตของสังคม และชุมชนไทย

สมควร นามสิฐาน (2545) วิจัยเรื่อง บทบาทของวัดต่อชุมชนในชนบท จังหวัดขอนแก่น ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของวัดต่อชุมชนในชนบท อยู่ในระดับปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 51.3 เมื่อพิจารณารายด้าน วัดส่วนใหญ่มีบทบาทด้านศาสนาและพิธีกรรมมากที่สุด เช่น การจัดให้ชาวบ้านได้มีโอกาสทำวัตรสวดมนต์ การจัดกิจกรรมการทำบุญตามประเพณี และการทำบุญในเทศกาลประจำท้องถิ่น เป็นต้น รองลงมา ได้แก่ บทบาทด้านการพัฒนาและประชาคม เช่น การจัดให้มีโครงการพัฒนาชุมชนวัดอำนวยความสะดวกแก่องค์กรพัฒนาทั้งภาครัฐและเอกชน ในการใช้สถานที่ดำเนินกิจกรรมพัฒนาและด้านการบริการชุมชน เช่น ให้บริการด้านอุปกรณ์เครื่องใช้ แก่ผู้มาขอยืมไปใช้งาน และบริการด้านอาคารสถานที่แก่ผู้มาขอใช้บริการ เป็นต้น ส่วนด้านปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อบทบาทของวัดต่อชุมชนในชนบท ได้แก่ ภาวะผู้นำ การสนับสนุนจากชุมชน และความสัมพันธ์กับชุมชน โดยร่วมกันอธิบายการผันแปรของบทบาทของวัดต่อชุมชนในชนบท ได้ร้อยละ 32.6

วิจิตร กุลวิงษ์ (2545) วิจัยเรื่อง บทบาทของวัดต่อชุมชน: กรณีศึกษาวัดถ้ำกลองเพล ตำบลโนนทัน อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู ผลการวิจัยพบว่า วัดถ้ำกลองเพล ที่พักและบริเวณรอบ ๆ เป็นป่าที่สมบูรณ์ มีหนองน้ำสำหรับบริโภค สงบเงียบ ไม่ไกลจากหมู่บ้านมากนัก

บทบาทของวัดถ้ำกลองเพลที่มีผลต่อชุมชน ดังนี้

1. ด้านการปกครอง พื้นที่บริเวณตำบลโนนทัน เป็นพื้นที่ที่มีความขัดแย้งทางความคิด ในการปกครอง ในที่สุดความขัดแย้งได้สงบลง เพราะชุมชนได้รับการอบรมธรรมจากหลวงปู่ชาวอนาลโย โดยถ่ายทอดผ่านผู้สูงอายุที่เข้ารับการอบรมธรรมจากหลวงปู่ชาวอนาลโย เป็นประจำ แล้วนำหลักธรรมที่ได้มาอบรมลูกหลานให้มีความรัก ความสามัคคีกลมเกลียวกัน

2. ด้านการศึกษา โดยทางวัดได้ให้ความช่วยเหลือด้านสาธารณูปโภคต่าง ๆ แก่โรงเรียนประชาบาลประจำชุมชน ทั้งเรื่องอาคารเรียน สื่อการเรียนการสอน ตลอดจนการให้ทุนสนับสนุนการศึกษาสำหรับนักเรียนเรียนดีแต่ยากจนมาตลอดทุกปี

3. ด้านการสืบทอดพระศาสนา หลวงปู่ชาวอนาลโย ได้อบรมสั่งสอนธรรมแก่ลูกศิษย์จนมีความรู้ ความสามารถปฏิบัติตามข้อบัญญัติได้ และได้ส่งพระสงฆ์ที่มีข้อวัตรปฏิบัติที่ดีออกไปเผยแผ่ธรรมตามภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ และต่างประเทศ

4. ด้านเศรษฐกิจ วัดถ้ำกลองเพลเป็นวัดที่มี แหล่งน้ำ สัตว์ป่า และป่าไม้ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ทั้งมีการบำรุงรักษาสิ่งแวดล้อมของวัดได้เป็นอย่างดี จึงมีนักท่องเที่ยวและนักศึกษา มาศึกษาระบบนิเวศของทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้เกิดตลาดจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรของชุมชนขึ้น ทำให้ราษฎรในชุมชนมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจจนถึงทุกวันนี้

5. ด้านสังคม ชุมชนที่ใกล้เคียงวัดถ้ำกลองเพล ได้แก่ ชุมชนบ้านถ้ำกลองเพล ชุมชนบ้านห้วยเคื้อ ชุมชนบ้านโนนทัน ทุกชุมชนได้รับอิทธิพลของศาสนาจากวัดถ้ำกลองเพล มีผลทำให้ประชากรในชุมชนมีศีลธรรม สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

พระสันติ นูชิต (2545) วิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์สายวัดป่าจังหวัดร้อยเอ็ดในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ผลการวิจัย พบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ประกอบด้วย บทบาทด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ภายในวัด บทบาทด้านการส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกต้นไม้ภายในวัดตามวันเกิด บทบาทด้านการสั่งสอนให้มีความสำนึกในการอนุรักษ์ป่า บทบาทด้านการปลูกต้นไม้ในพระพุทธศาสนา ส่วนบทบาทของชุมชนใกล้วัดในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ประกอบด้วยบทบาทด้านการจัดการป่าดอนปู่ตา ป่าช้า ป่าโรงเรียน ป่าสาธารณะ ป่าวัด เป็นต้น

วาสนา นามวงศ์ (2548) วิจัยเรื่อง พฤติกรรมการทำบุญที่วัดป่าของพุทธศาสนิกชน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผลการวิจัยพบว่า พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่เข้าไปทำบุญที่วัดป่าด้วยการถวายทานให้กับพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งมีการถวายอาหารคาวหวาน ผลไม้ ดอกไม้ รูปเทียน

และมีการเตรียมน้ำเพื่อกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว พฤติกรรมด้านการรักษาศีล พบว่า พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่จะเข้าไปทำบุญรักษาศีลปฏิบัติธรรมกันเป็นกลุ่มใหญ่ในช่วงเช้าพรรษาและทุกวันพระ กำหนดระยะเวลา 1 ค่ำ 2 วัน หรือ 2 ค่ำ 3 วัน โดยพุทธศาสนิกชนจะแต่งกายด้วยชุดสีขาวเป็นส่วนใหญ่ แต่แต่ละคนจะรักษาศีลต่างกัน บางคนรับศีล 5 บางคนรับศีล 8 และรับประทานอาหารเพียงมือเดียว ขณะรักษาศีลจะสำรวมด้วยการพูดคุยอย่างสุภาพเรียบร้อย ส่วนพฤติกรรมด้านการฝึกภาวนา พบว่า พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่ทำสมาธิโดยการนั่งกำหนดลมหายใจ ทำจิตใจให้สงบ วิธีการภาวนาจะนั่งขัดสมาธิ เท้าขวาทับเท้าซ้าย มือขวาทับมือซ้าย นั่งหลับตาและกำหนดลมหายใจเข้าเป็น “พุท” หายใจออกเป็น “โธ” เป็นเวลา 30 นาที ถึง 1 ชั่วโมง ก่อนการฝึกภาวนาจะสำรวมร่างกายและจิตใจให้บริสุทธิ์ หลังสวดมนต์ทำวัตรเย็น จะแผ่เมตตาและนั่งฝึกภาวนา โดยมุ่งหวังว่าการฝึกภาวนาจะช่วยให้จิตใจสงบ มีปัญญาและลดละกิเลสได้

เรื่องเดช เจริญศาสตร์ (2545) วิจัยเรื่อง วิถีพุทธธรรมตามแนววัดป่าอีสานกับการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ ผลการวิจัยพบว่า วัดป่าอีสานมีพัฒนาการสืบทอดอุดมการณ์พุทธศาสนาแนววิปัสสนามาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล โดยมีพระสงฆ์อีสานบางส่วน ได้ปฏิบัติตามหลักธุดงค์วัตรตามแบบพระป่า นำโดยพระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล ซึ่งเป็นพระปฏิบัติกรรมฐานอย่างเคร่งครัด วัดป่าอีสานจะใช้วิปัสสนาเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนเผยแผ่คำสอนสู่ภูมิภาคต่าง ๆ กลุ่มที่เข้ามาปฏิบัติมีทั้งที่เป็นนักบวชและกลุ่มที่มีใจนักบวช ซึ่งมีทั้งบวชและสตรี ซึ่งมักจะอยู่ในวัยผู้ใหญ่เพื่อทำบุญเรียนรู้อริยมรรค และเพิ่มศักยภาพทางจิตใจ ส่วนศาสนิกชนชาวต่างประเทศที่เข้ามาสู่วัดป่า มักจะมาเพื่อแสวงหาความจริงของชีวิต และประสบการณ์ด้านศาสนา

แก่นคำสอนของพระวัดป่าอีสานแสดงให้เห็นทุกข์และวิถีทางกำจัดทุกข์ ซึ่งประกอบด้วยหลักธรรมพื้นฐาน ได้แก่ ข้อวัตรอันเป็นบริบทของศีลและหลักธรรมเพื่อบรรลุถึงความสว่างแห่งปัญญา ได้แก่ ไตรสิกขา เป็นธรรมในครรลองของมรรค เพื่อประกอบการปฏิบัติวิปัสสนา และปฏิเสชไสยศาสตร์ คำสอนมุ่งให้แต่ละคนได้รับผลปฏิบัติจากเทคนิคกรรมฐานในแบบต่าง ๆ โดยพิจารณาขั้น 5 ด้วยไตรลักษณ์ สรุปว่า พระพุทธศาสนาเป็นกลไกแห่งอำนาจภายนอกที่สนับสนุนอำนาจภายใน ให้รู้แจ้งตามความเป็นจริง การพัฒนามนุษย์ของวัดป่าอีสานเป็นกระบวนการขัดเกลาจิตใจให้พ้นพินนาการของกิเลสภายใต้การเรียนรู้อริยมรรค ซึ่งมีอยู่ตลอดเวลาที่รู้สึกตัว มีกายและจิตเป็นอุปกรณ์ฝึก และทุกแห่งเป็นแหล่งเรียนรู้และปฏิบัติ

พระครูสุนทรวิริกิจ (2545) วิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนที่มีต่อวัดป่าแก้ว ตำบลเมืองพาน อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนที่มีต่อวัดป่าแก้ว ตำบลเมืองพาน อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย อยู่ในระดับปานกลาง โดยเรียงลำดับจาก

มากไปหาน้อยได้ดังนี้ ด้านการสาธนาูปการและบำรุงพัฒนาวัด ด้านการปกครอง ด้านอบรมเผยแผ่ พระพุทธศาสนา และสาธารณสงเคราะห์ ผลการเปรียบเทียบระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนที่มี ต่อวัดป่าแก้ว ตำบลเมืองพาน อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย

พระปลัดเกียรติศักดิ์ สันทวีวรกุล (2548) วิจัยเรื่อง บทบาทของพระสังฆาธิการ ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดกระบี่ ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง 6 ด้าน มีดังนี้ พระสังฆาธิการปฏิบัติงานในระดับมากถึงมากที่สุด 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านการควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม พระสังฆาธิการอำนวยความสะดวกแก่พุทธศาสนิกชนในการบำเพ็ญกุศล 2) ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระสังฆาธิการอบรมพระภิกษุสามเณรให้มีสมณสัญญาและอบรมในเรื่องพระธรรมวินัย จรรยา มรรยาท การปฏิบัติอันเกี่ยวกับพิธีหรือแบบอย่างที่ดี 3) ด้านสาธารณูปการ พระสังฆาธิการจัดความขัดแย้งระหว่างวัดกับบ้าน ซึ่งมีสาธารณูปการเป็นเหตุ สำหรับด้านที่พระสังฆาธิการปฏิบัติ ปานกลางมี 2 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านศาสนศึกษา พระสังฆาธิการยกย่องเชิดชูเกียรติผู้สอบเปรียญธรรม ประโยคต่าง ๆ ได้ และ 2) ด้านสาธารณสงเคราะห์ พระสังฆาธิการให้การสงเคราะห์คนชรา หรือคนพิการ พระสังฆาธิการปฏิบัติน้อยถึงที่สุด 1 ด้าน คือ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ การจัดตั้ง โรงเรียนพระปริยัติธรรม เพื่อส่งเสริมการศึกษาแก่พระภิกษุและสามเณร

งานวิจัยต่างประเทศ

เคลลี มิเชล ชูเลอร์ (2009) ศึกษาเรื่อง อิทธิพลของการพัฒนาจิตวิญญาณกับความเชื่อของผู้แนะนำเกี่ยวกับบทบาทศาสนาและจิตวิญญาณในการให้คำปรึกษา พบว่า การทำสมาธิ มีผลกระทบทางความเชื่อและความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนาทางจิตวิญญาณสูง ความเชื่อทาง ศาสนามีความสัมพันธ์กันสูงระหว่างความศรัทธาสองชั้น คือ มีความศรัทธาแบบธรรมดา กับ ความศรัทธาแบบสุดลึก แนวทางความศรัทธาแบบสุดลึกแสดงให้เห็นว่า ความเชื่อเกี่ยวกับบทบาท ของศาสนามีการแทรกแซงทางจิตวิญญาณอย่างมีนัยสัมพันธ์ คือ มีอิทธิพลต่อการให้คำปรึกษา

เช็ลเบอร์ (Schreiber, 2013) วิจัยเรื่อง กระบวนการขัดเกลาทางศาสนากับเยาวชนที่ได้รับการ ปฏิบัติไม่ดี (จากครอบครัว) และอิทธิพลของการยึดมั่นในศาสนากับการกระทำผิดกฎหมาย พบว่า วัยรุ่นที่ได้รับการปฏิบัติอย่างไม่ดีจากครอบครัว จะทำให้เขาได้รับประสบการณ์ในทางลบ รวมถึงการมีปัญหาด้านสุขภาพกายและสุขภาพจิต ผลการเรียนตกต่ำ และอยู่ในภาวะเพิ่มพฤติกรรม เสี่ยง ถึงแม้ว่าจะมีความสำคัญที่จะลดปัจจัยเสี่ยงของวัยรุ่นเหล่านี้ แต่ปัจจัยเสี่ยงหลายอย่างอาจยาก แก่การเปลี่ยนแปลงและแก้ไข วิธีที่จะลดผลกระทบที่ไม่ดีสำหรับสวัสดิการเด็กก็คือ การเพิ่มปัจจัย ที่ส่งเสริมเข้ามาแทน ปัจจัยที่จะช่วยปกป้องและทำให้ผลของความเสียหายบรรเทาหรือลดลงได้

โดยการนำปัจจัยทางศาสนาเป็นตัวแปรสนับสนุน โดยจัดสวัสดิการให้เยาวชนมีส่วนร่วมกิจกรรมทางศาสนาผ่านทางเน็ตเวิร์คกับเพื่อนหรือกับผู้ใหญ่ โดยใช้ยุทธวิธีในการนำเสนอ ทั้งการสวดมนต์ การให้อภัย และการทำสมาธิ จากข้อค้นพบที่หนึ่ง พบว่า การขัดเกลาเยาวชนด้วยกระบวนการทางศาสนา เช่น การสวดมนต์ การให้อภัย หรือการทำสมาธิ เป็นปัจจัยที่สำคัญในการลดความบอบช้ำทางใจและประสบการณ์อันเลวร้ายที่เยาวชนเคยได้รับ ทั้งยังสามารถป้องกันและลดพฤติกรรมที่ไม่ดีของเยาวชนได้ บวกกับการเอาใจใส่และการให้กำลังใจจากพ่อแม่อย่างมั่นคงในวันสุดสัปดาห์ เป็นการลดพฤติกรรมเสี่ยงของเยาวชน ข้อค้นพบอีกประการหนึ่ง คือ เยาวชนที่เอาใจใส่ให้ความสำคัญและทำประโยชน์กับศาสนา โดยเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ทางศาสนาอย่างเคร่งครัด เป็นทั้งการป้องกันและลดพฤติกรรมเสี่ยงที่ผิดกฎหมายของเยาวชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยในอดีต

ฟิง เกา (Fan Gao, 2014) วิจัยเรื่อง ศาสนาช่วยเราหรือไม่? ความสัมพันธ์ระหว่างความเครียด ความเลื่อมใสในศาสนา และการสนับสนุนจากสังคมของศาสนา Fan Gao ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญสำหรับชีวิตของชาวอเมริกัน ผลการวิจัยพบว่า สิ่งที่น่าสนใจที่นำเสนอ คือ คนที่เคร่งครัดศาสนา สามารถจะลดความเครียดได้ด้วยตนเอง ส่วนคนที่นับถือศาสนาอย่างผิวเผินจะลดความเครียดไม่ได้ด้วยตนเอง จะลดได้ก็ต่อเมื่อบุคคลนั้นได้รับการสนับสนุนจากครอบครัว และเพื่อนผู้เคร่งศาสนา จึงจะทำให้ระดับความเครียดลดลง จากผลของการเข้าไปปฏิบัติธรรม มีตัวบ่งชี้ว่า การยึดมั่นในศาสนาทำให้บุคคลสามารถลดความเครียดได้

ฟิวซิน ไมโอ ครอว มินท์ (Phyusin Myo Kyaw Myint, 2014) วิจัยเรื่อง จิตวิญญาณและศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืนของผู้นำสตรีในสถานการณ์วิกฤต พบว่า รากฐานความเชื่อทางจิตวิญญาณและศาสนา ทำให้สตรีมีความเป็นตัวของตัวเองและกล้ากระทำในสิ่งที่ถูกต้อง ความเชื่อดั้งเดิมในเรื่องศาสนาและจิตวิญญาณ มีส่วนช่วยสนับสนุนบทบาทความเป็นผู้นำของสตรี ซึ่งส่งผลกระทบต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในสถานการณ์วิกฤต การศึกษาครั้งนี้วิเคราะห์จากข้อเขียนของบรรดาสตรี ซึ่งเป็นผู้นำหลักในระดับชุมชนจากพม่า ซึ่งบอกถึงบทบาทที่ลักษณะสำคัญหลายอย่างทางศาสนาและจิตวิญญาณที่กระตุ้นให้เกิดภาวะผู้นำขึ้น ความสนใจหลักมุ่งไปที่บทบาทความเป็นผู้นำของบรรดาสตรีที่มีรากฐานมาจากจิตวิญญาณและศาสนา ข้อค้นพบมาจากข้อมูลอธิบายวิธีบางอย่างด้านทางจิตวิญญาณและศาสนาที่มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุน ความเป็นผู้นำสตรีระดับชุมชนในการพัฒนาที่ยั่งยืนภายใต้สถานการณ์วิกฤต ซึ่งการศึกษาครั้งนี้ไปสนับสนุนทฤษฎีการพัฒนาซึ่งตั้งเป็นโครงการเพื่อบทบาทความเป็นผู้นำสตรีที่มีรากฐานความเชื่อทางศาสนาและจิตวิญญาณแต่ดั้งเดิม โครงการนี้มีแบบฝึกที่สามารถใช้ทดสอบได้ทั้งในภูมิภาคอื่นและประเทศอื่น เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องบทบาทของวัดป่ากับกระบวนการพัฒนาคนและสังคม เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยศึกษาในลักษณะพหุพื้นที่ (Multiple sites) 4 พื้นที่ มีการศึกษาเอกสาร ดำเนินงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นส่วนประกอบ โดยดำเนินการศึกษาดำดับขั้นตอน ดังนี้

1. พื้นที่ศึกษา
2. กลุ่มเป้าหมาย
3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
4. วิธีดำเนินการวิจัย
5. ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย
6. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล
7. การตรวจสอบข้อมูล
8. การวิเคราะห์ข้อมูล

พื้นที่ศึกษา

การเลือกพื้นที่ศึกษาจาก 4 ภาค มีข้อกำหนดว่าเป็นวัดป่าตามที่มีมหาเถรสมาคมกำหนดเป็นวัดมีชื่อเสียง พระภิกษุสงฆ์ในวัดถือหลักธุดงค์วัตร ฉันอาหารมื้อเดียว ฉันในบาตร และมีคนเข้ามาประกอบกิจกรรมที่วัดปีละไม่ต่ำกว่า 1,000 คน และเป็นวัดที่มีบทบาทและกระบวนการในการพัฒนาคน ดังนี้

1. ภาคใต้ ได้แก่ วัดธารน้ำไหล (วัดสวนโมกข์) จังหวัดสุราษฎร์ธานี
2. ภาคเหนือ ได้แก่ วัดป่าดาราภิรมย์ จังหวัดเชียงใหม่
3. ภาคตะวันตก ได้แก่ วัดป่าสุนันทวนาราม จังหวัดกาญจนบุรี
4. ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ วัดเกษรศีลคุณ (วัดป่าบ้านตาด) จังหวัดอุดรธานี

กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมาย ประกอบด้วย พระภิกษุสงฆ์ภายในวัดและประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับวัด โดยแบ่งกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ ดังนี้

1. พระภิกษุสงฆ์ แบ่งเป็น 2 กลุ่ม จำนวน 20 รูป ดังนี้
 - 1.1 เจ้าอาวาสและรองเจ้าอาวาส จำนวน 8 รูป
 - 1.2 พระภิกษุสงฆ์ จำนวน 12 รูป
2. คฤหัสถ์ แบ่งเป็น 3 กลุ่ม ผู้วิจัยได้คัดเลือกสัมภาษณ์เฉพาะผู้ที่ เป็นพุทธศาสนิกชน ให้ข้อมูลเกี่ยวกับวัดได้เป็นอย่างดี จำนวน 45 คน ดังนี้
 - 2.1 คณะทำงานของวัด จำนวน 16 คน
 - 2.2 ผู้มาทำบุญและผู้นำชุมชน จำนวน 12 คน
 - 2.3 ผู้ปฏิบัติธรรม จำนวน 17 คน

รวมทั้งสิ้น 65 รูป/ คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย

1. ผู้วิจัยใช้แบบบันทึก ทั้งในการสังเกตแบบ ไม่มีส่วนร่วม (Non-participant observation) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) และการทำบันทึกภาคสนาม (Field note) รวมถึงการวิเคราะห์ข้อมูล
2. แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structural interview) แนวคำถามพัฒนาจาก ทฤษฎีและแนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของวัด 6 ด้าน ได้แก่ บทบาทด้านการปกครอง ด้านศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ศาสนา ด้านสาธารณูปการ ด้าน สาธารณสงเคราะห์ และกระบวนการของวัดเกี่ยวกับการพัฒนาคนและสังคม

การสร้างและการหาคุณภาพเครื่องมือ

แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง หาค่าความเที่ยงตรง (Validity) เชิงเนื้อหา ได้ค่า ความสอดคล้อง ร้อยละ 80 จากผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 ท่าน ดังรายนาม

1. ดร.พระมหาสุเทพ อภิญาโน (พระวิเทศโพธิคุณ) เจ้าอาวาสวัดสมานราษฎร์ อำเภอมือง จังหวัดชลบุรี
2. พระมหามานตรี รมณียจิตโต (พระครูรักจิตวันพิทักษ์) เจ้าอาวาสวัดป่าติโลยวัน อำเภอสรีราชา จังหวัดชลบุรี
3. รองศาสตราจารย์ชารี มณีศรี อดีตอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ ภาควิชาบริหารการศึกษาคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

4. ดร.บุญรอด บุญเกิด คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
คณาจารย์สังกัดภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

5. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมโภชน์ อเนกสุข อาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ ภาควิชาวิจัยและ
จิตวิทยาประยุกต์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ศึกษาตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

1. สังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation)

การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยจะเข้าไปปฏิบัติกิจกรรมร่วมกับบุคคลซึ่งเป็น
กลุ่มเป้าหมายทั้งพระภิกษุสงฆ์ทั่วไป และพระภิกษุสงฆ์ผู้ปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ผู้ที่รอบวช บุคลากร
ของวัด เจ้าหน้าที่อาสาสมัคร ผู้มาวัด ผู้นำชุมชน ตลอดจนร้านค้าที่อยู่ใกล้วัดหรือมาทำโรงทาน
สร้างความคุ้นเคย (Rapport) และสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม

2. สัมภาษณ์ (Interview) ใช้คำถามแบบมีโครงสร้าง

การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structural interview) เป็นการสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยได้สร้าง
แบบสัมภาษณ์โดยพัฒนาแนวคำถามจากทฤษฎีและแนวความคิดที่เกี่ยวข้อง เพื่อศึกษาเกี่ยวกับ
บทบาทของวัด 6 ด้าน ได้แก่ บทบาทด้านการปกครอง ด้านศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์
ด้านการเผยแผ่ศาสนา ด้านสาธารณูปการ ด้านสาธารณะสงเคราะห์ และเพื่อศึกษาข้อมูลเชิงลึก
เกี่ยวกับหลักการของวัด ความคาดหวังของชุมชนที่มีต่อวัด ตลอดจนกระบวนการในการพัฒนาคน
และสังคมของวัด และสุดท้าย คือ ผลของการพัฒนาคนและสังคม

ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ใช้เวลาดำเนินการระหว่างเดือนมีนาคม พ.ศ. 2556 ถึงเดือนกรกฎาคม
พ.ศ. 2556

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ผู้วิจัยลงพื้นที่วัดแต่ละแห่งใน 4 ภาค โดยแต่ละแห่งผู้วิจัยได้ทำหนังสือขออนุญาต
จากเจ้าอาวาสเพื่อทำการเก็บข้อมูลเป็นการล่วงหน้า เมื่อได้รับอนุญาตแล้วผู้วิจัยจึงลงไปยังพื้นที่
ศึกษา เพื่อสัมภาษณ์เจ้าอาวาสและรองเจ้าอาวาส ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key informants)

2. ผู้วิจัย สุ่มผู้ให้ข้อมูลด้วยวิธีการ Snowball sampling โดยเริ่มจากผู้ให้ข้อมูล (Key
informants) คือ เจ้าอาวาส และบุคคลที่เกี่ยวข้องตามคำแนะนำของผู้ให้ข้อมูลหลัก

3. ผู้วิจัยใช้เวลาเก็บข้อมูลแต่ละแห่งละ 1 เดือน หรือจนกว่าข้อมูลจะอิ่มตัว
4. ผู้วิจัยใช้การสังเกตและการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ ควบคู่ไปกับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของวัดแต่ละแห่ง

การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล

เพื่อให้ข้อมูลที่ได้รับมีเนื้อหาที่เป็นจริง (True content) หมายถึง สะท้อนความเป็นจริงในการนำเสนอให้มากที่สุด และมีความน่าเชื่อถือได้ (Reliability) สามารถแสดงได้ว่าเข้าถึงข้อมูลที่มีความเชื่อถือได้ (Credibility) หมายถึง ความสามารถตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูล การตรวจสอบความเชื่อถือและความถูกต้องของข้อมูล ผู้วิจัยใช้การตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) โดยผู้วิจัยได้ใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าด้านข้อมูล (Data triangulation) พิจารณา แหล่งเวลา แหล่งสถานที่ และแหล่งบุคคล เป็นการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลว่าเมื่อต่างเวลากัน ต่างสถานที่กัน และผู้ให้ข้อมูลต่างกัน หรือการได้มาของข้อมูลต่างกัน แล้วข้อมูลที่ได้อาจจะเหมือนเดิมหรือไม่ และใช้การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (Methodological triangulation) ด้วย โดยใช้วิธีสังเกตพฤติกรรมประจำวันควบคู่ไปกับการซักถามจากการเข้าไปมีส่วนร่วมกับสังคมาของวัด ทั้งพระภิกษุสงฆ์ ผู้นำชุมชน บุคลากรของวัด ผู้มาทำบุญอาสาสมัคร ตลอดจนร้านค้าที่อยู่ใกล้วัดหรือมาทำโรงงาน พร้อมกันนั้นก็ศึกษาข้อมูลจากแหล่งเอกสารประกอบกัน

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในแต่ละพื้นที่ จะกระทำระหว่างการทำงานภาคสนาม (Field research) และเมื่อวิเคราะห์ข้อมูลในครั้งแรกแล้ว ผู้วิจัยจะนำข้อมูลวิเคราะห์นั้นมาตรวจสอบกับผู้ให้ข้อมูลอีกครั้งหนึ่ง เพื่อหาความหมายของปรากฏการณ์ต่าง ๆ โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis)

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาท กระบวนการ และผลการพัฒนาคน และสังคม โดยศึกษาคุณลักษณะของวัดป่า 6 ด้านของแต่ละวัด ดังนี้

1. คุณลักษณะ เป้าหมายและความคาดหวังของชุมชนที่มีต่อวัดป่า
2. ศึกษาบทบาทของวัดป่ากับกระบวนการพัฒนาคนและสังคม
3. ศึกษากระบวนการพัฒนาคนและสังคม
4. ผลของการพัฒนาคนและสังคม

วัดสวนโมกข์ หรือวัดธารน้ำไหล (ภาคใต้)

ประวัติความเป็นมาของวัดสวนโมกข์

วัดสวนโมกข์ หรือสวนโมกขพลาราม เป็นชื่อที่หลายท่านคุ้นเคย แต่ชื่อที่เป็นทางการคือ วัดธารน้ำไหล ในที่นี้ผู้วิจัยขอเรียกว่า วัดสวนโมกข์ ซึ่งตั้งอยู่เลขที่ 38 หมู่ 6 ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี สังกัดมหานิกาย เป็นวัดที่อยู่ใกล้ชุมชน ใช้วิธีปฏิบัติแบบอานาปานสติด้วยคำภาวนา “พุทโธ” เป็นหลัก ลักษณะทางกายภาพมีป่าและภูเขา ไม่มีสิ่งปลูกสร้างที่ใหญ่โต เป็นวัดป่าที่มีชื่อเสียงด้านเผยแผ่ธรรมะด้านปัญญา ที่มีทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติมาอบรมสมาธิภาวนาตามแบบของพระอาจารย์พุทธทาส ปีกว่าพันรูป/คน วัดนี้ก่อตั้งโดยพระธรรมโกษาจารย์ (พระเงื่อม อินฺทปญฺโญ) หรือรู้จักในนามพุทธทาสภิกขุ (27 พฤษภาคม พ.ศ. 2449 ถึงวันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2536) เป็นชาวอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ท่านพุทธทาสได้ก่อตั้งสวนโมกข์ขึ้น ด้วยการไ้เงินมารดาซื้อที่ดิน ร่วมกับที่ดินที่ชาวบ้านบริจาคให้ ท่านพุทธทาสได้ใช้เวลาที่นี้ทุ่มเทในการศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎก โดยใช้ตัวท่านเข้าทดลองปฏิบัติเอง และนำผลของการทดลองนั้นบันทึกไว้แล้วออกเผยแผ่สู่สาธารณชน ตลอดชีวิตท่านพยายามเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยปวารณาตัวเป็นทาสรับใช้พระพุทธศาสนาให้ถึงที่สุด ตลอดเวลาที่ท่านดำรงสมณเพศ ท่านพุทธทาสตั้งใจศึกษาพระปริยัติอย่างแน่วแน่ ตั้งมั่นปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัด ข้อวัตรเหล่านี้เองที่ทำให้ท่านพุทธทาสเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยกิจทั้งด้านคันถธุระและวิปัสสนาธุระอย่างยากยิ่งที่จะหาพระภิกษุรูปใดเสมอเหมือน ท่านได้นำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาแยกแยะตีความให้เป็นที่เข้าใจได้ง่ายขึ้นสำหรับประชาชนทั่วไป หรือผู้ที่ยังไม่เข้าใจแก่นแท้ในพุทธศาสนามาก่อน ให้หันมาศึกษาพุทธศาสนาอย่างจริงจัง ซึ่งเนื้อหาโดยละเอียดสามารถหาอ่านได้จากหนังสือธรรมะของท่านพุทธทาส

ซึ่งพิมพ์ไว้มากมายพอเพียงแก่การศึกษา เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติให้บรรลุธรรมสูงสุดในพุทธศาสนา เพื่อให้เราทั้งหลายได้เห็นความจริงที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ แม้ว่าจะไม่รู้หรือเข้าใจคำสอนของพุทธศาสนาได้ทั้งหมด แต่ก็เป็นการจุดประกายให้หลายท่านได้ความสว่างในจิตใจและให้พลังอย่างมากมาย สิ่งนี้ทำให้คนจำนวนมากหันมาศึกษาพุทธศาสนาอย่างจริงจัง หันมาอ่านหนังสือ และฟังเทศธรรมะของท่านมากขึ้น

คำสอนจำนวนมากของท่านพุทธทาสเป็นธรรมะระดับโลกุตระ แต่ท่านตระหนักว่า ธรรมะเหล่านี้ คือ แก่นแท้ของพุทธศาสนา และพุทธมามกะไม่ว่าจะระดับชั้นใด ก็ควรจะได้รับรู้ ได้รับปฏิบัติ เป็นธรรมะที่ละเอียดลึกซึ้ง แต่ท่านได้ถ่ายทอดให้อยู่ในรูปแบบที่คนทั่วไปสามารถ เข้าถึงและเข้าใจ โดยยังคงเนื้อหาสำคัญไว้ได้อย่างครบถ้วน คำสอนทั้งหลายของท่านพุทธทาส แท้จริงแล้วก็คือ การสกัดพระสูตรให้ออกมาเป็นภาษาพูด และพระอภิธรรมให้ออกมาเป็นภาษาชาวบ้านนั่นเอง แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นคำสอนของท่านพุทธทาสยังรวมไปถึงเรื่องพื้นฐาน เช่น เรื่อง การทำงาน และเรื่องการศึกษา ซึ่งคนทั่วไปสามารถนำธรรมะเหล่านี้ไปประยุกต์ใช้ใน ชีวิตประจำวันได้ทันที

จึงนับว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าอย่างยิ่งต่อพระพุทธศาสนา นอกเหนือจากความชัดเจนใน พระพุทธศาสนาแล้ว ท่านพุทธทาสได้อนุเคราะห์ไปถึงศาสนาอื่นเพื่อสังคมและเพื่อสันติสุข ของโลก โดยการตั้งปณิธาน 3 ข้อ คือ 1) การเข้าถึงหัวใจของศาสนาของตน นำไปสู่การไม่เห็นแก่ตัว ในทุกระดับ ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายของทุกศาสนา 2) การทำความเข้าใจระหว่างศาสนา เพื่อร่วมมือกัน ช่วยเหลือมนุษยชาติ และ 3) ออกมาเสียจากอำนาจวัตถุนิยม หลังจากที่ท่านพุทธทาสมรณภาพแล้ว พระอาจารย์โพธิ์ จันทสโร (พ.ศ. 2536-2556) ผู้เป็นศิษย์ได้สืบสานต่อปณิธานของท่านอาจารย์ ทุกประการ กระทั่งท่านอายุได้ 80 พรรษา ต้องการกลับไปสอนการปฏิบัติอานาปาสติสมาธิภาวนา ที่เกาะสมุยซึ่งเป็นบ้านเกิดของท่าน ท่านจึงได้เลือกศิษย์รุ่นน้องซึ่งเป็นที่ไว้วางใจว่า สามารถรับช่วง ต่อจากท่านได้ คือ พระอธิการสุชาติ ปัญญาทีโป ซึ่งเป็นผู้หนึ่งที่มีบทบาทสำคัญมากในการสร้าง โรงมหรสพทางวิญญานหรือโรงหนัง ท่านเคยร่วมกันบุกเบิกสวนโมกข์ตั้งแต่สมัยแรกเริ่ม เพื่อให้ มาเป็นเจ้าอาวาสรูปที่ 3 สืบต่อจากท่าน ในปี พ.ศ. 2556 จนถึงปัจจุบัน แม้เจ้าอาวาสจะย้ายเข้าสู่รุ่นที่ 3 แล้วก็ตาม ภาพลักษณ์ของสวนโมกข์ยังคงสืบต่อมาดังเจตนารมณ์ของท่านพุทธทาสทุกประการ มีการทำวัตรสวดมนต์เริ่มตั้งแต่ เวลา 4.30 น. ที่ลานหินโค้งทุกเช้า และเย็น เวลา 18.30 น. หลังการ สวดมนต์มีการนั่งสมาธิฟังเทศคำสอนธรรมะของท่านพุทธทาส การไหว้พระ สวดมนต์ของอุบาสิกาสวดวันละ 2 รอบ คือ เช้า 8.00 น. และเย็น 17.00 น. ทุกวันในเวลา 13.00 น. จะมีพระภิกษุสงฆ์ ทำหน้าที่เปิดเทศธรรมะของท่านพุทธทาสเป็นประจำ เพื่อให้ญาติโยมได้ฟังที่ลานหินโค้ง

ความเปลี่ยนแปลงมีเฉพาะตัวเจ้าอาวาส ส่วนการปฏิบัติหน้าที่ของพระภิกษุสงฆ์ภายในวัด ยังคงปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ของตน ภายใต้ความรัก ความศรัทธาของศิษยานุศิษย์ที่มีต่อท่านพุทธทาสภิกขุ ผู้เป็นอาจารย์อย่างมั่นคง トラบเท่าทุกวันนี้

คุณลักษณะ เป้าหมาย และความคาดหวังของชุมชนที่มีต่อวัดสวนโมกข์

คุณลักษณะของวัดสวนโมกข์

บรรยากาศของวัดสวนโมกข์ เป็นป่าธรรมชาติ มีทั้งส่วนที่เป็นป่าโปร่งและป่าทึบ ประกอบด้วยไม้نانาพันธุ์ มีทั้งไม้แดง ไม้ยาง ต้นเสม็ด ต้นโพธิ์ ต้นไทร ต้นเคี่ยม ต้นพิกลใหญ่ ต้นเหลียง ข่อย ยางนา กระท้อน ต้นสาละ ฯลฯ ภายในบริเวณวัดสะอาด ร่มรื่น สงบ มีสัตว์ป่าหลายชนิดอาศัยอยู่ เช่น ไก่แจ้ ไก่บ้าน ไก่ป่า กระรอก กระแต ผึ้งลิง กระเจิง รวมถึงนกหลายชนิด เนื่องจากที่นี่ ในป่ามีกุฏิเล็ก ๆ กระจายอยู่ ประมาณ 70 หลัง เป็นเรือนไม้เสาปูน แต่ที่สวนโมกข์ฝั่งนานาชาติ จะมีกุฏิที่เป็นปูน พระภิกษุสงฆ์มีข้อวัตรปฏิบัติ ในบริบทของศีลที่ทำให้กายใจบริสุทธิ์ เพื่อมุ่งสู่การทำสมาธิภาวนาขัดเกลาจิตใจให้เจริญก้าวหน้า ภายใต้ธรรมชาติของป่าที่เกื้อกูลต่อการบรรลุธรรม ดังที่ผู้ให้ข้อมูลกล่าวไว้ดังนี้

“บรรยากาศในวัดป่า ร่มรื่น มีต้นไม้ เป็นป่า เป็นอารามอยู่ใกล้ธรรมชาติ ทำให้จิตใจปล่อยวางได้ง่าย และคลายความยึดมั่นถือมั่นได้ เพราะธรรมชาติคือธรรมชาติ การเป็นอยู่อย่างใกล้ชิดธรรมชาติ จะง่ายในการรู้ธรรมไปตั้งแต่ต้นทีเดียว หลักของเราจึงไม่ตัดต้นไม้ใหญ่ ถือว่าถ้าเราตัดต้นไม้หนึ่งต้น เท่ากับเราฆ่าลูก 1 คน” (รองเจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2556)

“สวนโมกข์ ไม่ใช่วัด เป็นสถานปฏิบัติธรรม ถ้าเรียกชื่อเป็นวัดคามกฐหมาย เรียกว่า “วัดธารน้ำไหล” ท่านอาจารย์พุทธทาสได้สร้างสวนโมกข์ 3 แห่ง 1) สวนโมกข์พุมเรียง (ตระพังจิก) 2) สวนโมกข์ปัจจุบัน (วัดธารน้ำไหล) ที่นี่เคยเป็นป่ามาก่อน ธรรมชาติจึงค่อนข้างจะเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์เหมือนเดิม 3) สวนโมกข์นานาชาติ (ตรงกันข้ามวัดธารน้ำไหล) เป็นแหล่งอบรมเข้มสำหรับฝรั่งและคนทั่วไป และอีก 1 แห่ง ที่คณะลูกศิษย์ของท่านอาจารย์พุทธทาสได้สร้างขึ้นที่กรุงเทพฯ คือ “หอจดหมายเหตุท่านพุทธทาส” หรือ “สวนโมกข์กรุงเทพฯ” (ผู้มาทำบุญ, สัมภาษณ์, 6 เมษายน 2556)

เป้าหมายของวัดสวนโมกข์

วัดสวนโมกข์ ได้ดำเนินการสืบทอดเจตนารมณ์สานต่อปณิธานของท่านพุทธทาส ผู้ให้กำเนิดสวนโมกข์ว่าจะมุ่งเผยแผ่ธรรมให้ทุกคนเข้าใจหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนา ให้ถูกต้อง มุ่งสอนตั้งแต่เด็กตั้งแต่ปัวยคำสอนที่หน้าศาลาธรรม โฉม เขียนว่า “ศีลธรรมของยุวชนคือ สันติภาพโลก” ส่วนเป้าหมายที่แท้จริงที่รวบรวมได้จากผู้ให้สัมภาษณ์ พอสรุปได้ ดังนี้

“เป้าหมายหรือหลักการของสวน โมกข์ จะมุ่งตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า คือ ละชั่ว ทำดี ทำใจให้บริสุทธิ์ และมุ่งเผยแผ่ให้ชาวพุทธได้เข้าถึงแก่นแท้ของหลักธรรมคำสอน โดยไม่เชื่อหรือหลงมกมาย ในเรื่องของไสยศาสตร์ และปฏิบัติตนแบบท่านพุทธทาส คือ “มุ่งความเป็นอยู่อย่างต่ำ (มักน้อย สันโดษ เรียบง่ายเป็นธรรมชาติ) มีการกระทำอย่างสูง” คือ คิดดี ทำดี มีใจเสียสละ” (เจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 9 เมษายน 2556)

“เมื่อก่อนมีระเบียบหรือหลักการ คือ ไม่บอกบุญ ไม่ขอ ไม่มีกฐิน ไม่มีผ้าป่า ห้ามเรื่อง ไสยศาสตร์ วัดต้องการให้คนรู้ธรรมะ คือ ละชั่ว ทำความดี มีจิตใจดี โดยทำสมาธิภาวนาตาม หลักการหรือแนวคิดตามปณิธาน 3 ข้อของท่านอาจารย์พุทธทาส คือ 1) ให้ทุกคนเข้าถึงศาสนา ของตนย่อยลงไปเจาะจงถึงเรื่องทุกข์และการดับทุกข์ 2) ให้ทำความเข้าใจระหว่งศาสนาเพื่อ ร่วมมือกันช่วยเหลือมนุษยชาติ และ 3) ออกมาเสียจากวัตถุนิยม ถ้าใช้ก็ต้องใช้ให้คุ้มค่า ไม่เป็น ทาสวัตถุ ไม่ใช่ใช้เพื่อโอ้อวด” (รองเจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2556)

“ตามแนวท่านอาจารย์ คือ เน้นหัวใจพระศาสนา เพื่อหวังผลในขั้นสูง ไม่เน้นเรื่อง ทำทานเพื่อให้ไปเกิดในสวรรค์ ในการสอนชาวบ้านจะเน้นให้เจริญภาวนา แต่ที่เน้นมากที่สุด คือ เน้นเรื่องการละตัวตน การยึดมั่นถือมั่น จึงให้ปฏิบัติธรรมเพื่อละตัวตน ละกิเลสตัณหา และ ดับความทุกข์ในใจ เรื่องบริจจาคทานไม่พูดถึงเลย ไม่เน้นการพัฒนาวัด แต่เน้นการพัฒนาด้านปัญญา เช่น การปฏิบัติธรรม คิดอย่างไร ทำอย่างไร เคลื่อนไหวอย่างไร ชีวิตคนต้องเกี่ยวข้องกับงาน แต่ละอาชีพร เขาต้องมีภาคปฏิบัติ แม้กลางแดด หิว เหนื่อย เขาจะอย่างไรจึงจะไม่เป็นทุกข์กับ เหตุการณ์ตรงนั้น บางครั้งถึงจะมีความทุกข์ก็ต้องยอม แต่รู้วิธีที่จะอยู่กับความทุกข์ให้ได้ด้วย ปัญญา” (พระสงฆ์รูปที่ 1, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2556)

“หลักการของที่นี่จะมุ่งเน้นที่การพัฒนาจิตหรือวิญญาณ พัฒนาปัญญา การพัฒนาคน คือ พัฒนาจิต การพัฒนาคนตามหลักการของสวน โมกข์ คือ ฝึกสมาธิ ให้คนเกิดปัญญา ฝึกสามเณร ก็ใช่ คือ ฝึกให้มีวินัย มีสมาธิ แล้วค่อย ๆ ฝึกให้รู้ถึงความจริงว่า ทุกอย่างไม่เที่ยง โดยใช้หลักการ มรรคมีองค์ 8 ย่อเหลือ 3 คือ สติ สมาธิ ปัญญา ถ้าย่อเหลือ 2 คือ สมณะ กับวิปัสสนา ถ้าย่อเหลือ 1 คือ มรรคมีองค์ 8 แต่ทางวัดจะเน้นการฝึกอานาปานสติ เมื่อลงสู่ภาคปฏิบัติ มรรคมีองค์ 8 ก็จะ มาเอง เริ่มจากสัมมาทิฐิ คือ มีความเห็นที่ถูกต้องมาทำในสิ่งที่ดีที่ถูกต้องก่อน เมื่อรู้แล้วก็มุ่งที่จะ ละ มุ่งระงับและทำความดี เช่น การพูดดี ทำดี เลี้ยงชีพสุจริต มีความเพียร มีสติ มีสมาธิ เป็นต้น” (คณะทำงาน รูปที่ 1 ที่เป็นพระสงฆ์, สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2556)

ความคาดหวังของชุมชนที่มีต่อวัดสวนโมกข์

ความคาดหวังของชุมชนที่มีต่อวัดสวน โมกข์นั้น ส่วนมากจะแสดงความคิดเห็นว่า ไม่คาดหวัง แต่มุ่งมั่นตั้งใจที่จะกระทำกิจของคนอย่างเต็มที่ ผลที่ออกมาย่อมอยู่เหนือความคาดหวัง ดังที่มีผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า

“เมื่อเข้าใจธรรมะแล้ว เราจะไม่ควรคาดหวังจากผู้อื่น การคาดหวังจะทำให้มีตัวตน มีการยึดมั่น ซึ่งเป็นสิ่งที่ขัดต่อคำสอนของท่านพุทธทาสว่า ไม่ให้ยึดติด ไม่ให้ยึดมั่นถือมั่นหรือให้ความสำคัญมั่นหมายในสิ่งนั้น ๆ ซึ่งบ่งบอกถึงความมีตัวตน อันเป็นหลักการหนึ่งของสวณโมกข์ ที่สอนเน้นย้ำในเรื่องของอัตตา ว่าไม่ควรเข้าไปยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งปวง ทุกอย่างย่อมมีเหตุ มีปัจจัยในตัวของมันเอง” (คณะทำงานรายที่ 4, สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2556)

“ไม่คาดหวังอะไรเลย สวณโมกข์เหมือนสระน้ำสะอาด มีน้ำบริสุทธิ์อยู่ตรงนี้ คนฉลาด จะเลือกเข้าสวณโมกข์ พระผู้ใหญ่ท่านหนึ่งกล่าวว่า ถ้าอยากทำงานให้ไปวัดทั่วไป แต่ถ้าอยากได้ ปัญญา ต้องมาที่สวณโมกข์ ถ้าได้อ่านหนังสือของท่านอาจารย์พุทธทาสจะยิ่งได้ข้อคิด นำไปปรับใช้ กับชีวิตประจำวัน ทำให้มีความทุกข์น้อยที่สุด” (ผู้ปฏิบัติธรรมรายที่ 1, สัมภาษณ์, 19 เมษายน 2556)

“ไม่ได้คาดหวังอะไร แต่อยากให้สวณโมกข์พัฒนาคนแบบนี้ไปเรื่อย ๆ ให้มีคนเข้าใจ หลักธรรม คำสอนให้มากขึ้น จะได้ช่วยสร้างคนดี เขวachsenที่ดี สังคมจะได้ไม่วุ่นวาย เป็นการชะลอ กระแสวัตถุนิยมให้ช้าลงบ้าง” (ผู้ปฏิบัติธรรมรายที่ 4, สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2556)

เมื่อผู้วิจัยได้ย้อนกลับไปถามความคาดหวังจากพระสงฆ์และบุคคลในสวณโมกข์บ้าง คำตอบที่ได้ คือ ไม่คาดหวังเช่นเดียวกัน

“ไม่คาดหวัง ต้องการเพียงเพื่อที่จะพูดให้คนในสังคม หรือคนในโลกมนุษย์ได้รู้เท่านั้น สวณโมกข์มุ่งที่การเผยแผ่ ทำตามปณิธานของท่านอาจารย์พุทธทาส ที่ต้องการให้นำคำสอนของท่านไปใช้ให้มาก การคาดหวังเป็นเรื่องเฉพาะบุคคล เรามีหน้าที่บอกและชี้ทางเท่านั้น เหมือนที่ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ พระสงฆ์ที่นี้ต่างทำไปตามหน้าที่ ทำเต็มด้วยสติปัญญา ทำโดยไม่คาดหวัง แต่ทำเต็มที่ ถ้าหวังผลจะผิดพลาด ทำแล้ว อย่าหวัง ถ้าหวังแล้วจะเกิดตัวตน จึงไม่คาดหวัง พวกฝรั่ง เขาเข้าใจอยากเพราะเขามีตัวตนมาก ยึดในตัวตนเพราะเขามีฐานะดี มีเงิน มีงานดี ๆ เขาเคยถูกสอนมา เรื่องตัวตน (Self) แต่ของเราจะสอนในเรื่องความไม่เที่ยง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เขาถูกสอนเรื่อง ตัวตน โอ้ไ้เยอะ ฝรั่งถึงถือตัวตนใหญ่ เวลาที่สอนฝรั่ง เราต้องอธิบายว่า การที่เขารู้สึกว่ามีตัวตน นั้นแหละ คือ ทุกข์” (คณะทำงานที่เป็นพระสงฆ์รูปที่ 2, สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2556)

สรุป ความคาดหวังของชุมชนที่มีต่อวัดสวณโมกข์ ดังนี้

1. พยายามทำให้คนในสังคมเข้าใจหลักธรรม คำสอนให้มากขึ้น
2. อยากให้ทุกคนมุ่งมั่นตั้งใจที่จะกระทำกิจของตนตามปณิธานของท่านพุทธทาส
3. อยากให้สวณโมกข์พัฒนาคนในด้านการพัฒนาจิตไปเรื่อย ๆ เพื่อสร้างคนดี เขวachsen

ที่ดีให้กับสังคม เป็นการชะลอกระแสวัตถุนิยมให้ช้าลงบ้าง

บทบาทของวัดสวนโมกข์กับกระบวนการพัฒนาคนและสังคม

จากเอกสารและการสัมภาษณ์ พบว่า วัดสวนโมกข์ ได้ทำบทบาททั้ง 6 ด้าน ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) ปี พ.ศ. 2535 อย่างครบถ้วน จากการสัมภาษณ์ เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ที่เกี่ยวข้อง พบประเด็นที่สามารถนำมาสรุปผลการวิจัยได้ ดังนี้

1. บทบาทด้านการปกครอง

สรุป จากการสังเกตและสัมภาษณ์บทบาทด้านการปกครองของสวนโมกข์ พบว่า พระสงฆ์จะปฏิบัติตนตามหลักพระธรรมวินัย เพื่อความบริสุทธิ์แห่งศีล เพื่อความน่าเลื่อมใสศรัทธา และเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศาสนิกชน พระสงฆ์จะอยู่ เสมือนปกครองตนเอง ปฏิบัติข้อวัตรต่าง ๆ เหมือนพระสายปฏิบัติทั่วไปที่ปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง อยู่กับงานประจำที่ต่างเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนธรรมะจากสวนโมกข์ไปสู่สาธารณชน

จากการสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลหลายท่าน กล่าวไว้ดังนี้

“การปกครองของวัดสวนโมกข์จะแตกต่างจากวัดอื่นตรงที่ สวนโมกข์เป็นวัดเปิด มีพระอาคันตุกะเข้า ๆ ออก ๆ เกือบทุกวัน พระสงฆ์ที่อยู่ประจำมีประมาณ 20 รูป นอกนั้นจะมีพระสงฆ์ สามเณรที่แวะเวียนมาพักอยู่เสมอ มีทั้งที่มาขอพักแรมชั่วคราว มาอยู่เป็นเดือน เป็นปี มีทั้งที่มาเพื่อปฏิบัติสมาธิภาวนาบ้าง มาศึกษาวิถีชีวิตที่สวนโมกข์บ้าง” (เจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 9 เมษายน 2556)

“วัดสวนโมกข์ได้ชื่อว่าเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างของจังหวัดสุราษฎร์ธานี ที่นี้มีการวางระเบียบในการปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับพระธรรมวินัย เนื่องจากมีพระอาคันตุกะเข้าออกเป็นประจำ กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของวัดสวนโมกข์ จึงต้องชัดเจน และเพื่อให้พระสงฆ์เข้าใจตรงกัน ส่วนใหญ่ผู้ที่อยู่ก่อนจะคอยบอก ท่านใดมีข้อสงสัย สามารถดูได้ที่อาคารเรือนพัก และที่แผ่นประกาศที่กระดานข่าวข้างโรงฉัน ซึ่งจะบอกรายละเอียดต่าง ๆ เช่น สวดมนต์ทำวัตรพร้อมกัน ทั้งพระสงฆ์ สามเณร และคฤหัสถ์ เวลาที่โม่ง” (พระสงฆ์รายที่ 1, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2556)

“การปกครองดูเหมือนไม่เข้มงวด แต่จะอยู่ภายใต้หลักการในเชิงการกระทำว่า เคยเป็นอยู่อย่างไร ก็ทำไปตามนั้น คือ พระต่างปกครองตนเอง ใครมีหน้าที่รับผิดชอบอะไรก็ทำหน้าที่ของตนไป ถ้ามีพระอาคันตุกะมาพักอาศัย ก็จะถามว่า มาเพื่ออะไร ถ้าจะอยู่นานก็มีกฎว่าต้องจบนักธรรมเอกหรือเป็นเปรียญธรรมมาแล้วมาต่อยอด มาศึกษา มาปฏิบัติธรรมะ เผยแผ่ธรรมะ และให้ยึดหลักพระธรรมวินัย (อันเป็นข้อบังคับของสงฆ์) ในการปกครองคนที่ต่างคนต่างก็ได้ศึกษามาแล้ว ให้ทำตนเป็นกัลยาณมิตรให้แก่กันและกัน ภายใต้หลักการของสวนโมกข์ว่า “อยู่อย่างต่ำ มุ่งกระทำอย่างสูง เดียวนี้ก็ยังทำอย่างนั้นอยู่” (พระสงฆ์ รายที่ 2, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2556)

การอยู่ที่สวน โมกข์ภายใต้หลักการ “เป็นอยู่อย่างต่ำ มุ่งกระทำอย่างสูง” นี้มิใช่กฎข้อบังคับ มิใช่คำสั่ง หรือแม้แต่จะเป็นคำขวัญ แต่คนแล้วคนเล่าสมัครใจทำ จนเกิดเป็นธรรมเนียมปฏิบัติต่าง ๆ ของสวน โมกข์ สืบต่อกันมา ด้วยจิตวิญญูณแห่งการค้นหาสังขธรรมด้วยตนเอง เพราะว่า “ความสุข หรือความรู้สึกอันนี้ถ่ายทอดให้กันไม่ได้เลย...ช่วยเหลือกันได้ก็เพียงแต่ชี้ทางคร่าว ๆ ให้เท่านั้น ทุกคนในสวน โมกข์ จึงต้องค้นหาและปฏิบัติด้วยตัวของตัวเอง พร้อม ๆ กับชี้ทางคร่าว ๆ ให้กับผู้อื่นด้วยในเวลาเดียวกัน แต่ทว่าบางครั้ง คนสมัยนี้รู้จักธรรมชาติกันแต่ในด้านวัตถุ” (กวี พงศ์โสภณ, 2542, หน้า 91)

2. บทบาทด้านศาสนศึกษา

สรุป บทบาทด้านศาสนศึกษา พบว่า สวน โมกข์มีการสอนทั้ง 2 แผนก คือ ปรียัติธรรม และปฏิบัติสมาธิภาวนา แต่จะมุ่งเน้นในเรื่องของการปฏิบัติมากกว่า ซึ่งเป็นไปตามเจตนาของท่าน พุทธทาส ที่ต้องการให้พระสงฆ์และประชาชนผู้สนใจได้เข้าปฏิบัติสมาธิภาวนา เพื่อขัดเกลาจิตใจมากกว่าที่จะมุ่งให้เรียนรู้ทางด้านคำราที่เกินความจำเป็น ท่านพุทธทาสถือว่าเป็นเรื่องของการสังสมกิเลส ทำให้คนเห็นแก่ตัว เบียดเบียนกัน ทำร้ายทำลายกัน เพื่อที่จะได้มาซึ่งยศศักดิ์ อำนาจ และเงินทอง เพราะการขัดเกลาจิตใจคนให้เป็นคนดี จะนำมาซึ่งสันติสุขให้กับตนเอง สังคมและชาวโลก

จากเอกสารและการสัมภาษณ์เกี่ยวกับบทบาทด้านศาสนศึกษา ซึ่งบทบาทด้านนี้เป็นเรื่องของการส่งเสริม อุดหนุน ช่วยเหลือการศึกษาให้กับบุคคลที่กำลังศึกษา ไม่ว่าจะเป็นพระภิกษุสงฆ์ สามเณร หรือประชาชน การจัดการศึกษาของวัดสวน โมกข์ มีทั้ง 2 แผนก คือ ด้านปรียัติ คือ การศึกษา เล่าเรียน และด้านการปฏิบัติ คือ ปฏิบัติสมาธิภาวนา โดยส่งเสริมการศึกษาทั้งของพระภิกษุสงฆ์และประชาชนทั่วไป ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า

ในส่วนของแผนกปรียัติ มีการสอนตั้งแต่แก่นักธรรมตรี โท และเอก ให้แก่พระภิกษุสงฆ์ และสามเณรในช่วงเข้าพรรษา แต่จะมีการสอนนักธรรมตรีและโท โดยพระที่เคยสอบมาก่อนจะมาช่วยกันสอน ส่วนระดับนักธรรมเอก พระภิกษุสงฆ์จะต้องศึกษาเล่าเรียนด้วยตนเอง

ส่วนแผนกปฏิบัติก็ใช้อานาปานสติภาวนาอบรมพระภิกษุสงฆ์ และสามเณรมีทุกเดือน เดือนละ 15 วัน ซึ่งจัดภายในวัด ส่วนที่จัดนอกวัดก็ร่วมกันกับธรรมทานมูลนิธิที่ธรรมมาศรมนานาชาติ มีอบรมชาวต่างประเทศ 10 วัน คนไทย 7 วัน มีทุกเดือน

“แผนกปรียัติก็มีสอนตั้งแต่แก่นักธรรมตรี โท เอก แก่พระภิกษุและสามเณร จัดให้มีเฉพาะภายในพรรษา ส่วนแผนกปฏิบัติก็ใช้อานาปานสติภาวนาอบรมภิกษุและสามเณรมีทุกเดือน เดือนละ 15 วัน จัดภายในวัด ส่วนที่จัดนอกวัดก็ร่วมกันกับธรรมทานมูลนิธิที่ธรรมมาศรมนานาชาติ มีอบรมชาวต่างประเทศ 10 วัน ระหว่างวันที่ 1-11 ของเดือน คนไทย 7 วัน ระหว่างวันที่ 20-27 ของเดือน

เป็นหมู่คณะ ระหว่างวันที่ 12-18 ของเดือน และนักเรียน นักศึกษา ระหว่างวันที่ 28-30 ของเดือน ที่ลงท้ายด้วย คม มีเช่นนี้ทุกเดือน ตลอดปี” (เจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 9 เมษายน 2556)

“ในพรรษาทางวัดจะมีการสอนนักเรียนและโทโดยช่วยกันสอน ส่วนนักเรียนเอกต้องศึกษาเอง ปีที่แล้ว (2555) ก่อนพรรษามีการบวชพระ 13 รูป และภาคฤดูร้อนอีก 10 รูป หลังจากทางวัดสวนโมกข์เราได้ว่างเว้นจากการบวชมาเป็นเวลา 24 ปีมาแล้ว” (รองเจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2556)

3. บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์

สรุป บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ ซึ่งเกี่ยวกับการส่งเสริม อุดหนุน ช่วยเหลือ ด้านการศึกษาให้กับสถาบันและบุคคลที่กำลังศึกษา พบว่า ไม่ว่าจะเป็พระภิกษุสงฆ์ สามเณร หรือประชาชน สวนโมกข์มีเงินกองทุนเพื่อช่วยเหลือด้านการศึกษาให้กับพระภิกษุสงฆ์ สามเณร และนักเรียนที่เรียนดีแต่ยากจนในอำเภอไชยาเป็นประจำทุกปี เพื่อเป็นการช่วยเหลือและให้กำลังใจแก่นักเรียนที่เรียนดีแต่ขาดแคลนทุนทรัพย์

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลายท่าน ได้กล่าวไว้ ดังนี้

“วัดได้ตั้งเงินกองทุนส่งเสริมการศึกษาทั้งของพระสงฆ์ สามเณร และนักเรียนที่เรียนดีแต่ยากจนภายในอำเภอไชยา และให้ทุนการศึกษาแก่นักเรียนโรงเรียนวัดธารน้ำไหล ในระดับประถมศึกษาเป็นประจำทุกปี” (เจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 9 เมษายน 2556)

“วัดได้ให้ทุนกับเด็กนักเรียนโรงเรียนวัดธารน้ำไหลทุกปี ปัจจุบันชุมชนที่อยู่ใกล้วัด ส่วนใหญ่ค่อนข้างมีฐานะ จึงมักส่งลูกหลานไปเรียนโรงเรียนที่มีชื่อเสียง โรงเรียนธารน้ำไหล จึงมีเด็กนักเรียนเพียง 60 คน แต่ก็ถือเป็นการดี ที่ทุนจะได้กระจายไปสู่เด็กนักเรียนที่ขาดแคลนมากยิ่งขึ้น เป็นการเปิดโอกาสให้เด็กที่ยากจนได้มีกำลังใจในการศึกษาเล่าเรียน ทั้งยังเป็นการช่วยลดค่าใช้จ่ายให้กับทางบ้านได้ด้วย” (รองเจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2556)

4. บทบาทด้านการเผยแผ่ศาสนา

สรุป บทบาทด้านการเผยแผ่ศาสนา พบว่า สวนโมกข์ มีการเผยแผ่ธรรมะหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็ในเรื่องของหนังสือ สื่อต่าง ๆ ที่หลากหลาย การจัดอบรมอานาปาสติภาวนาเป็นประจำทุกเดือนให้กับชาวไทยและชาวต่างชาติ ซึ่งถือเป็จุดเด่น รวมถึงสื่อธรรมะที่มีอยู่ภายในวัด เช่น โรงมหรสพทางวิญญูณ และโรงปั้น ซึ่งเป็นสื่อแสดงธรรม พระสงฆ์ที่อยู่ภายในวัด ต่างมุ่งมั่นช่วยกันในการใช้ธรรมะและธรรมชาติเป็นเครื่องขัดเกลาและบำบัดจิตใจผู้คนให้อ่อนโยน ไม่ให้หลงไหลไปกับวัตถุนิยม แต่ให้รู้จักรักธรรมชาติ รักสิ่งแวดล้อม รักตัวเอง และรักสิ่งมีชีวิตที่อยู่รอบข้าง ไม่ว่าจะเป็พืช สัตว์ หรือเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เพื่อเกื้อกูลต่อสังคมโลกต่อสังคม

จากเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล พบว่า บทบาทด้านการเผยแผ่ศาสนาสวนโมกข์ เป็นวัดที่มีการเผยแผ่ศาสนาได้มากที่สุดและดีที่สุดในจังหวัดหนึ่ง ชื่อเสียงเป็นที่รู้จักทั่วโลก สืบเนื่องมาจากการที่ท่านพุทธทาสได้ศึกษาพระไตรปิฎกอย่างแตกฉาน ลึกซึ้ง โดยได้ทดลองปฏิบัติด้วยตัวเองตามพระคัมภีร์ กระทั่งเข้าใจทั้งในภาคทฤษฎีและปฏิบัติ มีการบันทึกผลของการปฏิบัติไว้ทุกชั้นทุกตอน แล้วนำสิ่งที่ค้นพบนั้นลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์พุทธศาสตร์ และแตกแขนงออกเป็นหนังสือเล่มเล็ก เล่มน้อยทั้งที่เป็นภาคภาษาไทยและภาษาอังกฤษในเวลาต่อมา ปัจจุบันมีหลายประเทศที่ใช้หนังสือของท่านพุทธทาสเป็นตำราเรียน ทางวัดมีการเผยแผ่ธรรมะแก่คนทั่วไปอย่างหลากหลายวิธี ดังนี้

“วัดได้ร่วมมือกับชมรมทานมูลนิธิ จัดให้มีการปฏิบัติธรรมประจำทุกเดือน ที่สวนโมกข์นานาชาติ ผู้ที่เข้าร่วมปฏิบัติธรรมมีทั้งที่เป็นชาวต่างประเทศและชาวไทย สำหรับชาวต่างประเทศใช้เวลาอบรม 10 วัน เริ่มวันที่ 1-11 ของทุกเดือน ส่วนคนไทยใช้เวลาอบรม 7 วัน เริ่มวันที่ 20-27 ของทุกเดือนตลอดปี เพื่อให้เป็นไปตามปณิธาน 3 ข้อ ของอาจารย์พุทธทาส คือ 1) ต้องการให้ทุกคนได้เข้าถึงหัวใจของศาสนาของตน 2) ให้ทำความเข้าใจระหว่างศาสนา เพื่อร่วมมือกันทำการช่วยเหลือมนุษยชาติ และ 3) ให้ทุกคนออกมาเสียจากอำนาจของวัตถุนิยม ที่ทำให้เราเป็นทาส ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ดังนั้นการจัดโครงการอบรมอานาปาสติภาวนาขึ้นมา จึงถือเป็นงานหลักงานหนึ่งของสวนโมกข์ ที่จะขาดไม่ได้เลย” (เจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 9 เมษายน 2556)

“การสืบทอดพระศาสนาก็ถือเป็นการเผยแผ่ศาสนาทางหนึ่งด้วย ทางสวนโมกข์ได้จัดให้มีการอุปสมบทพระ 13 รูปก่อนเข้าพรรษา ภาคฤดูร้อนนี้ได้อุปสมบทอีก 10 รูป (หลังจากที่ได้เว้นว่างการบวชมาเป็นเวลา 24 ปีแล้ว) ปีนี้เรามีการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนด้วย ความจริงแล้วกลุ่มเป้าหมายฝ่ายฆราวาส ได้แก่ โรงเรียนหรือบริษัทมักจะส่งคนมาอบรมเพื่อพัฒนาจิตใจที่นี้เสมอ กลุ่มที่เรามุ่งพัฒนามากเช่นกัน คือ กลุ่มที่เป็นพระสงฆ์ เราต้องการพัฒนาพระที่มาบวชโดยตรง และพระนวกะจากต่างจังหวัดที่เราจัดให้มีการอบรมทุกเดือน” (รองเจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2556)

“ทางวัดมีการเผยแผ่ธรรมะหลายทาง ตั้งแต่ด้านเสียงตามสายในวัด จะเปิดให้ญาติโยมได้ฟังตอนบ่ายโมงที่ลานหินโค้ง นอกนั้นก็ยังมี หนังสือธรรมะ ซีดี แผ่นป้ายธรรมะ โรงมหรสพทางวิญญาน โรงปั้น มีการเทศน์ การบรรยายธรรมอบรมเยาวชนหรือกับประชาชน หรือบริษัทที่ขอมาในปีหนึ่ง ๆ มีคนเข้ามาฟังธรรมเป็นหมื่นคน ภายในอาคารของวัดสวนโมกข์ ซึ่งสามารถบรรจุคนได้ถึง 200 คน นอกจากนั้นทางวัดยังมีการบรรยายธรรมนอกวัดตามสถานที่ต่าง ๆ ตามโรงพยาบาล โรงเรียน ในวันพระจะมีบุคคลทั่วไปมารักษาศีลฟังธรรมค้างแรมที่วัด วันเสาร์ที่บริเวณลานหินโค้งเรามีประเพณีตักบาตรโบราณ” (พระสงฆ์ รายที่ 2, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2556)

“การบรรพชาอุปสมบทพระภิกษุสงฆ์ สามเณร นอกจากเป็นการเผยแผ่ศาสนาแล้ว เราหวังว่าเมื่อได้ลาสิกขาไปแล้วให้มีความรู้ และมีหลักธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวหรือครองใจในการประพฤติปฏิบัติที่ดี ในสังคมภายนอก ไม่ว่าจะประกอบอาชีพใด อยู่ในตำแหน่งใด ย่อมเป็นผู้ที่มีจิตใจสูง สามเณรเองหากบวชนานวันเข้าก็จะเป็นศาสนทายาทที่ดีต่อไปได้ แต่ถ้าสึกไป เมื่อใดเป็นผู้ใหญ่ก็จะเป็นคนดีเช่นกัน เปรียบเสมือน มะพร้าวเมื่อเตี๋ยวเป็นน้ำมันแล้วย่อมจะไม่กลับคืนไปเป็นน้ำกะทิได้อีกฉันนั้น การจัดสถานที่ให้คฤหัสถ์ได้มาพักรักษาศีลฟังธรรมในวันพระก็ถือเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการเผยแผ่และสืบทอดพระศาสนาเช่นเดียวกัน จึงกล่าวได้ว่าสวนโมกข์เป็นแหล่งที่ครบวงจรในด้านการเผยแผ่ศาสนา ทั้งในด้านปริยัติ คือ การให้ความรู้ ปฏิบัติเพื่อนำความรู้ นั้นมาทดลอง และทำยสุด คือ การปฏิบัติ ที่มีผู้ที่ได้นำผลของการปฏิบัติมาใช้อย่างถูกต้องทุกทาง” (คณะทำงานที่เป็นพระสงฆ์ รายที่ 2, สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2556)

“ดร. โทธิพันธ์ พานิช หลานท่านอาจารย์พุทธทาสเล่าให้ฟังว่า สมัยที่ไปเรียนปริญญาเอก สาขาจิตวิทยาที่สหรัฐ อาจารย์ฝรั่งสั่งให้ไปอ่านหนังสือของท่านพุทธทาสเกี่ยวกับเรื่องอัตตา (Self) เขาบอกว่าความรู้สึกตอนนั้นมีทั้งภูมิใจและอาย ภูมิใจเมื่อได้อ่านเนื้อหาสาระของหนังสือ ที่มีคุณค่า เป็นเรื่องน่าภูมิใจ ฝรั่งเขายอมรับว่าหลงลุ่มพุทธทาสภิกขุ เป็นปราชญ์สมณะ แต่อายเพราะเราเป็นคนไทยไม่เคยได้อ่าน ที่มากกว่านั้น คือ ตัวเองเป็นถึงหลานของหลวงปู่พุทธทาสผู้โด่งดัง แต่ไม่เคยอ่านหนังสือของท่านมาก่อนเลย” (คณะทำงานรายที่ 5, สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2556)

5. ด้านสาธารณูปการ

สรุป บทบาทด้านสาธารณูปการ จากการสังเกตและสัมภาษณ์ พบว่า วัดสวนโมกข์ จะก่อสร้างเพิ่มเติมเฉพาะสิ่งที่จำเป็นจริง ๆ และพยายามรักษาความเป็นเอกลักษณ์ของวัดดั้งเดิมที่คงความเป็นป่าไว้ ไม่ว่าจะเป็นโบสถ์ธรรมชาตเหมือนครั้งพุทธกาล แต่มีการสร้างห้องน้ำห้องส้วมให้ญาติโยมได้ใช้ อาคารรวมสำหรับคณะผู้เข้าอบรมและเรือนพักรอบครัวเป็นหลังให้ผู้ปฏิบัติธรรมได้พัก ถนนก็ทำเฉพาะเส้นทางที่ให้ความสะดวกแก่ญาติโยมเท่านั้น แหล่งน้ำที่เกิดจากแหล่งน้ำธรรมชาติ ได้ผลิตเป็นน้ำประปาในเวลาต่อมาภายในโรงเรียนวัดธารน้ำไหล ภายในบริเวณวัดจะมีแผนที่ และป้ายบอกเส้นทางเดินภายในวัดอย่างชัดเจน ส่วนไฟฟ้า มีการปั่นกระแสไฟฟ้าใช้ภายในวัด ซึ่งจะเปิดและปิดเป็นเวลา

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล พบว่า ส่วนใหญ่ในวัดจะเน้นในเรื่องของการดูแลรักษา การซ่อมแซมศาสนสมบัติภายใน การก่อสร้างจะทำเท่าที่จำเป็น เพราะสวนโมกข์พยายามที่จะรักษาความเป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมไว้ คือ โบสถ์ธรรมชาตเหมือนในครั้งพุทธกาล เป็นโบสถ์ที่ไม่มีหลังคามิรั่มไม้กำบังแดด ไม่มีผนัง โลง โปรง ลมพัดผ่านสบาย ถ้าฝนตกพระก็ย้ายไปทำวัตรที่โรงฉัน หรือที่ศาลาธรรมนาวา เรือนพักต่าง ๆ ภายในวัดจะสร้างแบบง่าย ๆ ไม่ใหญ่โตเกินจำเป็น ไม่ให้สิ้นเปลือง

กุฏิจะสร้างเป็นหลังเล็ก ๆ แบบวัดป่าทั่วไป เป็นเสาปูน ใต้ถุนสูง ที่พักที่เป็นแคร์ต้องนั่งนอนบนไม้กระดานในพุ่ม ไม้ก็มีบ้าง มีอาคารรวมสำหรับคณะผู้เข้าอบรมและมีเรือนพักเป็นหลังสำหรับครอบครัวที่มาปฏิบัติธรรม ส่วนรายละเอียดอื่น ๆ ที่ได้จากผู้ให้ข้อมูล มีดังนี้

“ในเชิงของวัดอยู่แล้ว วัดจะสร้างเท่าที่จำเป็น ถนนหนทาง อาคารสถานที่ โบสถ์ ศาลาการเปรียญ กุฏิ พระ เณร ที่พักอุบาสก อุบาสิกา มีอาคารรับรอง เรือนพักครอบครัว อาคารรวมแยกชายหญิงสำหรับผู้เข้าอบรมเป็นคณะ มีห้องสุขาสาธารณะชายหญิงแยกส่วนไม่ปะปนกัน ชาวบ้านสามารถเข้ามาใช้ได้ ส่วนถนนหนทางก็ทำให้ความสะดวกแก่ญาติโยม มีแผนที่และป้ายบอกเส้นทางเดินภายในวัดอย่างชัดเจน พระจะเดินลัดเลาะกลับกุฏิ ไปตามทางบนถนนดิน ผ่านป่า จะมีเสาไฟตั้งห่าง ๆ เป็นระยะ ๆ กลางคืนเมื่อทำวัตร ทำสมาธิ ฟังธรรมเสร็จ ประมาณ 3 ทุ่ม พระต้องใช้ไฟฉายนำทางกลับไปยังกุฏิที่พัก ไฟฉายจึงเป็นสิ่งจำเป็นมาก กระแสไฟฟ้าที่بنىใช้ภายในวัดจะปิด-เปิดเป็นเวลา คือ ปิดเวลา 22.00 น. และเปิดเวลา 03.30 น. ของทุกวัน” (เจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 9 เมษายน 2556)

“ในวัดจะเจาะบ่อบาดาล อยู่ในบริเวณโรงเรียนธารน้ำไหล ซึ่งเป็นที่ของวัด ต่อมาผู้นำชุมชน ก็ทำเป็นประปาหมู่บ้าน สมัยนั้นพลเอกอาทิตย์ กำลังเอก มาเป็นประธานเปิดด้านการก่อสร้าง ทางวัดจะไม่มีการสร้างอะไรเพิ่มเติมให้เกิดความจำเป็น ไม่คุ้ม ส่วนการซ่อมแซมบำรุงก็ทำตามความจำเป็น” (รองเจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2556)

6. ด้านสาธารณสงเคราะห์

สรุป บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ พบว่า การอบรมปฏิบัติอานาปาสติสมาธิภาวนา สำหรับคนไทยทางวัดจะไม่เก็บค่าใช้จ่ายใด ๆ เพื่อเป็นการสงเคราะห์สำหรับทุกคน แม้ชาวต่างชาติก็เสียค่าใช้จ่ายเฉพาะค่าอาหารเพียงคนละ 2,000 บาท สำหรับการเข้าอบรม 10 วัน และวัดพร้อมที่จะช่วยเหลือผู้เดือดร้อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางใจ เพราะถือว่าการบำบัดทางใจเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด

จากการสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูล เกี่ยวกับบทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ พบว่า การช่วยเหลือทางด้านวัตถุสิ่งของนั้น ทางวัดจะช่วยตามกำลังความสามารถเท่าที่จะช่วยได้ เช่น ทางป่าไม้ได้ขอพื้นที่ 7 ไร่บนเขานางเอ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่อยู่ในวัด เพื่อทำการทดลองปลูกป่าและเพาะพันธุ์ไม้ ทางวัดยกให้ ปัจจุบันเขตวัดมีเนื้อที่เหลือ 310 ไร่ วัดเป็นแหล่งผลิตน้ำประปาให้กับชุมชน ให้ทุนการศึกษา ให้การสงเคราะห์อื่น ๆ แต่ส่วนใหญ่อยู่แล้ว วัดจะสงเคราะห์ด้วยการให้ธรรมะมากกว่า แต่ถ้าใครเดือดร้อน ลำบากยากไร้หรือขาดที่พักพิง วัดก็สงเคราะห์ตามกาลหรือตามความสามารถเท่าที่ช่วยได้ ดังนี้

“ในสมัยที่ท่านพระอาจารย์พุทธทาสยังอยู่ ได้ยกที่ดินส่วนหนึ่งให้ทางการสร้างค่ายลูกเสือ ให้ที่ดินและสร้างอาคารที่ประชุมให้ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 6 ตำบลเสม็ด อำเภอไชยา

จังหวัดสุราษฎร์ธานี ไว้ประชุมลูกบ้าน และสงเคราะห์เรื่องอื่น ๆ อีก เช่น ป่าไม้ได้ขอพื้นที่ 7 ไร่ บนเขานางเอ ซึ่งเป็นพื้นที่อยู่ในวัด ขอเพื่อทำการทดลองปลูกป่าและเพาะพันธุ์ไม้ ทางวัดยกให้ ปัจจุบันเขตวัดจึงมีเนื้อที่เหลือ 310 ไร่” (เจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 9 เมษายน 2556)

“วัดจะสงเคราะห์โดยธรรมมากกว่า เช่น โดยการให้ธรรมะ หรือเขามีปัญหาที่ช่วยเหลือ ส่วนคนยากไร้มาขอเงินค่าเดินทางก็มี เมื่อตอนน้ำท่วมใหญ่ปี 2554 ทางวัดซื้อเรืออลูมิเนียม ท้องแบน 1 ลำ ยาว 4 เมตร กว้าง 2 เมตร เมื่อเจ้าอาวาสปรารถน ชาวบ้านก็รวมเงินกันหุงข้าวเอาไปช่วย ชาวอำเภอพุนพิน เลยไปจนถึงสนามบิน ช่วงภัยพิบัติสึนามิ เจ้าอาวาสก็เอาถังแก๊สไปแจก และ ถ้าใครเดือดร้อน ลำบากยากไร้หรือขาดที่พักพิง วัดก็สงเคราะห์ตามกาล” (รองเจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2556)

“การสงเคราะห์มีอยู่เป็นประจำ เช่น เป็นแหล่งผลิตน้ำประปาให้กับชุมชน ให้ทุน การศึกษา บางที ก็แล้วแต่ชุมชนร้องขอ” (ตัวแทนพระสงฆ์ รูปที่ 2, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2556)

สรุปบทบาททั้ง 6 ด้านของวัดสวน โมกข์ ทุกบทบาทที่ขับเคลื่อนล้วนเป็นความมุ่งมั่น ที่จะกระทำเพื่อสังคม เพื่อพระพุทธศาสนา ทำให้หลายท่านอยากไปสัมผัสความเป็นตัวตนของ สวนโมกข์ จากการสังเกตและสัมผัสภายในวัดตลอดระยะเวลาหนึ่งเดือนเต็ม และอีกหลายครั้ง สรุปได้ว่า คนศรัทธาสวนโมกข์มากที่สุด เพราะปฏิบัติหน้าที่ดีของพระสงฆ์ซึ่งเป็นไปตามแนวทาง ที่ท่านพุทธทาสได้วางไว้ แม้ท่านดับขันธไปแล้ว แต่ทุกอย่างยังคงดำเนินต่อไปโดยศิษยานุศิษย์ ต่างช่วยกันสืบสานเจตนารมณ์ของท่านเหมือนเดิม ดังที่ท่านกล่าวว่า “พุทธทาสไม่มีวันตาย” และเป็น บทบาททุกด้านที่กล่าวมาไม่มีการขาดตกบกพร่อง พระภิกษุสงฆ์ต่างรักษาคุณงามของท่านอาจารย์ และอยู่กัน โดยธรรมจริง ๆ บทบาทที่สร้างชื่อเสียงให้กับวัดสวนโมกข์มากที่สุด คือ ด้านของ การเผยแผ่พระศาสนา ด้วยการจัดอบรมการปฏิบัติสมาธิภาวนาแก่คนทุกชาติทุกภาษา อีกทั้ง ยังมีหนังสือธรรมะของท่านพุทธทาสซึ่งแปลไว้หลายภาษาให้ชาวโลกได้อ่าน นับเป็นสิ่งล้ำค่า อย่างยิ่ง แม้เจ้าอาวาสจะเปลี่ยนผ่านเป็นรูปที่ 2 และ 3 แล้วก็ตาม ทุกอย่างยังคงดำเนินตามรอยเท้า ของผู้เป็นอาจารย์อย่างเคร่งครัด ภายใต้อัตถุภาพประจำใจว่าจะไม่เหยียบรอยท่านอาจารย์ แต่จะ อย่างเท่าคามรอยผู้เป็นอาจารย์ สังคมโลกภายนอกจะเปลี่ยนไป แต่วัดสวนโมกข์ยังคงรักษาความเป็น สวนโมกข์ไว้ได้ ด้วยการพยายามเผยแผ่ธรรมะให้ทุกคนได้เข้าใจ และให้นำธรรมะไปใช้ในชีวิต ประจำวันให้มากที่สุด โดยใช้กระบวนการปฏิบัติสมาธิภาวนาเป็นตัวขัดเกลาจิตใจ ให้ตั้งมั่นอยู่ใน สัมมาทิฐิอันเป็นความเห็นที่ถูกต้องตามความเป็นจริง เพื่อที่นำไปสู่การลดละซึ่งความเห็นแก่ตัว ด้วยความจริงที่ว่า ที่เราโลก ก็เพราะว่าเราเห็นแก่ตัว ที่เราหลง ก็เพราะว่าเราเห็นแก่ตัว และที่เรา โกรธ ก็เพราะว่าเราเห็นแก่ตัวนั่นเอง และคราบที่เรายังคงยึดมั่นถือมั่นในตัวกู เรา ก็จะข้ามพ้น การทำร้าย ทำลาย และเบียดเบียนผู้อื่น ไปไม่ได้ ดังนั้น สิ่งที่อาจารย์พุทธทาสพยายามเน้นย้ำใน

คำสอนทุกบททุกตอนที่ท่านแสดงธรรม จึงมักจะไหลรวมไปลงที่ว่า ให้เรารู้จักการปล่อยวาง ให้ลดความยึดมั่นถือมั่นในตัวเอง ของกู ถ้าทำเช่นนี้ได้ เราจะพบกับความสุขที่ยั่งยืน ด้วยความมุ่งหวังว่าจะทำให้มนุษยโลกได้อยู่ร่วมกันอย่างผาสุก ภายใต้ความเป็นหนึ่งเดียวกัน โดยไม่มีคำว่าชาติและศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง

กระบวนการพัฒนาคนและสังคมของวัดสวนโมกข์

กระบวนการพัฒนาคนและสังคมของวัดสวนโมกข์ยึดหลักการว่า การพัฒนาคน คือ การพัฒนาจิตใจ โดยสอนในเรื่องของความเป็นจริงและปัญหา เมื่อรู้สิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ปัญหาทั้งหลายก็จะกลายมาเป็นปัญญาที่ส่งผลให้คิดเป็น ทำถูกและแก้ปัญหาได้ ซึ่งวัดสวนโมกข์ มีกระบวนการที่หลากหลายและสมบูรณ์แบบในด้านของการพัฒนาคน ไม่ว่าจะด้วยวิธีการให้ สวดมนต์พร้อมการแปลความหมายของบทสวด เมื่อจิตใจอ่อนโยนลง จะสามารถน้อมรับคำสอน ได้โดยง่าย และด้วยจิตที่ตั้งมั่นดีแล้ว เมื่อสวดมนต์จบจึงให้นั่งสมาธิฟังธรรมต่อทันที เพื่อให้จดจำ ธรรมะได้ และง่ายต่อการทำความเข้าใจ การผลิตสื่อธรรมะทั้งที่เป็นหนังสือ แผ่นซีดี และเว็บไซต์ เป็นอีกช่องทางหนึ่ง ที่จะสามารถรับธรรมะของท่านพุทธทาสได้ตลอดเวลา ไม่ว่าจะ เป็นบริเวณวัด สวนโมกข์และสวนโมกข์นานาชาติ ซึ่งมีความเป็นสัปปายะเอื้อต่อการพัฒนาจิตใจเป็นอย่างดี ธรรมชาติและบรรยากาศแวดล้อมที่ดี ย่อมสามารถที่จะขัดเกลาจิตใจของคนให้อ่อนโยน สงบ เยือกเย็น สามารถเข้าถึงความสุข สงบภายในจิตใจของผู้ที่มาปฏิบัติสมาธิภาวนา

จากการสัมภาษณ์ พบว่า กระบวนการพัฒนาคนและสังคม มีดังนี้

1. กระบวนการในการสวดมนต์ของวัดสวนโมกข์ ถือเป็นการขัดเกลาจิตใจคน ได้ทางหนึ่ง เมื่อสวดอยู่ที่บทสวดมนต์แล้ว จิตจะสงบ เป็นสมาธิ เมื่อจิตสงบก็จะเกิดความสุข วัดสวนโมกข์นับเป็นวัดแรก ๆ ที่ริเริ่มการสวดมนต์เป็นภาษาบาลีและภาษาไทยควบคู่กันไป (เมื่อก่อนเราจะคุ้นเคยกับการสวดมนต์เป็นภาษาบาลีหรือภาษาอินเดียโบราณ) ซึ่งการสวดมนต์ และแปลความหมายไปด้วยเป็นเหมือนกับการสาธยายธรรมรวมอยู่ด้วย ทำให้ผู้สวดเข้าใจในธรรม เป็นการเพิ่มความเลื่อมใสศรัทธา ที่นี้จะไม่สวดหลายบทหรือใช้เวลานานเกินไป ทำให้ไม่น่า เบื่อหน่าย จะสวดเฉพาะในบทที่จำเป็น เพื่อให้ตระหนักรู้และจดจำ บททำวัตร เช้า-เย็น โดยสวด พร้อมกันทั้งพระและคฤหัสถ์ คือ บทบูชาคุณพระรัตนตรัย บทสังเวคปริกิตตนปาฐะ ซึ่งบรรยายถึงความไม่เที่ยง ไม่ใช่ตัวตนของรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ และความทุกข์จากความ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ความโศก ความคับแค้นใจ ทั้งหลาย ตามด้วยบทที่พระสงฆ์สวดบทอุทิศตนเพื่อ พระผู้มีพระภาคเจ้า (บทนี้ผู้รักษาศีลไม่ต้องสวด) แล้วจบลงด้วยบทแผ่เมตตา ส่วนการทำวัตรเย็น

จะเพิ่มบทขอขมาและบทอื่น ๆ ตามกาล ขณะที่สวดมนต์ผู้สวดจะได้ยินเสียงของตัวเองและเสียงผู้อื่น เป็นการน้อมจิตน้อมสมาธิเข้าไปในบทสวดนั้น ๆ เท่ากับเป็นการทำสมาธิในระดับน้อย ๆ ถ้าไม่ตั้งใจสวดหรือไม่มีสมาธิ มักจะสวดผิด ใครที่มาวัดประจำ จะได้ยินคำเตือนจากเทปคำสอน กิ่งคำนำของท่านพุทธทาสด้วยว่า ห้ามสวดก่อนหรือหลังผู้อื่น แต่ให้สวดพร้อม ๆ กัน การสวดมนต์แปล จะทำให้ผู้สวดหรือแม้แต่เป็นผู้ฟังเข้าใจในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ จะทำให้จิตใจของผู้สวดมีสมาธิ เขือกเย็น อ่อนโยน ในระดับหนึ่ง ดังนั้น เมื่อสวดมนต์เสร็จ ทุกคนจะนั่งสมาธิ ฟังเทปคำสอนของท่านพุทธทาสอย่างต่อเนื่องประมาณ 45 นาที ถึง 1 ชั่วโมง จิตใจของผู้ฟังที่อ่อนโยนจากการสวดมนต์ทำสมาธิมาแล้ว จะทำให้ซึมซับหลักธรรมคำสอนได้ง่าย สำหรับหัวข้อที่ท่านพุทธทาสเน้นมากที่สุด ในเทปคำสอนของท่าน ซึ่งท่านมักจะแทรกในทุกเรื่องของคำสอนคือ ให้ปล่อยวาง ให้ละในการยึดมั่นถือมั่นในเรื่องตัวกูของกู

2. มีหลักสูตรการอบรมปฏิบัติสมาธิภาวนาอย่างเข้มข้น ในฝั่งของสวนโมกข์นานาชาติ โดยงดการติดต่อสื่อสารทุกอย่าง ผู้เข้าอบรมจะต้องปิดวาจาตลอดการอบรมให้อยู่กับตัวเอง เพื่อให้รู้จักตัวเอง ฝึกดูใจตัวเอง ท่ามกลางธรรมชาติ วิทยากรจะเปิดเทปคำสอนของท่านพุทธทาสให้ฟังเป็นช่วง ๆ แล้วอธิบายเพิ่มเติม ขณะฟังเทปก็ให้หลับตาฟัง และเมื่อฟังเทปจบจะให้ฝึกปฏิบัติ อานาปานสติต่อเนื่อง โดยยึดคำบริกรรม “พุท โธ” แต่ถ้าใครจะกำหนดคำที่ถนัดอื่นแทนก็แล้วแต่ ขอเพียงมีคำที่ยึด เพื่อจะได้เป็นหลักเวลาที่จิตใจส่ายซัดฟังชานไปในเรื่องนั้นเรื่องนี้ จะได้ดึงคำบริกรรมกลับมายึดได้ทันที บางครั้งผู้ปฏิบัติต้องออกไปเดินจงกรมด้วยเท้าเปล่า ให้เดินตามลำพัง เป็นอิสระบ้าง เดินเป็นกลุ่มรอบสระน้ำใหญ่บ้าง การเดินรอบสระมักจะทำตอนเช้าตรู่หรือตอนค่ำ เพื่อให้ใกล้ชีวิตธรรมชาติมากขึ้น นอกจากนั้นแล้วผู้ปฏิบัติต้องไม่พูดกับใคร ต้องช่วยตัวเอง อยู่กับตัวเอง ทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง เช่น ล้างจานเอง ห้ามคนอื่นทำให้ โดยมีป้ายทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษบอกว่า “ล้างจานไม่เป็น แล้วจะปฏิบัติธรรมได้อย่างไร” ในชั่วโมงพักให้ปิดกวาด เช็ดถู ทำความสะอาดห้องพักตัวเอง และให้รู้จักอุทิศตนเพื่อผู้อื่น โดยบำเพ็ญประโยชน์ให้กับวัด เช่น ถอนหญ้า เก็บเศษหญ้า ไปทิ้งที่หลุมหมักใบไม้ใบหญ้า คือ ทำเพื่อให้ได้เหงื่อแทนน้ำมนต์ ซึ่งแต่ละคนต่างทำกิจกรรมด้วยสีหน้าที่มีความสุขโดยไม่ต้องพูดคุยกัน

ชาวต่างชาติที่เข้าอบรมมีทั้งชาวยุโรปและเอเชีย จะสมัครผ่านทางอินเทอร์เน็ต ซึ่งต้องจองล่วงหน้าอย่างน้อย 15 วัน เนื่องจากเรือนพักมีจำนวนจำกัด จะพักได้เพียงครั้งละ 130 ท่าน แยกเรือนพักหญิงชาย ผู้ปฏิบัติธรรมพักห้องละคน ห้องพักมีขนาดค่อนข้างเล็กพออยู่ได้ มีผู้เปรียบว่าห้องนอนที่นี่เหมือนเก้าอี้ คือ มีขนาดประมาณ 2.5 x 3 เมตร มีหน้าต่าง ช่องลม ผนังด้านบน ทำด้วยอิฐบล็อก ดินมุงลวดทั้งหมด เพื่อให้ลมพัดผ่านไปมาสะดวก บนเตียงจะมีหมอนไม้ขนาดพอเหมาะสำหรับผู้มาพักตามหลักของการเข้าอบรม ที่เน้นในเรื่องของการเป็นอยู่อย่างต่ำ คือ กิน

อยู่เรียบง่าย และกระทำอย่างสูง คือ มุ่งการฝึกสมาธิภาวนาขัดเกลาจิตใจตนเอง มีผู้กล่าวว่าหลายคน ที่ปฏิบัติแล้ว ได้ผลก็จะกลับมาปฏิบัติซ้ำอีก บางคนมาทุกปี 5-6 ปีติดต่อกันก็มีฝรั่งมาจากประเทศ ที่เจริญทางวัตถุ เขามีปัญหาทางจิตใจเขาไม่เจริญเท่าวัตถุ พวกฝรั่งมาอบรมเต็มทุกเดือน ปัจจุบันชาวรัสเซียมาเยอะ อาตมาเลยต้องฝึกพูดภาษารัสเซียเพื่อสื่อสารให้เข้าใจ ท่านกล่าวเพิ่มเติม ว่า ฝรั่งมาปฏิบัติแล้วเห็นผล เพราะพวกเขามักจะยึดติดในตัวตน ว่าดี ว่าเก่ง สร้างฐานะเร็ว เร่งรีบ ชอบแข่งขັນกัน เพื่อให้ตัวเองเหนือคนอื่น เขาเลยเครียดเยอะ พอเราสอนให้ปล่อยวาง ไม่ยึดติด ให้ใช้ทางสายกลาง มาอบรมให้มีการปฏิบัติสมาธิภาวนาไปเรื่อย ๆ มีความเครียดมาก แต่ไหนก็ต้องปล่อยวาง ไม่ยึดติด จึงจะเห็นผล พอได้ผลดีหลายคนก็กลับมา บางคนมาทุกปี ๆ หนึ่ง สามสี่หนก็มี เขาบอกว่าเมื่อก่อนพอจิตใจเขาไม่สงบ วุ่นวาย ว่าวุ่นเขาก็เลยเสพยา แต่พอมายู่ที่วัด สอน โมงข์ ห้ามสูบบุหรี่ พอยู่ไปอยู่ไปเขาก็กลับอยู่ได้อย่างสดชื่นกว่าเดิมอีก ฉะนั้น ต้องสอนให้เขารู้จักกำหนดสติตัวเอง ไม่ให้กิเลสชักพาไป เหมือนบ้านเมืองก็เหมือนกัน จะออกกฎหมายก็จับ ก็แก้ไม่ได้ ถ้าแก้ไม่ได้ บังคับใจไม่ได้ ก็วุ่นวายเดือดร้อนอย่างที่เป็นอยู่ (พระอาจารย์โพธิ์ จันทสโร, อดีตเจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2556)

“สวน โมงข์จะชี้ให้คนเห็นปัญหา เข้าใจปัญหาแล้วไปปฏิบัติเองให้ถูกทาง ใจก็จะมีความสุข ถ้าทำสมาธิแต่ขาดปัญญาก็ได้แค่สุข แต่ถ้าปรับพฤติกรรมแต่ไม่มีปัญญาก็ไม่ถาวรอีก สวน โมงข์จึงสอน โดยเน้นที่ปัญญาเป็นสิ่งสำคัญที่สุด คือ ถ้าทำทิวหรือความเห็นให้ตรงเท่านั้น อย่างอื่นจะถูกต้องทั้งหมด” (รองเจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2556)

ฝรั่งที่มาที่นี่ เราจะเห็นว่ามิตัวตนมาก เพราะเขามีเงิน มีงานดี ๆ เขาเคยถูกสอนมาเรื่อง ตัวตน เวลาสอนฝรั่งเราต้องอธิบายว่า การที่เขารู้สึกตัวตนนั้นแหละทุกข์ พอเขายอมรับเรื่องนี้ได้ เขาละตัวตนได้ เขาก็พบกับความสุข ก็เท่านั้นเอง พวกเขาฉลาดจะคิดได้ไว ปรับตัวได้ไว พอมีเรื่อง ทุกข์เรื่องเครียด เขาก็จะมาที่นี่ (คณะทำงานที่เป็นพระสงฆ์รูปที่ 2, สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2556)

3. หนังสือที่แต่งโดยท่านพุทธทาส หลายท่านสนใจอ่านและนำไปยึดถือปฏิบัติตาม เช่น คู่มีอมมนุษย์ สวรรค์ในหน้าที่การงาน ข้อปฏิบัติทั้งหมดสรุปอยู่ คือ คำเพียงคำเดียว คือ ความไม่ยึดมั่น ถือมั่น เป็นต้น หนังสือคำสอนต่าง ๆ ของท่านพุทธทาสหลายเล่ม มีแจกในโอกาสสำคัญ ๆ หรือ แจกให้ผู้บริจาคเงินทำบุญ และมีจำหน่ายที่ธรรมทานมูลนิธิ เล่มที่ขายดีมักจะเป็นเล่มเล็ก ๆ บาง ๆ ซึ่งบรรดาศิษยานุศิษย์จะช่วยกันถอดจากเทป มาพิมพ์เป็นหนังสือให้ เช่น เรื่อง “ข้อปฏิบัติทั้งหมด สรุปอยู่ในคำเพียงคำเดียว คือ ความไม่ยึดมั่น” มีใจความโดยสรุปว่า

“ความหมายของความไม่ยึดมั่นถือมั่น คือ การที่เรามีความรู้สึกว่าเป็นตัวตน การรู้สึกว่าเป็นตัวตน คือ กิเลส ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ที่มีอยู่ในตัวเราทุกคน แต่ถ้าหากว่า เรามีความรู้สึกมีธรรมะเป็นตัวตนก็จะเรียกว่าไม่ยึดมั่นถือมั่น แต่พอมีกิเลสเกิดขึ้นในใจ กิเลสก็ทำ

หน้าที่ของกิเลสให้เราเห็นผิดเป็นชอบ แต่ถ้าเรามีธรรมะเกิดขึ้นในใจ ธรรมะก็ทำหน้าที่ของธรรมะ คือ ให้ความรู้ที่ถูกต้อง ความเห็นแจ้งที่ถูกต้อง หรือฉะนั้นความไม่มีกิเลส นั่นแหละเป็นตัวธรรมะ หรือตัวพระธรรม พอกิเลสเกิดขึ้นในจิต ธรรมะก็หายไป พอกิเลสออกไปจากจิต ธรรมะก็เข้ามา อยู่แทน เพราะว่าธรรมะในที่นี้หมายถึงความรู้สึกที่ปราศจากกิเลส เมื่อปราศจากกิเลสแล้ว จิตนี้ ก็จะทำอะไรของมันได้อย่างถูกต้องเอง ทำให้รู้จักทำในสิ่งที่ถูก จะรู้จักทำอะไร ๆ ก็ถูก พุคก็ถูก คิดนึกก็ถูก กิเลสจึงเป็นมูลเหตุสำคัญที่ทำให้เรามีความทุกข์ร้อนกระวนกระวายใจ ถ้าจิตไม่มีกิเลส เข้ามาครอบงำ ก็เรียกว่าเป็นจิตอิสระ จะทำให้มีความสุขโดยอัตโนมัติ การปฏิบัติธรรมะทั้งหมด จึงไปสรุปรวมอยู่ที่ทำให้มันมีจิตว่าง คือ ความไม่ยึดมั่นถือมั่นนั่นเอง” (พุทธทาสภิกขุ, 2556, หน้า 13-44) เล่มที่สอง ชื่อ “การละตัวกู้อยู่ในป่า” มีใจความสรุปได้ว่า การปฏิบัติธรรมนั้นไม่ได้ จำกัไว้สำหรับพระ หรือสำหรับฆราวาส เพราะหนทางนี้มีสายเดียว ฆราวาสก็เข้ามาพึ่งพระพุทธเจ้า ตรัสสองสามคำเป็นพระอรหันต์บนคอช้างอย่างนี้ก็มิได้อยู่แยะแยะไป ฉะนั้นไม่ต้องแบ่งแยกว่าเป็น เรื่องของฆราวาสหรือบรรพชิต สนใจแต่ว่าทำอย่างไร เป็นอยู่อย่างไรเท่านั้น จึงจะเป็นการขุดเกลา ตัวกูออกไปเรื่อย ๆ ในที่สุดมันก็มีผล คือ ไม่ปรากฏตัวกู ผู้ที่รู้จักวางจิตใจได้ถูกต้อง ก็อาจจะทำ ในป่าที่ไหนก็ได้ แต่ว่าวางจิตไว้ให้ถูกต้อง คำว่า “ป่า” นี้คือ ที่ ๆ อำนวยความสะดวกแก่ความสงบ ไม่ถูกรบกวน ไม่มีสิ่งยั่วยวน เอาความหมายอย่างนั้นให้ได้ แล้วก็ถือปฏิบัติอย่างนั้นให้ได้ ทำเป็นไม่รู้ ไม่ชี้ไม่สนใจสิ่งแวดล้อมที่ยั่วยวน อยู่ที่ไหนมันก็เป็นป่าได้ทั้งนั้น (พุทธทาสภิกขุ, 2556, หน้า 6-8) เล่มที่สามที่อยากให้ติดตาม เป็นเล่มที่มีชื่อเสียงมากเรื่องหนึ่ง เรื่อง “คู่มือมนุษย” หนังสือเล่มนี้ บรรยายถึงสามสิ่งที่มีมนุษย์มีหรือกระทำเกินพอดีจะต้องเดือดร้อน คือ เรื่อง “กิน กาม และเกียรติ” พระไพศาล วิสาโล ได้กล่าวถึงข้อความในหนังสือ คู่มือมนุษยของท่านพุทธทาสในนิตยสาร ออล แม็กกาซีน (All magazine) ว่า ท่านพุทธทาสได้กล่าวถึงความทุกข์ของคนว่ามาจากสาเหตุที่ สรุปได้ คือ “กิน กาม เกียรติ” อธิบายง่าย ๆ คือ กิน คือ การเสพ การบริโภค กาม ก็รวมถึงเรื่องเซ็กซ์ การตอบสนองปรนเปรอด้วยวัตถุ การดูหนัง ฟังเพลงนี่ก็กาม เกียรติ คือ เกียรติยศ ตั้งแต่สถานภาพ ตำแหน่ง ชื่อเสียง หรือแม้กระทั่งสมณศักดิ์ ก็เรียกว่าเกียรติ ซึ่งของพวกนี้ไม่จริง ทั้งสามตัวนี้จะมา ด้วยกัน ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากบริโภคนิยม สมัยนี้คนอยากได้ปริญญาเอก แต่อยากได้แบบไม่ต้อง เหนื่อย เลยไปจ้างคนทำปริญญาเอกให้ ขนาดพระสงฆ์ยังอยากได้เลย ทั้งหมดนี้คือบริโภคนิยม (พระไพศาล วิสาโล, 2557, หน้า 22) สำหรับหนังสือเรื่อง คู่มือมนุษยนี้ได้มีผู้อ่านแล้วคิดได้ ได้พลิกผันชีวิตตัวเอง ดังเช่นตัวอย่าง คุณวิโรจน์ ศิริธัญ เป็นทนายความเคยคิดฆ่าตัวตาย พอได้อ่าน หนังสือคู่มือมนุษย เขาได้เปลี่ยนวิถีชีวิตมาเป็นผู้ช่วยการเผยแพร่ธรรมะ (ตัวแทนพระสงฆ์รูปที่ 2, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2556)

ส่วนหนังสือคืออีกเล่มสำหรับเตือนใจคนวัยทำงาน เรื่อง “สวรรค์ในหน้าที่การงาน และ ธรรมชาติที่ควรรู้จักเพื่อทำงานให้สนุก” มีใจความพอจะสรุปได้ว่า การที่จะทำหน้าที่การงานให้เป็น สวรรค์นี้ มีอยู่หลายแง่มุมด้วยกัน แง่แรกที่สุด คือ มีความพอใจในการช่วยกันสร้างโลก หรือพัฒนา โลกให้เป็นโลกที่มีค่าสูงสุด ทั้งตนเองและผู้อื่น การงานเป็นการสร้างโลกให้งดงาม คือ ทำงานกัน อย่างเพื่อน เป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย แก่กันและกัน พระพุทธเจ้าตรัสว่า “สวรรค์อยู่ที่การกระทำ ถูกต้อง ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ส่วนนรก คือ การทำผิดพลาดทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ” ถ้าเราปฏิบัติถูกก็เป็นสวรรค์ แต่ถ้าเราปฏิบัติผิดก็กลายเป็นนรก ขอให้ใช้ความถูกต้องในชีวิต พัฒนาชีวิตให้มันถูกต้องก็จะกลายเป็นสวรรค์ ถ้าเรามีสวรรค์ในหน้าที่การงาน จะเป็นการสร้างโลก ให้งดงามด้วยกันทุกคน ข้อที่สอง ทำการงานให้เป็นกีฬา คือ เราจะต้องระดมกำลัง สติสัมปชัญญะ ความคิดนึก สมาธิ ทั้งหมดทั้งสิ้นลงไปทำหน้าที่การงาน ต้องตั้งใจทำจริง ๆ ถึงที่สุด แล้วมันจะเกิด ความรู้สึกต่อผู้กันระหว่างความสำเร็จกับความไม่สำเร็จ การงานจึงกลายเป็นกีฬา ข้อที่สาม เราจะ ทำการงานชนิดที่มีความชนะ ชนะโดยส่วนเดียว ชนะด้านเดียว คือ เราจะทำงานด้วยหัวใจที่เป็น เพชร เพชรซึ่งถือว่าเป็นของแข็งที่สุด แข็งกว่าสิ่งใด เราจะต้องทำใจของเราให้เป็นเช่นนั้น ความแข็ง เป็นเพชรของจิตใจนั้น เรียกเป็นภาษาบาลีว่า อตัมมยตา เมื่อจิตเป็นอิสระไม่สามารถที่จะมีอะไร มาปรุงแต่งได้ เรามีแต่จิตใจชนิดที่อะไรปรุงแต่งได้ เช่น ความรู้สึกทางตา ก็ปรุงแต่งให้จิตเป็น อย่างนั้นอย่างนี้ ความรู้สึกทางหูปรุงแต่งไปอย่างนั้น ความรู้สึกทางจมูกปรุงแต่งไปอย่างโน้น ความรู้สึกทางจมูกก็ปรุงแต่งไปอย่างโน้น ความรู้สึกทางผิวหนังปรุงแต่งไปอย่างโน้น แม้แต่ ความรู้สึกทางจิตใจ ความนึกคิดก็ปรุงแต่งไปอย่างหนึ่ง ๆ ถ้าถูกปรุงแต่งไปในทางบวกก็ยินดี ๆ ดีใจ ถูกปรุงแต่งไปในทางลบก็เสียใจ เรียกว่ามันมีแต่ความเสียใจดีใจอยู่เสมอ เมื่อหัวใจของคน ธรรมดา มันไม่เป็นเพชร อะไรมันก็ดึงไปได้ มันก็เป็นบ้าไปกับสิ่งเหล่านั้น ไม่มีความคงที่ปกติเลย ความสุขสบายที่สุด คือ ต้องไม่เป็นทั้งบวกและลบ ข้อสุดท้าย คือ การทำงานเป็นการทำกุศล อย่างสูงสุด เพราะว่าเป็นการทำงานอย่างเดียวกับพระพุทธเจ้า คือ บูชาหน้าที่ ซื่อตรงต่อหน้าที่ อุทิศเพื่อหน้าที่ยิ่งกว่าใครในโลก สิ่งที่พระพุทธเจ้าเคารพ คือ หน้าที่ เรียกเป็นภาษาไทยว่า หน้าที่ ถ้าเรียกเป็นภาษาบาลีก็เรียกว่า ธรรม (ธรรมชาติ) หน้าที่คือธรรมชาติ ธรรมคือหน้าที่นั่นเอง (พุทธทาสภิกขุ, 2556, หน้า 7-23) มีผู้กล่าวเรื่องหนังสือของท่านพุทธทาส ว่า

“หนังสือที่ท่านอาจารย์แต่งล้วนดี มีคุณค่า ท่านสกัดออกมาโดยยึดจากพระไตรปิฎก ใช้หลักมาเป็นประโยชน์ เป็นครู เพราะพระพุทธเจ้าทรงค้น ทดลอง ผ่านการกลั่นกรอง พิสูจน์ แล้วจึงเผยแผ่ ท่านอาจารย์สรุปว่า “ตถตา” เป็นเช่นนั้นเอง “สิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรเข้าไป ยึดมั่นถือมั่นว่า ตัวกู ของกู” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2, สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2556)

4. หลักธรรมคำสอนจากแผ่นซีดี และทางเว็บไซต์ของท่านพุทธทาส เป็นสิ่งที่เข้าถึงตัวผู้สนใจได้ทุกที่ทุกเวลาที่ต้องการ ถือว่าเป็นเครื่องสอนใจและเตือนใจได้อย่างดีอีกทางหนึ่ง เสมือนพบกับท่านพุทธทาสจริง ๆ ดังที่มีผู้กล่าวไว้ดังนี้

สำหรับซีดีธรรมะของท่านอาจารย์พุทธทาสนั้น ทุกเช้า บ่าย โมง และสองทุ่ม จะมีพระภิกษุสงฆ์ซึ่งเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสท่านหนึ่ง ทำหน้าที่เปิดให้พระสงฆ์และญาติโยมฟังทุกวัน แต่ละตอน ล้วนเป็นสิ่งที่ดีมีประโยชน์อย่างยิ่งต่อผู้ฟัง หากคิดตามและปฏิบัติตามจะเกิดประโยชน์ต่อทั้งผู้ฟังและสังคมอย่างยิ่ง ปัจจุบันพระสงฆ์และมูลนิธิธรรมทานจึงได้พยายามช่วยกันถอดเทปเทศนาของท่านถ่ายถอดออกมาเป็นตัวหนังสือให้เราได้อ่านกัน ดังเช่น เทศนาตอนหนึ่ง ซึ่งพระภิกษุสงฆ์ที่ปฏิบัติหน้าที่ได้เปิดให้ญาติโยมได้ฟังที่ลานหินโค้ง วัดสวนโมกข์ เมื่อวันที่ 10 เมษายน 2556 เรื่อง “ไอ้ชาติโง่ ไม่รู้จักความถูกต้อง”

“...ที่มีความลำบากยุ่งยาก รบรามาพันกันทางเศรษฐกิจ ทางการเมือง ทางสังคม อะไรต่าง ๆ เพราะว่ามันไม่รู้จักสิ่งเดียว คือ ความถูกต้อง ซึ่งเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาทั้งหมดทั้งสิ้น และในทุก ๆ ศาสนาด้วย พุทธ คริสต์ อิสลาม ไปรวมที่คำว่า “ถูกต้อง” ทุก ๆ ศาสนา ไปรวมที่คำพูดเพียงคำเดียว คือ ความถูกต้อง ซึ่งภาษาบาลีเรียกว่า สัมมา ๆ คำนี้แปลว่า ถูกต้อง เมื่อมีความถูกต้องแล้ว จะไม่มีปัญหาใด ๆ เหลืออยู่ จะไม่มีการฆ่ากันตายในแต่ละวัน ๆ ถ้ามีความถูกต้อง มนุษย์ทั้งหลายจะรู้จักรักใคร่กัน จะรู้จักสันติภาพ นี่มันไม่รู้ ไอ้มนุษย์ชาติไหนที่มันไม่รู้ เรียกว่า มนุษย์ชาติโง่ มันไม่รู้จักความถูกต้อง ทำให้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจ ทางการเมือง แม้ทางสังคมให้เหลืออยู่เป็นความเห็นแก่ตัว เป็นความผิดพลาด ต้องฆ่ากันตายทั้งต่อหน้าและลับหลัง เพราะมันไม่รู้จักความถูกต้อง “

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล มีดังนี้

“กลับบ้านก็จะฟังเสียงของท่านอาจารย์พุทธทาสตลอด ฟังแล้วเหมือนเสพติด มีความสุข แต่ก็ได้ปัญญาในเรื่องที่ท่านพูดไปด้วย ทำอะไรก็คิดถึงสิ่งที่ท่านพูดท่านสอน เมื่อก่อนเกรงมาก ชอบกินเหล้า ยังป็นขุ่นนั้นคนนี้ ขู่ลูกขู่ภรรยาบ้าง ถ้าไม่ถูกใจละก็ อาละวาด พาลไปหมด เดี่ยวนี้หมดเขี้ยวเล็บ จะทำผิดเหมือนอายุคำสอนของท่านอาจารย์ที่เราฟังทุกวัน ท่านสอนให้เราไม่ติดเรื่องได้เรื่องตัวกู ของกู ถ้าละวาง ปล่อยวางได้ มีความสุขทุกอย่าง ทุกวันนี้ครอบครัวมีความสุข มีฐานะมั่นคง” (สุนทร คณนา, ผู้ปฏิบัติจากวัด, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2556)

“คำสอนของท่านอาจารย์พุทธทาส สอนให้เรารู้จักตัวเอง ให้ธรรมชาติช่วยทำให้เรารู้จักปล่อยวาง สงบ ไม่หลงใหลในวัตถุ ไม่บ้าวิ่งตามสังคม ต้องมีปัญญาคิด ก็ทำตามคำสอนท่านอาจารย์ทุกอย่าง ผมและภรรยาชอบทำสมาธิ” (ผู้ปฏิบัติธรรมรายที่ 1 สัมภาษณ์, 19 เมษายน 2556)

“ผมถือว่า การให้ที่ประเสริฐที่สุด คือ การให้คิดให้เป็น ท่านอาจารย์พุทธทาสให้เรา ในสิ่งนั้น ให้คิดเป็น การให้ของท่านจึงเป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุด” (ผู้ปฏิบัติธรรมรายที่ 4, สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2556)

5. โรงมหรสพทางวิญญาน และโรงปั้น โรงมหรสพทางวิญญาน เป็นสถานที่ซึ่งมีภาพปริศนาธรรมมากมายที่ให้ความรู้เกี่ยวกับธรรมะ ซึ่งท่านพุทธทาสและบรรดาพระลูกศิษย์ทั้งหลาย และบุคคลในชุมชนช่วยกันก่อสร้างขึ้นมา ถือเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญแห่งหนึ่งของวัดสวน โมกข์ ด้วยภาพแจกวาดที่ปรากฏอยู่บนผนังด้านหน้าของตัวอาคาร ที่ผู้เยี่ยมชมสวน โมกข์มักจะเข้าไปศึกษาเรียนรู้ อีกแห่ง คือ โรงปั้นซึ่งอยู่ด้านใน ต้องเดินตัดป่าตามทางเดินเข้าไปลึกหน่อย ที่นี่จะเป็นที่สำหรับสอนการปั้นรูปต่าง ๆ สถานที่ทั้งสองแห่งที่กล่าวมา จะมีพระภิกษุสงฆ์ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของท่านพุทธทาส ทำหน้าที่ในการบรรยาย ไขปริศนาธรรมะจากภาพต่างๆ ให้กับผู้ไปเยือน

6. สถานที่ของสวน โมกข์สัปปายะมาก สัปปายะในคำวัดใช้ หมายถึง สิ่งที่เหมาะสม สิ่งสนับสนุนเกื้อกูลส่งเสริมหรืออำนวยความสะดวกให้เกิดความสะดวกสบาย เกิดความคล่องตัวในการเป็นอยู่ใน การทำความดี เช่น ในการบำเพ็ญเพียรหรือทำกรรมฐาน สัปปายะมีอยู่ 7 อย่าง คือ ที่อยู่อาศัย ที่หาอาหาร แหล่งพูดคุยสอบถาม ผู้เกี่ยวข้องช่วยเหลือ อาหาร ฤดูกาลหรืออุณหภูมิ และขึ้น เดิน นั่ง นอน ได้สะดวก (พระธรรมกิตติวงศ์, ทองดี สุรเดโช, 2553, หน้า 1090) กล่าวได้ว่า สวนโมกข์ เป็นสถานที่ที่มีความสัปปายะมาก คือ มีทั้งที่พักดี อาหารดี อากาศดี มีกัลยาณมิตรคอยชี้แนะดูแลช่วยเหลือ เหมาะแก่การบำเพ็ญสมณธรรมอย่างยิ่ง แม้ผู้ที่มีความทุกข์ทางใจมาอย่างสาหัส เมื่อได้สัมผัสกับบรรยากาศ ธรรมชาติแวดล้อมในวัด ก็สามารถที่จะคลายความทุกข์ได้เช่นเดียวกัน ดังเช่นเมื่อวันที่ 9 เมษายน 2556 เวลาประมาณ 9 นาฬิกาเศษ ผู้วิจัยได้พบกับหญิงชาวอินโดนีเซีย ซึ่งนับถือศาสนาพราหมณ์ เธอมีความเศร้าโศกเสียใจมากในการสูญเสียมารดา กระทั่งสามีบอกให้มาหาที่พักผ่อน เธอเลือกมาวัดสวน โมกข์ มาสนทนากับพระสงฆ์และคุณวีระ จักแจง ซึ่งเป็นวิทยากรอาสาช่วยอบรมชาวต่างชาติ (เจ้าของคำสอนที่ว่า การให้ที่ประเสริฐที่สุด คือ การให้คิด ให้เป็น) หญิงชาวอินโดนีเซียคนนั้นร้องไห้อยู่นานพูดถึงความทุกข์ที่เธอมี ทั้งพระ ทั้งคุณวีระ ต่างช่วยปลอบโยนเธอก็ยังไม่หยุดร้องไห้ ทั้งสองท่านจึงมอบหน้าที่ให้ผู้วิจัยช่วยนำเธอขึ้นไปชมโบสถ์ ชมป่า เดินรอบ ๆ สวนโมกข์ ขณะที่เดินเธอก็ยังคงร้องไห้ถึงมารดาแต่สายตาก็มองป่า มองสัตว์ป่า และธรรมชาติรอบ ๆ ตัวไปด้วย ท้ายสุดเธอขอมองสมาธิตามลำพังที่ข้างสระน้ำใหญ่ ใกล้ธารน้ำไหล เมื่อออกจากสมาธิ เธอกลับมาที่ศาลาประชาสัมพันธ์ด้วยใบหน้าที่ยิ้มใส มีรอยยิ้ม ในขณะที่กล่าวขอบคุณพวกเรา และพูดว่าเธอจะกลับมาที่สวน โมกข์อีกครั้งพร้อมกับสามีและลูกชาย เธอบอกพวกเราว่าเธอชอบบรรยากาศของที่นี่มาก หาธรรมชาติที่ให้ความสุขอย่างนี้ ได้ยากมาก จากคำพูดที่เธอบอก ทำให้เราเห็นเป็นเชิงประจักษ์ว่า บรรยากาศใน วัดสวน โมกข์

เหมาะกับการจัดเทศกาลจิตใจจริง ๆ อีกเหตุการณ์หนึ่ง คือ ผู้วิจัยได้มีโอกาสพบหญิงชาวรัสเซีย 2 คน เธอตามเพื่อนมาเข้าค่ายอบรมในวันที่ 1-10 เมษายน แต่เธอ 2 คน ไม่ได้เข้าอบรมพร้อมกับเพื่อน ซึ่งจองล่วงหน้าทางอินเทอร์เน็ตไว้แล้ว ทางวัดได้อนุเคราะห์ให้เธอทั้งสองพักรอเพื่อนในวัดธารน้ำไหล ทุกเช้าผู้วิจัยจะเห็นเธอทั้งสองออกมารับประทานอาหารเช้า ในวันที่ 9 ผู้วิจัยจึงเข้าไปสอบถามเธอเท่าที่จะถามได้ เพราะเธอไม่ถนัดในการใช้ภาษาอังกฤษ เธอตอบว่าแม่เธอจะไม่ได้เข้าโครงการอบรมกับเพื่อนที่ฝั่งสวนโมกข์นานาชาติก็ตาม แต่การที่เธอได้มาพัก มาเดิน มาอยู่กับความสงบ มาพักอ่านหนังสือของท่านพุทธทาสที่นี่ เธอก็รู้สึกว่าคุณค่ากับการเดินทางมาที่นี่ เพราะเธอได้อยู่กับตัวเอง อยู่ในที่ดี ๆ บรรยากาศ ธรรมชาติแวดล้อมดีมาก ดังที่ผู้ให้ข้อมูลกล่าวไว้ ดังนี้

“เพราะที่นี่ป่าดูเป็นธรรมชาติ หน่วยงานต่าง ๆ หรือบุคคลมักมาขอใช้สถานที่ในวัด อย่างวันนี้ ดร.เสาวรีย์ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นศิษย์เก่าที่นี่ ก็นำนักศึกษามาอบรม แต่เขาจะเตรียมวิทยากรของเขามา ขอแค่ใช้สถานที่ มีป่า มีธรรมชาติ มีอาหาร สถานที่พร้อม เป็นสิ่งที่เขาต้องการ” (คณะทำงานรูปที่ 2 ที่เป็นพระสงฆ์, สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2556)

“เคยมีคนทำธุรกิจล้มเหลวมาแล้ว สองปฏิบัติธรรมดูว่า จะแก้ปัญหาได้หรือเปล่า เขาได้อ่านหนังสือของท่านอาจารย์พุทธทาส ทำให้เกิดจุดเปลี่ยนในความคิด อยากทดลอง มาทำสมาธิดูอีกว่าเป็นอย่างไร ปฏิบัติได้ระยะหนึ่งในสวนโมกข์ ยังไม่ต้องรู้เรื่องจิตอะไรมากนัก แต่ปัญญาที่เกิดจากสมาธิเปลี่ยนความรู้สึกเขาได้ เขามีความสุข เขาใช้ชีวิตในสวนโมกข์เพื่อให้ได้รับสิ่งใหม่มาแก้ไขตัวเอง สิ่งแวดล้อมในชีวิตคนมี 2 ประการที่จะกำหนดความสุข ความทุกข์ ของคนได้ คือ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติซึ่งจะมีความบริสุทธิ์หมดจดในตัวเอง อีกหนึ่ง คือ สิ่งแวดล้อมทางสังคม คือ ตัวคนที่เขาเคยอยู่ด้วย เมื่อเขาเจอสิ่งแวดล้อมในสวนโมกข์แบบธรรมชาติ ๆ และนำไปเปรียบเทียบกับสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่เขาเคยสัมผัส แม้กับครอบครัว กับคนในที่ทำงาน กับความวุ่นวายบนท้องถนน สังคมที่เขาเคยเจอเหล่านี้มีส่วนกระทบทำให้ไม่มีความสุข แต่ในสวนโมกข์ แม้คนในที่นี้ก็ต่างจากที่คนที่เขาเคยพบเจอ การมาอยู่ที่นี่ทำให้เขาได้รับความสุขในระดับหนึ่ง ซึ่งมันต่างกับที่เขาเคยพบเจอ และเมื่อเขาสามารถอยู่กับธรรมชาติที่วัดสวนโมกข์ได้ เขามีความสุข มีอิสระ ใจก็ปล่อยวางได้ สิ่งที่เคยรุมเร้าหลุดไปหมด กลับไปตั้งต้นชีวิตใหม่ด้วยสติด้วยปัญญาที่เกิดขึ้น ไม่นานเขาก็กลับมาทำบุญด้วยใบหน้ายิ้มแย้มแจ่มใส มาเล่าให้ฟังว่า ธุรกิจของเขาฟื้นตัวได้อย่างน่าอัศจรรย์ นี่คือผลของการทำสมาธิ” (พระสงฆ์รูปที่ 1, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2556)

“ภรรยาจะเข้ามารักษาศีลที่สวนโมกข์ทุกวันพระผมก็มาด้วย ชอบฟังเทศน์ฟังธรรมที่นี่ ได้พบพระ พบธรรมชาติในวัดยิ่งชอบ เป็นป่า เป็นธรรมชาติที่ดีมาก เข้ามาแล้วสบายใจ ทุกอย่างเรียบง่าย ไม่มีพิธีรีตองอะไร ไม่มีวุ่นวาย พระก็สำรวมดีมาก” (ผู้ปฏิบัติธรรมรายที่ 1, สัมภาษณ์, 19 เมษายน 2556)

ผลของการพัฒนาคนและสังคมของวัดสวนโมกข์

สวนโมกข์ สามารถช่วยทำให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรม ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไปในทางที่ดี ด้านจิตใจมีความสุข สงบ เย็นมากขึ้น สามารถปรับปรุงพฤติกรรม ท่าทีและทัศนคติต่าง ๆ ของตนเอง เป็นผู้ที่มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อ เสียสละ และคิดที่จะทำประโยชน์เพื่อครอบครัว เพื่อสังคม อีกทั้งยังสามารถ นำปัญญาที่ได้จากการอบรมบ่มเพาะจากการปฏิบัติธรรม จากการฟังและการอ่านหนังสือธรรมะ มาหลอมรวมให้เกิดปัญญาในการพัฒนาคุณภาพชีวิตตนเองให้สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างเป็นสุข ครอบครัวยอบอุ่น มั่นคงอยู่กันด้วยความรัก สามัคคีมีน้ำใจต่อกัน คิดถึงเรื่องของจิตใจ มากกว่าวัตถุ ทั้งยังรู้จักใช้หลักธรรมะในการประกอบกิจการงานด้วยความไม่เห็นแก่ตัว ทำให้ สังคมพลอยได้รับประโยชน์ในทางอ้อม เป็นหนทางนำไปสู่ความรัก ความเมตตาต่อเพื่อนผู้ร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตาย ทำให้ผู้ที่อยู่รอบข้างได้รับความสงบสุขร่มเย็น ไปด้วย

1. ด้านการพัฒนาคน ประกอบด้วย การพัฒนา 3 ด้าน คือ ด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และ ด้านปัญญา

จากสังเกตและการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลายท่าน ซึ่งได้กล่าวไว้มีดังนี้

“พฤติกรรมทางกายที่ได้ คือ ตัวเองจะนิ่งกว่าเดิม แต่งตัวธรรมดาขึ้น รู้จักกินรู้จักใช้จ่าย ไม่ฟุ่มเฟือย ใจเย็น ใจดีขึ้น ไม่เอาเปรียบใคร ไม่เห็นแก่ตัว ตั้งใจมาวัดทุกวันพระ สบายใจ และมีความสุขทุกครั้งที่มา ได้ฟังเทศน์ ตอนนี้นำใจคำสอน ได้ปัญญาจากการฟังธรรมะของ กัลยาณมิตร ก็ไปทำสมาธิ แม่บ้านก็อยู่รักษาศีลที่วัด เข้าใจมารับกลับ ด้านปัญญาเรียกว่านำคำสอนมาใช้ใน ทุกเรื่อง นำมาคิดพิจารณาหมด ที่ข้องเกี่ยวในชีวิตประจำวัน อย่างเรื่องการเมืองก็คิดเอา ใครดีไม่ดี เราคิดเป็น ไม่ตามคนอื่น พอเราเป็นคนมีน้ำใจ ทั้งภรรยาและลูก ๆ ก็ซึมซับความมีน้ำใจแบบเรา ไปด้วย เขาจะจีงสังสาร ชอบช่วยเพื่อนหรือคนที่ยากจน เห็นใครเดือดร้อนต้องช่วย เรื่องยาเสพติด ลูก ๆ ไม่ยุ่งเลย เขาได้ฟังธรรมะ ที่เราเปิดเป็นประจำ เขาก็จะไม่ทำสิ่งที่รู้ว่าไม่ดี มีทุกข์ภายหลัง” (ผู้ปฏิบัติธรรมรายที่ 1, สัมภาษณ์, 19 เมษายน 2556)

“ผลที่ได้จากการปฏิบัติธรรม ทำให้สำรวมมากขึ้น เราได้นำหลักธรรมไปเป็นแนวปฏิบัติ ในชีวิตประจำวันได้จริง ใจสงบ เย็น มีความสุข มีสมาธิมากขึ้น ทำให้เพิ่มความสามารถในการเรียน ตอนนี้อยู่ที่อุดรธานี ให้อภัย เห็นใจคนอื่น มองทุกคนอย่างเข้าใจ ด้านปัญญา คือ เข้าใจสิ่งต่าง ๆ รอบตัวได้ง่ายขึ้น ทำให้สอบเข้าเรียนปริญญาโทได้ มีความมุ่งมั่น และความตั้งใจมากกว่าเดิม เวลาใครทุกข์ใจเราก็ปลอบ ตอนนี้เป็นที่ปรึกษาปัญหาให้กับเพื่อนและน้อง ๆ ในมหาวิทยาลัย” (ผู้ปฏิบัติธรรมรายที่ 2, สัมภาษณ์, 19 เมษายน 2556)

“การทำสมาธิ อ่านหนังสืออาจารย์พุทธทาส ทำให้เราเข้าใจหลักธรรมคำสอน นำมาใช้ประโยชน์ได้ เมื่อก่อนจะห้าว ตอนนี้อะไรเย็น ใจดีขึ้น ไม่ดูลูก รู้จักฟังเขา ด้านปัญญาทำให้คิดมีเหตุ มีผลตามหลักพระพุทธศาสนา ธรรมะจะสอนเราให้มีปัญญา เข้าใจว่าควรจะใช้ชีวิตอย่างไร และ ปฏิบัติตนอย่างไร จึงจะไม่มี ความทุกข์ ทำให้เรามองโลกตามความเป็นจริง ขอมรับสิ่งที่เกิดขึ้นได้ ตอนนีชวนคนในครอบครัว เพื่อนญาติ มาอบรมในวันสงกรานต์ 3 ปีแล้ว ใครมาไม่ได้ผมจะซื้อเทป หรือหนังสือไปฝาก วาง ๆ จะชวนกันไปทำบุญ ไปช่วยเหลือคนตอนน้ำท่วมก็ไป” (ผู้ปฏิบัติธรรม รายที่ 3, สัมภาษณ์, 14 เมษายน 2556)

“เข้าอบรมสมาธิบ่อย ๆ ทำให้เราเคารพกฎหมาย เมื่อก่อนขับรถย้อนศรบ่อย เดี่ยวนี้ อยาเหมือนเราทำบาป เรื่องใจ เห็นใจคนอื่น อยาช่วยเหลือคน ไม่อยาเห็นใครมีความทุกข์ พฤติกรรมที่เปลี่ยน คือ ประหยัด ไม่เที่ยวเตร่ใช้เงินฟุ่มเฟือยเหมือนเมื่อก่อน ทำทุกอย่างให้ดีที่สุด ด้วยความพอเพียง ตามหลักท่านอาจารย์พุทธทาส คือ กินอยู่อย่างต่ำ มุ่งกระทำอย่างสูง ใจคิดแต่ จะเอื้อเพื่อแผ่ต่อเพื่อนร่วมโลกมากขึ้น ไม่เห็นแก่ตัว ทำอะไรไม่เบียดเบียนคนอื่น พยายาม มีสติ มีปัญญารู้คิด ท่านอาจารย์สอนความจริง ใช้ปัญญาให้เป็น ถ้ามีปัญญา ความคิดเห็นก็ถูกต้อง มากขึ้น เรารู้ว่าสิ่งใดควร ไม่ควร ดีไม่ดี หรือให้คุณให้โทษ ปัจจุบันครอบครัวเราไม่โกหกกัน รักกัน ไม่ทะเลาะกัน ตอนนีอยากสร้างคนดี เยาวชนที่ดีให้กับสังคมจะได้ชะลอกระแสวัตถุนิยม ให้ช้าลงบ้าง นำครอบครัวมาเข้าค่ายที่นี้ปีละครั้ง เข้าคิดต่อกันมาแล้ว 3 ปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2554-2556” (ผู้ปฏิบัติธรรมรายที่ 4, สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2556)

“เมื่อก่อนเป็นนักเลง ทั้งกิน ทั้งเล่น ทั้งเที่ยว เมื่อก่อนกลับมาบ้านเอาปืนยิงเล่น อาละวาด ลูกเมียนอนไม่ได้ คนงานทำไม่ถูกใจตำแหลก เดี่ยวนี้ถอดเขี้ยวถอดงาหมด เข้าสวนโมกข์เพราะ อยาได้ของขลังเห็นมีคนมาหาพระอาจารย์พุทธทาสเยอะ คงมีของดี พอมาจริงตรงกันข้าม ท่าน ต่อต้านไสยศาสตร์ด้วยซ้ำ ท่านบอกว่าอย่าให้พระพุทธรูปพระธรรม ท่านให้เราราก่อนหินซึ่ง เป็นสิ่งสมมุติ เพราะเนื้อแท้คือธรรมะ พอเราเข้าใจ ความคิดทุกอย่างมันจะจูนเข้าหากัน ให้เราเข้าใจ ได้เองว่าจริง ๆ แล้วเป็นอย่างไร บ่ายโมงฟังเทศน์ที่วัดเปิด เราก็ดางหญ้า ดูเลตั้นไม้ไปด้วย ฟังทุกวัน มันซึมเข้ากระแสเลือด พอเข้าใจธรรมะที่อาจารย์เทศน์ เกิดปีติ ขับรถกลับบ้านร้องไห้ไปตลอดทาง ทุกอย่างในชีวิตปรับเปลี่ยนไปในทางที่ดี” (ผู้ปฏิบัติธรรมรายที่ 4, สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2556)

2. ด้านสังคม ประกอบไปด้วย การทำกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคม

จากกระบวนการพัฒนาของวัด ได้ส่งผลที่ดีต่อผู้ให้ข้อมูลต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม จิตใจ และปัญญาไปในทางที่ดีแล้ว ยังส่งผลดีต่อการพัฒนาสังคม ในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งพอจะสรุปได้ จากการสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูล ดังนี้

“ในด้านช่วยเหลือกิจกรรมของวัด คนที่ศรัทธาคำสอนของท่านอาจารย์พุทธทาส เขาไปปฏิบัติแล้วเห็นผลดีกับตัวเอง เขาก็เลยมาช่วยงานที่วัดทุกวัน เช่น คุณสุนทร คณนา มาเป็นโยมอุปัฏฐากวัด มีผลมาจากการได้ฟังเทศน์ของท่านอาจารย์แล้วเกิดปัญญา เกิดความเข้าใจ ปรับเปลี่ยนชีวิตดีขึ้น ทุกเช้าจะไปที่โรงครัวเพื่อตำเลียงอาหารมาส่งที่ศาลาฉัน พระฉันเสร็จนำกลับ วัดมีอะไรเรียกใช้ได้ อีกคนคือคุณวีระ จัดเจง นั่นก็กลับมาจากสหรัฐ มาช่วยอบรมฝรั่ง (เจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 9 เมษายน 2556)

“หนูจะทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์ของมหาวิทยาลัย และเป็นທີ່ปรึกษาปัญหาให้กับเพื่อนและน้อง ๆ ในมหาวิทยาลัย” (ผู้ปฏิบัติธรรม รายที่ 2, สัมภาษณ์, 19 เมษายน 2556)

“ตอนนี้สามารถทำงานกับคนอื่นได้อย่างมีความสุข เมื่อก่อนไม่ชอบใครก็ถอยห่าง ตอนนี้เราเปลี่ยนความคิด คบทุกคนแล้วชวนเพื่อนที่ทำงาน และครอบครัวญาติพี่น้องมาเข้าค่ายที่นี้ เดี่ยวนี้เป็นกลุ่มใหญ่ ชวนกันมาทำบุญที่วัดบ้าง ไปช่วยตรงนี้ตรงนี้บ้าง ถ้าไปไม่ได้ก็รวมเงินกันส่งไปช่วย” (ผู้ปฏิบัติธรรม รายที่ 3, สัมภาษณ์, 14 เมษายน 2556)

“คิดจะสร้างคนดีให้กับสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเยาวชน ตอนนี้สงกรานต์ จะจัดบคาร์ถ ค่าเดินทางให้สมาชิกในสหกรณ์และครอบครัวมาเข้าค่ายปฏิบัติธรรมที่สวน โมกข์ ทำมาแล้ว 3 ปี มีคนมาเพิ่มทุกปี คนมาแล้วก็ขอมาอีก อยากช่วยสร้างคนดีให้กับสังคมให้มากขึ้น จะได้ลดกระแสวัตถุนิยมให้ช้าลง” (ผู้ปฏิบัติธรรม รายที่ 4, สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2556)

สรุปผลของการพัฒนาคนและสังคม ที่ได้จากการสังเกตและสัมภาษณ์ ดังนี้

1. คน เมื่อพัฒนาแล้ว มีการเปลี่ยน 3 ด้าน ดังนี้

1.1 พฤติกรรม

1.1.1 รู้จักสำรวมมากขึ้น

1.1.2 แต่งตัวธรรมดา ไม่ฟุ้งเฟ้อ

1.1.3 ควบคุมตนเองให้ห่างไกลสิ่งเสพติดได้

1.1.4 เปลี่ยนแปลงจากที่เคยเห็นแก่ตัว เป็นคนมีน้ำใจ รู้จักช่วยเหลือผู้อื่น

1.2 จิตใจ

1.2.1 อุดหนุนได้ สงบได้ มีความสุข

1.2.2 ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่เอาเปรียบใคร

1.2.3 จากที่เคยเป็นคนใจร้อนกลับใจเย็นได้มากขึ้น ใจดี มีน้ำใจ

1.3 ปัญญา

1.3.1 รู้ว่าสิ่งใดควรไม่ควร ดีไม่ดี หรือให้คุณให้โทษ คิดมีเหตุมีผลตามหลัก

พระพุทธศาสนา

1.3.2 รู้เท่าทันความจริงของโลกและชีวิต ว่าทุกสิ่งเป็นเช่นนั้นเอง ธรรมะจะสอนให้มีปัญญาว่า ควรจะใช้ชีวิตอย่างไร

2. ด้านสังคม เมื่อคนได้รับการพัฒนาแล้ว จะกลับมาช่วยเหลือสังคม ดังนี้
 - 2.1 มีจิตสาธารณะเพิ่มขึ้น
 - 2.2 ทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์
 - 2.3 สามารถทำงานกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข
 - 2.4 รวมกลุ่มกันเลี้ยงพระ มาทำประโยชน์ให้วัด
 - 2.5 ชวนผู้อื่นมาทำความดีและร่วมกันทำประโยชน์ให้กับสังคมมากขึ้น

วัดป่าคาราภิรมย์ (ภาคเหนือ)

ประวัติความเป็นมาของวัดป่าคาราภิรมย์

วัดป่าคาราภิรมย์ สังกัดธรรมยุติกนิกาย เป็นวัดที่อยู่ใกล้ชุมชน ใช้วิธีปฏิบัติแบบ อานาปานสติ ด้วยคำภาวนา “พุทโธ” เป็นหลัก ลักษณะทางกายภาพ มีสิ่งปลูกสร้างเป็นพระอุโบสถ วิหาร พิพิธภัณฑสถานหลวงปู่จันทร์ กุสโล สถานที่สักการะ และพระเจดีย์ที่สวยงามมาก มีสวนร่มรื่น ประกอบด้วย ป้ายแสดงธรรม พื้นที่อีกส่วน เลยกุฏิท่านเจ้าอาวาสออกไปอีกฝั่งจะเป็นที่พำนักของ พระภิกษุสงฆ์ บนเนื้อที่ 12 ไร่ มีกุฏิและอาคารปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ วัดป่าคาราภิรมย์ เป็นหนึ่งในพระอารามหลวงสำคัญของจังหวัดเชียงใหม่ ก่อตั้งเมื่อพุทธศักราช 2473 เป็นวัดในพระนามของราชชายาเจ้าดารารัศมี ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5

สืบเนื่องจากพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตมหาเถระ พระอรหันต์รูปสำคัญ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้เริ่มต้นพักอาศัยบำเพ็ญสมณธรรม และเป็นที่สถิตย์ของมหาเถร

ได้ทำให้วัดเจริญรุ่งเรืองมาเป็นลำดับ ปัจจุบันเจ้าอาวาส พระโสภณธรรมสาร (ฤทธิรงค์ ญาณวโร) ซึ่งได้สืบสานปณิธานของครูบาอาจารย์ ทั้งในด้านปริยัติ และปฏิบัติ โดยให้ความสำคัญในการส่งเสริมด้านการศึกษาของพระภิกษุสงฆ์-สามเณร ทั้งแผนกบาลี และแผนกธรรม ด้านคุณธรรมจริยธรรมแก่สังคม มีศูนย์อบรม และเผยแพร่คุณธรรมแก่เยาวชนและประชาชน จนได้รับคัดเลือกให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดเชียงใหม่ แห่งที่หนึ่ง (ธรรมยุติ) ด้านศาสนสงเคราะห์ เป็นที่ตั้งของมูลนิธิการศึกษาพัฒนาชนบท ให้กลุ่มเกษตรกรและกลุ่มแม่บ้านในการใช้ชีวิตความเป็นอยู่อย่างพอเพียง ได้รับรางวัลวัดพัฒนาดีเด่น ปี พ.ศ. 2525

สถานที่ และสิ่งสำคัญศักดิ์สิทธิ์ วัดป่าคาราภิรมย์

1. พระอุโบสถ สำหรับพระภิกษุทำสังฆกรรม มีปริศนาธรรม ยักษ์หัวกลับ 1 (หมายถึงผู้ที่เป็นศาสนิกชนชาวพุทธแต่เพียงในนาม ไม่ได้เรียนรู้ธรรม เพื่อนำไปปฏิบัติให้ได้ถึงความสงบ

มีสติ ละภูลชก โกรธ หลง ให้มีชีวิตพอเพียง คือ หลับเฝ้าของดี) และยักษ์ตื่น 1 (หมายถึง เป็นผู้มึนศีล 5 ประจำกายใจ ปฏิบัติตนให้มีสติกำกับอยู่เสมอ ไม่ประมาท ตามแนวทางของพระพุทธองค์ ให้ถึงมรรคผลนิพพาน) ยักษ์ทั้งสองคนจะเฝ้าอยู่หน้าพระอุโบสถ 1 คู่ เป็นสิ่งหนาทแก่วัด

2. พระเจดีย์ ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปบาทจำลอง 4 รอย ภาพประวัติพระพุทธรเจ้า 5 พระองค์ พระธาตุประจำวันเกิด
3. พระวิหารหลวง มีพระประธาน “พระเจ้าธรรมจักรพรรดิ” ปางโปรดพระยาชมพูดี แวดล้อมพระปัจเจกพุทธเจ้า 28 พระองค์
4. พระมณฑป จูฬามณีศรีบรมธาตุ (หอแก้ว)
 - ชั้นที่ 1 พระประธานองค์ใหญ่หลวงพ่อดโตวัดป่า “พระเจ้าล้านทอง”
 - ชั้นที่ 2 สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มีเกศแก้วจุฬามณี เป็นที่ประดิษฐานพระทันตธาตุเจ้า “พระเขี้ยวฝาง”
5. พระอุปัฏฐมหาเถระ ประทับบนหอกกลางสระน้ำ 4 ปาง
6. พระเจ้าทันใจ พระพุทธรูปเชียงแสนสิงห์ 3 สำเร็จด้วยอิฐ ถือปูนลงรักปิดทอง ภายใน 1 วัน บนมณฑปศิลปะไต
7. หอกิตติคุณ รวมประวัติผลงานเกียรติบัตร พัดยศ พระพุทธพจนวราภรณ์ (จันทร์ กุสโล) อดีตเจ้าอาวาส
8. ศาลาราย ประดิษฐานพระอรหันต์ พระสิวลีผู้เป็นเลิศทางโศคโลกสักการะ และ พระสังกัจจายน์ เป็นเลิศทางปัญญาธรรม ข้อมูลจากหนังสือวัดป่าดาราภิรมย์(ม.ป.ป.,หน้า 11-12)

คุณลักษณะ เป้าหมาย และความคาด หวังของชุมชนที่มีต่อวัดป่าดาราภิรมย์

คุณลักษณะของวัดป่าดาราภิรมย์

วัดป่าดาราภิรมย์ มีลักษณะของความเป็นวัดป่าแตกต่างจากวัดป่าในสายปฏิบัติทั่วไป คือ มีความเป็นป่าน้อยมาก หากเข้าไปภายในวัดจะยิ่งมองเห็นถึงความแตกต่างที่เด่นชัดยิ่งขึ้น เพราะแทนที่เราเข้าไปในวัดป่าโดยคาดหวังว่าจะไปพบกับวัดที่มีต้นไม้เขียวครึ้ม สงบ สะอาด สบายตา ประกอบไปด้วยเสนาสนะที่เรียบง่ายแต่เมื่อเข้าไปในวัดป่าดาราภิรมย์ เราจะได้สัมผัสถึง มิติของความงดงามตระการตาของสิ่งก่อสร้างภายในที่เป็นศิลปะแบบล้านนา ไม่ว่าจะเป็นโบสถ์ วิหาร หรืออาคารบางหลัง แม้ต้นไม้ก็ไม่ได้ขึ้นต้นตามธรรมชาติ หากแต่เป็นการจัดให้ขึ้นต้นอย่าง สง่างามเป็นระเบียบเรียบร้อยเหมาะสมลงตัวในพื้นที่ที่แบ่งโซนไว้ข้างทาง หลายต้นจะมีป้ายแสดง ธรรมไว้สอนใจและให้สติกับผู้มาเยือน ส่วนที่มีต้นไม้ขนาดใหญ่จะอยู่ในอุทยานมรดกธรรม คำสอนหลวงปู่จันทร์ กุสโล ถัดจากอุทยานออกไป มีต้นลิ้นจี่ขนาดใหญ่แผ่กิ่งก้านสาขาให้ร่มเงา

อยู่ 3-4 ต้น หน้ากุฏิของพระที่มีพรยาอาวุโส ผู้วิจัยได้ทราบจากพระภิกษุสงฆ์ท่านหนึ่งว่า บริเวณนี้เคยเป็นสวนสันจีมาก่อน แต่ถูกโค่นไปเพื่อพัฒนาวัดตามกาล วัดนี้จะมีคนพลุกพล่านบ้างในบางวัน เนื่องจากความสวยงามของวัดดึงดูดให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ เข้ามามีได้ขาดหลายท่านเข้าไปสักการะรอยพระพุทธรูปบาทจำลอง 4 รอย พระเขี้ยวฝางหรือพระทันตธาตุ และพระธาตุของพระอริยสงฆ์ที่เรารู้จักคุ้นเคย ประดิษฐานอยู่บนพระมณฑปจุฬามณีศรีบรมธาตุ (หอแก้ว) นอกเหนือจากความต่างในเรื่องของความไม่เป็นป่าและสิ่งก่อสร้างแล้ว สิ่งอื่น ๆ คงเหมือนกับวัดป่าในสายปฏิบัติทั่วไป คือ ความสะอาดของสถานที่ การสำรวมระวังกายของพระสงฆ์ ข้อวัตรปฏิบัติของท่านจะเหมือนพระวัดป่าทั่วไป ท่านต่างอยู่ในเสนาสนะในส่วนของท่าน ไม่ให้คนภายนอกเข้าไปวุ่นวาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสตรีซึ่งเป็นศัตรูของพรหมจรรย์ ยกเว้นพระสงฆ์ที่เป็นคณะทำงานและฝ่ายประชาสัมพันธ์ที่ต้องติดต่อกับบุคคลภายนอกที่มาด้วยกิจต่าง ๆ แค่อีกอยู่ภายใต้กรอบอัมมตงามของสงฆ์ ดังที่ผู้ให้ข้อมูลกล่าวไว้ ดังนี้

“วัดพยายามจะเน้นต้นไม้ และความสะอาดมาก ๆ พระที่นี่ก็จะถือหลักฉันมือเดียวเหมือนครูบาอาจารย์ แต่เดี๋ยวนี้ก็ปรับเปลี่ยนบ้าง เพราะคนมาบวชเยอะ ใครทนไม่ไหวก็ยึดหยุ่นให้ฉันเพลได้อีกมือ” (เจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 3 พฤษภาคม 2556)

“ปกติพระจะฉันมือเดียว ฉันในบาตร เย็นต้องทำวัตรปัดกวาดลานวัด ทำความสะอาดเสนาสนะ และศาลา ทุกวันพระตอนเย็นจะเจอกันได้สนทนาแลกเปลี่ยนซักถามกันได้บ้าง” (คณะทำงานรูปที่ 1 ที่เป็นพระสงฆ์, สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2556)

เป้าหมายของวัดป่าดาราภิรมย์

จากเอกสารและการสัมภาษณ์ พบว่า วัดป่าดาราภิรมย์ ยังคงมีความคิดเห็นดั้งเดิมเหมือนสมัยหลวงปู่จันทร์ กุสโล เจ้าอาวาสองค์ก่อนว่า จะพัฒนาจิตใจคนในขณะที่ปากท้องเขาและคนในครอบครัวยังหิว ย่อมเป็นไปได้ ดังเช่นในสมัยครั้งพุทธกาลที่พระพุทธองค์จะไม่แสดงธรรมในขณะที่ผู้ฟังธรรมยังหิว โหຍ ทรนตร์สว่า “ความหิวเป็นโรคอย่างหนึ่ง” ถ้าหิวแล้วจะฟังธรรมไม่รู้เรื่อง หลวงปู่จึงพัฒนาทั้งการศึกษา ทั้งอาชีพและจิตใจให้กับชุมชนไปพร้อม ๆ กัน ที่นี้มุ่งสอนการพัฒนางานอาชีพ ให้คนทำเป็นแล้วนำผลผลิตที่ได้ ส่งมาขายกับมูลนิธิ มีการพัฒนางานอาชีพอย่างสม่ำเสมอเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาด จึงมีการให้ความรู้ทุกปี ขณะเดียวกันทางด้านจิตใจ ก็จัดให้มีการสวดมนต์ ฟังเทศน์ฟังธรรมตลอดพรรษา มีการเวียนเทียนทุกวันพระ มีการอบรมสมาธิภาวนาเพื่อพัฒนาจิตใจ ทุกวันนี้ พระโสภณธรรมสาร เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันเป็นนักพัฒนาที่เก่ง ท่านสานต่อโครงการของหลวงปู่จันทร์ คูแลมูลนิธิเหมือนเดิม ขณะเดียวกันท่านก็พัฒนาวัดในรูปแบบใหม่ให้มีชื่อเสียงยิ่งขึ้น เน้นความสวยงามของโบสถ์ วิหาร ความร่มรื่นในอุททยานและอาคารต่าง ๆ เพื่อดึงดูดคนมาวัด รวมถึงสร้างสถานที่สำหรับปฏิบัติธรรมเพิ่มเติม

และขยายส่วนที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์ออกไปอีกฟากฝั่งหนึ่งของตัววัด เพื่อให้เป็นที่เหมาะสำหรับการปฏิบัติสมาธิภาวนาของพระภิกษุสงฆ์ได้ด้วย กล่าวได้ว่า เป้าหมายการพัฒนาของวัดป่าคาราภิรมย์ อยู่ภายใต้หลักการ ดังข้อมูลการสัมภาษณ์ ดังนี้

“หัวใจของการพัฒนา คือ ต้องไม่ลืมของเก่า ไม่เมาของใหม่ ต้องผสมผสานกัน ได้จากหลวงปู่ คือ คนมาถึงวัดไม่เจอพระ ก็ได้ธรรมะและข้อคิดกลับไป แบบที่ว่าเขาพูดกันว่า วัดที่นี่เป็นแบบกำแพงพูดได้ ต้นไม้แสดงธรรม” (เจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 3 พฤษภาคม 2556)

“เป็นแนวคิดหลวงปู่ใหญ่ คือ “เศรษฐกิจ จิตใจ แก่ใจพร้อมกัน” ทางวัดจะทำหน้าที่เผยแผ่ ทั้งกับคน พระบวชใหม่ ก็ได้หลักธรรมไปใช้ ได้รู้ ได้เห็น ได้เข้าใจศาสนาบ้าง อย่างน้อยคือ ต้องประกอบด้วยความรู้ คู่คุณธรรม เพื่อให้ชุมชนให้คนได้รับประโยชน์ ครอบคลุม สังคมองค์กร ประเทศมีความสงบสุขไปด้วย” (คณะทำงานรูปที่ 1 ที่เป็นพระสงฆ์, สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2556)

“วัดก็ต้องการพัฒนา เพื่อให้เป็นองค์กรที่เข้มแข็ง มีระบบการบริหารที่ดี เพื่อให้เป็นศูนย์กลางในการพัฒนาชุมชนในการปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา และกิจกรรมอื่น ๆ อันนำมาเพื่อความสุขของประชาชนโดยภาพรวม” (คณะทำงานรูปที่ 2 ที่เป็นพระสงฆ์, สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2556)

ความคาดหวังของชุมชนที่มีต่อวัดป่าคาราภิรมย์

จากการสัมภาษณ์ พบว่า วัดเป็นความหวังของชุมชนในเรื่องของการพัฒนาอาชีพ เพราะนั่นหมายถึง ความอยู่ดีกินดี ผลผลิตมีโอกาขายได้แน่นอน แต่จากการสัมภาษณ์ พบว่าชุมชนต้องการให้วัดชักชวนคนให้เข้าปฏิบัติธรรมให้มากขึ้น ดังข้อมูลการให้สัมภาษณ์ ดังนี้

“พวกเกษตรกรและชุมชนก็น่าจะหวังว่าทางวัดจะสนับสนุนโครงการต่าง ๆ ของมูลนิธิต่อไป ทำให้เขามีรายได้ และได้พัฒนางานอาชีพ มีวิทยากรมาอบรมตลอด” (คณะทำงานรายที่ 8, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2556)

“กลุ่มแม่บ้านชอบที่ทางมูลนิธิจัดวิทยากรอบรมอาชีพให้ อยากให้เราช่วยขยายตลาดสินค้าเพิ่มขึ้น แต่บางครั้งกลุ่มแม่บ้านก็เป็นฝ่ายผลิตสินค้าป้อนตลาดไม่ทันเสียเอง” (คณะทำงานรายที่ 9, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2556)

“การพัฒนาจิตใจคนในสังคมปัจจุบัน ให้รู้จักแค่การทำบุญไม่พอ วัดควรสอนคนให้รู้จักเข้ามาปฏิบัติธรรมด้วย จะได้เพิ่มจำนวนคนที่มีความดี ทำดีเพื่อสังคม” (ผู้ปฏิบัติธรรมรายที่ 2, สัมภาษณ์, 5 พฤษภาคม 2556)

“ไม่คาดหวังแต่อยากให้วัดจะสร้างคนดีให้มากขึ้น ชวนคนมาพัฒนาจิตใจให้มากกว่าเดิมอย่างน้อยแค่แต่ละคนรับศีล 5 จากพระ แล้วปฏิบัติตาม สังคมเราก็น่าอยู่แล้ว” (ผู้ปฏิบัติธรรมรายที่ 3, สัมภาษณ์, 5 พฤษภาคม 2556)

“การบวชให้ ก็เหมือนกับการจุดเทียน ถ้าจุด 100 คน ดิฉัน 5 คน ก็ได้กำไรแล้ว ตัวเขาก็จุดต่อไปอีก ปีหนึ่ง ๆ จะได้เพชรมาเพียง 1-2 เม็ด ก็คุ้มค่าแล้ว เพราะเพชรอาจจะมาช่วยบริหารจัดการ เพชรอาจจะกระจายงานเก่ง เพชรอาจมีน้อยสันโดษ พอใจในสิ่งที่ได้ที่มี แล้วบวชชาวต่อไปอีก เพื่อสืบพระศาสนา ทุกวันนี้มีคนตี 5 คน มีคนไม่ตี 95 คน ตัวอย่างไม่ตีเยอะมาก มหาวิทยาลัยไม่ได้เน้นวิชาการสอนธรรมะ “ไม่ขัดเกลาคิดใจเด็ก วัดต้องช่วยในการขัดเกล้าให้” (เจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 3 พฤษภาคม 2556)

“ถามว่าคนมีงานทำ มีรายได้อีกไหม สร้างที่ให้นักเรียนมาปฏิบัติธรรม ให้นักเรียนฟังเทศน์ ฟังธรรมดีไหม นั่นแหละ เราก็คาดหวังว่า คนจะไม่ลำบาก ไม่เกเร ไม่สร้างปัญหาให้กับสังคม แล้วยังช่วยเหลือคนอื่นได้ด้วย นี่แหละเป็นความคาดหวังที่เราต้องสร้างต้องทำให้ความคาดหวังของเขาเป็นจริง” (พระสงฆ์รายที่ 1, สัมภาษณ์, 14 พฤษภาคม 2556)

“อยากให้ชาวบ้านมีรายได้อีก มีงานทำ และเป็นคนดีในสังคมด้วย เราทำค่ายคุณธรรม ทุกเดือน อบรมสามเณรภาคฤดูร้อนเพื่อสร้างคนดีมีคุณธรรม พระก็เหมือนกันเมื่อสึกออกไป เขาก็เป็นคนดีกว่าก่อนบวช สังคมจะได้มีความสุข ไม่เกิดปัญหาเดือดร้อน” (พระสงฆ์รายที่ 2, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2556)

สรุป ความคาดหวังของชุมชนที่มีต่อวัดป่าดาราภิรมย์ จากการสังเกตและสัมภาษณ์ พบว่า ชุมชนทั้งใกล้และไกล จะศรัทธาวัดมาก และชื่นชมการปฏิบัติดีของพระสงฆ์ ชอบการส่งเสริมอาชีพ ที่วัดช่วยเหลือชุมชน ชอบการจัดค่ายปฏิบัติธรรม ดังนั้น ความคาดหวังของชุมชน นอกจากจะต้องการสร้างคนดีให้กับสังคมแล้ว ชุมชนยังคาดหวังว่า วัดจะช่วยให้ชุมชนเกิดรายได้เพิ่มขึ้นเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของพวกเขาให้ดีขึ้นด้วย สรุปได้ ดังนี้

1. ให้วัดชวนคนมาปฏิบัติธรรมให้มากขึ้น อย่างน้อย ๆ ให้แต่ละคนมารับศีล 5 จากพระ
2. วัดควรจัดปฏิบัติธรรมให้มากขึ้นจะได้เพิ่มจำนวนคนที่มีจิตใจดี ทำดีเพื่อสังคม
3. คนพัฒนาจิตแล้วจะไม่เกเร ไม่สร้างปัญหาให้กับสังคม แล้วยังช่วยเหลือคนอื่นด้วย
4. จัดวิทยากรอบรมอาชีพให้มากขึ้น อยากให้ช่วยขยายตลาดสินค้าเพิ่ม คนจะได้ไม่ลำบาก
5. เกษตรกรและชุมชนก็หวังว่าทางวัดจะสนับสนุนโครงการต่าง ๆ ของมูลนิธิต่อไป

บทบาทของวัดป่าดาราภิรมย์กับกระบวนการพัฒนาคนและสังคม

พบว่า วัดป่าดาราภิรมย์ ได้ทำบทบาททั้ง 6 ด้าน ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) ปี พ.ศ. 2535 อย่างครบถ้วน จากการสัมภาษณ์ เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ที่เกี่ยวข้อง พบประเด็นที่สามารถนำมาสรุปผลการวิจัยได้ ดังนี้

1. บทบาทด้านการปกครอง

สรุป บทบาทด้านการปกครองของวัดป่าดาราภิรมย์ จากการสังเกตและสัมภาษณ์ พบว่า พระภิกษุสงฆ์ที่บวชอยู่ก่อนแล้ว จะมีข้อวัตรที่ตรงตามแบบของพระป่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดนี้เป็นวัดฝ่ายธรรมยุต จึงค่อนข้างที่จะเคร่งในการรักษาพระวินัย ซึ่งพระภิกษุสงฆ์ที่บวชใหม่มักเห็นแล้วเกรงใจ หลายรูปปฏิบัติตนด้วยความสำรวมตามไปด้วย แต่ระยะหลังมีพระใหม่มาบวชมากขึ้น บ่อยขึ้น และใช้เวลาบวชไม่นาน พระพี่เลี้ยงจึงต้องช่วยกันอบรมขัดเกลาพระใหม่ให้รักษาข้อวัตร และพระธรรมวินัยให้ได้มากที่สุด เนื่องจากพระบวชใหม่มักจะมีเวลาบวชน้อยมาก การเป็นผ้าขาวก็เป็นได้ไม่นาน ด้วยข้อจำกัดของเวลา อย่างไรก็ตาม ในภาพรวมทางวัดก็สามารถขัดเกลาให้พระใหม่รักษาพระวินัยให้ได้มากที่สุด ส่วนพระภิกษุสงฆ์ที่บวชหลายพรรษา สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีได้อย่างครบถ้วน

จากการศึกษาการปกครองดูแลพระสงฆ์ให้เคร่งครัดตามพระวินัย ของวัดป่าดาราภิรมย์ พบว่า วัดป่าดาราภิรมย์ได้รับพระบรมราชานุญาตให้เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ อันแสดงถึงฐานะของวัดว่า ได้รับการดูแลเอาใจใส่จากเจ้าอาวาส และพระสงฆ์สามเณร พร้อมทั้งอุบาสกอุบาสิกาผู้อุปถัมภ์บำรุงเป็นอย่างดี พระสงฆ์ในวัดป่าดาราภิรมย์จะรักษาพระวินัยของพระภิกษุสงฆ์สามเณรด้วยดี โดยมีการแบ่งหน้าที่ให้รองเจ้าอาวาส และพระที่อาวุโสในพรรษา ให้เป็นพระพี่เลี้ยง คอยควบคุมกำกับดูแลผู้ที่สังเวย และฝึกปฏิบัติตนคล้ายพระสงฆ์ โดยจะสวมชุดขาวก่อนบวช เป็นเวลาอย่างน้อย 1 สัปดาห์ ซึ่งเรียกบุคคลเหล่านี้ว่า “ผ้าขาว” ซึ่งเป็นผู้ที่ตั้งใจบวชตั้งแต่เข้ามาสมัครใจที่จะบวช เพื่อให้ปรับตัวและยอมรับในกฎกติกาศาสนาของพระวัดป่า รวมถึงพระธรรมวินัยด้วย เนื่องจากคุ้นเคยนิสัยทางโลกและใช้เวลาในการบวชน้อย เพราะระยะหลัง ๆ มีจำนวนผู้เข้ามาบวชมากขึ้น จึงต้องให้พระพี่เลี้ยงช่วยแก้ไข โดยให้ข้อคิด ใช้การปฏิบัติธรรมช่วยขัดเกลาจิตใจ ผลที่ได้รับ คือ พระใหม่รักษาระเบียบวินัยได้ดีขึ้น ดังที่ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า

“คนที่มาบวชส่วนใหญ่มาจากการแนะนำของผู้ใหญ่ หรือเพื่อนแนะนำมา ไม่หวังจริงจัง แต่ต้องการสร้างพื้นฐานให้ แล้วไปศึกษาเพิ่มเอง_ไม่เน้นระเบียบจริงจัง แค่ใช้ชีวิตสอนบ่อย ๆ เราบวชให้ทุกเดือน ๆ ละครั้ง บางทีก็กว่านั้น ช่วงปีใหม่กับฤดูร้อน คนขอบวชเยอะ บางคนเขามีเวลาบวชน้อยก็เลยไม่ค่อยเคร่งครัดเท่าใด ก็แล้วแต่เป้าหมายที่มาบวช” (รองเจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2556)

2. บทบาทด้านศาสนศึกษา

สรุป บทบาทด้านศาสนศึกษา พบว่า วัดป่าดาราภิรมย์ มีการสอนทั้งการศึกษาพระปริยัติธรรมและการปฏิบัติธรรม โดยถือว่าการศึกษาทั้งสองเรื่องเป็นหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนา ทางวัดจึงได้ส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรภายในวัดได้รับการศึกษาในวิชาการทางพระพุทธศาสนา

โดยการจัดตั้งเป็นสำนักศาสนศึกษา แผนกธรรม และบาลีชั้น มีพระที่มีความรู้ความสามารถสูงมาก และที่ทุ่มเทให้กับงานด้านนี้เป็นอย่างดี กระทั่งวัดป่าดาราภิรมย์ได้เป็นศูนย์กลางของการศึกษา พระปริยัติธรรมที่สำคัญวัดหนึ่งของคณะสงฆ์ ส่วนในด้านการศึกษาของประชาชนนั้น ทางวัดได้เห็นความสำคัญของเยาวชน จึงได้จัดให้มีการสอนธรรมศึกษาตรี โท และเอก แก่เยาวชนโดยทั่วไป เพื่อให้สามารถนำหลักธรรมไปประพฤติปฏิบัติแก่ตนเองได้

บทบาทด้านศาสนศึกษา จะมีการส่งเสริม อุดหนุน ช่วยเหลือการศึกษาให้กับบุคคลที่กำลังศึกษาไม่ว่าจะเป็นพระภิกษุสงฆ์ สามเณรหรือประชาชน การจัดการศึกษามี 2 แผนก คือ ทั้งด้านปริยัติ คือ การศึกษาเล่าเรียน และด้านการปฏิบัติ คือ ปฏิบัติสมาธิภาวนา กล่าวได้ว่า วัดป่าดาราภิรมย์ส่งเสริมการศึกษาทั้งของพระภิกษุสงฆ์ สามเณร และประชาชน ดังนี้

วัดได้ให้ความสำคัญกับการศึกษา ทั้ง 2 แผนก ไม่ว่าจะเป็นทางด้าน ด้านปริยัติ คือ การศึกษาเล่าเรียน และด้านการปฏิบัติ คือ ปฏิบัติสมาธิภาวนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านปริยัติธรรม วัดได้รับการประกาศแต่งตั้งให้เป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรม ประจำจังหวัด ในปี พ.ศ. 2517 โดยทำการเปิดสอนพระสงฆ์ในด้านต่าง ๆ ดังนี้

- 2.1 แผนกธรรม เปิดการสอนชั้นนวกฎุมิ นักรธรรมชั้นตรี, โท, เอก
- 2.2 แผนกบาลี เปิดสอนตั้งแต่ชั้นไวยากรณ์ จนถึงชั้นประโยค 5
- 2.3 แผนกสามัญศึกษา ส่งเสริม อุปถัมภ์ ดูแลให้พระภิกษุสงฆ์ สามเณร เข้ารับการศึกษาตั้งแต่ระดับมัธยมต้น จนถึงระดับอุดมศึกษา ได้มีพระภิกษุสามเณรที่เข้าศึกษา และได้เข้าสอบ อีกทั้งสอบผ่านได้ทุกแผนก เป็นจำนวนมากทุก ๆ ปี
- 2.4 แผนกธรรมศึกษา ได้เปิดการสอนธรรมศึกษาตรี โท และเอก แก่เยาวชนโดยทั่วไป
- 2.5 มีศูนย์อบรมด้านคุณธรรม จริยธรรมแก่สังคม หลังจากทำวัตรสวดมนต์ สำหรับคฤหัสถ์ผู้รักาศิลปปฏิบัติธรรม ทางวัดได้เตรียมบุคลากรทั้งพระและอาสาสมัครคอยชี้แนะให้ปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นในโอกาสวันสำคัญ วันหยุด หรือเมื่อใดก็ตามที่มีผู้เข้าปฏิบัติธรรม ทางวัดจะมอบหมายให้คอยดูแล อบรมเพื่อให้ความรู้

“วัดส่งเสริมด้านการศึกษาของพระภิกษุสงฆ์-สามเณร ทั้งแผนกบาลีและแผนกธรรม เรามีศูนย์อบรมด้านคุณธรรม จริยธรรมแก่สังคม” (เจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 3 พฤษภาคม 2556)

3. บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์

สรุป จากการสังเกตและสัมภาษณ์บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ ของวัดป่าดาราภิรมย์ พบว่า วัดมีเงินกองทุนเพื่อช่วยเหลือทางการศึกษาให้กับพระภิกษุสงฆ์ เณร และประชาชน ได้แก่ การจัดการศึกษาให้กับสามเณร ในการเรียนปริยัติและสามัญ นอกจากนั้น ยังมีมูลนิธิเป็นทุนการศึกษาให้กับโรงเรียนเมตตาศึกษานารี ให้กับเด็กชาวเขาที่ยากจน สอนทั้งวิชาสามัญและ

หัตถกรรม ให้สามารถผลิตงานฝีมือออกจำหน่ายที่ร้านค้าสหกรณ์หรือมูลนิธิของวัดได้ มีครูใหญ่ และทีมงานช่วยดูแลอย่างดี แต่ทราบว่าทุนที่เคยได้รับจากผู้อุปถัมภ์จะลดลง ซึ่งคงจะเป็นปัญหาของวัดต่อไป ทางด้านการเกษตร วัดได้ให้ความรู้กับกลุ่มเกษตรกร และแจกโค กระบือทำกิน มีผู้อำนวยการและทีมงานในด้านนี้ซึ่งทุ่มเทอุทิศตนอย่างมากในการช่วยเหลือดูแล ให้ความรู้ และประสานงานกับชุมชนเป็นอย่างดี มีการสอนการผลิตปุ๋ยชีวภาพ สอนวิธีการดูแลโค กระบือ การปลูกเพาะต้น ไม้ ฝ้ายหัตถกรรมจะมีการสอนงานผ้าและงานฝีมือให้กับกลุ่มแม่บ้าน ทุกปีจะมีการจัดสอนงานอาชีพ ให้ความรู้ในเรื่องความเป็นอยู่อย่างพอเพียงและเรื่องการเงินสุขภาพอนามัย นับว่า วัดป่าคาราภิรมย์ได้ให้ความรู้อย่างครบถ้วนให้แก่สาธาณชน ทั้งในส่วนของพฤติกรรม คือ สอนความเป็นอยู่อย่างพอเพียง ให้ขยันหา และการรักษาสุขภาพ วาจา ใจ ไปพร้อม ๆ กันด้วย

วัดมีการส่งเสริม อุดหนุน ช่วยเหลือด้านการศึกษาให้กับสถาบันและบุคคลที่กำลังศึกษา ไม่ว่าจะเป็นพระ เณร หรือประชาชน โดยตั้งเงินกองทุนส่งเสริมการศึกษาทั้งของพระภิกษุสงฆ์ เณร และประชาชน กระทั่งในปี พ.ศ. 2525 ทางวัดป่าคาราภิรมย์ ได้รับรางวัลดีเด่นในด้านการจัดการศึกษาสงเคราะห์ ดังนี้

3.1 ให้การสนับสนุนการศึกษากับให้กับสามเณรในการเรียนปริยัติและสามัญ (พร้อมกันทั้ง 2 ด้าน) ปัจจุบันเรียกว่า “ปริยัติสามัญ” คือ มีการสอนทั้งด้านปริยัติและวิชาสามัญ โดยให้วิชาสามัญ เป็นวิชาแกน

3.2 จัดตั้งมูลนิธิเพื่อเป็นทุนการศึกษาให้กับโรงเรียนเมตตาศึกษานารี ให้กับเด็กชาวเขาที่ยากจน โดยให้อยู่ประจำ จัดครูสอนวิชาสามัญและหัตถกรรม ให้เป็นฝ่ายผลิตงานฝีมือ เย็บ ปัก และทำเป็นอาชีพได้ด้วย

“การเป็น ผอ. โรงเรียนเมตตาศึกษานารี เป็นมาตั้งแต่เริ่มต้น ต้องดูแลทุกเรื่อง เด็กชาวเขาที่ยากจน เราสอนทั้งวิชาสามัญ และวิชาชีพให้ ด้วยหลักสูตร 6 เดือนบ้าง 2 ปีบ้าง (เรียน ม. 4-6) นักเรียนที่จบไปจะได้งานอาชีพที่เราฝึกให้ หรือได้ทุนเรียนต่ออีกก็แล้วแต่ อีกหน้าที่ คือ เป็นผอ.สหกรณ์ร้านค้าของวัด จำหน่ายผลิตภัณฑ์การเกษตรทุกอย่างของสมาชิก” (คณะทำงาน รายที่ 6, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2556)

3.3 ให้ความรู้กับกลุ่มเกษตรกร สอนวิธีเลี้ยงโค ปลูกพืช เตรียมดิน และผลิตปุ๋ยชีวภาพ โดยเชิญผู้เชี่ยวชาญมาเป็นวิทยากรให้ความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ มีการจัดเจ้าหน้าที่ประจำคอยดูแล ช่วยเหลือ แนะนำ และแบ่งกลุ่มให้สมาชิกให้ช่วยเหลือดูแลสมาชิกด้วยกันเองอีกด้วย

“ที่สำนักงานมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบทนี้ ผมเป็น ผอ. แต่ทำงานทุกอย่าง ๆ จริงจัง เรามีทีมงานคอยดูแลเกษตรกรทุกเรื่องอย่างใกล้ชิด ให้คำปรึกษา อบรม ดูแลทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็น

เรื่องการเลี้ยงสัตว์ การเพาะปลูก ทีมงานของเราจะทั้งอบรมให้ความรู้ เราจัดหานักวิชาการมาให้ ความรู้อย่างสม่ำเสมอ ทางมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ให้ความช่วยเหลือบ้าง เราจะสอนให้ชาวบ้านผลิต ปุ๋ยเอง เตรียมดินเองเพื่อลดค่าใช้จ่ายและให้ได้ผลผลิตเพิ่ม ผลิตได้ก็มาฝากจำหน่ายที่มูลนิธิ ทางเรา จะคอยติดตามเอาใจใส่อย่างจริงจังเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของชาวบ้านและชุมชน ทำมาหลายปีแล้ว ประสบผลดีตลอด เงินค่าตอบแทนอาจไม่มากนัก แต่ได้บุญ คิดว่าเป็นการตอบแทนหลวงปู่จันทร์ ที่ท่านเมตตาส่งเสียให้ผมได้เรียนมา” (คณะทำงาน ราชที่ 6, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2556)

3.4 จัดเจ้าหน้าที่อบรมกลุ่มแม่บ้าน ให้รวมกลุ่มกันมาเย็บจิวรพระวัดป่า ซึ่งเมื่อก่อน หายากมาก สอนให้เป็นฝ่ายผลิต ตัดเย็บ เกี่ยวกับงานผ้า

“ทำงานที่มูลนิธิมา 37 ปีแล้วค่ะ ตั้งแต่สมัยหลวงปู่จันทร์ท่านเริ่มก่อตั้ง เมื่อก่อน ก็เป็นครูช่วยสอนชาวบ้านเย็บปักถักร้อย แล้วมาเป็นฝ่ายรับซื้อ-ขาย ตอนนี้แค่แนะนำ มีคนอื่นช่วย ดูแล เราเป็นฝ่ายหาตลาดให้ และคอยรับคำสั่งจากลูกค้าว่ามีความต้องการแบบไหน อย่างไร เป็นการช่วยขยายตลาดให้สมาชิก แต่มีเหมือนกันที่งานผลิตไม่ทัน เพราะชาวบ้านติดทำนาบ้าง คิด งานบุญบ้าง งานที่มูลนิธิขยายเติบโตขึ้นมาก” (คณะทำงาน ราชที่ 10, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2556)

3.5 จัดการอบรมวิชาชีพ 1 วัน สอนการใช้ชีวิตความเป็นอยู่อย่างพอเพียง และ ปิดโครงการด้วยการฟังเทศน์ทุกครั้ง

“เราเป็นประธานมูลนิธิการศึกษาพัฒนาชนบทให้กลุ่มเกษตรกรและกลุ่มแม่บ้านใน การใช้ชีวิตความเป็นอยู่อย่างพอเพียง วัดแจกโคกระบือทุกปีให้เกษตรกรไปใช้งาน (ได้รับรางวัล ดีเด่น ปี 2525)” (เจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2556)

“มูลนิธิของวัดสนับสนุนโรงเรียนเมตตาศึกษานารี เพื่อสงเคราะห์เด็กชาวเขาที่ยากจน ให้เขาได้เรียนหนังสือด้านสามัญ ธรรมะ และฝึกอาชีพไปด้วย อย่างน้อยให้เขารู้บาปบุญคุณโทษ คุณธรรม จริยธรรม ว่ามีคุณอย่างไร” (รองเจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2556)

“หัตถกรรมเมตตาณารี เมื่อก่อนวัดป่าหาจิวรหายากมาก จึงให้เป็นฝ่ายผลิต ตัดเย็บ ใช้แล้วพัฒนามาทำเป็นอาชีพ คือ ขายด้วย” (คณะทำงานที่เป็นพระสงฆ์ ราชที่ 1, สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2556)

“วัดเป็นหน่วยงานช่วยเหลือให้ความรู้แก่บุคคลผู้สนใจธรรมศึกษา ทั้งนักศึกษา พระภิกษุสงฆ์ สามเณร และบุคคลโดยทั่วไป” (คณะทำงานที่เป็นพระสงฆ์ ราชที่ 2, สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2556)

4. บทบาทด้านการเผยแผ่ศาสนา

สรุป บทบาทด้านการเผยแผ่ศาสนาของวัดป่าดาราภิรมย์ จากการสังเกตและสัมภาษณ์ พบว่า มีการเผยแผ่ธรรมะในหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการแจกหนังสือธรรมะ การแสดงธรรม

ทั้งนอกวัดและในวัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเทศกาลเข้าพรรษา ในวันพระจะมีพระเทศน์ให้ญาติโยม ฟัง วันละ 2 รอบ คือ ช่วง 10 โมง และประมาณบ่าย 2 โมง ให้ฟังธรรมแล้วนั่งสมาธิไปด้วย อีกสิ่งหนึ่งที่ทางวัดทำเป็นประจำเพื่อปลูกศรัทธาความเชื่อมั่นอีก คือ ในทุกวันพระจะมีการเวียนเทียน รอบพระมณฑปพระจุฬามณีศรีบรมธาตุ ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุและพระธาตุของพระเกจิอาจารย์ทุกรูปที่มรณภาพแล้ว ซึ่งถือเป็นจุดเด่นอันหนึ่งของวัดป่าคาราภิรมย์ที่ญาติโยมพึงพอใจ มีการจัดอบรมพัฒนาจิตใจให้กับคนทุกวัย ตั้งแต่ระดับเด็กอนุบาลจนถึงวัยคนชรา ทุกปีจะมีค่ายคุณธรรม และค่ายอบรมภาคฤดูร้อน ทุกวันพระหรือวันสำคัญทางพุทธศาสนาจะมีการบวชศีลจารีณี รักษาศีล 8 และสุดท้าย ทางวัดได้จัดทำป้ายคติธรรมคำสอนติดตามต้นไม้ต่าง ๆ ทั้งในอุทยานมรดกธรรมคำสอนหลวงปู่จันทร์ กุสโล และตามต้นไม้ริมทางที่อยู่รายรอบภายในบริเวณวัด ด้วยหวังว่าถ้าญาติโยมมาวัดแล้วไม่เจอพระก็ยังสามารถนำธรรมะกลับบ้าน

วัดป่าคาราภิรมย์ ถือว่าการปฏิบัติธรรมเป็นกิจกรรมหลักหรือนโยบายอย่างหนึ่งของวัด ซึ่งเป็นวิธีการที่จะนำหลักธรรมคำสอนไปสู่ญาติโยมได้โดยตรง และเป็นวิธีหนึ่งที่สามารถนำหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่แก่คนทั่วไปได้อย่างกว้างขวาง ในเวลาต่อมาวัดได้ชื่อว่า เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดเชียงใหม่แห่งที่ 1 (ธรรมยุค) (เจ้าอาวาส) นอกจากนั้นแล้ววัดยังมีกิจกรรมอื่น ๆ ในการเผยแผ่ ดังนี้

4.1 พระสงฆ์ในวัดได้ออกไปแสดงพระธรรมเทศนา ปาฐกถา บรรยาย ตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น มีพระภิกษุสงฆ์ สามเณรออกไป ช่วยเป็นครูสอนจริยธรรมที่โรงเรียนแมริมวิทยาคม อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่

4.2 เผยแผ่ธรรมทางสถานีวิทยุทหารอากาศทุกวัน เช่น รายการข้อคิดประจำวัน

4.3 ชักชวนสาธุชนปฏิบัติธรรม โดยการนุ่งขาว ห่มขาว รักษาศีลแปด รับประทานอาหารมังสวิรัต ฟังพระธรรมเทศนา ภาวนา ในวันพระ และวันสำคัญทางศาสนา และวันสำคัญแห่งชาติ

“บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อสังคม มี 3 ประการ คือ 1) การดำเนินชีวิตของตัวท่านเอง 2) หน้าที่หลักของพระภิกษุสงฆ์ คือ การเผยแผ่พระพุทธธรรม นำการปฏิบัติ พัฒนา และ 3) การให้คำปรึกษาแนะนำ ซึ่งงานเผยแผ่พระพุทธธรรม” (คณะทำงานรูปที่ 2 ที่เป็นพระสงฆ์, สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2556)

4.4 แจกหนังสือธรรมะเป็นธรรมบรรณาการในงานต่าง ๆ ของวัด ที่แจกประจำได้แก่ หนังสือมงคลชีวิตประสิทธิ์พร ซึ่งภายในมีหลักธรรมคำสอนของหลวงปู่จันทร์ กุสโล

4.5 มีแผ่นป้ายธรรมะ ติดอยู่ตามต้นไม้เพื่อให้คนที่มาวัดได้อ่าน

4.6 มีการอบรมค่ายคุณธรรมของโรงเรียน องค์การเอกชน และหน่วยราชการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาคนทุกกลุ่ม ตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงวัยคนชรา มุ่งอบรมศีล สมาธิ ปัญญา กิจกรรม ปกติ มีค่ายคุณธรรม ค่ายฤดูร้อน มูลนิธิจัดชั่วโมงอาชีพปีละครั้ง

4.7 การบรรพชาอุปสมบทมีทุกเดือน เป็นวัดป่าสายธรรมยุตคนศรัทธามาวช
 “วัดนี้มีคนมาขอบวชมาก ต้องนัดมาบวชพร้อม ๆ กันครั้งละหลายคน เราไม่เน้นพิธีรีตอง เน้นประหยัด เขาจะเคารพเพราะได้เห็นสิ่งดี ๆ ภาพดี ๆ ปัจจุบัน บวชพระอย่างน้อยเดือนละ 3 ครั้ง (ในพรรษาที่บวช) นิยมนำลูกหลานมาบวช แม้อันพรรษาที่ต้องบวชให้”
 (เจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 3 พฤษภาคม 2556)

“เราจัดอบรมเยาวชน (ศูนย์ของหลวงพี่หนุ่ม หลวงพี่วัด) ทั้งญาติโยมและเยาวชน ต้องเน้นเชิงรุก ต้องอบรมคุณธรรมเพื่อสร้างจริยธรรมให้เกิดขึ้นในองค์กร อย่างน้อยเน้น ได้แก่ ศีล 5 ก็พอแล้ว เรามีท่าน Lotto เป็นฝ่ายสอนอุบาสก อุบาสิกา ปฏิบัติธรรม รักษาศีล อุโบสถ นักเรียนจะสอนคุณธรรม สอนการเดินจงกรม ทำสมาธิเบื้องต้นตามแนววัดป่า คือ มุ่งพัฒนาจิตใจให้สงบ มีสติ มีสมาธิ” (คณะทำงาน รายที่ 1 ที่เป็นพระสงฆ์, สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2556)

5. บทบาทด้านสาธารณูปการ

สรุป บทบาทด้านสาธารณูปการของวัดป่าดาราภิรมย์ มีการสร้างโบสถ์ เจดีย์ และอาคารต่าง ๆ เพื่อรองรับผู้บวชและผู้เข้าปฏิบัติธรรมที่มีจำนวนมากขึ้น ลักษณะของโบสถ์และวิหาร ไม่ว่าจะเป็นพระอุโบสถ พระบรมเจดีย์พระบาทสี่รอย และวิหารภายในวัดจะปลูกสร้างอย่างวิจิตรงดงามตระการตา โดยเน้นศิลปะ วัฒนธรรมและความเป็นเอกลักษณ์ของภาคเหนือ แต่สิ่งที่เหมือนกับวัดป่าทั่วไป คือ ที่พักสงฆ์จะเรียบง่าย ภายในบริเวณวัด สะอาด มีพันธุ์ไม้ดอกไม้ใบหลายชนิด ในอุทยานธรรมหลวงปู่จันทร์ที่ให้ความร่มรื่นเย็นตาแก่ผู้มาเยือน

วัดจะรักษา ก่อสร้าง และซ่อมแซมศาสนสมบัติภายในวัดเสมอ วัดป่าดาราภิรมย์เป็นวัดที่มีความแตกต่างจากวัดป่าอื่น ๆ คือ นอกจากจะเน้นความสะอาดของสถานที่ มีเสนาสนะแบบเรียบง่ายแล้ว ยังมีถนน ไฟฟ้าซึ่งมีเวลาเปิด-ปิด น้ำมีทั้งน้ำประปาใช้เฉพาะในส่วนของอาคารมูลนิธิ และน้ำจากบ่อบาดาลเป็นน้ำดี ไส้สะอาดซึ่งส่งขึ้นไปกักเก็บบนแท็งก์ขนาดใหญ่ซึ่งอยู่ในฝั่งวัด เพื่อใช้ภายในวัด แต่เวลารดน้ำต้นไม้ทางวัดจะสูบน้ำจากคลองชลประทานหน้าวัดมาใช้ อาคารพัก สะดวกสบายสวยงาม ทางวัดได้ก่อสร้าง บรูณะ และปฏิสังขรณ์โบราณสถานให้มีอายุยืนยาว ไม่ว่าจะเป็นพระอุโบสถ พระบรมเจดีย์พระบาทสี่รอย และวิหารภายในวัดสวยงามมากซึ่งต่างจากวัดป่าทั่วไป วัดป่าดาราภิรมย์จะเน้นการก่อสร้างให้เป็นศิลปวัฒนธรรมและความเป็นเอกลักษณ์ของภาคเหนือ เช่น อนุสาวรีย์พระราชชายา ซึ่งถือเป็นจุดขึ้นชม พิพิธภัณฑสถานและอุทยานธรรมของหลวงปู่จันทร์ นอกจากนั้นทางวัดยังได้สร้างเรือนพักผู้ปฏิบัติธรรมและศาลาปฏิบัติธรรมเพิ่มเติม

ในส่วนที่คงไว้ตั้งแต่สมัยหลวงปู่จันทร์ คือ การย้อนยุคเหมือนครั้งพุทธกาล ได้แก่ เรื่องที่วัดจะต้องเน้นต้นไม้ เน้นความสงบ สะอาด ซึ่งพระภิกษุสงฆ์จะทำวัตรในการเก็บกวาดใบไม้หลังฉันอาหารเสร็จ และในช่วงบ่าย 4 โมงเย็น วัดจะทำตลอด เพื่อให้คงไว้ซึ่งความสวยงามและมั่นคงสืบไป

“กุสโลบายหนึ่งของวัด คือ ใช้ความสวยงามเป็นเครื่องดึงดูดใจให้คนเข้ามา ด้วยวิธีการจัดการ คือ ทำวัดให้สวย ให้น่าชื่นชม ทั้งสะอาด ร่มรื่น มาเห็นพระมีวินัยดี มีป้ายคำสอน ถือเป็น การเรียกความศรัทธาได้” (เจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 3 พฤษภาคม 2556)

6. บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์

สรุป บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ วัดป่าดาราภิรมย์ได้ให้ความช่วยเหลือแก่บุคคลทั่วไป ทั้งในด้านจิตใจและด้านวัตถุสิ่งของ โดยตั้งมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบทซึ่งเป็นศูนย์ฝึกอาชีพ ให้ความรู้ ให้การอบรม แจกโค กระบือแก่เกษตรกร สอนงานอาชีพให้กับกลุ่มแม่บ้านในการผลิตงานผ้า งานถัก งานตัดเย็บเสื้อผ้า กระเป๋า สบง จีวร เครื่องใช้สอยของพระภิกษุสงฆ์ มีทั้งการรับมาจำหน่ายให้ ออกแบบให้ และหาตลาดระบายสินค้าให้ด้วย เพื่อให้ชาวบ้านใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ขณะเดียวกันก็ไม่ได้ละเลยในเรื่องของการอบรมจิตใจ ภายได้หลักการที่ว่า “เศรษฐกิจ จิตใจ แก่ใจพร้อมกัน”

บทบาทด้านนี้ วัดป่าดาราภิรมย์จะมีการให้การช่วยเหลือแก่คนทั่วไป ทั้งในด้านจิตใจ และด้านวัตถุสิ่งของ โดยวัดได้ตั้งมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบทซึ่งเป็นศูนย์ฝึกอาชีพให้กับชาวบ้าน ให้ความรู้ตั้งแต่สมัยท่านเจ้าอาวาสองค์ก่อนคือหลวงปู่จันทร์ และดำเนินการต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน ด้วยหลักการของวัดที่ว่า “เศรษฐกิจ จิตใจ แก่ใจพร้อมกัน” หรือวัดกับบ้านต้องไปด้วยกัน ไปพร้อม ๆ กัน จะอย่างใดอย่างหนึ่งไปก่อนไม่ได้ สังคมยุคใหม่จะวุ่นวาย สงบไม่ได้ “หากเศรษฐกิจก้าวไปแต่จิตใจไม่พัฒนา ขอให้มึสติ 5 มีสติ สมาธิ จิตสงบแล้วจะมีปัญญาแก้ปัญหาได้หมด เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันได้สืบสานเจตนานี้สืบมา ขณะเดียวกันท่านก็พัฒนาวัดให้คงงามเพิ่มเติมขึ้น ซึ่งเป็นจุดเด่นให้คนได้มาเที่ยว มาชมวัดแล้วได้ธรรมะกลับไป ด้วยหลักการที่ว่า วัดต้องทำหน้าที่เผยแผ่ทั้งกับคนพระบวชก็ได้หลักธรรมไปใช้ ได้รู้ ได้เห็น ได้เข้าใจศาสนาบ้าง นอกจากนั้น วัดป่าดาราภิรมย์ยังช่วยให้เด็กชาวเขายากจนให้ได้เรียนหนังสือ ช่วยชาวบ้านให้มีอาชีพเสริม สอนให้ผลิต แล้วนำผลผลิตที่ได้นำไปฝากขายที่ร้านสหกรณ์ซึ่งตั้งอยู่ทางมุมหนึ่งของวัด นอกจากนั้น ทางมูลนิธิของวัดยังมีโครงการแจก โค กระบือ ให้กับเกษตรกรเพื่อทำกิน ห้ามขายห้ามแจกต่อ แต่ถ้าโค กระบือ ตกหลุ ก็นจะเป็นของวัด เพื่อจะได้ไปแจกต่อให้กับรายอื่นต่อไป โดยทางมูลนิธิจะมีบุคลากรคอยให้ความช่วยเหลือ ติดตามผล ให้คำปรึกษา และสอดคล้องกำกับดูแลเสมอ

“หลวงปู่จันทร์เกษมพูดว่า วัดกับบ้านต้องไปด้วยกัน ไปพร้อม ๆ กัน จะอย่างไรอย่างหนึ่ง ไปก่อนไม่ได้ บุคใหม่ จะวุ่นวาย สงบไม่ได้ ที่วัดมีมูลนิธิ เน้นช่วยเหลือทั้งด้านการเกษตร แจกโค กระบือ มีร้านสหกรณ์เพื่อรับรองรับสินค้าของสมาชิก ส่งเสริมอาชีพเย็บปักถักร้อย เย็บผ้าจีวรพระ ที่โรงเย็บผ้าใหม่เจ้าคุณเป็นประธาน มีเจ้าหน้าที่มูลนิธิช่วยกิจการบริหาร” (รองเจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2556)

“วัดจะดึงคนมาช่วยพัฒนาชนบท ด้านการเกษตร ให้นักวิชาการมาให้ความรู้ทุกปี วัดมีศูนย์เมล็ดพันธุ์ช่วยอบรมเด็กผู้หญิงชาวเขาที่ยากจนให้เข้ามาอยู่ประจำ 6 เดือน ถึง 2 ปี เพื่อให้การศึกษาและให้ฝึกอาชีพ” (คณะทำงานที่เป็นพระสงฆ์ รูปที่ 1, สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2556)

“วัดมีหน้าที่ให้ความสะดวกแก่พุทธศาสนิกชนในการบำเพ็ญกุศล จัดการศึกษาอบรม ให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ แต่ก็มีปัญหาเหมือนกันว่าทำได้ไม่มากเพราะเรา ขาดบุคลากรผู้มีความรู้ ในการจัดกิจกรรมทางธรรมที่ดึงดูดบุคคลให้สนใจธรรมะ และขาดบุคลากรจัดการบริหารงาน เพื่อกระตุ้นให้พุทธศาสนิกชนสนใจเข้าศึกษาและปฏิบัติธรรม” (คณะทำงานที่เป็นพระสงฆ์ รูปที่ 2, สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2556)

สรุป บทบาททั้ง 6 ด้าน ของวัดป่าดาราภิรมย์ พบว่า เป็นวัดป่าที่ปรับเปลี่ยนให้ทันกับสภาพสังคมในปัจจุบัน โดยไม่ได้ยึดในการปฏิบัติด้านสมาธิภาวนาอย่างเคร่งครัดเหมือนวัดป่าในสายปฏิบัติสมาธิภาวนาอื่น ๆ หากแต่มุ่งพัฒนาทั้งในด้านของวัดและจิตใจในเวลาเดียวกัน และพยายามที่จะช่วยเหลือสังคมอย่างครบถ้วนในทุกด้าน แม้สิ่งก่อสร้างในวัดก็สร้างด้วยวัตถุประสงค์ที่จะให้เกิดความงดงามดึงดูดสายตาให้คนได้ไปเที่ยวชม แต่ถือว่าเป็นกุศลโลบายที่อย่างหนึ่งในการดึงคนเข้าวัด มาอ่านป้ายคำสอนของวัด ได้เห็นพระสงฆ์ที่งดงามในพระธรรมวินัย ได้พบทั้งความสะอาด ร่มรื่น สวยงามของสถานที่ ทำให้ได้รับความสบายใจกลับไป มาพบป้ายคำสอนตามความมุ่งหวังว่า แม้หากไม่เจอพระ ก็ยังได้ธรรมะกลับไปตามเจตนาของทางวัด หรือจะเข้าไปซื้อผลิตภัณฑ์เกษตร ดินชีวภาพ ผลิตภัณฑ์ถักทอ และเครื่องบวช ฝีมือนักบ้าน ภายในร้านค้าสหกรณ์ของวัดในราคาขอมเยา เป็นการช่วยเหลือมูลนิธิไปก็ได้ กล่าวได้ว่า ผู้ที่มาวัดป่าดาราภิรมย์ จะได้รับทั้งความสุขใจและสบายตากลับไป อีกสิ่งหนึ่งที่ไม่ใช่วิสัยของวัดป่า แต่เป็นเมตตาที่ท่านเจ้าอาวาสรูปปัจจุบันได้อนุโลมตามใจญาติโยม คือ การรดน้ำมนต์ แต่ท่านจะสอนให้เข้าใจว่า จริง ๆ แล้วเป็นมาอย่างไร แต่เมื่อชาวโลกเป็นอย่างนี้ ต้องการอย่างนี้ ท่านก็เมตตาทำให้ เพื่อหวังให้ญาติโยมได้เข้าวัด เข้ามารับการขัดเกลาจิตใจ จากคำสอนทีละเล็กทีละน้อย เพื่อให้ตั้งมั่นอยู่ในศีลในธรรม สิ่งทีอนุโลมอีกอย่างหนึ่ง ได้แก่ การฉันทมือเดียวเปลี่ยนเป็นให้ฉันท 2 มือได้ สำหรับพระบวชใหม่ บางรูปที่อดทนต่อการฉันทมือเดียวไม่ได้ ทางวัดจึงอนุโลม แต่ในภาพรวมแล้ว ส่วนใหญ่พระสงฆ์ที่วัดป่าดาราภิรมย์จะสำรวมในเรื่องการฉันทในบาตร ฉันทมือเดียว ส่วนข้อวัตรปฏิบัติอื่น ๆ

เหมือนกับพระปฏิบัติในวัดป่าทั่วไป แต่เมื่อมีคนมาบวชมากขึ้น เรื่องการปฏิบัติสมาธิภาวนา จะไม่เคร่งครัดมากนัก เนื่องจากจำนวนพระที่บวชใหม่มีมาก พระภิกษุสงฆ์ที่เป็นพี่เลี้ยงมีหน้าที่ คอยสอนและอบรมตาผ้าขาว จะต้องเสียสละเพื่อกิจกรรมในการอบรม การขานนาค การสอนนาค ซึ่งมีเป็นประจำทุกเดือน ๆ ละ 3 ครั้ง ดังที่กล่าวมาแล้ว และมีแนวโน้มว่า คนจะบวชที่วัดป่าแห่งนี้ มากขึ้น จากการสังเกต พบว่า คนนิยมมาบวช มาสวดมนต์ และมาฟังธรรม กิจกรรมทั้ง 3 อย่างนี้ เป็นบทบาทที่เรียกความศรัทธาจากชุมชนได้มาก โดยเฉพาะเรื่องของการสวดมนต์ โยมผู้หญิงที่วัด ป่าดาราภิรมย์สวดมนต์เก่ง เสียงดังและเร็วเท่า ๆ กับพระภิกษุสงฆ์ที่บวชมานาน การสวดมนต์ที่นี่ จะแตกต่างจากวัดอื่น ๆ ที่เป็นสนามวิชัย ที่นี่จะสวดแบบล้านนา ด้วยสำเนียงที่ไพเราะแบบชาว เหนือ มีการเลือกบทสวดมนต์ว่าวันข้างขึ้นและข้างแรมจะสวดต่างบทกัน แต่บทหลัก ๆ ที่ สวดตามปกติ คือ บทที่สวดบูชาพระรัตนตรัย เพิ่มบทวันทาน้อย วันทาใหญ่ ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ ของภาคเหนือ สำหรับหนังสือสวดมนต์ พระภิกษุสงฆ์ภายในวัดจะช่วยกันแปลและดึงของสำนัก อื่นมาเทียบเคียง ความเก่งของพระภิกษุสงฆ์นี้เป็นผลมาจากการส่งเสริมการศึกษาในด้านปริยัติ ธรรมอย่างจริงจัง พระภิกษุสงฆ์ส่วนใหญ่จะมีความรู้ระดับปริญญาตรีขึ้นไป ซึ่งต่างจาก วัดป่าทั่วไป นอกจากบทบาทที่กล่าวมาแล้ว ยังเป็นเรื่องของการพัฒนาชุมชนทั้งในด้านอาชีพ การศึกษา และจิตใจ

กระบวนการพัฒนาคนและสังคมของวัดป่าดาราภิรมย์

สรุป ผลของการสังเกตและสัมภาษณ์กระบวนการพัฒนาคนและสังคมของวัดป่า ดาราภิรมย์ พบว่า วัดมีกุศโลบายในการพัฒนาคนหลายรูปแบบ ทั้งพัฒนาคนในชุมชนเพื่อให้มี ชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ด้วยการแจกโคกระบือให้เกษตรกรไปทำกิน มีเจ้าหน้าที่เกษตรอินทรีย์ สอนวิธีทำปุ๋ยสำหรับใช้เองและจำหน่าย เพื่อลดต้นทุนและมีรายได้เสริมอีกทาง กลุ่มแม่บ้านที่ว่าง จากทำนาก็สอนให้ทำผลิตภัณฑ์จำหน่าย โดยให้ความรู้ในวิธีการผลิต ออกแบบที่ตลาดต้องการให้ และหาตลาดเพื่อระบายสินค้าให้

กระบวนการพัฒนาคนและสังคมของวัดป่าดาราภิรมย์ที่ได้ผลเห็นเป็นรูปธรรม ทั้งจาก การสังเกตและสัมภาษณ์ มีดังนี้

1. การทำวัตรสวดมนต์ ที่นี่จะสวดเป็นภาษาเหนือไพเราะมาก ช่วงเย็นจะมีญาติโยม มาสวดมนต์จำนวนมาก มีการนั่งสมาธิหลังสวดมนต์ โดยท่านเจ้าอาวาสจะบอกให้นั่งหลับตา เพื่อให้ได้สมาธิต่อเนื่อง พร้อมกับให้ฟังธรรมไปด้วย เพราะช่วงนี้เป็นช่วงที่จิตใจจะสงบ เย็น ทำให้พร้อมที่จะรับฟังหลักธรรมคำสอน สามารถซึมซับ และเข้าใจหลักธรรมคำสอนต่าง ๆ ได้ง่าย เนื้อหาสาระของธรรมะแต่ละคัมภีร์ มีทั้งอบรมพระสงฆ์และธรรมะที่เหมาะสมกับกาลสมัย ไม่น่าเบื่อ

นอกจากนั้นแล้ว ทุกวันธรรมสวนะยังมีการเวียนเทียนรอบพระมณฑปพระจุฬามณีศรีบรมธาตุด้วย เพื่อบูชาพระพุทธเจ้าและครูบาอาจารย์ที่ล่วงลับไปแล้ว นอกจากนั้นแล้วในวันพระช่วงเทศกาลเข้าพรรษา พระสงฆ์จะแสดงธรรม 2 รอบ คือ รอบเช้า และรอบบ่าย

“วัดจะเน้นการสวดมนต์ สอนให้คนรักษาศีลจะได้ใจเย็น ที่นี่สวดมนต์เย็นร่วมกัน ทั้งพระสงฆ์ ทั้งโยม ในทุกวันพระมีการเวียนเทียนตอน 2 ทุ่ม” (คณะทำงานรายที่ 1 ที่เป็นพระสงฆ์, สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2556)

2. รับบรรพชาอุปสมบทเดือนละ 3 ครั้ง เพื่อสนองความต้องการของชุมชน วัดนี้จะเคร่งครัดในการอบรมพระเณรที่บวชใหม่ จะอบรมให้ความรู้ทั้งในหลักธรรมและหลักการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องไม่เป็นทุกข์โทษภัยให้ พระพี่เลี้ยงจะอบรมทุกวันตลอดเวลาของการบวช เพื่อให้ทำความเข้าใจธรรมะ และฝึกสมาธิภาวนา “พุทโธ” ไปด้วย เพื่อให้ผู้ที่สึกไปแล้วมีพฤติกรรมที่ดีขึ้น รู้หลักในการดำเนินชีวิต มีพฤติกรรมที่ครอบครัวและสังคมพึงพอใจ บางคนบวชแล้วไม่ยอมสึก แต่อุทิศตนเพื่อเป็นประโยชน์แก่วัด หลายคนจึงนิยมส่งบุตรหลานมาบวชที่วัดนี้

3. จัดค่ายคุณธรรมและโครงการปฏิบัติธรรม ถือเป็นการพัฒนาจิตใจคนที่ประสบผลสำเร็จในระดับหนึ่ง ที่หลายท่านสนใจ ดังคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูล ดังนี้

“วัดเป็นจุดศูนย์รวมในการพัฒนาให้ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง และสามารถนำไปประพฤติปฏิบัติให้เป็นประโยชน์ต่อตนเอง วัดมีกิจกรรมในการพัฒนาคน 2 ระดับ ระดับแรกเป็นกลุ่มนักเรียน นักศึกษา ที่มาเข้าค่ายคุณธรรม ระดับสองเป็นกลุ่มผู้สูงอายุ และบุคคลที่ทำงาน กลุ่มแรกทำทุกเดือน กลุ่มที่ 2 ทำทุกวัน เราทำวัตรเช้า ทำวัตรเย็น ทุกวันพระจะเวียนเทียนรอบหอแก้ว การสวดมนต์เวียนเทียนวันพระ ได้รับการตอบสนองดี มีการบอกเล่ากันต่อเนื่องกัน ทำให้มีคนมามากขึ้น ถ้าวันสำคัญทางพุทธศาสนาจะมีกิจกรรมพิเศษ บวชศีลจาริณี รักษาศีล 8” (คณะทำงานรูปที่ 2 ที่เป็นพระสงฆ์, สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2556)

“ป่าชอบให้ลูกหลานมาบวชที่วัดนี้ พระเคร่ง มีวินัย ไม่เหมือนวัดบ้านทั่วไป ลูกหลานทุกคนจะบวชที่วัดนี้ บวชแล้วเขาก็เป็นคนดี ว่าง่าย ใจเย็น มีระเบียบวินัย เชื่อฟังดี ไม่มีใครเกรเลียดูกเขยฝรั่งก็มาบวชที่นี้เหมือนกันเขาชอบมาก บอกว่าพระเคร่งดี มีพระพี่เลี้ยงคอยสอน และได้ฟังเทศน์บ่อย ๆ เขาชอบ อย่างวันเข้าพรรษาจะมีพระเทศน์ทั้งรอบเช้า รอบบ่าย ให้เราทำสมาธิไปด้วย ป่าอยู่อำเภอสันทรายยังมาทำบุญวัดนี้ประจำ” (ผู้มาทำบุญรายที่ 1, สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2556)

4. ต้นไม้แสดงธรรม เป็นจุดที่น่าสนใจอีกจุดหนึ่ง ป้ายคำสอนต่าง ๆ ที่ติดอยู่กับต้นไม้ตลอดแนวทางเดิน และจะพบมากในอุทยานมรดกธรรมคำสอนหลวงปู่จันทร์ กุสโล ซึ่งประกอบไปด้วยป้ายคำสอน และธรรมะที่หลวงปู่จันทร์ฝากไว้ ป้ายคำสอนต่าง ๆ เหล่านี้ มีปรากฏให้เห็นเป็นเครื่องสอนใจจำนวนมาก อยู่ภายใต้หลักการของวัดที่ว่า

“มาถึงวัดไม่เจอพระ ก็ยังได้ธรรมะและข้อคิดกลับไป” (เจ้าอาวาส, สัมภาษณ์,
3 พฤษภาคม 2556)

ส่วนป้ายที่แสดงธรรม ยกตัวอย่าง เช่น

“เมตตาคนอื่น เหมือนสร้างบ้านให้ตัวเอง”

“การพัฒนาที่ถูกต้อง คือ การเสริมสร้างคนดี”

“ถ้าไม่ยอมปล่อยวาง จะพบความว่างได้อย่างไร”

“อาชีพทำได้ตามกาลเวลา การศึกษาทำได้ทุกโอกาส”

“วิกฤตเศรษฐกิจ ถ้าไม่ช่วยกัน ปล่อยนานวัน จะเดือดร้อน”

“การทำความดีมิได้ทุกโอกาส ความประมาททำให้พลาดจากความดี”

“ความซื่อให้ความซื่อในเบื้องหลัง ให้ความผิดหวังในเบื้องหน้า”

“เป็นบรรพชิตอย่าเกียจคร้านการปฏิบัติ เป็นคฤหัสถ์อย่าเกียจคร้านทำงาน”

“สิ่งที่เราบังคับไม่ได้ คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย แต่เราบังคับตัวเราให้ทำในสิ่งที่ดี และเป็นคนดีได้”

“วัน...เวลาที่เป็นมงคลที่สุดในชีวิต คือ วัน...เวลาที่เราทำ กาย วาจา ใจ สะอาด สว่าง สงบ และสุจริต”

“เมื่อประสบกับความเสื่อมลาภเสื่อมยศ นินทา ทุกข์ ให้เสกคาถาว่าเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป จะได้ไม่ทุกข์ทรมานใจ”

“อันทพยส์สิน ถิ่นฐาน ทั้งบ้านช่อง อิกเงินทอง ไร่นา มหาศาล เป็นสมบัติ คิดตัว ได้ชั่วกาล จะต้องผ่าน จากกัน เมื่อวันตาย ส่วนความดี มีความสัตย์ สมบัติแท้ ถึงตัวแก่ กายดับ ไม่ลับหายได้ จะสะกิด ดิดแน่น แทนร่างกาย ชนทั้งหลายสรรเสริญ เจริญพร”

5. เป็นแหล่งฝึกอาชีพ ทางวัดถือเป็นหลักการใหญ่สืบต่อมาจากหลวงปู่จันทร์ กุสโล เจ้าอาวาสองค์ก่อน คือ “เศรษฐกิจ จิตใจ ต้องแก้ไขพร้อมกัน” จะพัฒนาจิตใจคนเดียวไม่ได้ เพราะคนต้องกินต้องใช้ จึงต้องพัฒนาไปพร้อม ๆ กับการสร้างรายได้ สร้างงานเพื่อให้ชุมชนเกิดความสุขทั้งกายและใจ อีกทั้งยังเป็นการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ได้ด้วย วัดป่าคาราภิรมย์เป็นศูนย์ฝึกอาชีพหลายอย่าง เช่น การตัดเย็บเสื้อผ้า ตัดเย็บเครื่องนุ่มห่มพระ ทำผ้าบาติก ปักผ้า ย้อมผ้า นวดแผนโบราณ ยารักษาโรคทำจากสมุนไพร การทำดินชีวภาพ และเมื่อได้ผลผลิตออกมาแล้วก็นำไปขายที่ร้านมูลนิธิของวัด เป็นการสร้างรายได้ที่ก่อให้เกิดผลดีแก่ชุมชน อีกทั้งยังเป็นการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ได้ด้วย วันสุดท้ายของการอบรมอาชีพจะมีการอบรมสมาธิและฟังธรรม นอกจากนั้น ยังมีการบริการสาธารณสุขในเรื่องการนวดแผนไทย อบสมุนไพร บริการยาสมุนไพร หลายท่านจึงพึงพอใจกับสิ่งที่วัดทำ ดังข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ดังนี้

“วัดเป็นที่พึ่งสำหรับใช้เป็นสถานสงเคราะห์ อบรมฝึกอาชีพ กิจกรรมต่าง ๆ ช่วยให้ เศรษฐกิจก้าวหน้าในหลาย ๆ แห่ง หลักธรรมทางศาสนาที่สอดแทรกทางจิตใจน้อมนำให้ไม่เกิด ความระส่ำระสายจะโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตาม แต่การจัดอบรมอาชีพ เป็นสถานสงเคราะห์ให้ ความรู้ทำให้เศรษฐกิจก้าวหน้า เป็นสิ่งที่จำเป็นและเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ของชุมชน ของสังคมได้” (คณะทำงานที่เป็นพระสงฆ์ รูปที่ 2, สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2556)

“ชอบที่วัดช่วยเหลือคนทำกิน และช่วยด้านจิตใจให้มาสดมภ์ เวียนเทียน ฟังเทศน์ ชอบมาก เย็น ๆ จะมาสดมภ์เป็นประจำ” (ผู้มาทำบุญ รายที่ 2, สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2556)

“เมื่อก่อนแม่บ้านบางคนอายุที่จะผลิตสินค้าขายให้มูลนิธิ แต่พอได้เงินทีละนิดเป็นก้อน รู้สึกดีขึ้น คิดว่าไม่ควรขาย เพราะว่าได้เงิน เป็นการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ด้วย ส่งลูกไป โรงเรียนเสร็จก็มาทำ ได้เงินก็รวม ๆ ไว้ซื้อของพิเศษให้ครอบครัว เขาดีใจที่มูลนิธิของวัดช่วยเหลือ และสนับสนุนงานอาชีพให้แก่ชุมชน” (คณะทำงาน รายที่ 9, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2556)

6. สถานที่ต่าง ๆ ภายในวัด สะอาด สะดวก สบาย ร่มรื่น สวยงามงาม ไม่ว่าจะ เป็น พระอุโบสถ พระบรมธาตุเจดีย์พระบาทสี่รอย มณฑปพระจุฬามณีศรีบรมธาตุ พระวิหารหอคำ อนุสาวรีย์เจ้าดารารัศมี สิ่งเหล่านี้ ทำให้ดึงดูดนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมตลอดทั้งวัน ดังคำกล่าว

“ความสะอาด ความสวยงามของสถานที่ก็ทำให้คนที่มาเลื่อมใส” (คณะทำงานที่เป็น พระสงฆ์รูปที่ 1, สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2556)

“ประทับใจวัดนี้มาก สวยงาม จัดสถานที่ได้ดี พระก็เคร่ง ที่สำคัญ คือ มีพระธาตุของ หลวงปู่ หลวงพ่อทุกองค์ที่เรานับถือ เสกกลับไปขายบ้านที่ชลบุรีได้มา 7 ล้าน มาซื้อหมู่บ้านในแมริม ในราคา 3 ล้านเศษ เพื่อจะมาทำบุญและได้ไหว้พระธาตุบ่อย ๆ สวมมนต์ ทำสมาธิ มีความสุข แล้วก็ กลับบ้าน เขาทำอย่างนี้ตั้งแต่ตอนหลังน้ำท่วมใหญ่ เป็นความประทับใจของเขามีสื่อวัดป่าดารา ภิรมย์” (ผู้มาทำบุญ รายที่ 2, สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2556)

แม้คนที่ไม่ได้อยู่ในอำเภอแมริม ก็นิยมมาเวียนเทียนทุกวันพระ เพื่อบูชาพระทันตธาตุ และพระธาตุของพระอริยสงฆ์ ซึ่งเป็นจุดขายบุญอีกจุดหนึ่งของที่วัดป่าดาราภิรมย์

ผลของการพัฒนาคนและสังคมของวัดป่าดาราภิรมย์

1. ด้านการพัฒนาคน ประกอบไปด้วยการพัฒนา ด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และปัญญา จากการสังเกตและสัมภาษณ์ พบว่า บุคคลผู้ได้รับการขัดเกลาหล่อหลอมด้วยหลักธรรม คำสอนมาอย่างสม่ำเสมอ ทำให้สามารถพัฒนาตนเองและปรับเปลี่ยนหลายอย่างในตัวเองได้ ไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรม จิตใจ และสติปัญญา จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล พบว่า หลังการบรรพชา อุปสมบทหรือการปฏิบัติสมาธิภาวนาอย่างต่อเนื่องแล้ว ทำให้บุคคลมีพฤติกรรมเปลี่ยนไป เช่น

สุขุมกว่าเดิม รู้จักคิดก่อนพูด สามารถที่จะควบคุมอารมณ์ของตนเองได้ งดเที่ยวในสิ่งที่ไร้สาระ เลิกอบายมุข สมาทานรับศีล 5 ตลอดชีวิต และรักษาศีลอุโบสถทุกวันพระ ด้านจิตใจสงบเย็น กว่าเดิม ไม่คิดน้อยใจในปมด้อย รู้จักยับยั้งชั่งใจตนเอง รู้จักการให้อภัย สงสารผู้ที่ด้อยกว่า รู้จักรักผู้อื่น มองผู้อื่นด้วยความเข้าใจ เห็นใจ ว่าเป็นเพื่อนผู้ร่วมเกิด แก่ เจ็บ และตาย จึงไม่ควรที่จะเบียดเบียนกัน ไม่ว่าจะป็นมนุษย์ สัตว์ หรือสิ่งมีชีวิตแม้นั้น ไม่ก็ตาม ด้านปัญญา เกิดจากสำนึก ภายใต้วา สิ่งไหนดีไม่ดี แยกแยะได้ เข้าใจสิ่งที่เกิดขึ้น รู้จักคิดพิจารณาใช้ปัญญาในการดำเนินชีวิต กิจการที่ทำ ไม่คิดเบียดเบียนสังคม รู้จักระงับและหลีกเลี่ยงสิ่งที่จะเกิดทุกข์โทษในภายหลัง มองทุกอย่าง เป็นธรรมดาโลก ภายใต้วาโลกธรรม 8 อีกทั้งยังเป็นผู้ที่มีจิตสำนึกที่ดี พร้อมเสียสละ ทั้งกำลังทรัพย์และแรงกายในการช่วยเหลือสังคมได้ทุกเมื่อ ในยามว่างจะชวนเพื่อนและครอบครัว มาวัด ทำบุญ ปฏิบัติธรรมและทำประโยชน์ให้กับวัด ดังข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์

“เดี๋ยวนี้อ่อนน้อมมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับพระ การเที่ยวเมื่อก่อนจะไร้สาระ ตอนนี้อยากเที่ยวแบบไปทำบุญมากขึ้น ช่วยคนอื่นมากขึ้น เห็นใจคนรอบข้าง การเข้ามาสวดมนต์ ทำสมาธิทำให้จิตใจสงบเย็น กลับจากสวดมนต์กลับบ้านนอนหลับสบายทุกคืน เรื่องปัญญาเรื่อง ความคิด เราว่าเราคิดดีกว่าเดิมนะ รอบคอบขึ้น คิดเป็น ไม่ทำผิดพลาด” (ผู้ทำบุญ รายที่ 2, สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2556)

“ทุกวันนี้ประหยัดกว่าเดิม ไม่ฟุ่มเฟือย เก็บเงินไว้ทำบุญ ทุกวันนี้อยากทำแต่บุญ ยิ่งมาวัด ยิ่งชอบเพราะพบแต่คนดี เราก็เลยคิดนิสัยชอบช่วยเหลือคนอื่น ไม่ว่าใคร พยายามเข้าใจคนอื่นการ ดูแลพ่อแม่ก็ใจเย็นขึ้น เข้าใจ เห็นใจท่าน อดทนกับท่านได้ พร้อมรับใช้อย่างดี อยากเป็นลูกกตัญญู (หัวเราะ) เวลาไม่พอใจเราก็มืดได้ ทำให้เป็นเรื่องตลกขำ ๆ ได้ การปักผ้าเย็บผ้าเป็นอาชีพเสริม ก็มีสมาธิมากขึ้น คิดลายผ้าสวย ๆ ได้ ไม่ขี้เหนียวในบุญ ใครชวนไปทำบุญที่ไหน ถ้าหากพ่อแม่ สบายดีจะไปช่วยทุกงาน” (ผู้ปฏิบัติธรรม รายที่ 1, สัมภาษณ์, 5 พฤษภาคม 2556)

“งานที่เราทำเกี่ยวข้องกับความคิดของคน บ่อยครั้งที่ต้องทนที่ไม่อยากทน แต่เดี๋ยวนี้อดทน ใจเย็นได้ ระงับความโกรธได้ พอเราเข้าสมาธิบ่อย ๆ เราจะรู้เท่าทันอารมณ์ เราก็ไม่โกรธ ทำให้ การทำงานราบรื่น การติดต่อกันคล่องตัว เราใช้ความจริงใจ ไม่โกหก ไม่เอาเปรียบคน จะทำอะไร ก็ใช้เหตุใช้ผลคิดพิจารณา ไม่ประมาท รอบคอบขึ้น รู้เท่าทันความเป็นจริงว่า ไม่มีอะไรเที่ยงแท้ แน่นอน ล้วนอยู่ภายใต้โลกธรรม 8 ทั้งนี้ พอมานำสมาธิบ่อยพอเห็นว่าดี เราก็เลยชวนเพื่อน ที่ทำงานมาฝึกสมาธิด้วย อยากปฏิบัติธรรมวัดไหน อาสาขับรถพาไปส่ง” (ผู้ปฏิบัติธรรม รายที่ 2, สัมภาษณ์, 5 พฤษภาคม 2556)

“เหล่า นุหรี อบายมุข ผมไม่เคยต้องเลย วันหยุดจะมาช่วยดูแลต้นไม้ให้วัด ทั้งตัดตกแต่ง

ใส่ปุ๋ย พรวนดิน บางทีเห็นต้นไม้สวย ๆ ก็ซื้อมาปลูก ทุกวันนี้จะรักษาสีล 5 เครื่องมาก และชวนแฟนชวนเพื่อนให้เข้าวัด ให้มาทำบุญ ให้มาช่วยวัด” (ผู้ปฏิบัติธรรม รายที่ 3, สัมภาษณ์, 3 พฤษภาคม)

“เด็กเริ่มนำพ่อแม่เข้ามาทำบุญ ลูกเคยมาบวชดูร้อนที่นี่ จากที่เคยถูกบังคับตอนนี้อยากเข้าวัด มีสัมมาคารวะเดินผ่านก้มตัว ด้านจิตใจบางคนบ่นว่าเสียเวลาที่ผ่านมา ที่ไม่ได้มาเข้าค่ายอยากพิสูจน์ พอตั้งใจทำ ทำให้เขาได้คิด จิตใจอ่อนโยนขึ้น สัตว์คือเพื่อนร่วมโลก มดด้วงเดียวก็ไม่ฆ่า รู้จักการให้อภัยคนอื่น ตอนนี้รู้ว่าทำบุญดีอย่างไร เริ่มมีมนุษยสัมพันธ์ อยากศึกษาธรรมอยากออกมาบวชไม่ชอบเรียนหนังสือก็มี” (รองเจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2556)

“พวกที่บวชนาน ครบพรรษา บางคน พอสึกไปแล้ว เลิกเที่ยว งดเหล้า บุหรี่ อยู่อย่างพอเพียงก็มี ตั้งใจทำงาน นำครอบครัวมาทำบุญ นำพ่อแม่มาฟังเทศน์บ้าง มาส่งให้มาสวนมนต์บ้าง แต่คนที่บวชน้อยวัน มีเวลาขัดเกลาหน่อย ก็เหมือนกับไม่ค่อยได้อะไรเท่าไร แต่คิดว่า ยังดีที่เขาได้รับรู้ว่าสิ่งไหนดีไม่ดี สิ่งไหนที่จะไม่ก่อให้เกิดความทุกข์ภายหลัง” (คณะทำงานรูปที่ 4 ที่เป็นพระสงฆ์, สัมภาษณ์, 3 พฤษภาคม 2556)

2. ด้านสังคม ประกอบไปด้วยการทำกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคม

จากการสังเกตและสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล พบว่า เมื่อได้เข้าร่วมกิจกรรมภายในวัดป่าดาราภิรมย์แล้ว มีสิ่งดี ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตมากมาย ไม่ว่าจะเป็นการดำเนินชีวิตในทางที่ถูกต้อง โดยไม่ตกไปเป็นทาสของยาเสพติด หรืออบายมุขต่าง ๆ ซึ่งเกิดผลดีแก่ตน แล้วยังส่งผลไปสู่คนที่อยู่ใกล้ชิดด้วย เช่น มีน้ำใจต่อคนในครอบครัว ต่อเพื่อนร่วมงาน อยากทำความดี มีการรวมตัวกับกลุ่มเพื่อน ๆ มาทำบุญเลี้ยงพระ หรือไปช่วยงานสาธารณะต่าง ๆ

สรุปผลของการพัฒนาคนและสังคม ที่ได้จากการสังเกตและสัมภาษณ์ ดังนี้

1. คน เมื่อพัฒนาแล้ว มีการเปลี่ยน 3 ด้าน ดังนี้

1.1 ด้านพฤติกรรม

- 1.1.1 ประหยัด เก็บเงินไว้ทำบุญ
- 1.1.2 อ่อนน้อม ควบคุมตนเองได้
- 1.1.3 คล่องแคล่วในการทำงาน
- 1.1.4 สด สะ เหล้า บุหรี่ และอบายมุข
- 1.1.5 ปวารณารักษาสีล 5 ตลอดชีวิต
- 1.1.6 ไม่เอาเปรียบคนอื่น ช่วยเหลือผู้อื่น

1.2 ด้านจิตใจ

- 1.2.1 ใจเย็น อดทนมากขึ้น ไม่โกรธง่าย
- 1.2.2 มีความสุข สงบมากกว่าเดิม

- 1.2.3 รอบคอบมากขึ้น
- 1.2.4 สงสารและเห็นใจผู้อื่น
- 1.2.5 รู้จักปล่อยวางและให้อภัยผู้อื่น
- 1.3 ปัญญา
 - 1.3.1 กิดมีเหตุผลมากขึ้น
 - 1.3.2 ไม่ประมาท
 - 1.3.3 รู้ผิดชอบชั่วดี
 - 1.3.4 เลือกราคาเงินชีวิตที่ดีขึ้น
 - 1.3.5 มองโลกตามความเป็นจริง และรู้เท่าทันสิ่งที่เกิดขึ้น
2. ด้านสังคม เมื่อคนได้รับการพัฒนาแล้ว จะกลับมาช่วยเหลือสังคม ดังนี้
 - 2.1 เป็นอาสาสมัครให้ค่ายธรรมะ
 - 2.2 รวมกลุ่มเพื่อนมาทำบุญและช่วยงานวัด
 - 2.3 รวมกลุ่มทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์
 - 2.4 ชักชวนผู้อื่นทำความดี และหนีสิ่งที่ไม่ดี
 - 2.5 พร้อมทั้งจะเสียสละและช่วยเหลือสังคม

วัดสุนันทวนาราม (ภาคตะวันตก)

ประวัติความเป็นมาของวัดสุนันทวนาราม

วัดสุนันทวนาราม สังกัดมหานิกาย ใช้วิธีปฏิบัติแบบอานาปานติด้วยคำภาวนา “พุทโธ” เป็นหลัก ลักษณะทางกายภาพเป็นวัดที่มีป่าอุดมสมบูรณ์ บนเนื้อที่ 1,500 ไร่ มีสิ่งปลูกสร้างถาวรเป็นอนุสรณ์สถาน เช่น พระเจดีย์หลวงปู่ชา และอาคารนอน อยู่ห่างจากตัวเมืองจังหวัดกาญจนบุรี 70 กิโลเมตร ตั้งอยู่ที่บ้านท่าเตียนตำบลไทรโยค อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี เป็นวัดปฏิบัติสายหลวงพ่อชา สุภัทโท (พระโพธิญาณเถระ) ที่นี้มีการจัดอบรมปฏิบัติสมาธิภาวนาอย่างต่อเนื่องตลอดปี เป็นวัดป่าที่มีชื่อเสียงที่มีคนมาปฏิบัติ วัดนี้เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2533 โดยนางสุนันท์ บุญสาย กบตีสาวจังหวัดกาญจนบุรี ผู้ประกอบกิจการเหมืองแร่ในพื้นที่ป่าเต็งดำ ตำบลวังกระแจะ อำเภอไทรโยค เธอมีความศรัทธาอย่างแรงกล้าในพระอุดมการณ์ธรรมฐานชาวต่างประเทศชื่อ พระปล้น โน ซึ่งเป็นศิษย์ของหลวงพ่อชา จึงได้ถวายที่ดิน 500 ไร่ ซึ่งเป็นป่าเสื่อมโทรมจากการทำไร่อ้อยของราษฎรในเขตบ้านท่าเตียน ตำบลไทรโยค อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี เพื่อตั้งวัด ทั้งนี้ เพื่อพระสงฆ์จะได้มีเสนาสนะวัดและชาวบ้านจะได้มีโอกาสเข้าวัดปฏิบัติธรรมตามแนวทางสายวัดป่า พระอาจารย์มิตชูโอะ คเวสโก ซึ่งเป็นศิษย์รุ่นแรกที่หลวงพ่อบวชให้ ได้รับมอบหมายให้ไปเป็น

เจ้าอาวาส และเป็นผู้บุกเบิกจากสภาพสำนักสงฆ์ กระทั่งกลายเป็นวัดป่าสาขาลำดับที่ 117 ของวัดหนองป่าพง จังหวัดอุบลราชธานี ต่อมาได้ผู้มีจิตศรัทธาร่วมกันซื้อที่ดินขยายวัดเพิ่มเติมจากเดิม 500 ไร่ จนเป็น 1,500 ไร่

เมื่อปี พ.ศ. 2536 วัดเคยเข้าร่วมโครงการพระสงฆ์ช่วยงานด้านป่าไม้กับกรมป่าไม้ ด้วยการฟื้นฟูพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม โดยการปลูกต้นไม้เบญจพรรณน้อยใหญ่จำนวนมาก ทำให้พื้นที่ปลูกป่าได้ขยายออกไปเป็นลำดับจนถึง 800 ไร่ในที่สุด พร้อมทั้งได้พัฒนาฟื้นฟูสภาพป่าโดยรอบ เพื่อให้เหมาะสมแก่การปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ และประชาชนผู้สนใจ ทำให้ประชาชนเกิดความเลื่อมใสศรัทธาและเข้ามาปฏิบัติธรรมมากขึ้น เสนาสนะของวัดสุนันทวนาราม มีความกลมกลืนกับธรรมชาติมาก ต่อมาได้มีการพัฒนาการก่อสร้างศาลาปฏิบัติธรรม กุฏิสงฆ์ หอฉัน และที่พัก อุบาสิก-อุบาสิกา ปัจจุบันธรรมศาลาสามารถบรรจุผู้ปฏิบัติธรรมได้ 150 คน มีกุฏิพระ ทั้งชั่วคราวและถาวร 35 หลัง ห้องพักปฏิบัติธรรม 74 ห้อง อาคารนอน 10 หลัง ซึ่งแบ่งเป็นที่พักสำหรับอุบาสิกา 8 หลัง และสำหรับอุบาสิก 2 หลัง ทั้งหมดนี้สามารถรองรับผู้ปฏิบัติธรรมได้ถึง 870 คน โดยมีห้องน้ำ ห้องครัว หอฉัน และอาคารกรรมฐานเพื่อปัจจัยพื้นฐานในการปฏิบัติธรรมและกิจวัตรประจำวัน รวมทั้งชุดปักกลดที่รองรับผู้ปฏิบัติธรรมประมาณ 200 ชุด และสิ่งอำนวยความสะดวกอื่น ๆ ตามแนวทางของวัดป่า

ในเรื่องของการปกครองตนนั้นพระสงฆ์จะรักษากฎข้อกติกาของหลวงพ่อบุญที่ไว้วางไว้อย่างเคร่งครัด ทำให้มีผู้ศรัทธาเพิ่มจำนวนมากขึ้น ในปีหนึ่ง ๆ จะมีการอบรมการปฏิบัติ “อานาปานสติภาวนา” ให้แก่ประชาชนทั่วไปอย่างต่อเนื่องเป็นประจำปีละ 9 ครั้ง ๆ ละ 4-9 วัน นอกจากนี้ ยังให้การอบรมโครงการปฏิบัติธรรมเป็นหมู่คณะตามคำขอของสถาบันต่าง ๆ ที่ขอเข้าไปปฏิบัติธรรม เช่น ข้าราชการ ตำรวจ ทหาร ข้าราชการฝ่ายปกครองระดับสูง นักศึกษา นักเรียน และอุบาสิก อุบาสิกา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงวันเข้าพรรษา เทศกาลวันขึ้นปีใหม่ หรือวันสำคัญทางศาสนา จะมีคน เข้าไปปฏิบัติธรรมมากเป็นพิเศษ เฉลี่ยจำนวนปีละประมาณ 5,000 คน ปัจจุบันวัดนี้ประกอบด้วย พระภิกษุสงฆ์ จำนวน 15 รูป สามเณร จำนวน 1 รูป และคณาจารย์จำนวน 10 คน ชุมชนโดยรอบปริมณฑลวัด ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำพืชไร่ เช่น ทำปลูกอ้อย ข้าวโพด ฝรั่ง มันสำปะหลัง เลี้ยงสัตว์ ฯลฯ นอกจากงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาแล้ว ด้วยความศรัทธาของพระอาจารย์มิตซูโอะที่มีต่อชาวอุบลราชธานี ซึ่งเคยอุปฐากท่านและพระอาจารย์องค์อื่น ๆ ท่านจึงตอบแทนชาวบึงหวายและชาวบ้านที่เคยอุปการะเลี้ยงดูท่านตั้งแต่ครั้งยังเป็นสามเณร ดังนั้นเมื่อก่อตั้งมูลนิธิริมายา โคดมี้ ซึ่งท่านริเริ่มก่อตั้งขึ้น ในปี พ.ศ. 2533 เพื่อช่วยเหลือให้ทุนการศึกษา และจัดอบรมจริยธรรมให้เยาวชนด้อยโอกาสในจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณ การให้ทุนการศึกษาได้ขยายออกไปยังอีกหลายจังหวัดของประเทศไทยในเวลาต่อมา และในช่วง

ปีภาคเรียนของทุก ๆ ปี เด็กต่างจังหวัดที่ได้รับทุนเหล่านี้จะต้องมาเข้าโครงการอบรมส+มาธิภา
 วนาอาณานาปานสติและปฏิบัติกิจกรรม ให้ความสำคัญ คือ การอบรมจริยธรรม ตลอดจนอบรมความรู้
 เกี่ยวกับปัญหาร้ายแรงของสังคมปัจจุบัน คือ ปัญหายาเสพติด โรคเอดส์ และการอนุรักษ์ธรรมชาติ
 และสิ่งแวดล้อม แก่นักเรียนรับทุนของมูลนิธิฯ ทุกปี ปีละประมาณ 6-7 วัน ถือเป็นภารกิจสำคัญ
 ของผู้รับทุนด้วยภารกิจที่มากมายเหล่านี้ ทำให้ท่านเจ้าอาวาสหรือพระมิตซูโอะ มักจะไม่ค่อยอยู่
 ที่วัด ท่านมีกิจกรรมนิตมามากมาย บางวันท่านต้องเดินทางไปเผยแผ่ธรรมะ 3-4 แห่ง ทั้งในกรุงเทพฯ
 และต่างจังหวัด บางครั้งท่านพำนักอยู่ที่มูลนิธิมาโยโคตมิในกรุงเทพฯ บาง หรือเดินทางกลับไป
 วัดสุนันทวนารามบ้าง

ดังนั้น กิจการส่วนใหญ่ในวัดท่านจะไว้ว่างใจมอบหมายให้ท่านรองเจ้าอาวาส คือ
 พระอาจารย์หนูพรม สุชาโต เป็นผู้ช่วยควบคุม ดูแล และสนทนาธรรม เผยแผ่ธรรมะกับญาติโยม
 ที่ไปเยือนที่วัด พระมิตซูโอะ ท่านได้ทุ่มเทและเสียสละตนให้กับพระศาสนาและสาธารณชนมาก
 บ่อยครั้งที่ท่านกลับมาที่วัดสุนันทวนาราม แม้จะเป็นเวลาตีกลางคืนก็ตาม ท่านก็ยังมุ่งมั่น อุทิศตน
 นั่งทำงานกับพระในทีมงาน 1-2 รูป เพื่อช่วยกันร้อยเรียงภาษาธรรมะให้สั้น กระชับ ได้ใจความ
 พร้อมภาพที่น่ารัก เพื่อลงพิมพ์ในหนังสือธรรมะฉบับกระเป๋า เพื่อส่งมาแจก มาขายยังร้านหนังสือ
 หรือสถานที่ต่าง ๆ ที่หลายท่านอาจจะคุ้นตา นอกจากนั้นแล้ว ท่านยังแบ่งเวลาลงไปดูสถานทอผ้า
 ที่ตำบลตะกั่วป่า จังหวัดพังงาอีก ที่นั่นเป็นแหล่งทอผ้าจากเส้นด้ายซาโริที่นำเข้ามาจากญี่ปุ่น แล้ว
 นำมาทอ ตัดเย็บเป็นเสื้อ กางเกง กระเป๋า ผ้าพันคอ และของสวยงาม เพื่อส่งมาขายที่วัด ที่มูลนิธิ
 และในที่ต่าง ๆ ที่พระมิตซูโอะไปแสดงธรรม แหล่งผลิตแห่งนี้ ตั้งขึ้นมาเพื่อฝึกให้ชาวบ้านที่ได้รับ
 ภัยพิบัติจากเหตุการณ์สึนามิ เพื่อช่วยให้ชาวบ้านมีรายได้จากงานที่ทำ อย่างไรก็ตาม ท่านจะต้องมา
 พบมาอบรม ผู้เข้าปฏิบัติธรรมตามโครงการจัดอบรมของวัดทุกครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในวันสำคัญ
 พระอาจารย์มิตซูโอะจะต้องมาอบรมด้วยตนเองเสมอ เพื่อมาสนทนาธรรมกับญาติโยม

คุณลักษณะ เป้าหมาย และความคาดหวังของชุมชนที่มีต่อวัดสุนันทวนาราม

วัดสุนันทวนาราม มีลักษณะของความเป็นป่าที่สมบูรณ์ เป็นธรรมชาติ มีทั้งภูเขา ไม้ยืนต้น
 นานาพันธุ์ มีส่วนที่เป็นสวนต้นไม้ซึ่งเป็นไม้ประจำ 77 จังหวัดในประเทศไทย เช่น ต้นศรีตรังต้นไม้
 ประจำจังหวัดตรัง ต้นเตย (คำ) ประจำจังหวัดสุราษฎร์ธานี มีต้นทองกวาวประจำจังหวัดเชียงใหม่
 มีต้นขานาง (คำนาง) ประจำจังหวัดกาญจนบุรี และต้นรังประจำจังหวัดอุดรธานี เป็นต้น มีสัตว์ป่า
 หลายชนิด หลายสายพันธุ์ ส่งเสียงร้องระงมในป่า อันเนื่องมาจากความอุดมสมบูรณ์ของอาหาร
 จึงมีคนแอบไปล่าสัตว์บ้าง ตัดต้นไม้บ้าง ทางวัดต้องประสานงานให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ เพื่อให้เข้าไป
 ลาดตระเวนเป็นประจำ วัดจึงมักจะแบ่งปันอาหารและเครื่องของใช้บริจาคที่ได้มาให้กับเจ้าหน้าที่

เพื่อตอบแทนความมีน้ำใจอันดีของเจ้าหน้าที่อยู่เสมอ เนื้อที่ของความเป็นป่ามีถึง 1,500 ไร่ ในส่วนที่พื้นฟูจากป่าเสื่อมโทรมกระทั่งเป็นป่าที่ปลูกต้นไม้เบญจพรรณน้อยใหญ่จำนวนมาก บนพื้นที่ถึง 800 ไร่ กล่าวได้ว่า วัดสุนันทวนารามได้ช่วยในการรักษาป่าได้มากที่สุด ในบรรดาวัดป่าทั้ง 4 แห่งที่เป็นสนามในการวิจัยครั้งนี้ วัดสุนันทวนารามจึงเป็นอารามที่อยู่กับและอยู่ใกล้ธรรมชาติมากที่สุดแห่งหนึ่ง ดังที่ผู้ให้ข้อมูลกล่าวไว้ดังนี้

“ทุกสาขา วัดจะมีป่าที่อุดมสมบูรณ์ พระจะรักษาพระวินัย ฉันทมือเดียว ฉันทบาตร ไม่รับเงินส่วนตัว รับมาจะเข้ากองกลาง” (เจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 23 พฤษภาคม 2556)

“วัดเป็นป่า เหมาะสำหรับพระสายปฏิบัติ พระเคร่งในพระวินัย ฉันทอาหารมือนเดียว ฉันทบาตร ไม่ยุ่งเรื่องทางโลก แต่พระที่นี่จะมุ่งปฏิบัติตนและช่วยคนอื่นด้วย” (ตัวแทนพระสงฆ์ รายที่ 1, สัมภาษณ์, 23 พฤษภาคม 2556)

“วัดป่าก็ลักษณะเป็นป่าสงบ พระตั้งใจทำสมาธิภาวนา ที่นี่พระอาจารย์พัฒนาให้เป็นป่าร่มรื่น” (ตัวแทนพระสงฆ์ รายที่ 2, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2556)

สถานที่ของวัดสุนันทวนารามได้เปรียบทุกวัดที่เป็นสนามวิจัย เรียกว่า สบายดีมาก ๆ เพราะพื้นที่กว้างถึง 1,500 ไร่ ภูมิประเทศสวยงาม มีทั้งภูเขา ป่าที่อุดมสมบูรณ์ ธรรมชาติร่มรื่น ข้อวัตรปฏิบัติสบาย ๆ ที่พักสะดวก ห้องน้ำดี อาหารการกินดี (ที่นี่จัดอาหารให้มือเขามือเดียว ใครจะทานมือเที่ยงต้องเก็บไว้เอง ผู้เข้าปฏิบัติหรือบวชจึงชอบวัดนี้มาก ดังข้อมูลสัมภาษณ์ (ธรรมะกับธรรมชาติ) กลมกลืนกับธรรมชาติ เช่น สีล 8 เป็นหลัก วิถีธรรมชาติ

“วัดนี้ถือว่ามีความพร้อมหลายด้าน อาหารการกิน การบิณฑบาตไม่ฝืดเคือง ชาวบ้านศรัทธา มาบวชแล้วก็ไม่อยากสึก เวลาปฏิบัติก็ดี สบาย ๆ ธรรมชาติดี เวลาเดินกลับที่พักหลังฉันและหลังทำวัตรเย็น รู้สึกว่าเป็นเวลาที่ได้ปฏิบัติเองได้มาก อาจเป็นเพราะความต่อเนื่องก็ได้” (ตัวแทนพระสงฆ์ รายที่ 1, สัมภาษณ์, 23 พฤษภาคม 2556)

“ชวนเพื่อนที่โรงเรียนมาปฏิบัติ เขาชอบสถานที่มาก อาหารการกินก็ดี มีเครื่องดื่มให้ดื่มในเวลาหิว มีหนังสือธรรมะหลากหลายให้อ่านด้วย” (ผู้ปฏิบัติธรรม รายที่ 4, สัมภาษณ์, 22 กรกฎาคม 2556)

เป้าหมายของวัดสุนันทวนาราม

จากการสัมภาษณ์ พบว่า วัดสุนันทวนาราม มีเป้าหมายหรือปรัชญาของวัด ดังนี้

“ให้ทุกคนมีสุขภาพใจดี จิตใจดี คิดดี คิดถูก ทุกอย่างจะดีเอง ทุกคนเป็นคนดี ยอมรับกฎเกณฑ์ของสังคม จิตใจดี เป็นพี่น้องกันได้ ตอนนี้เราแจกหนังสือธรรมะให้อ่าน มีรางวัล อยากให้คนเข้าวัดด้วยปัญญาและได้ปัญญา ตอนนี้มีโครงการสร้างครอบครัวประเทศไทยคือให้อ่านหนังสือมาก ๆ อีก 5 ปี จะมีคนอ่านออกจำนวนมาก” (เจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 23 พฤษภาคม 2556)

“เป้าหมายของเราพัฒนาจิตใจคนนั้นแหละ พระเราก็พัฒนา ครูบาอาจารย์เราตั้งแต่สมัย หลวงพ่อชาท่านก็ฝึกลูกศิษย์ลูกหา ให้เทศน์ให้สอน จะได้ช่วยกันเผยแผ่ เจ้าอาวาสไม่อยู่พระรูปอื่น ก็ควรเป็นที่พึ่งได้ ออกธุดงค์ก็ต้องเจอญาติโยมก็ต้องพูดเป็นสอนเป็น พระฝรั่งหลวงพ่ochaท่านก็ยัง ฝึกให้เทศน์ ก่อนเทศน์ก็ต้องเรียนรู้ต้องปฏิบัติไม่จั้นจะตอบญาติโยมยังงี้ ที่นี้พระอาจารย์มิตซูโอะ ท่านขยายโครงการไปเรื่อย ๆ ท่านคิดเรื่องพัฒนานั้นนี้ทุกวัน เราต้องหากคนช่วยเหมือนกัน ที่นี้ก็มี พระญี่ปุ่นมาอยู่ 2 รูป อยู่หลายปีแล้ว ท่านก็ฝึกกรรมฐานของท่านไป สถานที่ดีแล้ว หลักการส่วนใหญ่ที่นี้ก็นั้นตามหลวงพ่ocha ท่านว่า แก่เอาเข้ากับจิตมาเท่านั้น ความสำคัญของการอบรมจิต ก็เพื่อให้รู้จักว่าอะไรที่เป็นเหตุให้เราวุ่นวาย อะไรเป็นเหตุให้ใจสงบ มันก็รู้ในตัวของมันแล้ว ทุกอย่างรู้จากธรรมชาติ เมื่อเรารู้จักจิตรู้จักใจของเรา รู้จักธรรมชาติ รู้จักอารมณ์ เป็นคนรู้จักตนแล้ว จะไม่มีอุปาทานไม่มียึดมั่นถือมั่น จิตจะเกิดปัญญาตัวเอง” (รองเจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2556)

“เป้าหมายของวัดก็เพื่อพัฒนาวัด พัฒนาคณะ อย่างคนนี้พระอาจารย์พูดว่าคนไทยอ่าน หนังสือน้อย ท่านจึงได้ทำโครงการ ILA (Improving learning ability) เพื่อให้คนไทยรักการอ่าน สิ่งที่ให้อ่านก็เป็นธรรมะ เล่มเล็ก ๆ ท่านจะคิดว่าจะวางภาพการ์ตูนตรงไหน ในหนึ่งหน้าจะมี กี่บรรทัดที่คนอ่านจะไม่เบื่อ อาตมาก็ช่วยท่านออกแบบหนังสือด้วย ทำกันดี ๆ ทุกคืน พระอาจารย์จะนอนดึก วางโครงการตลอด ค่ายอบรมสมาธิพัฒนาทางจิตใจเราก็ทำ ของเราจัด สำหรับคนทุกวัย ตั้งแต่อนุบาล กระทั่งถึงคนชรา” (คณะทำงานรูปที่ 1 ที่เป็นพระสงฆ์, สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2556)

ความคาดหวังของชุมชนที่มีต่อวัดสุหนันทวนาราม

จากการสัมภาษณ์ พบว่า ความคาดหวังของชุมชนที่มีต่อวัดสุหนันทวนาราม มีดังนี้

“เรื่องคาดหวัง เราไม่เคยคาดหวัง แต่รู้ว่าวัดช่วยให้ชุมชนของเรามีเด็กดีที่ได้จาก โครงการอบรมของพระอาจารย์ วัดนี้หลวงพ่อไม่หิบบเงิน พระจะไม่เสียเรื่องเงินเลย เงินที่ได้เข้า มูลนิธิหมด แล้วเขาก็จะจัดสรรค่าใช้จ่ายมาให้วัด ชุมชนอยากได้อะไร เช่น เมรุเผาศพ หรือของบ จากทางการไม่ได้ ไปออกปากขอท่านอาจารย์ ท่านก็ให้” (ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2556)

“จะว่าไม่คาดหวังหรือคาดหวังก็ได้ คือ อยากให้พระอาจารย์จะจัดค่ายดี ๆ อย่างนี้ให้ ทุกเดือน เพิ่มเป็นทุกสัปดาห์ก็ได้ เพราะเห็นพระมาปฏิบัติเดินจงกรมกับพวกเราแล้วชอบ การมา ปฏิบัติธรรมที่นี้ เหมือนได้เข้ามาพักผ่อน” (ผู้ปฏิบัติธรรมรายที่ 1, สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2556)

“ไม่คาดหวัง เพราะคิดว่ากิจกรรมต่าง ๆ ของวัดก็คงดำเนินต่อไปเรื่อย ๆ เด็ก ๆ ที่บ้าน จะชอบพระอาจารย์มาก เห็นเด็กวัยรุ่นเขาชอบมาเข้าค่ายที่วัดสุหนันทวนาราม เขาชอบบรรยากาศ

และขอรายการตอบปัญหาของพระอาจารย์ ๆ ตอบแก่ โคนใจ ท่านใช้ภาษาน่ารักในการสนทนา พระอาจารย์หนูพรม รองเจ้าอาวาส ก็สอนดี มาที่นี้ก็ได้สนทนากับท่านเสมอ” (ผู้ปฏิบัติธรรม รายที่ 2, สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2556)

“ไม่หวังนะ วัดก็ทำอะไรอยู่แล้ว อาหารการกิน อากาศ สถานที่ดีหมด พระก็เป็นแบบอย่างที่ดี สอนดี ไม่อยากได้อะไรอีก” (ผู้ปฏิบัติธรรมรายที่ 3, สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2556)

ความคาดหวังของชุมชนที่มีต่อวัดสุนันทวนาราม พอสรุปได้ ดังนี้

1. ขอให้วัดจัดค่ายอบรมทุกเดือน หรือมากกว่านั้น
2. อยากให้วัดช่วยเหลือชุมชนทุกครั้งที่ชุมชนต้องการ
3. ชอบบรรยากาศ และชอบปฏิบัติธรรมที่นี้ เหมือนได้เข้ามาพักผ่อน
4. หวังว่าวัดจะจัด ที่พักดี อาหารดี และ บรรยากาศที่ดีอย่างนี้ตลอดไป
5. อยากให้วัดช่วยชุมชนตลอดไป เช่น จัดโครงการอบรมเด็กในชุมชน เป็นต้น

บทบาทของวัดสุนันทวนารามกับกระบวนการพัฒนาคนและสังคม

วัดสุนันทวนารามได้ทำบทบาททั้ง 6 ด้าน ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) ปี พ.ศ. 2535 อย่างครบถ้วน จากการสัมภาษณ์เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ที่เกี่ยวข้อง พบประเด็นที่สามารถนำมาสรุปผลการวิจัยได้ ดังนี้

1. บทบาทด้านการปกครอง

สรุป บทบาทด้านการปกครองของวัดสุนันทวนาราม พบว่า เจ้าอาวาสจะปกครองวัดด้วยพระวินัยของสงฆ์ตามพระวินัยบัญญัติ นอกจากนั้นแล้ว พระสงฆ์ทุกรูปต่างยึดในกฎเกณฑ์ของหลวงปู่ชาอย่างเคร่งครัดด้วยสำนึกในคำอบรมสั่งสอนของหลวงปู่ชา เมื่ออดีตท่านเจ้าอาวาสที่เพิ่งสึกออกไป ท่านก็ไปกราบเล่าเรื่องบอกกับพระที่เป็นศิษย์รุ่นแรกด้วยกันที่วัดหนองป่าพง บอกด้วยความเคารพ แล้วจึงประกาศลาสิกขาบทย่างเป็นทางการดังที่เป็นข่าว นับได้ว่า ท่านยังมีความเคารพต่อครูบาอาจารย์และศิษย์ร่วมสำนักเดียวกันที่บวชพร้อมกัน ส่วนใหญ่แล้วพระในสายของหลวงปู่ชา แม้จะได้ชื่อว่าเป็นพระในฝ่ายมหานิกายของฝ่ายเถรวาท แต่พระแทบจะไม่มีข่าวที่เสื่อมเสียให้ได้ปรากฏแก่ชาวโลก เพราะต่างยึดมั่นในพระวินัยอันดีและเคารพรักหลวงปู่ชามาก ไม่ว่าจะเป็นวัดในสาขาต่างประเทศหรือสาขาในประเทศไทยก็ตาม ด้วยความดีแห่งพระวินัยและความเคารพที่มีต่อภักดีกาของเจ้าของสำนัก และด้วยสำนึกแห่งการครองตนภายใต้แนวทางที่ท่านต่างเลือกประพฤติปฏิบัติตามด้วยมโนสำนึกอันดีงามของแต่ละท่านนั่นเอง

จากเอกสารและการสัมภาษณ์ พบว่า บทบาทในการปกครองจะดูแลพระสงฆ์ให้เคร่งครัดตามพระวินัยของวัด พระที่วัดสุนันทวนาราม จะรักษากฎข้อกติกาสงฆ์ของหลวงปู่ชา

ที่ได้วางไว้กับพระสงฆ์ที่วัดหนองป่าพงและสำนักสาขา ซึ่งพระสงฆ์ผู้เป็นลูกศิษย์ต่างยึดถือ และปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด โดยมีเจ้าอาวาสเป็นผู้กำกับดูแลกฎระเบียบต่าง ๆ ดังนี้

1.1 พระภิกษุสามเณรห้ามขอของจากคนที่ไม่ใช่ญาติ มิใช่ปวารณา ห้ามติดต่อกับ คฤหัสถ์ และนักบวชที่เป็นวิสัยภาคกับพระพุทธศาสนา

1.2 ห้ามบอกและเรียนคิริจนาวิชา บอกเลข ทำน้ำมันต์ หมอยา หมอดู ห้ามเคี้ยวหมาก และสูบบุหรี่

1.3 ผู้มีพรรษาหย่อน 5 ห้ามเที่ยวตามลำพังตนเอง เว้นไว้แต่มีเหตุจำเป็น หรือมีอาจารย์ผู้สมควรติดตามไปด้วย

1.4 เมื่อทำอะไรให้ปรึกษาสงฆ์ หรือผู้เป็นประธานสงฆ์เสียก่อน เมื่อเห็นว่าเป็นธรรมเป็นวินัยแล้วจึงทำ อย่าทำตามอำนาจของตนเอง

1.5 ให้ขยันดีในเสนาสนะที่จัดให้ และให้ทำความสะอาด เก็บกวาดตัวภุญ และถนนที่เข้าออกให้สะอาด

1.6 เมื่อกิจสงฆ์เกิดขึ้นให้พร้อมใจกันทำ เมื่อเลิกให้พร้อมใจกันเลิก อย่าทำตนให้เป็นที่รังเกียจของหมู่ คือ เป็นผู้มีมายาสาโลย หลีกเลี้ยงแก่ตัว

1.7 เมื่อฉันบิณฑบาต เก็บบาตร กวาดวัด ตักน้ำ สรงน้ำ จัดโรงฉัน ย้อมผ้า ฟังเทศน์ เหล่านี้ ห้ามคุยกัน

1.8 เมื่อฉันเสร็จแล้วให้พร้อมกันเก็บกวาด โรงฉันเสียก่อน แล้วจึงกราบพระพร้อมกัน นำบริขารกลับภุญของตน โดยสงบ

1.9 ให้ทำตนเป็นผู้มีกน้อยในการพูด กิน นอน ร่าเริง จงเป็นผู้ตื่นอยู่ด้วยความเพียร และช่วยกันพยาบาลภิกษุสามเณร ไข้ด้วยความเมตตา

1.10 ห้ามรับเงินรับทอง และให้ผู้อื่นเก็บไว้ให้เพื่อตน ห้ามซื้อขาย แลกเปลี่ยน

1.11 เมื่อเอกลาภเกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ ให้เก็บไว้ในกองกลาง เมื่อผู้ใดต้องการให้สงฆ์อนุเมติให้แก้ทำนรูปนั้นตามสมควร

1.12 ห้ามคุยกันเป็นกลุ่มก้อนทั้งกลางวันและกลางคืนในที่ทั่วไปหรือภุญ และหากมีเหตุจำเป็นถึงกระนั้นก็อย่าให้เป็นคลุกคลีหรือเอิกเกริกเฮฮา

1.13 การรับจดหมาย เอกสารถาวร หรือวัตถุต่าง ๆ ภายนอก ต้องแจ้งต่อสงฆ์ หรือผู้เป็นประธานสงฆ์ เมื่อท่านเห็นสมควรแล้ว จึงรับส่งได้

1.14 พระเณรผู้มุ่งเข้าปฏิบัติในสำนักนี้ เบื้องต้นต้องได้รับใบฝากจากอุปัชฌาย์ อาจารย์ และย้ายหนังสือสุทธิมาให้ถูกต้องก่อน จึงจะใช้ได้

1.15 พระที่เป็นอาคันตุกะมาพักอาศัย ต้องนำหนังสือสุทธิแจ้งต่อสงฆ์ หรือผู้เป็นประธานสงฆ์ในคืนแรกและมีกำหนดให้พักได้ไม่เกิน 3 วัน เว้นแต่มีเหตุจำเป็น

“พระที่วัดนี้จะปฏิบัติตามพระวินัยและกฎข้อบังคับของสาขาใหญ่เป็นอย่างดี
 เลขปกครองง่าย พระไม่คือ เชื้อฟุ้งเจ้าอวาส” (รองเจ้าอวาส, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2556)

2. บทบาทด้านศาสนศึกษา

สรุป บทบาทด้านศาสนศึกษาของวัดสุนันทวนาราม พบว่า ได้มีการอบรมสั่งสอนหลักธรรมคำสอนถ่ายทอดสู่พระภิกษุสงฆ์และคฤหัสถ์โดยตรงทุกวันในช่วงของการสวดมนต์ทำสมาธิเช้า-เย็น เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้เข้าใจธรรมะในทิศทางเดียวกัน อันเป็นหนทางหนึ่งที่จะรักษาพระธรรมวินัยในพระพุทธศาสนาให้ประดิษฐานอยู่อย่างมั่นคงสืบไป

บทบาทด้านศาสนศึกษาของวัดสุนันทวนาราม พบว่า มีการส่งเสริมด้านการศึกษาพระธรรมวินัย ทั้งของพระสงฆ์และคฤหัสถ์ โดยช่วงเช้าพรรรษาทางวัดจะมีการสอนพระใหม่ในเรื่องพระธรรมวินัยต่าง ๆ และส่งเสริมให้พระในวัดได้สอบนักธรรมตรี โท เอก อันเป็นการส่งเสริมพระธรรมวินัย นอกจากนั้นแล้วท่านเจ้าอวาสและรองเจ้าอวาสผู้เป็นประธานสงฆ์ มักจะใช้เวลาในช่วงหลังทำวัตรสวดมนต์ ทำสมาธิเช้า-เย็น อบรมพระวินัยที่พระและญาติโยมควรรู้เสมอ นอกจากนั้นแล้ว เด็กที่ได้รับทุนการศึกษาจากทางมูลนิธิมาหาโคตมิทุกคนจะต้องเข้ามารับการอบรมธรรมะและศึกษาความรู้ที่วัดสุนันทวนารามทุกปี เพื่อให้เยาวชนเหล่านั้นได้จดจำธรรมะซึ่งมีประโยชน์ต่อชีวิตในภายภาคหน้า และหากพระรูปใดต้องการที่จะศึกษาทางด้านปริยัติเพิ่มเติมทางวัดยินยอมให้พระออกไปศึกษาเล่าเรียนที่วัดสาขาอื่นได้ เมื่อมีพรรรษาครบ 5 พรรรษา เพราะวัดสุนันทวนารามเป็นวัดสายปฏิบัติ จึงมุ่งในด้านของการปฏิบัติมากกว่าทางการศึกษาเล่าเรียนทางค้ำา จึงมิได้ห้ามเมื่อพระตั้งใจจะไปศึกษาเพิ่มเติมหรือไปอยู่ที่อื่น เนื่องจากมีพื้นฐานในการครองสมณธรรมมาพอสมควรแล้ว

3. บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์

สรุป บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ของวัดสุนันทวนาราม วัดได้ก่อตั้งมูลนิธิมาหาโคตมิ เพื่อจัดสรรทุนการศึกษาแก่เยาวชนด้อยโอกาสในชนบทในจังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดกาญจนบุรี เป็นทุนการศึกษาแบบต่อเนื่องตั้งแต่มัธยม จนจบอุดมศึกษา ปัจจุบันทางวัดและมูลนิธิเห็นว่า มีเด็กจำนวนมากที่ด้อยโอกาสและขาดปัญญา จึงได้ให้ทุนสนับสนุนเพิ่มเติมแก่เด็กหรือเยาวชนที่ยากจนแต่เป็นคนดี เพื่อให้โอกาส ให้ความเสมอภาค และส่งเสริมให้กำลังใจผู้ทำความดีในสังคม สิ่งที่มูลนิธิมาหาโคตมิได้กระทำนี้ นับเป็นสิ่งที่ดี ควรค่าแก่การยกย่องสรรเสริญ เพราะการ โอกาสคนอย่างเท่าเทียมกันถือเป็นสิ่งประเสริฐสุดที่มนุษย์พึงให้แก่กัน เป็นการผดุงสังคมให้อยู่ด้วยกันได้อย่างผาสุกภายใต้ความทัดเทียมกัน

บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ของวัดสุนันทวนาราม จากเอกสารและการสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูล เกี่ยวกับบทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ ของวัดสุนันทวนาราม พบว่า ทางวัดได้ เล็งเห็นความสำคัญของการศึกษาของพระเณร โดยเฉพาะเยาวชนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เยาวชนในจังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดกาญจนบุรี ที่อุปัฏฐากวัดมา โดย ตลอด วัดจึงได้ก่อตั้ง มูลนิธิธรรมา โศดมัย ขึ้นในปี พ.ศ. 2533 โดยมีจุดประสงค์ที่จะจัดสรรทุน การศึกษาแก่เยาวชนด้อย โอกาสในชนบท เป็นทุนการศึกษาแบบต่อเนื่องตั้งแต่มัธยมจนจบอุดมศึกษา ซึ่งได้มาจากผู้มีจิต ศรัทธาในปฏิปทาของท่านทั้งจากพุทธศาสนิกชนชาวไทยและชาวญี่ปุ่น นับถึงปี พ.ศ. 2546 ได้ ดำเนินการต่อเนื่องมาเป็นเวลา 13 ปีแล้ว ได้มอบทุนการศึกษาไปแล้วจำนวน 3,323 ทุน ปัจจุบัน มีทุนเพิ่มขึ้นอีกเป็นร้อยทุนสรุป ว่าบทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ของวัดสุนันทวนาราม ทางวัด มีเงินกองทุนจามูลนิธิธรรมา โศดมัย เพื่อช่วยเหลือทางด้านการศึกษาให้กับพระภิกษุสงฆ์ เณร และ นักเรียนที่เรียนดีแต่ยากจนเป็นจำนวนมาก นับจากปี พ.ศ. 2546 ได้ดำเนินการต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน ทุนนี้เคยจัดเพื่อให้โอกาสแก่นักเรียนที่เรียนดีแต่ยากจน ปัจจุบันทางวัดและมูลนิธิเห็นว่า มีเด็ก จำนวนมากที่ด้อยโอกาสและขาดปัญญา จึงได้ให้ทุนสนับสนุนเพิ่มเติมแก่เด็กหรือเยาวชนที่ยากจน แต่เป็นคนดี เพื่อให้โอกาส ให้ความเสมอภาค และส่งเสริมผู้ที่เป็นคนดีในสังคมได้มีกำลังใจใน การที่จะทำความดีสืบต่อไป

4. บทบาทด้านการเผยแผ่ศาสนา

สรุป บทบาทด้านการเผยแผ่ศาสนาของวัดสุนันทวนาราม จากการสังเกตและสัมภาษณ์ พบว่า วัดมีการเผยแผ่ธรรมะในหลายรูปแบบไม่ว่าจะเป็นหนังสือธรรมะ เทปคำสอนและเว็บไซต์ ของวัด การจัดอบรมต่าง ๆ รวมถึงการจัดอุปสมบทในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา ซึ่งในแต่ละปีจะมี ผู้ขอเข้ามาอุปสมบทที่วัดเป็นจำนวนเกือบร้อยคนทุกปี แม้ว่าปี พ.ศ. 2556 นี้ มีวิกฤตหลายด้าน แต่ก็ยังคงมีผู้มาบวชร่วม 60 คน นอกจากนั้นแล้ว ในช่วงปิดภาคเรียนฤดูร้อน ทางวัดได้จัด การอบรมธรรมะและความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความรู้ต่าง ๆ ให้กับ เยาวชนที่ได้รับทุนอีกด้วย ซึ่งถือว่ากิจกรรมทั้งหลายของวัดสุนันทวนาราม เป็นคุณอย่างยิ่ง ในการเผยแผ่พระศาสนา

มีการนำหลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาอบรมสั่งสอน หรือเผยแผ่ แก่คนทั่วไป จากข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าและการสัมภาษณ์ พบว่า วัดสุนันทวนาราม มีการเผยแผ่ธรรมะที่หลากหลายวิธี ดังนี้

4.1 ทางวัดได้จัดส่งหนังสือธรรมะเล่มเล็กที่มีภาษาเข้าใจง่าย อ่านง่าย มีภาพการ์ตูน ประกอบ ส่งไปยังโรงเรียนต่าง ๆ ที่ห่างไกลในชนบทเป็นจำนวนหลายหมื่นเล่ม

4.2 มีหนังสือ มีเทปคำสอน และมีเว็บไซต์ของทางวัด เผยแพร่สู่สาธารณชน

4.3 วัดมีการจัดอบรมธรรมะตามตารางที่กำหนดทุกปี ๆ ในวันสำคัญต่าง ๆ กับคนทุกเพศทุกวัยโดยแบ่งเป็นช่วงเวลาอบรมของแต่ละวัย เพื่อให้สะดวกแก่การแจกแจงธรรม นอกจากนั้นแล้ว ยังมีการโครงการอบรมในช่วงวันสำคัญทางศาสนาและโครงการอบรมที่องค์กรต่าง ๆ ขอมมา

4.4 ในช่วงปิดภาคเรียนฤดูร้อน ทางวัดได้จัดการอบรมธรรมะและความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความรู้ต่าง ๆ ให้กับเยาวชนที่ได้รับทุนจากมูลนิธิธรรมาโศภิตมีทุกปี แต่ปัจจุบันนี้ทางวัดได้ตระหนักถึงความปลอดภัย และค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ทางวัดสุนันทวนาราม จึงจัดการอบรมเฉพาะเยาวชนที่ได้รับทุนจากจังหวัดกาญจนบุรีเท่านั้น ส่วนเยาวชนที่ได้รับทุนที่จังหวัดอุบล ได้มอบให้วัดหนองป่าพงซึ่งเป็นวัดสาขาใหญ่ได้ดูแลอบรมแทน ซึ่งถือเป็นการต่อเนื่องในกิจกรรมการส่งเสริมทางวิชาพระพุทธศาสนาและวิชาชีวิตที่เป็นประโยชน์แก่สังคมและประเทศชาติสืบไป

4.5 มีการอุปสมบทพระภิกษุในเทศกาลเข้าพรรษาทุกปี เพื่อรักษาผู้สืบทอดศาสนา ทายาท และเป็นการถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา หรืออย่างน้อยก็ให้ผู้บวชได้มีหลักธรรมที่ดีในพระพุทธศาสนาในนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตต่อไป

5. บทบาทด้านการสาธารณูปการ

สรุป บทบาทด้านการสาธารณูปการของวัดสุนันทวนาราม จากการสังเกตและสัมภาษณ์พบว่า วัดได้ใช้ธรรมชาติเข้ามามีส่วนในการผสมผสานในก่อสร้างเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นโบสถ์หรือศาลาเอนกประสงค์ จะโล่ง ไม่มีฝ้ากั้น กุฏิพระเล็ก ๆ พออยู่สบาย หรือเรือนพักเก่า ๆ ล้วนต้องการความโล่ง โปร่งสบาย ต่อมาเรือนพักอีกหลายหลังเริ่มมีความมิดชิดมากขึ้น เพราะลิงหรือสัตว์เข้าไปรบกวน แต่ยังคงรักษาความเป็นป่าเป็นธรรมชาติไว้ให้ได้มากที่สุด

บทบาทด้านการสาธารณูปการของวัดสุนันทวนาราม มีการก่อสร้างอาคารเพิ่มเติมเพื่อรองรับผู้เข้าอบรมที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นทุกปี อีกทั้งมีการซ่อมแซมสิ่งชำรุดเสื่อมเพื่อความปลอดภัย หอฉันมีการสร้างเพิ่มเติมในหลายจุดเพื่อความสะดวกของผู้มาเยือน มีป้ายบอกทางเพื่อบอกสถานที่ต่าง ๆ ภายในวัดอย่างชัดเจนเพื่อไม่ให้หลงทาง เนื่องจากสถานที่ภายในวัดกว้างใหญ่พอสมควร กล่าวได้ว่า ทุกอย่างในวัดสุนันทวนารามมีความสมบูรณ์ลงตัวอย่างยิ่ง มีการรักษาการก่อสร้าง การซ่อมแซมศาสนสมบัติภายในวัด อีกทั้งทางวัดยังพยายามที่จะอนุรักษ์ผืนป่าไว้ให้ได้มากที่สุด จุดเด่นที่สุดหรือเรียกว่าเป็นเสน่ห์ของวัดสุนันทวนาราม คือ การอนุรักษ์ธรรมชาติ ป่า ต้นไม้ ภูเขา และสิ่งแวดล้อมได้อย่างสมบูรณ์ กุฏิที่พักสงฆ์ โบสถ์ ยังคงความเป็นลักษณะของวัดป่า เรียบง่าย อยู่ท่ามกลางแมกไม้ในป่า ด้วยปฏิบัติชาวพุทธปฏิบัติอันงดงามและนำศรัทธาเลื่อมใสของคณะสงฆ์เป็นสาเหตุสำคัญของการหยุดยั้งการทำลายป่า และการล่าสัตว์ที่บรรเทาลงอย่างมาก การก่อสร้างใด ๆ ในวัดล้วนคำนึงถึงธรรมชาติและความสะดวกกลมกลืนกับธรรมชาติทั้งสิ้น

ไม่มีสิ่งของเครื่องใช้ที่อำนวยความสะดวกสบายส่วนตัว มีถนนในเส้นทางที่จำเป็น มีอาคารนอน มีน้ำใช้ที่ใสสะอาดได้จากบ่อบาดาล และไฟฟ้าที่ปิด-เปิดเป็นเวลา แต่ถนนแนวทางเดินจะมีไฟฟ้าส่องสว่าง ทางวัดจะมุ่งประโยชน์ ประหยัด และการปฏิบัติภาวนาเป็นสำคัญ

6. บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์

สรุป บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ พบว่า วัดสุนันทวนาราม เป็นอีกวัดหนึ่งที่ได้บำเพ็ญประโยชน์ เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลแก่คนในสังคมไม่ว่าจะเป็นที่พักพิงทางกายหรือทางใจ แม้การสงเคราะห์ทางด้านวัตถุสิ่งของที่อำนวยความสะดวกต่าง ๆ ให้กับชุมชนหรือสังคม วัดไม่เคยที่จะละเลยหรือมองข้ามไป แม้ว่าวัดสุนันทวนารามจะเป็นวัดป่าสาขาของวัดหนองป่าพง ซึ่งเป็นวัดมหานิกาย แต่กิตติศัพท์ที่วัดได้รับจากการปฏิบัติ มีวินัยอันงาม พร้อมด้วยการสงเคราะห์ที่มอบให้กับคนทั่วไป เป็นสิ่งหนึ่งที่ทำให้พระพุทธศาสนาดังมั่นอยู่ในหัวใจของผู้รักธรรมทุกคน

บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ของวัดสุนันทวนาราม พบว่า วัดได้ให้ความช่วยเหลือแก่บุคคลทั่วไป ทั้งในด้านจิตใจและด้านวัตถุสิ่งของ ซึ่งทางวัดจะเข้าไปช่วยเหลือสังคมทุกครั้งไม่ว่าจะเป็นในระดับประเทศหรือท้องถิ่นก็ตาม สิ่งของบริจาคที่วัดได้รับ วัดจะนำไปแจกให้กับเจ้าหน้าที่ป่าไม้บ้าง คนยากจนบ้าง แม้ในท้องถิ่นที่ร้องขอขบในการสร้างถนนและสร้างเมรุให้กับวัดบ้านในบริเวณชุมชนด้านล่าง ทางวัดก็จัดสรรงบให้ตามที่ต้องการ ทางวัดไม่เคยปฏิเสธการร้องขอที่จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนและคนในสังคม ในเรื่องของจิตใจ หากใครทุกข์ใจมาที่วัด มักจะได้รับคำปรึกษาที่ทำให้สงบระงับจากความทุกข์ และให้แนวทางในการดำเนินชีวิตกลับไป หากยังไม่พร้อมที่จะออกไปสู้กับสังคมภายนอก วัดมีที่พักให้พักพิงในระหว่างที่ยังหาทางออกให้กับชีวิตไม่ได้ จากข้อปฏิบัติที่ดีงามเหล่านี้ ทำให้วัดเต็มไปด้วยคนที่อยู่ล้อมรอบวัดมีความเลื่อมใสศรัทธาต่อวัดเป็นอย่างยิ่ง

สรุป บทบาทหลักที่สำคัญ ทั้ง 6 ด้านของวัดสุนันทวนาราม จุดเด่นที่สุดหรือเรียกว่าเป็นเสน่ห์ของวัดสุนันทวนาราม ที่ถือว่าเป็นวัดที่มีความพร้อมอย่างยิ่งในการจัดการอบรม การปฏิบัติสมาธิภาวนา อันเนื่องจากความมีเสน่ห์ของสถานที่ซึ่งประกอบไปด้วยความร่มรื่นของป่าและต้นไม้ใหญ่ที่ให้ทั้งร่มเงา ความสดชื่น ร่มรื่น และภูเขา การเข้าค่ายปฏิบัติอบรม ทางวัดจะอนุโลมในเรื่องการแต่งกาย ให้แต่งตัวตามสบาย ขอเพียงเสื้อสีขาว จะนุ่งกางเกง กระโปรง หรือผ้าถุงก็ได้ แค่นี้เป็นสี่เข้ม ภูกระเบื้องไม่เคร่งครัดจนเกินไป มีเวลาพักผ่อน เจริญสติส่วนตัว ได้ชมธรรมชาติที่งดงาม มีอุปกรณ์อำนวยความสะดวกให้พร้อม นับจากเป็น ไฟฉาย ร่ม หรือ ยาทากันยุง เรือนพักก่อนข้างมีความพร้อมในการรองรับผู้คนร่วม 300 คน อาหารดี และพอเพียง วิทยากรอบรมที่คนชื่นชมมาก คือ ตัวเจ้าอาวาสและรองเจ้าอาวาส (พระอาจารย์หนูพรม สุขาโต ปัจจุบันเป็นเจ้าอาวาส) และยังมีวิทยากรเสริมที่เป็นอาสาสมัครอีกด้วย ผู้ที่ขอเข้าอยู่เพื่อปฏิบัติสมาธิภาวนา

ทางวัดจะไม่เรียกหรือค่าใช้จ่าย แล้วแต่จิตศรัทธา ถือว่าเป็นการสงเคราะห์ญาติโยมอีกทางหนึ่ง ซึ่งถือเป็นเสน่ห์ของวัดสุทัศน์ทวาราม ที่ว่ายิ่งให้ ก็ยิ่งได้รับแรงศรัทธามากขึ้น

กระบวนการพัฒนาคณะและสังคมของวัดสุทัศน์ทวาราม

สำหรับกระบวนการในการพัฒนาคณะและสังคมของวัดสุทัศน์ทวาราม สรุปลงพบว่า มีการพัฒนาหลายรูปแบบ แต่ไม่แตกต่างจากวัดอื่นที่เป็นพื้นที่วิชัยมากนัก ไม่ว่าจะเป็นกระบวนการ สวดมนต์แล้วตามด้วยการฟังสมาธิฟังธรรม การบรรพชาอุปสมบทพระภิกษุ สามเณร การจัดค่าย อบรมสมาธิภาวนา หนังสือธรรมะ และแผ่นป้ายคำสอนของหลวงพ่อบุชชาที่ติดอยู่ภายในบริเวณวัด และสถานที่ที่มีความเป็นสัปปายะมาก ไม่ว่าจะเป็นในเรื่อง ไม่ห่างไกลชุมชน อาหารดี อากาศดี มีความเป็นป่าสมบูรณ์ มีกัลยาณมิตรที่คอยให้คำปรึกษาและให้คำสอนที่ง่ายต่อการเจริญภาวนา ดังข้อมูลที่ค้นพบ ดังนี้

1. การสวดมนต์ที่วัดสุทัศน์ทวารามจะคล้ายกับวัดสวนโมกข์ คือ จะสวดมนต์และแปลความหมายไปด้วย หลังสวดมนต์เสร็จจะปิดไฟเพื่อนั่งสมาธิ แล้วฟังธรรมที่รองเจ้าอาวาสสอน บางครั้งจะเปิดเทปคำสอนของหลวงพ่อบุชชาซึ่งเป็นเจ้าสำนักสาขาวัดหนองป่าพง หรือเป็นเทปคำสอนเกี่ยวกับแนวทางในการปฏิบัติธรรมของพระในสายปฏิบัติรูปอื่น ๆ ด้วย และที่ศึกษานั้น คือ ก่อนเข้าทำวัตรเย็นเวลา 19.00 น. ทางวัดจะกำหนดให้ผู้เข้าปฏิบัติรวมทั้งพระภิกษุสงฆ์ภายในวัด ให้เดินจงกรมก่อน 1 ชั่วโมง (คือตั้งแต่ 18.00-19.00 น.) ทำให้ทุกคนมีสมาธิได้ในระดับหนึ่งก่อนที่จะมีการสวดมนต์ แต่การทำวัตรเช้าของที่นี่จะเร็วกว่าวัดอื่น คือจะเริ่มปลุกด้วยเสียงระฆังตั้งแต่เวลา 02.45 น. เพื่อให้เราไปทำวัตรเช้าเวลา 03.15 น. แม้จะเช้ามากก็ตาม แต่ผลที่ได้คือ ไม่มียุ่งและสมาธิเกิดเร็ว ถือว่าเป็นวิธีการหนึ่งที่จะขัดเกลากจิตใจในความเจียมสังัดก่อนสวดมนต์ และฟังธรรม

2. การบรรพชาอุปสมบทพระภิกษุ สามเณร ผู้บวชจะต้องมานุ่งขาว ลองทำข้อวัตร เหมือนกับพระภิกษุสงฆ์ในวัดก่อนอย่างน้อย 7 วัน และโกนศีรษะก่อนวันบวชหนึ่งวัน เพื่อลดขั้นตอนในวันบวชจริง วัดสุทัศน์ทวาราม เป็นวัดป่าอีกแห่งหนึ่งที่พ่อแม่นิยมส่งบุตรหลานเข้าไปบวช ดังข้อมูลที่ให้ไว้ ดังนี้

“คนชอบมาบวชที่นี่ ปีหนึ่ง ๆ มีพระมาบวชมาก เพราะเราบวชง่าย ๆ ไม่ฟุ่มเฟือย ทำให้กุฎิไม่พอเหมือนกัน ต้องแก้ปัญหาให้พักรวมก่อน จาก 30 รูป เป็น 46 รูป บวชเสร็จ 6 โมงเย็น” (รองเจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2556)

“แต่ละปี จะมีพระมาบวชที่วัดนี้มาก จงกิวกันก่อนเข้าพรรษาเยอะมาก อาจจะเป็น

ความพร้อมของสถานที่ และพ่อแม่มาทำบุญกับพระอาจารย์บ่อยเลยนะลูกหลานมา พระภิกษุสงฆ์ส่วนใหญ่ชาวบ้านแล้วก็ตั้งใจศึกษาและปฏิบัติกันดี” (คณะทำงานรูปที่ 1 ที่เป็นพระสงฆ์, สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2556)

“ผมเคยมาบวชที่วัดนี้ ชอบมาก สึกแล้วไปทำงานก็ได้หลักธรรมะของพระอาจารย์ไปใช้ว่าเมื่อไรหรือเริ่มเครียดกับงานก็จะมาปฏิบัติที่วัดนี้ประจำ ชอบและก็อยู่ในจังหวัดที่ใกล้บ้านที่สุดไปวัดไกล ๆ ต้องใช้เวลาเดินทางหลายวัน และที่วัดนี้ก็มีความพร้อมและสภาพแวดล้อมดีมาก” (ผู้ปฏิบัติธรรมรายที่ 2, สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2556)

3. การจัดอบรมสมาธิภาวนา หรือการจัดอบรมการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานนั้น จะมีทั้งที่มาเป็นกลุ่ม เป็นคณะจากหน่วยงานราชการ หรือจากหน่วยงานเอกชนบ้าง จากกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศบ้าง และโครงการที่ทางวัดจัดอบรมเองใน โอกาสสำคัญ ๆ บ้าง การอบรมจะมีทั้งที่ตนเอง หรือมาตามตารางการอบรมของทางวัดซึ่งจะกำหนดล่วงหน้าปีต่อปี (ยกเว้นกลุ่มที่ขอเข้ามาเป็นวาระจรจากหน่วยงานต่าง ๆ) ซึ่งผู้ปฏิบัติจะต้องอ่านข้อปฏิบัติและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ให้เข้าใจก่อนเข้าอบรม สถานที่ใช้ในการอบรมจะอบรมรวมกันที่ศาลาใหญ่ (ศูนย์เยาวชน) ทั้งพระภิกษุสงฆ์ในวัดและฆราวาส แต่อาจจะต่างกันตรงที่พระภิกษุสงฆ์จะมีกุฏิพักส่วนตัวเป็นหลัก ๆ ซึ่งท่านสามารถกลับไปทำสมาธิส่วนตัวได้อีก ส่วนเวลาทำข้อวัตร ทำสมาธิ และอบรมทั้งวัน พระภิกษุสงฆ์จะนั่งร่วมอยู่บนที่นั่งซึ่งยกระดับสูงอยู่ด้านหน้าของผู้เข้าอบรม พระวิทยากรหรือวิทยากรอบรมอะไร ก็จะได้เรียนรู้ร่วมกัน เพราะหลักธรรมคำสอนสามารถเรียนรู้ร่วมกันได้ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า พระหรือฆราวาสก็สามารถที่จะบรรลุธรรมขั้นสูงสุดได้เช่นเดียวกัน ท่านพุทธทาสแห่งวัดสวนโมกข์และหลวงคาพระมหาบัวก็เคยกล่าวไว้เช่นนี้เหมือนกัน การอบรมในวันสำคัญทางศาสนาทางวัดจะชวนผู้เข้าอบรมทำเนสาชกั๊ง ด้วย คือ ปวารณาตนทำสมาธิโดยไม่นอนทั้งคืน พระอาจารย์ก็จะไขข้อข้องใจสลับกับการให้ทำสมาธิภาวนา ทั้งในอิริยาบถนั่ง ยืน และเดินรอบพระเจดีย์ในยามค่ำคืน การจะเดินในอาณาเขตที่เป็นวงเล็บหรือกว้าง ขึ้นอยู่กับจำนวนของผู้เข้ารับการอบรม การเดินต้องถอดรองเท้าเดินตามกันไปช้า ๆ เรื่อย ๆ ทำให้ได้สัมผัสธรรมชาติสองข้างผ่านดวงต้นไม้ตลอดทางเดิน จะมีประทีป โคม ไฟ ปักไว้เป็นระยะ ๆ ทำให้ไม่น่ากลัว เพราะเราตาม ๆ กันไปเป็นกลุ่ม ทั้งระยะห่างกันพอสมควร หลักธรรมคำสอนที่ใช้ในการอบรมกลุ่ม ล้วนมีคุณค่ายิ่ง ได้แก่ การปฏิบัติสมาธิภาวนาในอิริยาบถ การยืน เดิน นั่ง นอน ด้วยการมีสติ และคำบริกรรม คำว่า “พุทโธ” หรือตามแต่ถนัด สำหรับหลักธรรมที่ใช้ในการพัฒนาตนที่มักใช้ในการอบรม ได้แก่ เรื่อง สีล 5 อริยสัจ 4 สังคหวัตถุ 4 ไตรลักษณ์ จันท์ 5 สัมปยุตธรรม 7 อปริหานิยธรรม 7 และปฏิจตุสมุปบาท เป็นต้น สำหรับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ มีดังนี้

“เขาจัดค่ายอบรม ได้ดีมาก ดีทั้งสถานที่ อาหาร ที่พัก การอบรม” (ผู้ปฏิบัติธรรมรายที่ 3, สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2556)

“ไปสำรวจมาหลายแห่งแล้ว ชอบวัดนี้มาก บรรยากาศดี อาหารดี สะอาด การอบรมก็ดี สถานที่กว้าง สามารถนำหลานอายุ 10 ขวบ เข้าร่วมการอบรมด้วยอย่างสบาย ๆ อาคารที่อบรมก็มีที่นั่งเป็นเก้าอี้สำหรับคนแก่ เจ้าอาวาสสอนดีมาก แต่เวลาไม่อยู่รองเจ้าอาวาสก็สอน ได้ดีเช่นเดียวกัน ชอบวัดนี้มาก มาทำบุญถวายอาหารที่น้อย เลยมหาซื้อที่อยู่อาศัยเพื่อจะได้มาทำบุญใกล้วัดและเข้าค่ายอบรมได้บ่อย ๆ” (ผู้ปฏิบัติธรรมรายที่ 4, สัมภาษณ์, 22 กรกฎาคม 2556)

“หลายคน โดยเฉพาะเด็ก ๆ จะประทับใจพระอาจารย์ผู้ปุ่นในแนวการสอน หลักการสอนของท่าน เช่น “หายใจเข้าลึก ๆ หายใจออกยาว ๆ หายใจเข้าสบาย ๆ หายใจออกสบาย ๆ ทำใจสบาย ๆ” (รองเจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2556)

4. หนังสือธรรมะ และแผ่นป้ายคำสอนของหลวงพ่อบุญชานที่ติดอยู่ภายในบริเวณวัด เป็นสิ่งหนึ่งที่จูงใจให้คนอ่านและติดตาม สำหรับหนังสือที่คนส่วนใหญ่จะซื้อติดมือกลับบ้านเพราะ ราคาไม่แพง มีขนาดเล็ก บาง ตัวหนังสือในแต่ละหน้ามีไม่กี่คำ แต่กินใจ ปฏิบัติตามได้ง่าย มีภาพการ์ตูนสัมพันธ์กับคำสอนของพระอาจารย์มิตซูโอะที่หลายท่านชอบข้อความในหนังสือ เช่น หนังสือชื่อ “หายใจเข้าลึก ๆ หายใจออกยาว ๆ หายใจเข้าสบาย ๆ หายใจออกยาว ๆ” มีจำหน่ายทั้งที่วัด มูลนิธิ และร้านหนังสือทั่วไป หนังสือที่รวบรวมธรรมบรรยายธรรมะของพระอาจารย์มิตซูโอะ มีจำนวนกว่า 30 เล่ม ได้แก่ หนังสือธรรมะไหลไปสู่ธรรม, พลิกนิคเคียว, ทุกข์เพราะคิดผิด, ทุกขเวทนา, ผิดก่อน-ผิดมาก, สอนคนขี้บ่น, ปัญหา 108 (1)-(4), อานาปานสติ: วิถีแห่งความสุข 1-3, ชั่วโมงแห่งความคิดดี, เหตุสมควร โกรธ...ไม่มีในโลก ฯลฯ

“ได้อ่านหนังสือเรื่อง จีบลมบ่อย ของพระอาจารย์มิตซูโอะแล้วชอบเลยตามมาที่วัด เข้ามาปฏิบัติธรรม เห็นพระอาจารย์ เห็นพระเคร่งดี ทางวัดไม่มีคนช่วยทำงาน เลยอาสาเป็นธรรมบริกรให้ตั้งแต่ปี 2548 เท่ากับอยู่มา 8 ปีแล้ว ชอบวัดนี้มาก สวย สะอาด สงบ มีระเบียบ ท่านรองเจ้าอาวาสก็เทศน์สอนดีมาก มีเมตตา” (คณะทำงานรายที่ 4, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2556)

“ที่มาช่วยเป็นธรรมบริกรเพราะได้อ่านหนังสือที่พระอาจารย์เขียน มีข่าวทำบุญ และการปฏิบัติธรรมที่วัดท่านในเว็บไซด์ อ่านมาก ๆ ก็อยากมา พอมาปฏิบัติแล้ว เห็นที่วัดขาดคนช่วยทำงาน พอว่างก็เลยมาเป็นธรรมบริกรให้ หนังสือท่านอาจารย์สอนให้เรา คิดก่อนคิด การปฏิบัติของเราก็ต้องหยุดคิดก่อน ท่านให้ตั้งสติแล้วยิ้มบ่อย ๆ ในใจ หายใจเข้าลึก ๆ หายใจออกยาว ๆ หายใจเข้าสบาย หายใจออกสบาย” (คณะทำงานรายที่ 3, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2556)

“หนังสือธรรมะของพระอาจารย์ได้ข้อคิดดีมาก ธรรมะที่ตีพิมพ์ลงในหนังสือเล่ม ๆ ทำให้พกง่าย ไม่ยาว ให้หลานอ่านให้ฟังได้ประโยชน์ทั้งเราทั้งหลาน ซื้อไปฝากเพื่อน ๆ ก็ชอบอยากตามมาวัดด้วย” (ผู้ปฏิบัติธรรมรายที่ 4, สัมภาษณ์, 22 กรกฎาคม 2556)

ส่วนป้ายคำสอนที่มาจากหนังสือของหลวงพ่ocha สุภัทโท มีดังนี้

“อารมณ์นี้ ธรรมะนี้ มันเกิดที่จิต”

“โลกไม่ได้วุ่นวาย ใจเราต่างหากที่วุ่นวาย”

“หน้าที่ของเราคือ...ทำเหตุให้ดีที่สุด เท่านั้น...”

“ธรรมะทั้งหลาย คือ ธรรมชาติที่มันเป็นอย่างของมัน มันล้วนแต่เป็นธรรมะทั้งหมด”

“ศาสนาพุทธสอนอะไร ยกก่อนหินก้อนนั้นขึ้นมาสิโยม หน้าใหม่? อะไรมันหนัก ก็วางลงเถิด สิ่งที่พระพุทธเจ้าสอน มีเพียงเท่านั้น”

“อันใดมันผิด เราก็หยุดเสีย ความผิดมันก็ไม่เกิดกับเรา...อันใดมันถูก เราก็รักษาไว้ ให้มันเป็นมงคลอยู่กับใจของเรา”

“บางที่มันก็มีความสุข...บางที่มันก็มีความทุกข์ บางทีสบาย...บางทีรำคาญ บางทีรักคนโน้น บางทีเกลียดคนนี้...นี่คือ...ธรรมะ”

“ทุกข์มีเพราะอยาก ทุกข์มากเพราะพลอย ทุกข์น้อยเพราะหยุด ทุกข์หลุดเพราะปล่อย”

“ศีลก็ดี สมาริก็ดี ปัญญาที่ดี เมื่อมันกล้าขึ้นมา มันคือมรรค นี่แหละคือหนทาง ทางอื่นไม่มี”

“เมื่อเราออกจากสมาธิแล้ว สติก็ยังเป็นสิ่งประจำอยู่เสมอ ทำอะไรก็ระมัดระวัง เมื่อระมัดระวังทางจิตใจ ความอายมันก็เกิดขึ้นมา การพูด การกระทำอันใดที่ไม่ถูกต้อง เราก็อายขึ้น ๆ เมื่อความอายมีกำลังกล้าขึ้นมา ความสังวรก็มากขึ้นด้วย เมื่อความสังวรมากขึ้น ความประมาท ก็ไม่มี”

“ในการฝึกใจนี้ เราต้องไม่ยึดทั้งสรรเสริญ ทั้งนินทา ความต้องการแต่สรรเสริญและไม่ต้องการนินทานั้น เป็นวิถีทางของโลก แต่แนวทางของพระพุทธเจ้านั้น ให้รับสรรเสริญตามเหตุ ตามปัจจัยของมัน และให้รับนินทาตามเหตุตามปัจจัยของมันเหมือนกัน”

5. สถานที่ภายในวัดสุนันทวนาราม กว้างถึง 1,500 ไร่ สภาพเป็นป่าสมบูรณ์ มีน้ำและภูเขา มีสวนผักซึ่งทางวัดจะปลูกเพื่อนำมาประกอบอาหารทุกวัน ตลอดระยะทางจากวัดถึงชุมชนมีผู้คนรอใส่บาตรพระเป็นจำนวนมากพอสมควร อันเนื่องมาจากความนับถือศรัทธา แต่วัดจะมีโรงครัวที่ทำอาหารเองทุกวัน เพื่อเลี้ยงพระและผู้ที่ยกรเข้าไปใช้สถานที่ฝึกสมาธิภาวนา ซึ่งในทุกสัปดาห์จะมีผู้ที่ยกรเข้าไปพักยังวัดป่าสุนันทวนารามเสมอ อันเนื่องมาจากความพร้อมของที่พัก อาหารการกิน ความสวยงามของป่าธรรมชาติ การแต่งกายเรียบง่าย ไม่เคร่งครัด เพียงแต่สวมเสื้อสีขาวมิดชิด ไม่บาง และกางเกง กระโปรงหรือผ้าถุงจะต้องเป็นสีเข้ม ความเงียบสงบของสถานที่เป็นสิ่งซึ่งทำให้หลายคนต่างประทับใจ ง่ายต่อการฝึกจิตใจให้โปร่งสบายได้โดยง่าย กล่าวได้ว่าที่นี่เป็นสถานที่ซึ่งมีความเป็นสัปปายะอีกแห่งหนึ่ง

ผลของการพัฒนาคนและสังคมของวัดสุนันทวนาราม

1. ด้าน การพัฒนาคน ประกอบด้วยการพัฒนาด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และด้านปัญญา

จากการสังเกตและสัมภาษณ์ พบว่า หลายคนที่ได้รับ การอบรม จะมีพฤติกรรมเปลี่ยนไป จากที่เคยเป็นคนก้าวร้าวกลายเป็นคนสุ่ม รอบคอบ อ่อนน้อม ไม่พุ่มเพี้ยง งดการเที่ยวเตร่ ไม่เอาโรคเอาเปรียบคนอื่น เลิกเหล้า เลิกการพนัน หันกลับมาดูแลครอบครัวเป็นอย่างดี ตั้งใจทำงาน วันพระจะรักษาศีล 8 ด้านจิตใจ ใจเย็น ใจกว้าง อดทน ไม่โกรธง่าย จิตว่างมีอิสระมากขึ้น มีสติยังคิด เห็นใจ สงสารคนอื่น ช่วยเหลือคนอื่น ด้านปัญญา สามารถคิดวิธีต่อต้านกิเลสที่เป็นอกุศลได้ รู้วิธีทำ ความทุกข์ให้สั้นลง รู้ว่าสิ่งไหนไม่ดีจะไม่ทำ แก้ปัญหาได้ คิดอะไรอย่างมีเหตุผล ยอมรับความจริง ที่เผชิญ มาทำสมาธิแล้วกลับบ้านสมองโปร่ง คิดทำอะไรได้สำเร็จ ช่วยเหลือสังคม ชวนเพื่อน ๆ ไปทำบุญที่วัด และทำงานเพื่อการกุศล และเป็นกัลยาณมิตรกับทุกคน ดังข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์

“วัดมีส่วนช่วยทำให้ใจเย็นขึ้น เป็นคนอ่อนน้อม อ่อนโยน เพราะคุณแม่มาเข้าวัดตั้งแต่ เล็ก ๆ เราก็เลียนแบบผู้ใหญ่ ฟังพระสอนบ้าง เราเลยตัดสินใจไม่ฟังเพื่อน ๆ มาปฏิบัติธรรมด้วยกัน เขาใจเย็นขึ้นมาก ไม่โกรธง่ายเหมือนเมื่อก่อน รู้จักอดทนได้ รอคอยได้ เมื่อก่อนอะไรก็ได้ ไม่ยอมไปทั้งหมด เอาแต่ใจตัวเอง เต็มใจนี้ดีขึ้น เลยชวนกันไปวัดบ่อย ๆ เพราะถ้าห่างวัดนาน ๆ นิสัยเดิมจะกลับมา” (ผู้ปฏิบัติธรรมรายที่ 1, สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2556)

“ทำสมาธิแล้วใจสงบ เย็น สุขุม รอบคอบ คิดแต่จะช่วยคนอื่นช่วยสังคม พอทำธุรกิจ ดัดจริตที่ไร มาทำสมาธิแล้วคิดออก กลับไปบ้านสมองโปร่งคิดทำอะไรได้สำเร็จ เวลามามาชอบเดิน เข้าไปนั่งสมาธิคนเดียวในป่าไกล ๆ บางทีก็เจอตัวอึเห็นหรือกระเจิงนี้แหละ กระรอกเยอะมาก ป่าสมบูรณ์มาก เงียบ สงบ วัดสวนโมกข์ก็ชอบเคยไปเข้าอบรมกับเพื่อน ชอบฟังเทศของอาจารย์ พุทธทาสมาก แต่ที่วัดนี้ใกล้กว่าเลยมาบ่อย มาวัดแล้ว พวกการเที่ยว การเสพ ไม่มี เลิกหมด เทียวก็ไม่เที่ยว ชอบทำงานเพื่อการกุศลมากกว่า ทำอะไรจะไม่เอาเปรียบคนอื่น เสียสละได้จะทำ ชอบวัดนี้ที่สอนให้คนมีวินัย รู้จักรอคอย ตรงที่รอกทานข้าว มีป้ายสอนว่า รอได้ อดทนได้ เราเลย ไม่หุนหันจิตเวลารอเข้าคิวคักอาหาร ก่อนเข้าห้องน้ำมีป้ายเตือนว่า “ออกมาให้สะอาดกว่าเข้าไป” รู้สึกว่าเขาเข้าใจสอน ๆ ถูกกาล ออกจากห้องน้ำเราเลยต้องรอบคอบขึ้น” (ผู้ปฏิบัติธรรมรายที่ 2, สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2556)

“ถึงตำแหน่งเราสูง เราก็ต้องอ่อนน้อม ไม่ทำตัวเป็นนายใคร เราเองเอาใจใส่ดูแลลูกน้อง ให้ความเมตตา ความยุติธรรม เชื้ออาหารกับทุกคน พอเราซื้อสัตว์ ลูกน้องเราก็ซื้อสัตว์ตาม เข้าวัด แล้วอารมณ์ดีจิตว่างมีอิสระมากขึ้น ด้านจิตใจ ธรรมะสอนให้เราใจเย็น มีความยังคิด เห็นใจ สงสาร คนอื่น มองโลกในแง่ดี เป็นมิตรกับทุกคน ชอบช่วยเหลือคนอื่น ด้านปัญญา ทำให้เราคิดอะไรมีเหตุ

“เดี๋ยวนี้เรียกว่าตัวเองมีจิตสาธารณะ ชอบทำงานที่เป็นการกุศล เข้าไปช่วยงานที่เขาต้องการคน” (ผู้ปฏิบัติธรรมรายที่ 2, สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2556)

สรุป ผลการพัฒนาคนและสังคม ที่ได้จากการสังเกตและสัมภาษณ์ ดังนี้

1. คน เมื่อพัฒนาแล้ว มีการเปลี่ยนแปลง 3 ด้าน ดังนี้
 - 1.1 พฤติกรรม
 - 1.1.1 เรียบง่าย ประหยัด
 - 1.1.2 อ่อนน้อมถ่อมตน
 - 1.1.3 ทำงานกับผู้อื่นได้ดีขึ้น
 - 1.1.4 ลด ละ เลิกสิ่งเสพติด และอบายมุข
 - 1.1.5 รู้จักเห็นใจผู้อื่น ไม่เอาัดเอาเปรียบคนอื่น รู้จักช่วยเหลือผู้อื่น
 - 1.2 ด้านจิตใจ
 - 1.2.1 ใจเย็น รู้จักรอคอย อดทนมากขึ้น
 - 1.2.2 มีความสุขสงบหลังทำสมาธิ
 - 1.2.3 ไม่โกรธง่าย มีสติยั้งคิด
 - 1.2.4 เข้าใจและเห็นใจผู้อื่น
 - 1.3 ด้านปัญญา
 - 1.3.1 มองไปรุ่ง คิดทำอะไรได้สำเร็จ
 - 1.3.2 รอบคอบขึ้น มีเหตุผล
 - 1.3.3 รู้จักพิจารณาในการทำงาน
 - 1.3.4 เลือกวิถีการดำเนินชีวิตที่ดีขึ้น
2. ด้านสังคม เมื่อคนได้รับการพัฒนาแล้ว จะกลับมาช่วยเหลือสังคม ดังนี้
 - 2.1 มีความปรารถนาดีต่อผู้อื่น
 - 2.2 มาเป็นธรรมบริกรให้กับวัด
 - 2.3 เห็นใครเดือดร้อนจะเข้าช่วยเหลือ
 - 2.4 ร่วมมือในการทำงานกับผู้อื่นได้ดีขึ้น
 - 2.5 ชวนเพื่อนไปทำบุญและทำสาธารณกุศล
 - 2.6 เอาใจใส่ครอบครัวและคนรอบข้างมากขึ้น

จากการสังเกตวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นที่วัดสุนันทวนาราม ตัวยอดคิดเจ้าอาวาสชาวญี่ปุ่น ได้ลาสิกขาบทไปท่ามกลางข่าวลือมากมาย แต่ไม่ทำให้ความศรัทธาของผู้ที่ยึดมั่นในหลักธรรม คำสอนในพระพุทธศาสนาสั่นคลอนลงไปได้นานนัก และการเลือนรองเจ้าอาวาสมารับตำแหน่ง

เป็นเจ้าของอาวาสแทน ก็ลดกระแสความปั่นป่วนจากสังคมได้มาก เพราะท่านก็เป็นพระปฏิบัติดี สอนเก่ง และเคยทำหน้าที่แทนเจ้าอาวาสมาก่อน อีกทั้งพระภิกษุสงฆ์ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของหลวงพ่อบุญฤทธิ์โท ซึ่งมีปฏิปทาน่าเลื่อมใสหลายรูป จากวัดหนองป่าพงบ้าง จากสำนักสาขาบ้าง ได้เวียนกันมาให้กำลังใจ ให้ธรรมะ และข้อคิดแก่บรรดาผู้เข้าปฏิบัติธรรมในช่วงนั้น ซึ่งถือเป็นโอกาสที่ดีมากที่สุดที่ได้มีโอกาสพบกับพระภิกษุสงฆ์ที่มีความเพียบพร้อมในปฏิปทาน่าเลื่อมใสซึ่งพบเจอยาก ส่วนใหญ่จะเป็นพระภิกษุชาวต่างประเทศที่บวชมานาน ตั้งแต่ 20-40 กว่าพรรษา บางรูปหลวงพ่อบุญฤทธิ์เป็นผู้บวชให้ เช่น ท่านชยสาโร เป็นต้น และความได้เปรียบของวัดสุนันทวนารามที่เป็นจุดแข็ง คือ ความเป็นป่าที่ร่มรื่น บรรยากาศที่ดี ความสะอาดของที่พัก อาหารการกินอุดมสมบูรณ์ การแต่งกายสบาย ๆ การสอนที่เรียบง่ายของเจ้าอาวาสรูปใหม่ ไม่เรียกร้องเงินทองจากผู้เข้าอบรม ยกเว้นหน่วยงานราชการหรือเอกชนที่ไปจัดกันเป็นกลุ่มเป็นคณะ ซึ่งช่วยค่าใช้จ่ายเป็นค่าอาหาร ค่าน้ำ ค่าไฟ ตามสมควร ไม่เรียกร้องค่าหัวแพง ๆ เหมือนสำนักปฏิบัติธรรมหลายแห่งที่เราทราบกัน ที่นี่จึงเป็นสถานที่เหมาะสมอย่างยิ่งในการฝึกปฏิบัติธรรมแบบสบาย ๆ (แต่ได้ธรรมะกลับบ้าน) อีกแห่งหนึ่งรองมาจากสวน โมกข์ฝั่งนานาชาติ ซึ่งเข้มงวดในเรื่องของการปฏิบัติ (แต่ได้ผลดีมาก) มาก

วัดป่าบ้านตาด หรือวัดเกษรศีลคุณ (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ)

ประวัติความเป็นมาของวัดป่าบ้านตาด

วัดป่าบ้านตาด สังกัดธรรมยุติกนิกาย เป็นวัดที่อยู่ใกล้ชุมชน ใช้วิธีการปฏิบัติสมาธิแบบอานาปานสติด้วยคำภาวนา “พุท โธ” เป็นหลัก ลักษณะทางกายภาพมีป่าภายในวัด ไม่มีสิ่งก่อสร้างที่ใหญ่โตถาวร เป็นวัดที่มีชื่อเสียงปฏิบัติสมาธิโดยฝึกการรักษากายใจเป็นหลัก ตามคำสอนของหลวงตาพระมหาบัว ญาณสัมปันโน (พระธรรมวิสุทธิมงคล) ก่อตั้งและทำให้โด่งเด่นขึ้นมาในด้านของกรรมฐาน มีชื่อเสียงโด่งดังทางสังคมด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ เริ่มก่อตั้งเมื่อเดือนพฤศจิกายน ปี พ.ศ. 2498 กระทรวงศึกษาธิการ ประกาศตั้งขึ้นเป็นวัดในพระพุทธศาสนา เมื่อวันที่ 17 กันยายน พ.ศ. 2513 ให้ชื่อว่า วัดเกษรศีลคุณ ซึ่งเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปในนาม วัดป่าบ้านตาด ตั้งอยู่ ณ หมู่บ้านบ้านตาด ตำบล บ้านตาด อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ห่างจากตัวเมืองอุดรธานีไปทางทิศใต้ ประมาณ 10 กิโลเมตร โดยมีศรัทธาญาติโยมชาวบ้านตาดถวายพื้นที่ในกำแพงล้อมรอบประมาณ 163 ไร่ บริเวณรอบกำแพงมีผู้ซื้อที่ดินถวายอีกหลายแปลง และทางวัดซื้อเพิ่มอีก ประมาณ 140 ไร่ รวมประมาณ 300 ไร่ เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม ที่สงบ เรียบง่าย ครัมภ์ไปด้วยต้นไม้สูงใหญ่ขนาดพันธุ์ เป็นสถานที่ที่พึ่งพิงของสัตว์น้อยใหญ่ หลากชนิด อาทิ ไก่ป่า กระรอก กระแต กระต่าย เต่า แย้ นกยูง และนกอีกหลายชนิด ฯลฯ

เมื่อเข้าเขตวัด จะพบศาลาใหญ่ด้านนอกกำแพง เจ้าของเครื่องคัมพูกำลัง กระจกแดงสร้าง ถวายเสร็จเมื่อปลายปี พ.ศ. 2544 เมื่อผ่านเข้าไปในบริเวณวัด จะพบศาลาการเปรียญเป็นศาลาไม้ หลังใหญ่ เมื่อก่อนเป็นศาลาชั้นเดียวยกพื้นเตี้ย ภายหลังถูกยกให้สูงขึ้นเป็น 2 ชั้น เพื่อให้ใช้ประโยชน์ได้มากขึ้น ด้านบนศาลาเป็นที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปองค์ใหญ่ที่เป็นพระประธานของวัด ใช้เป็นที่แสดงธรรมอบรมแก่พระภิกษุสามเณรในวัด ตลอดจนเป็นที่ประชุมทำสังฆกรรมร่วมกัน เช่น สวดพระปาฏิโมกข์ อธิษฐานเข้าพรรษา สวดปวารณา และกรานกฐิน เป็นต้น ผู้ที่อยู่ด้านขวาขององค์พระประธาน เป็นที่ประดิษฐานอัฐิธาตุของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ ซึ่งเป็นพระอาจารย์ของหลวงตามหาบัว รวมทั้งอัฐิธาตุของครูบาอาจารย์องค์อื่น ๆ ด้านล่างของศาลาใช้เป็นที่สำหรับฉันภัตตาหารเช้า และเป็นสถานที่ที่หลวงตามหาบัวใช้ในการแสดงธรรม เทศนาและปฏิสันถารกับญาติโยมจำนวนมากที่มาจากทุกสารทิศที่มุ่งมาบริจาคตานและฟังธรรมอย่างไม่ขาดสายไม่เว้นแต่ละวัน

ลึกเข้าไปในดงไม้ หากไม่เดินดูก็จะไม่รู้ว่ามีกุฏิหลังน้อยกระจายอยู่ทั่วไปนับสิบหลัง แต่ละหลังมีระยะห่างกันพอควร มีปากกว้างกันพอไม่ให้เห็นกันเสมือนอยู่ท่ามกลางป่าเพียงองค์เดียว โดยไม่เกี่ยวข้องกัน เพื่อให้สัปปายะสะดวกในการบำเพ็ญสมณธรรม แต่ละรูปต่างพากันทำ ความเพียรสมาธิด้วยการนั่งบ้าง เดินจงกรมรอบกุฏิของตนบ้าง (แสงเพชร, 2541, หน้า 57) ภายใน กุฏิจะเรียบง่ายเพียงแต่การบังแดด ลม ฝน จะสูงจากพื้นดิน ประมาณ 1 เมตร เพื่อกันการรบกวน จากสัตว์เลื้อยคลาน ความชื้นจากพื้นดิน ฯลฯ มีขนาดเพียงพอสำหรับอยู่เพียงองค์เดียว ฝาผนัง ส่วนใหญ่ใช้จิวรเก่าชิงแทน เพื่อกันลม กันฝน ใช้มุ้งกลดกันยุง ภายในกุฏิจะมีเพียงกลด เสื่อปูนอน ฝาห่ม เครื่องอัฐฐูปริชาร ตะเกียงหรือเทียนไข และของใช้ ที่จำเป็นอื่น ๆ ด้านหัวนอนจะมีพระพุทธรูป หรือรูปครูบาอาจารย์ติดไว้เพื่อกราบไหว้บูชาเป็นกำลังใจในการบำเพ็ญภาวนา ทุกกุฏิจะมีทางเดิน จงกรมอย่างน้อย 1 เส้น ยาวประมาณ 25 ก้าว อยู่ใต้ร่มไม้ดุ่มร่มเย็น ในยามค่ำคืนการเดินทาง จะใช้โคมเทียนจุดสว่างพอให้เห็นทาง มีกุฏิที่สร้างถาวรอยู่ประมาณ 10 กว่าหลัง เป็นกุฏิของ หลวงตา ของภิกษุสูงอายุ ของญาติโยม ตามปกติญาติโยมทั้งหญิงและชายมักมาขออยู่พักปฏิบัติ ธรรมภาวนา ในช่วงเวลาสั้น ๆ โดยเฉลี่ยอยู่ในระหว่าง ประมาณ 50-100 คน จัดแยกเขตกัน ระหว่างพระภิกษุสามเณร ญาติโยมชายและหญิงอย่างเป็นระเบียบ

สำหรับวัดป่าบ้านดาดนี้ จะเข้มงวดในข้อวัตรอย่างมาก เริ่มตั้งแต่จะทำการอุปสมบท ต้องมาบวชเป็นตาผ้าขาว คือ มารักชาติ 8 และให้รับประทานอาหารมือเดียว และฝึกหัดตัดแปลง นิสัยใจคอ ทั้งฝึกสมาธิให้เหมือนพระหรือสามเณร ถ้าการฝึกยังไม่เป็นที่น่าพอใจ ก็ยังไม่บรรพชา อุปสมบทให้ ซึ่งอาจจะต้องใช้เวลาหลายเดือนหรือหลายปี หลวงตาท่านจะเน้นย้ำมากถึงเรื่อง มหาภัย 5 ประเภทที่ไม่ให้พระเกี่ยวข้องกับเด็ดขาด คือ หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ วีดิโอ โทรศัพท์

เพราะเป็นอุปสรรคต่อการบำเพ็ญเพียรโดยตรง ไฟฟ้าก่อนนี้ไม่ได้ต่อเข้าไปในวัด มีเพียงเครื่องปั่นไฟ ปัจจุบันบางโอกาสประชาชนมาทำบุญมากทางวัด จึงต้องต่อไฟฟ้าจากทางการเพื่อสำรองไว้ใช้

ในพรรษาปี พ.ศ. 2556 วัดป่าบ้านตาดมีพระสงฆ์ จำพรรษา 52 รูป แต่นอกพรรษามีพระลาสิกขาไปบ้าง พระที่วัดจะไป ๆ มา ๆ ที่สำนักต่าง ๆ บ้าง เหลือพระประมาณ 30 กว่ารูป เป็นชาวต่างชาติ 5 รูป มีพระอาคันตุกะเข้ามาพักศึกษาข้อวัตร 5-6 รูป สามเณร 1 รูป กิจวัตรหลักของพระภิกษุสงฆ์ในวัดป่าบ้านตาด ตอนเช้าก่อนออกไปบิณฑบาต พระสงฆ์สามเณรจะช่วยกันปิดกวาดศาลาและบริเวณรอบ ๆ เสร็จแล้วออกไปบิณฑบาตในหมู่บ้าน ระยะทางไปกลับประมาณ 3 กิโลเมตร จากกลับจะแวะรับบาตรที่มีญาติโยมมารอทำบุญที่หน้าวัดอีกครั้ง วันธรรมดาจะรับบาตรที่หน้าวัดประมาณ 7 โมงเช้า แต่ถ้าเป็นวันเสาร์อาทิตย์มีญาติโยมจำนวนมากมาใส่บาตร เวลาที่จะเลื่อนเป็น 8 โมงเช้า จากนั้นพระสงฆ์จะไปศาลาล้าน เพื่อส่งอาหารที่ได้มาให้อุบาสก อุบาสิกาแยกประเภทแล้วใส่ลงไปในตลาดบนกระดานล้อเลื่อนเพื่อส่งต่อไปยังพระสงฆ์ ที่นั่งเรียงกันตามลำดับพรรษา เมื่อถึงรูปสุดท้ายก็จะมีคนรับสำหรับเหล่านั้น ไปส่งแจกจ่ายให้กับญาติโยมที่มาทำบุญ จากนั้นพระภิกษุสงฆ์จะให้พร คนส่วนใหญ่ที่นี้จะก้มหมอบกราบรับพร เมื่อพระสงฆ์ลงมือฉัน คนก็จะรับประทานอาหารที่ได้รับแจกมา พระฉันเสร็จประมาณ 9 โมง เจ้าอาวาสจะรับปัจจัยและสิ่งของจากญาติโยม ซึ่งท่านจะแจกยาคูลท์เป็นการตอบแทนให้รายละเอียด 1 ขวด ระหว่างนี้พระสงฆ์ที่เป็นเวรกับตาผ้าขาวจะช่วยกันปิดกวาดเช็ดดูศาลา ล้างกระโถน ชักผ้า เช็ดจาน ญาติโยมบางส่วนจะช่วยล้างจาน เสร็จกิจแล้ว เจ้าอาวาสจะให้พรอีกครั้งหนึ่งแล้วกลับกุฏิ ซึ่งใครมีกิจจำเป็นส่วนตัวก็ขออนุญาตไปสนทนากับท่านได้ในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ เพื่อท่านจะได้มีเวลาเจริญภาวนาต่อไป ประมาณบ่าย 3 โมงเย็น พระท่านก็จะออกมาทำข้อวัตรปิดกวาด เสนาสนะ ชัดดู กุฏิ ศาลา บริเวณวัด ทำความสะอาดห้องน้ำห้องส้วมอย่างพร้อมเพรียงกันอีกครั้งหนึ่ง หลังจากนั้น ก็จะแยกกันกลับกุฏิ ที่นี้ไม่มีการทำวัตรเช้า-เย็นร่วมกัน ยกเว้นในวันสำคัญหรือวันพระขึ้น 15 ค่ำ พระภิกษุสงฆ์จึงจะมาทำวัตรสวดมนต์พร้อมกัน เช่น ประชุมทำสังฆกรรมร่วมกัน อธิษฐานเข้าพรรษา วันออกพรรษา สวดพระปาฏิโมกข์ สวดปวารณา และกรานกฐิน

คุณลักษณะ เป้าหมาย และความคาดหวังของชุมชนที่มีต่อวัดป่าบ้านตาด

คุณลักษณะของวัดป่าบ้านตาด

คุณลักษณะของวัดป่าบ้านตาด พบว่า เป็นความจริงดังคำกล่าวที่ว่า วัดป่าบ้านตาด มีลักษณะของความเป็นป่าธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ทุกหนทุกแห่งเต็มไปด้วยร่มเงาของไม้ขนานพันธุ์ทุกอย่างสงบ สะอาด ปราศจากเสียงรบกวนใด ๆ ถ้าจะมีก็เพียงเสียงนกกาตังมาเป็นระยะ ๆ เหมาะกับสมณะและผู้ปฏิบัติ (แสงเพชร, 2541, หน้า 47-57) และคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลท่านอื่น ๆ ดังนี้

“วัดป่าจะเป็นธรรมชาติ มีทั้งป่าทั้งสัตว์อาศัยอยู่ พระฉันมือเดียว ฉันในบาตร พระจะทำ
ข้อวัตร เครื่องครัดในการปฏิบัติ” (เจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

“วัดป่าจริง ๆ คือ ต้องมีระยะห่างจากหมู่บ้าน 2 กิโลเมตรขึ้นไป เป็นวัดป่าสมบูรณ์ หลักปฏิบัติ
ธรรมเหมือนเดิม ข้อวัตรปฏิบัติพระใหม่เราก็ต้องอบรมกันว่า ข้อวัตร เข้า 1 ครั้ง เก็บของช่วยกัน
เก็บเสื่อ เก็บแก้ว แบ่งกัน มีพระเฝ้าเวรศาลาน้ำร้อน ผลัดกันทีละ 1 รูป เวลาญาติโยมมาพักจะต้อง
แจ้งขออนุญาตที่นี่ เมื่อได้รับอนุญาตจึงออกไปด้านนอกเพื่อขอลงทะเบียนกับเจ้าหน้าที่ซึ่งดูแลอยู่”
(รองเจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 25 มิถุนายน 2556)

“วัดป่าก็ควรมีป่าสมบูรณ์แบบ มีพระเดินจงกรม มีภูมิธรรม สอนให้คนรักษาศีลได้
พระองค์ก็เป็นตัวอย่างที่ดีให้เห็นกัน เครื่องได้มากคนก็ศรัทธามาก พระก็บรรลุนิพพานได้ง่าย”
(พระสงฆ์รูปที่ 1, สัมภาษณ์, 24 มิถุนายน 2556)

“พระทั่วไปก็รักษาวินัยเท่ากันหมด รักษาศีล 227 ข้อ แต่วัดป่าจะเน้นการเจริญภาวนา
ความประหยัด เรียบง่าย ไม่หลงตามเทคโนโลยี คือ ไม่ฟุ้งเฟ้อ ที่นี่มีสื่อมากแต่ครูตงควัดยังเข้มแข็ง”
(พระสงฆ์รูปที่ 2, สัมภาษณ์, 23 มิถุนายน 2556)

เป้าหมายของวัดป่าบ้านตาด

พบว่า วัดป่าบ้านตาด มีเป้าหมายหลัก คือ ต้องการให้พระสงฆ์ได้ปฏิบัติขัดเกลากิจใจตน
ให้ได้ก่อน ส่วนคฤหัสถ์นั้น แล้วแต่จะเลือกเน้นที่การปฏิบัติหรือมาเพื่อทำทานหรือทั้งสองอย่าง
ภายใต้การพิจารณาใจของตัวเองเป็นสำคัญ ดังที่ข้อมูลกล่าวไว้ดังนี้

“ที่นี้มุ่งให้แต่ละคนปฏิบัติให้รู้จักกำหนดครุฑที่ใจตนเองให้เป็น ทุกอย่างเกิดจากใจ
มาจากใจตัวเองทั้งสิ้น เมื่อรู้เมื่อเข้าใจว่าเป็นอย่างไร ก็เลือกหนทางปฏิบัติที่จะทำกายใจของตนเอง
ให้สงบระงับได้ การปฏิบัติภาวนาให้ปฏิบัติเอง เช่น ผู้ที่นั่งอยู่ที่ศาลานอก ศาลาใหญ่ ก็สามารถ
เป็นที่ฝึกปฏิบัติได้ คนภาวนาไม่เป็น ต้องอาศัยหมู่พวกช่วยพยุงกัน แต่ละคนจะมีส่วนปฏิบัติกัน
กระตุ้นกันปฏิบัติให้ก้าวหน้าได้ (เจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

“ที่นี้ต่างคนต่างดูตัวเอง เป้าหมายอย่างไรก็ทำไป ดูบอร์ด มีคำสอนของหลวงตาสอนไว้
มากมายครบถ้วน ให้คนไปอ่านและทำเป็นแบบอย่าง เท่ากับเป็นการสอนแล้ว” (รองเจ้าอาวาส,
สัมภาษณ์, 25 มิถุนายน 2556)

ความคาดหวังของชุมชนที่มีต่อวัดป่าบ้านตาด

ความคาดหวังของชุมชนที่มีต่อวัดป่าบ้านตาด จากการสัมภาษณ์ พบว่า

“เรามาทำงานให้วัด ก็ไม่ได้คาดหวังอะไร มาด้วยความศรัทธาที่มีต่อหลวงตา แล้วก็มา
ทำบุญ ทำทานต่อเนื่อง โลกหรือสิ่งใดจะเปลี่ยนไป หลวงตาก็ให้เราดูใจตัวเอง” (คณะทำงาน
รายที่ 2, สัมภาษณ์, 22 มิถุนายน 2556)

“หวังส่วนตัวมากกว่า ว่าทำบุญที่นี่แล้วจะได้บุญอย่างเต็มที่ เพราะพระสงฆ์ท่านเต็มร้อย แม้พระสงฆ์เองท่านก็สร้างบารมีของท่าน ทำข้าวတ်ต่าง ๆ ล้างห้องน้ำให้ญาติโยม ปิดกวาดเช็ดกุศลา ดูแลความเป็นระเบียบเรียบร้อยของวัด ดูแลหลวงพ่อเซอร์รี่ท่านเดินเก็บขยะทุกวัน ทำบุญด้วยความเข้าใจ แล้วจะไม่คาดหวังอะไรทั้งนั้น” (คณะทำงานรายที่ 3, สัมภาษณ์, 22 มิถุนายน 2556)

“มาช่วย มาทำบุญ แล้วสบายใจ ไม่ได้คาดหวังอะไร คิดว่าเป็นหน้าที่มากกว่า วัด บ้าน โรงเรียน ต้องช่วยกัน มีอะไรก็ช่วยเหลือกัน ช่วยลูกหลานเรา” (ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 14, สัมภาษณ์, 25 มิถุนายน 2556)

“ไม่คาดหวัง แต่ถ้าสังคมดีขึ้น คนช่วยเหลือกัน ไม่เห็นแก่ตัว ช่วยคนอื่นเหมือนหลวงพ่อมีวัดอย่างนี้ มีพระดี ๆ คนก็ดีไปเอง” (ผู้มาทำบุญ รายที่ 2, สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

“พ่อแม่ครูอาจารย์ท่านก็ปฏิบัติดีให้เราเห็น ให้เราได้ทำบุญกับวัดแล้ว ไม่ได้คาดหวังอะไรมากไปกว่าการเจริญในธรรมของตัวเอง และก็พอใจที่ได้ทำบุญกับพระดี ๆ” (ผู้ปฏิบัติธรรม รายที่ 3, สัมภาษณ์, 29 มิถุนายน 2556)

สรุป ความคาดหวังของชุมชนที่มีต่อวัดป่าบ้านตาด

1. หวังส่วนตัวว่าทำบุญที่นี่แล้วจะได้บุญอย่างเต็มที่ เพราะพระสงฆ์ปฏิบัติดีมาก
2. ศรัทธาหลวงพ่อ มาทำบุญกับพระดี ๆ มาช่วย ทำแล้วสบายใจ
3. ทำบุญกับวัดแล้ว การเจริญในธรรมของตัวเอง ทำต่อเนื่อง
4. คิดว่าเป็นหน้าที่ วัด บ้าน โรงเรียน ต้องช่วยกัน มีอะไรก็ช่วยเหลือเหมือนช่วยลูกหลานเรา
5. วัดอย่างนี้ มีพระดี ๆ อย่างนี้ หวังว่าคนและสังคมก็ดีไปเอง ถ้าสังคมดีขึ้น คนจะช่วยเหลือกัน ไม่เห็นแก่ตัว จะช่วยคนอื่นเหมือนหลวงพ่อตามหาบัว

บทบาทของวัดป่าบ้านตาดกับกระบวนการพัฒนาคนและสังคม

จากเอกสารและการสัมภาษณ์ พบว่า วัดป่าบ้านตาด ได้ทำบทบาททั้ง 6 ด้าน ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) ปี พ.ศ. 2535 อย่างครบถ้วน จากการสังเกตและสัมภาษณ์ เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ที่เกี่ยวข้อง พบประเด็นที่สามารถนำมาสรุปผลการวิจัยได้ ดังนี้

1. บทบาทด้านการปกครอง

สรุป บทบาทด้านการปกครองของวัดป่าบ้านตาด จากการสังเกตและสัมภาษณ์ พบว่า พระจะใช้พระธรรมวินัยและ กฎข้อบังคับของวัดตั้งแต่สมัยหลวงตาพระมหาบัวในการปกครองตนเอง ทุกอย่างจะดำเนินไปเหมือนเช่นสมัยที่หลวงตาพระมหาบัว ยังมีชีวิตอยู่ แม้ว่าท่านจะละสังขารไปแล้วก็ตาม แต่ทุกอย่างก็ดำเนินต่อไปตามปกติ เพราะทุกรูป ทุกคน ยังมีความรู้สึกเหมือนว่า หลวงตายังอยู่ด้วย อีกทั้งยังสามารถเปิดวิทยุจากสถานีของวัดป่าบ้านตาด

รับฟังเสียงหลวงตาสอนธรรมะได้ตลอด 24 ชั่วโมง รายการวิทยุจึงเป็นเสมือนเป็นนาฬิกาบอกเวลาให้ทุกรูป/ คนทำหน้าที่ไปในตัว

มีการปกครองดูแลพระสงฆ์ให้เคร่งครัดตามพระวินัย เนื่องจากวัดป่าบ้านตาด เป็นวัดที่มุ่งให้พระปฏิบัติสมาธิภาวนาซึ่งแต่เดิมนั้น หลวงตาพระมหาบัว ญาณสัมปันโน (พระธรรมวิสุทธิมงคล) ท่านมักจะอบรมควบคุมดูแลพระสงฆ์ อย่างใกล้ชิดด้วยตนเอง พระจะอยู่ในระเบียบวินัยที่ท่านได้วางรากฐานไว้อย่างมั่นคง แม้ในเรื่องของการทำข้อวัตร ปัดกวาด เสนาสนะ ชักฉาด กุฏิ ศาลา บริเวณวัด ทำความสะอาด ห้องน้ำห้องส้วม ท่านก็จะเน้นย้ำห้ามพูดคุยกัน ทำหน้าที่เสร็จแล้วให้รีบกลับกุฏิทันทีเพื่อไปปฏิบัติเร่งทำความเพียรส่วนตัว ธรรมเนียมที่นี้แต่เดิมพระจึงไม่รับนิมนต์ไปที่ใด เพื่อต้องการให้พระมีเวลาปฏิบัติมาก ๆ ในช่วงศึกของแต่ละคืนหลวงตาจะเทศน์สอนพระเพื่อให้พระเร่งทำความเพียร ด้วยความหวังว่า ได้พระดี 1 รูป จะได้คนดีอีกเป็นแสน แม้ในยุคของเจ้าอาวาสรูปใหม่ พระอาจารย์สุดใจ หันตมโน ก็ตาม พระสงฆ์ทุกรูปก็ยังคงทำข้อวัตรปฏิบัติเหมือนเดิม โดยใช้ธรรมเป็นที่ตั้ง พระวัดป่าจึงมุ่งที่จะปฏิบัติสมาธิภาวนาอยู่กับลานจงกรม อยู่กับกุฏิของตนเอง ซึ่งท่านจะต้องมีวินัยในการแบ่งเวลาเดินจงกรม หรือเจริญสติสมาธิภาวนา หรือแม้แต่การทำวัตรซึ่งต่างจะทำเอง โดยมีรายการวิทยุ เสียงธรรมของวัดป่าบ้านตาดซึ่งพระสงฆ์และคฤหัสถ์สามารถสวมมงคลทำวัตรเช้า-เย็นพร้อมกันตามรายการวิทยุ คลื่น FM. 103.25 MHZ ได้ ซึ่งใช้เวลาประมาณครึ่งชั่วโมง ช่วงศึกจะเป็นช่วงรายการที่หลวงตาสอนพระล้วน ๆ ส่วนในช่วงอื่น ๆ ก็จะเป็นคำสอนคฤหัสถ์บ้าง พระบ้าง การดำเนินชีวิตของทุกสรรพสิ่งที่มีชีวิตในวัดป่าบ้านตาด จึงเสมือนอยู่อย่างรู้เวลาและกฎข้อบังคับที่ต้องคงไว้ในใจของทุกคนด้วยตัวของตัวเอง โดยมีพระธรรมและวินัยเป็นที่ตั้ง ดังคำกล่าว

“คนหมู่มากรวมกันต้องมีกฎระเบียบ ต้องทำตามกฎระเบียบของสังคม ถ้าต่างปฏิบัติตามธรรม ตามวินัยก็อยู่ด้วยกันได้ ไม่วุ่นวาย” (เจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

2. บทบาทด้านศาสนศึกษา

สรุป บทบาทด้านศาสนศึกษาของวัดป่าบ้านตาด จากการสังเกตและสัมภาษณ์ พบว่า วัดป่าบ้านตาดเป็นวัดป่าที่เน้นในเรื่องของการปฏิบัติเจริญสมาธิภาวนา โดยมีจุดประสงค์ที่จะให้พระและคฤหัสถ์มุ่งปฏิบัติขัดเกลาก่อนตนเองมากกว่าที่จะไปทำกิจที่ยุ่งวุ่นวายกับชาวโลก ด้วยคิดว่าการสร้างพระดีหนึ่งรูปจะได้คนดีเพิ่มขึ้นอีกเป็นแสน ดังนั้น งบประมาณของวัดจึงมุ่งไปที่กองทุนสถานีวิชยศึกษาศาสนาของวัดป่าบ้านตาด รวมถึงแผ่นซีดีและหนังสือธรรมะเพื่อแจกให้กับผู้ที่สนใจศึกษาธรรม ผู้มาทำบุญจึงมักร่วมกันช่วยบริจาคเพื่อกองทุนนี้

ในเรื่องการส่งเสริม อุดหนุน ช่วยเหลือการศึกษาให้กับบุคคลที่กำลังศึกษาไม่ว่าจะเป็นพระ เณร หรือประชาชนนั้น วัดป่าบ้านตาด จะมุ่งส่งเสริมพระให้เร่งทำความเพียรให้มากที่สุด

เพื่อการบรรลุธรรม ทางวัดจึงมิได้มีโครงการสอนด้านปริยัติ แต่จะทำตามปณิธานของพระสายวัดป่า คือ ให้ปฏิบัติสมาธิภาวนาเท่านั้น ส่วนญาติโยมก็ทำตามกำลังแล้วแต่ความเพียรปัญญา หรือวาสนาบารมีของตน ที่ยังทำไม่ได้ก็ยังได้มาเป็นกองเสบียงดูแลทำบุญเลี้ยงพระเพื่อบำรุงธาตุชั้นร์ของพ่อแม่ครูบาอาจารย์ไป ทางวัดจึงได้จัดรายการวิทยุที่เป็นคำสอนของหลวงตาพระมหาบัว บางครั้งเป็นเทศนาของพระอาจารย์รูปอื่นบ้าง แต่ส่วนใหญ่จะเป็นเทศนาของหลวงตาทั้งวันทั้งคืนปรับเปลี่ยนเนื้อหาสาระตามวัน ตามเวลา ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องของปฏิบัติสมาธิภาวนาและปัญหาที่เกิดขึ้นขณะปฏิบัติ และวิธีการปฏิบัติขัดเกลาตัวเองทั้งสิ้น คนที่วัดป่าบ้านตาดส่วนใหญ่จึงมักจะถือวิทยุเล็ก ๆ หรือ โทรศัพท์มือถือที่รับคลื่นวิทยุของหลวงตาได้ จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่เราจะเห็นภาพคนที่นั่งเสียบหูฟังไปด้วย ในขณะที่ทำข้อวัตรปิดกวาดเช็ดถูที่พักอาศัย ทูนของวัดที่ห่มไปค่าใช้จ่ายส่วนหนึ่งของวัด คือ จึงเป็นค่าใช้จ่ายเพื่อสถานีวิทยุเสียงธรรมของวัดป่าบ้านตาด รวมถึงแผ่นซีดีและหนังสือธรรมะเพื่อแจกให้กับผู้ที่สนใจศึกษาธรรม ดังคำกล่าว

“ส่วนใหญ่พวกเราที่ฟังวิทยุหลวงตากัน ทางโรงเรียนบ้านตาดก็สนับสนุนให้นักเรียนศึกษาธรรมะ สวดมนต์ทุกเย็นวันศุกร์เช้าครูใหญ่และครูจะนำนักเรียนมาประมาณ 60 คน มาช่วยมาดูแลกิจของวัด เด็กทานข้าวเสร็จก็กลับโรงเรียน เด็ก ๆ ก็ได้เรียนรู้ได้มาทำบุญในสถานการณ์จริง” (คณะทำงาน รายที่ 2, สัมภาษณ์, 22 มิถุนายน 2556)

3. บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์

สรุป บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ของวัดป่าบ้านตาด พบว่า วัดได้ให้การสงเคราะห์ต่อสถานศึกษาหลายแห่ง และยังคงให้การสงเคราะห์โรงเรียนต่าง ๆ สืบทอดมาถึงปัจจุบัน

บทบาทด้านการส่งเสริม อุดหนุน ช่วยเหลือด้านการศึกษาให้กับสถาบันและบุคคลที่กำลังศึกษา ไม่ว่าจะเป็นพระ เณรหรือประชาชน ทางวัดป่าบ้านตาด ได้ตั้งสงเคราะห์โรงเรียน เช่น สร้างอาคารเรียน วัสดุอุปกรณ์ต่าง สื่อการเรียนการสอน และอื่น ๆ เช่น โรงเรียนสตรีราชินูทิศ โรงเรียนบ้านตาด โรงเรียนอุครธรรมานุสรณ์ โรงเรียนหนองแสงวิทยา โรงเรียนบ้านดงเมือง โรงเรียนบ้านหนองตุ เป็นต้น

“หลวงตาให้ทุนและช่วย โรงเรียนหลายอย่าง คุณครูและนักเรียนจะศรัทธาหลวงตามาก และอยากมาทำบุญที่วัดท่าน” (ผู้มาทำบุญรายที่ 4, สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

4. บทบาทด้านการเผยแผ่ศาสนา

สรุป บทบาทด้านการเผยแผ่ศาสนาของวัดป่าบ้านตาด พบว่า วัดมีการเผยแผ่ธรรมะในหลายรูปแบบ มีทั้งรายการวิทยุจากสถานีของวัดป่าบ้านตาด ซึ่งปัจจุบันขยายเป็นเครือข่ายหลายสถานีหลายจังหวัดในทุกภาคของประเทศ จะนำเสียงเทศนาของหลวงตาออกอากาศทุกวัน ตลอด 24 ชั่วโมง ทุกคนสามารถรับฟังได้ตลอดเวลา นอกจากนั้นแล้วยังมีป้ายคำสอนขนาดใหญ่ หนังสือ

ธรรมะแผ่นซีดี เทป จำนวนมากแจกเป็นธรรมทาน มีเว็บไซต์ต่าง ๆ ที่เป็นการแสดงธรรมของหลวงตามหาบัว

วัดป่าบ้านตาด ได้นำหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา มาอบรมสั่งสอนหรือเผยแผ่แก่คนทั่วไป โดยมีการเผยแผ่ธรรมะที่หลากหลายวิธี เช่น มีรายการวิทยุเสียงธรรมของหลวงตา ออกอากาศทุกวัน ตลอด 24 ชั่วโมง เป็นเสียงบันทึกการเทศนาของหลวงตาโดยพระสงฆ์ชาวเยอรมันที่เป็นลูกศิษย์ได้บันทึกไว้หลายพันกัณฑ์ มีป้ายธรรมะขนาดใหญ่เป็นจำนวนมาก ที่เป็นคำสอนของหลวงตา ติดตามแนวถนนทางเดินภายในวัด จากประตูกระถังถึงศาลาโรงฉัน นอกจากนั้นยังมีหนังสือธรรมะ แผ่นซีดี เทปแจกเป็นธรรมทานที่สถานีวิทยุ ไม่มีการซื้อขายแต่อย่างใด หากใครสนใจสามารถไปติดต่อขอรับได้ และมีเว็บไซต์ต่าง ๆ ให้ฟังธรรมจากหลวงตา เช่น ฟังธรรมหลวงตา, Luangta.com ชมทีวีผ่านดาวเทียม 24 ชั่วโมง เช่นกัน ดังคำกล่าว

“เอกลักษณ์อย่างหนึ่งของวัดป่าบ้านตาด คือ มีป้ายคำสอนขนาดใหญ่ของหลวงตา เป็นคำสอนที่ทุกคนมาแล้วต้องอ่าน พอเราอ่านก็เหมือนที่หลวงตาเทศน์ย้ำ เขาสรุปให้เราฟัง” (ผู้ปฏิบัติธรรม ราชที่ 3, สัมภาษณ์, 29 มิถุนายน 2556)

5. บทบาทด้านสาธารณูปการ

สรุป บทบาทด้านสาธารณูปการของวัดป่าบ้านตาด ณ เวลานี้ พบว่า นอกเหนือไปจากโครงการสร้างพระมหาเจดีย์ศรีแสงธรรมวิสุทธิมงคลเพื่อเก็บอัฐิธาตุของหลวงตาพระมหาบัวแล้ว ทางวัดไม่ก่อสร้างสิ่งอื่นใดที่เกินความจำเป็น กุฏิ ศาลา ที่พักอาศัยต่าง ๆ ล้วนได้รับการดูแลซ่อมแซมให้อยู่ในสภาพอันดี เรือนพักของผู้ปฏิบัติธรรม อยู่ในป่าก็ไม่มี ความจำเป็นจะต้องมีไฟฟ้าให้สิ้นเปลือง เป็นร้อยชีวิตที่สามารถอยู่ได้ด้วยแสงเทียน แสงตะเกียง ในวันโกน เจ้าอาวาสจะส่งญาติโยมผู้ชาย ซึ่งเป็นกลุ่มของผู้ใหญ่บ้านเก่า เข้ามาดูแลเพื่อตัดต้นไม้ที่เรือนพักของผู้รักษาศีล ด้วยเกรงว่าต้นไม้ขึ้นต้นที่อายุมาก จะสูงใหญ่เกินไป และอาจทำความเสียหายให้กับผู้พักอาศัยได้

วัดป่าบ้านตาดไม่ค่อยทำอะไรเพิ่มเติม เป็นเรื่องของการดูแลรักษามากกว่า เรื่องที่ทางวัดเน้นจะเป็นเรื่องของความสะอาด ซึ่งทั้งพระภิกษุสงฆ์และญาติโยมต่างช่วยกันดูแลรักษาที่พักอาศัยตลอดจนเสนาสนะ ศาลา ห้องน้ำห้องส้วม ให้สะอาดเรียบร้อยอยู่เสมอ การปิดกวาดทำความสะอาดเป็นเวลาตามกฎกติกาที่วางไว้ ตามเรือนพักของผู้ปฏิบัติธรรม มีน้ำประปาใช้ เฉพาะบางส่วนที่ใช้ น้ำบ่อบ้าง แต่ไม่มีไฟฟ้าใช้ จะมีไฟฟ้าใช้เฉพาะ โรงฉัน กุฏิพระ ศาลาโรงฉัน และศาลาใหญ่ที่พักด้านนอกเท่านั้น วัดป่ามักจะเน้นในเรื่องของความสงบ สะอาด ดังนั้นใครไปเยือนที่วัดป่าบ้านตาดก็จะพบแต่ความสะอาด ร่มรื่นเป็นธรรมชาติอันเป็นลักษณะเด่นของวัดป่า ดังที่มีผู้กล่าวว่า

“สมัยหลวงตา มีการติดศาลาโรงฉันขึ้นให้มีได้สูง เพื่อประโยชน์ใช้สอยมากขึ้น คนมากขึ้น พระมากขึ้น ส่วนอื่น ๆ ที่นี้ไม่นิยมการสร้าง มีแต่ดูแลรักษา ตอนนี้ก็รอดแต่เจดีย์หลวงตาอย่างเดียว” (ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 25 มิถุนายน 2556)

6. บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์

สรุป บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ของวัดป่าบ้านคาด จากการสังเกตและสัมภาษณ์พบว่า ข้าวของเงินทองที่วัดได้มา วัดจะแจกจ่ายหรือนำไปสงเคราะห์ตามที่ต่าง ๆ วัดจะแยกไว้ไปใช้จ่ายในวัดเพียงเล็กน้อยตามจำเป็นจริง ๆ งานก่อสร้างอื่นใดไม่เน้น มุ่งเน้นแต่งานด้านจิตภาวนามาโดยตลอด ซึ่งพระภิกษุสงฆ์จะเน้นเรื่องการเดินจงกรม นั่งสมาธิภาวนาเป็นหัวใจสำคัญ เรื่องของปัจจัยไทยทานทั้งหลายที่ได้มาส่วนใหญ่ มุ่งออกไปเพื่อช่วยเหลือโลกตลอดมาตั้งแต่ครั้งสมัยหลวงตามหาบัวยังไม่ได้ละสังขาร ดังจะเห็นได้จากโครงการสงเคราะห์ต่าง ๆ ดังที่ปรากฏ

วัดป่าบ้านคาด ได้ให้การช่วยเหลือแก่คนทั่วไป ทั้งในด้านจิตใจและด้านวัตถุสิ่งของนั้น วัดป่าบ้านคาด มีบทบาทในการสงเคราะห์หลายอย่างดังที่ทราบกันทั่วไป (วัดป่าบ้านคาด, ม.ป.ป.)

6.1 โรงพยาบาลในจังหวัดต่าง ๆ กว่า 100 โรง โดยทั้งก่อสร้างตึกผู้ป่วยสงฆ์อาพาธ ห้องผู้ป่วย ห้องผ่าตัด ยังตั้งกองทุนศูนย์พิทักษ์ดวงตา กองทุนสงเคราะห์คนพิการซื้อที่ดิน บริจาครถยนต์พยาบาล และเครื่องมือต่าง ๆ เช่น เครื่องเอกซเรย์ อุลตราซาวด์ เครื่องตรวจคลื่นหัวใจ เครื่องช่วยชีวิตเด็ก ช่วยหายใจเด็กทารก เครื่องคลอด เตียงทำฟัน ฯลฯ รวมแบ่งเป็นประเภท ๆ ของรายการการสงเคราะห์ รวมแล้วกว่า 500 รายการ

6.2 สงเคราะห์หน่วยราชการต่าง ๆ เช่น กองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดน 24 ค่ายเสนาธิการ ตำรวจทางหลวงจังหวัด สถานีตำรวจภูธรอำเภอเมือง สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท สถานีตำรวจภูธรกิ่งอำเภอภูพาน สถานีตำรวจภูธรอำเภอน้ำหนาว ตำรวจสันติบาลจังหวัด เรือินจำจังหวัด สถานีรถไฟจังหวัดอุดรธานี เป็นต้น

6.3 สงเคราะห์โรงเรียน เช่น สร้างอาคารเรียน วัสดุอุปกรณ์ต่าง สื่อการเรียนการสอน เป็นต้น ตัวอย่างโรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนสตรีราชินูทิศ โรงเรียนบ้านคาด โรงเรียนอุดรธรรมานุสรณ์ โรงเรียนหนองแสงวิทยา โรงเรียนบ้านดงเมือง โรงเรียนบ้านหนองตุ เป็นต้น

6.4 สงเคราะห์ผู้ด้อยโอกาส เช่น สถานสงเคราะห์เด็กพิการทางสมองและปัญญาที่อำเภอปากเกร็ด หลวงดาพระมหาบัวท่านได้เคยอนุเคราะห์ไว้ โดยให้ตั้งเป็นกองทุน ให้นำดอกเบี๋ยออกมาใช้จ้างพี่เลี้ยง จำนวน 12 คน จ่ายเป็นรายเดือนเริ่มแต่ปี พ.ศ. 2533 และยังมีสถานสงเคราะห์อื่น ๆ อีก เช่น บุคคลปัญญาอ่อน และเด็กหญิงภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นต้น

6.5 สงเคราะห์ทัณฑสถานหญิง กรมราชทัณฑ์ บางเขน อนุเคราะห์ด้วยการช่วยก่อสร้างเรือนนอน 1 หลัง มูลค่า 3 ล้านบาทบาท ตั้งกองทุนยารักษาโรค 1 ล้านบาท และเคยช่วยเหลือจ่ายค่าจ้างเลี้ยงดูเด็กชายเดือนอยู่หลายปี (ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537 ปัจจุบันไม่ได้ให้แล้ว)

6.6 สงเคราะห์สัตว์ อนุเคราะห์สัตว์ป่าในวัดอย่างทั่วถึงตลอดมา โดยเข้มงวดกับพระ เณรและลูกศิษย์ ให้อุดูแลเรื่องอาหาร (กล้วย ข้าวสาร) น้ำ ไม้ให้ขาดตกบกพร่องแก่สัตว์ เช่น ไก่ป่า กระรอก กระจ๊อน กระแต กระต่าย นกยูง ด้วยเห็นว่าเรามีปากมีท้องมีหัว เขาก็เช่นกันกับเรา เราต้องเมตตาสงสารเขา เขาเกิดมาตามวิบากวาระแห่งกรรม เขาก็มี โอกาสเกิดเป็นมนุษย์เหมือนกับเรา เราเองก็มีโอกาสกระทำผิดพลาดกลายเป็นสัตว์แบบเขาได้ จึงไม่ควรประมาทกัน แด่ให้เห็นใจสงสารกัน ช่วยเหลือสงเคราะห์กันไป

6.7 บ้านสัตว์พิการ ซอยพระการุณย์ ปากเกร็ด เป็นสถานที่อาศัยของสัตว์พิการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสุนัข มีจำนวนหลายร้อยตัว อื่น ๆ อีก เช่น แมว ไก่ เต่า นก ฯลฯ ช่วยเหลือโดยซื้อที่ดิน 2 งาน สร้างอาคาร 3 ชั้น เป็นที่พักและที่ทำการรักษาสัตว์ที่เจ็บป่วย เช่น สุนัข โคนรตชน เป็นต้น นอกจากนี้ยังช่วยค่าอาหาร ค่าน้ำ ค่าไฟ และอื่น ๆ โดยให้เป็นรายเดือน ๆ ละ 100,000 บาท ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537 เป็นต้นมา และสถานที่อีกแห่งหนึ่ง คือ บ้านสงเคราะห์สุนัข ถนนพุทธมณฑลสาย 3 มีสุนัขกว่าสองร้อยตัว ก็ช่วยเหลือโดยขยายที่ดินเพิ่มให้ 2 แปลง และช่วยเหลือค่าอาหาร ยา และอื่น ๆ เป็นรายเดือน ๆ ละ 30,000 บาท

6.8 สงเคราะห์ช่วยชาติ โครงการนี้ทำให้คนทั่วทั้งประเทศและต่างประเทศได้รู้จักกับหลวงตาพระมหาบัว ได้รู้จักกับวัดป่าบ้านตาด ทำให้จำนวนประชากรในวัดป่าบ้านตาด มีทั้งชาวต่างประเทศ และคนไทยที่ตามหลวงตามา และบวชอยู่ที่วัด อาศัยอยู่ที่วัดถึงปัจจุบัน

“หลังจากหลวงตาได้บำเพ็ญกิจของสมณเพศที่สำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนาได้แล้ว ท่านก็หันมาให้การสงเคราะห์ด้านธรรมะแก่พระเณรและฆราวาส ควบคู่ไปกับการบริจาคช่วยเหลือด้านวัตถุสิ่งของ ทั้งจัดปัจจัยไทยทานให้กับสังคมเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ตลอดระยะเวลา 40 กว่าปี นับแต่ตั้งวัดป่าบ้านตาดขึ้น ในปี พ.ศ. 2498 ท่านเล่าว่าหากจะนับเป็นมูลค่าน่าจะเป็นหมื่นล้านบาทขึ้นไป แต่มีเงินเท่าใดไม่เคยเก็บสะสมไว้ ทำทานหมด” (พระสงฆ์ราชที่ 2, สัมภาษณ์, 23 มิถุนายน 2556)

บทบาทของวัดป่าบ้านตาดทั้ง 6 ด้าน เป็นสถาบันหนึ่งที่สร้างคุณประโยชน์อย่างมากมาย มหาศาลให้กับประเทศชาติและประชาชน ไม่ว่าจะเป็นการฝึกคนหรือฝึกพระสงฆ์ให้รู้จักวิธีพัฒนาตน โครงการผ้าป่าช่วยชาติซึ่งเริ่มต้น ในปี พ.ศ. 2541-2553 และหลายโครงการที่มีส่วนในการแบ่งเบาภาระของสังคม แบ่งเบาความทุกข์ และกระจายความสุขให้กับสรรพสัตว์ทั้งหลาย ชื่อเสียงในเรื่องของการบริจาคทาน เผยแผ่ธรรม และการปฏิบัติดีของหมู่สงฆ์ที่วัดป่าบ้านตาด จึงได้ขจรไปไกล เพื่อทำทวย เชิญชวนให้หลายท่านเข้าไปทำบุญและสร้างกุศลบารมีกันอย่างถ้วนหน้า ที่นี้ไม่มีการเปิดคอร์สอบรม ทั้งพระภิกษุสงฆ์ และคฤหัสถ์ต้องมุ่งมั่นปฏิบัติเอง ทุกคนที่สมัครใจมากปฏิบัติจะมีวินัยในตนเองอย่างมาก ต้องเคร่งครัดในข้อวัตรปฏิบัติ ที่สุดคือการทำสมาธิภาวนาในการฝึกจิตใจ

ตนเอง แต่ถ้ามีข้อติดขัดสงสัยในการปฏิบัติ ก็สามารถอ่านหนังสือ คู่มือตอบได้ที่ป้ายคำสอน ขนาดใหญ่ของหลวงตาที่อยู่ภายในวัด หรือจะฟังแนวทางการปฏิบัติทางสื่อวิทยุได้ทุกคืน ช่วงที่เที่ยงคืนไปแล้วจะเป็นการสอนพระสงฆ์โดยตรง หรือเกี่ยวกับการปฏิบัติสมาธิภาวนาโดยตรง

กระบวนการพัฒนาคนและสังคมของวัดป่าบ้านตาด

พบว่า ผู้ที่ได้รับการพัฒนาแล้ว จะมีพฤติกรรมที่เปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น ยิ่งถ้าได้ปฏิบัติธรรมต่อเนื่องหรือติดตามสื่อธรรมะต่าง ๆ จะทำให้พฤติกรรมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เช่น เกรงครัดในการถือศีล 5 มีการสำรวมทางกาย อ่อนน้อม การแต่งกายเรียบร้อยขึ้น เลิกดื่มสุรา เลิกเล่นการพนัน ไม่เที่ยวเตร่ ซื่อสัตย์ ไม่ฟุ้งเฟ้อ ประหยัด เสียสละ หันมาสนใจครอบครัว รอบคอบ ทำอะไรมีสติ มีสมาธิในการทำงานมากขึ้น ทางด้านจิตใจ จากที่เคยใจร้อนจะใจเย็น สุขุม ฟังคนอื่นมากขึ้น รอบคอบ ไม่นินทาหรือให้ร้ายใคร ขอมรับสิ่งที่เกิดขึ้น ขอมรับความเป็นจริง รู้จักให้อภัย ส่วนทางด้านปัญญา จะรู้จักคิดพิจารณา เข้าใจโลกเข้าใจชีวิต ขอมรับสิ่งที่เกิดขึ้นได้ คิดได้ คิดเป็น นำไปทำให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตหรือกิจการที่กระทำอยู่ ทำให้ทำงานในหน้าที่ได้ดี อีกทั้งยังมีจิตใจที่คิดในทางที่จะเกื้อกูลผู้อื่น โดยบำเพ็ญประโยชน์ให้เกิดแก่สังคมได้ด้วย วัดป่าบ้านตาด มีกระบวนการพัฒนาคนและสังคม ดังนี้

1. การเป็นแบบอย่างที่ดีของพระภิกษุสงฆ์ การวางตนดีของพระสงฆ์ ทำให้ผู้พบเห็นศรัทธา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการรักษาพระวินัย การสำรวมระวัง หรือการทำข้อวัตรปฏิบัติก็ตาม ดังคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูล ดังนี้

“พระที่นี่จะยึดคำสอนของพ่อแม่ครูอาจารย์ คือ มุ่งพัฒนาตน ดังแบบอย่างก็มีให้เห็น พ่อแม่ครูอาจารย์ ชี้ให้เราคิดได้ คิดดี ใจตัวเองตลอด ทำไปเรื่อย ๆ อย่าให้ผลอ ฟังมาก ปฏิบัติมาก จะพ้นจากกิเลสเอง” (เจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

“ชาวบ้านมาตั้งแต่หลวงตายังอยู่ และเขาก็มาอยู่เหมือนเดิม หลักธรรมที่นำมาใช้ในการพัฒนาคนก็คือ สอนให้เป็นคนดีมีศีลมีธรรม พระก็ปฏิบัติให้คนเห็น คนก็ปฏิบัติ ทำบุญ ทำทาน เกื้อกูลกันมาให้เห็น มีคนทำบุญก็มีพระ มีธรรมะก็มีทั้งพระทั้งคน” (รองเจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 25 มิถุนายน 2556)

“คนที่มาวัดก็ช้า ๆ มาเหมือนเดิม 60 กว่าเปอร์เซ็นต์ ถือว่าใช้ได้นะ เท่ากับเขายึดที่คำสอน ไม่ได้มาเพราะยึดที่หลวงตาอย่างเดียว เจ้าอาวาสรูปใหม่ก็นิ่ง สุขุม เมตตา คนก็ศรัทธาตอนนี้ มีญาติโยมใหม่เข้ามาเหมือนกัน แต่ส่วนใหญ่ก็คนคุ้นหน้ากัน” (คณะทำงาน ราชที่ 3, สัมภาษณ์, 22 มิถุนายน 2556)

“เมื่อก่อนหลวงตาเทศน์ทุกวัน ก่อนฉัน หลังฉัน สอนญาติโยม คนก็ชอบมาฟังกัน แต่เจ้าอาวาสใหม่ ท่านไม่ชอบพูด ท่านชอบปฏิบัติ คนเห็นคนก็ศรัทธา ยังมาทำบุญที่วัดอยู่” (ผู้ใหญ่อำเภอ 14, สัมภาษณ์, 25 มิถุนายน 2556)

“แบบอย่างของพระสงฆ์ที่วัดป่าเห็นแล้วชื่นใจ เราอยากทำบุญ พอมาหาหลวงตา ได้เห็นพระสงฆ์ ได้ฟังหลวงตาเทศน์ ทำให้เชื่อฟัง อยากปฏิบัติ ท่านเทศน์ชัดเจนมากในเรื่องของอริยสัจ 4 และก็เรื่องขั้น 5 เราฟังแล้วเห็นคล้ายตาม อยากออกมาจากความวุ่นวายทั้งหลายในชีวิต เหมือนคำสอนเป็นทางออกสุดท้ายของชีวิต พอกลับไปบ้านก็เริ่มปรับเปลี่ยนตัวเอง ตั้งแต่เรื่องการแต่งกาย ไปเลย และเตรียมตัวเข้าสู่การปฏิบัติ” (ผู้ปฏิบัติธรรม รายที่ 1, สัมภาษณ์, 27 มิถุนายน 2556)

“พระที่นี้น่าเคารพมาก กราบไหว้ได้สนิทใจ ปกติก็ศรัทธาวัดป่าอยู่แล้ว ชอบไปทำบุญกับพระวัดป่า เป็นการส่งเสริมให้ท่านปฏิบัติ เป็นตัวแทนที่ดีของพระสงฆ์ ของศาสนา” (ผู้ปฏิบัติธรรม รายที่ 3, สัมภาษณ์, 29 มิถุนายน 2556)

2. หนังสือธรรมะของหลวงตาหลายเล่ม เกี่ยวกับการปฏิบัติของหลวงตาพระมหาบัว ญาณสัมปันโน และชุดที่เกี่ยวกับการปฏิบัติสมาธิภาวนา ที่หลายท่านสนใจและต้องการ เพราะมีสาระมากพอที่จะทำให้ผู้ปฏิบัติสนใจอยากได้มาครอบครองเพื่อตอบคำถามให้กับตัวเอง เช่น หนังสือชื่อ แฉกดวงใจ ชีวิตแลกกรรม ธรรมชุดเตรียมพร้อม เป็นต้น ซึ่งหนังสือเหล่านี้ล้วนสรุปเป็นคำสอนสั้น ๆ ให้ผู้ปฏิบัติฝึกดูใจตัวเอง ดังในหนังสือเรื่อง “ธรรมชุดเตรียมพร้อม” ซึ่งมาจากพระธรรมเทศนาที่หลวงตาฯ ได้เทศน์โปรดคุณแพพวง วรธนะกุล ผู้ป่วยเป็นโรคมะเร็งในใจ กระดูก ณ วัดป่าบ้านตาด เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2518 ถึงวันที่ 19 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2519 เป็นจำนวนทั้งหมด 84 กัณฑ์ ซึ่งเป็นเรื่องของการปฏิบัติธรรมตั้งแต่ขั้นเริ่มต้น สูงขึ้นไปและสูงขึ้นไป ซึ่งแสดงถึงหลักใหญ่ใจความว่า “..ศาสนาสอนลงที่ใจ ศาสนาออกมาจากใจ รู้ที่ใจ พระพุทธเจ้ารู้ ที่ใจ และนำออกจากใจนี้ไปสอนโลก ก็ทรงสอนลงที่ใจของสัตว์โลก ไม่ได้สอนที่อื่นใดเลย เพราะความสุขก็ดี ความทุกข์ก็ดี ไม่มีอะไรจะสุขหรือทุกข์ยิ่งกว่าใจ ความสกปรกก็ดี ความสะอาดก็ดี ไม่มีอะไรจะสกปรกและสะอาดยิ่งกว่าจิตใจ ความโง่ก็ดี ความฉลาดก็ดี ก็คือใจ พระพุทธองค์จึงสอนว่า มโน ปุพฺพ กมา ชมมา มโนเสฏฐา มโนมยา สิ่งทั้งหลายสำคัญอยู่ที่ใจ สำเร็จด้วยใจ” (หลวงตาพระมหาบัว, 2557, หน้า 67) และเป็นที่สุดดังคำสอนของหลวงตาพระมหาบัว ที่ว่า “ให้เรา ใจตัวเอง” แค่นี้ก็เพียงพอแล้วสำหรับทุกคน เพราะไม่ว่าเราจะกระทำดีหรือเลว ก็ล้วนมาจากภายในใจของเรานั่นเอง

3. สื่อต่าง ๆ เช่น รายการโทรทัศน์ รายการวิทยุคำสอนของหลวงตา ที่เปิดตลอด 24 ชั่วโมง เว็บไซต์ ซีดี นอกจากนั้นแล้ว ยังมีป้ายคำสอนขนาดใหญ่ที่เป็นคำสอนของหลวงตา

พระมหากษัตริย์ ญาณสัมปັນโน ตลอดถนนทางเดินเข้าศาลาด้านใน ที่บรรดาลูกศิษย์ช่วยกันจัดทำขึ้น เพื่อให้ผู้สัญจรเข้ามาได้ศึกษาเรียนรู้ เป็นธรรมเนียม ดังนี้

“เราเป็นลูกชาวพุทธ ยานอนเฝ้าอรรถเฝ้าธรรมแบบกบเฝ้ากบวันละ ไม่ได้ทำประโยชน์อะไรเลย กิเลสมันทำให้ธรรมเป็นข้าศึกแก่เราเองนั่นละ กิเลสอยู่กับเรา ธรรมอยู่กับเรา”

“ไม่มีศีล ธรรมก็ไม่มีทะเล ศีลกับธรรมเกิดขึ้นในขณะเดียวกัน เช่นเดียวกับตัวของเรา กับเงาของเรา เกิดขึ้นในขณะเดียวกัน”

“คำว่า ทาน การเสียสละ สมบัติเงินทอง เรี่ยวแรง วิชาความรู้ ตลอดจนอุบายและความคิดเห็นต่าง ๆ ต่อกัน นี่เป็นเรื่องที่ประทับใจแก่ผู้ได้รับอย่างจับใจและซาบซึ้งสนิทจิตใจ ผากเป็นผากตาย ด้วยความเชื่อถ้อยอย่างฝังใจอีกด้วย”

“การพิจารณาขั้นทุก ๆ ขั้น จงถือไตรลักษณ์เป็นทางเดินของปัญญา พิจารณาลงจุดนั้นเสมอ จะเป็นไตรลักษณ์ใด ไม่ผิดทาง ขอให้ชัดเจนด้วยปัญญาเป็นสำคัญกว่าอื่น”

“การเดินจงกรม การนั่งสมาธิภาวนา ความเพียรทุกประเภท สติต้องเป็นพื้นฐาน ถ้าไม่มีสติเป็นพื้นฐาน ไม่เรียกว่าเป็นความเพียรนะ”

“การชนะสงครามที่คูณด้วยล้าน ถึงขนาดนั้น ส่วนแต่เป็นการก่อเวรทั้งนั้น ไม่ใช่เป็นของดีเลย การชนะคนนี้เพียงผู้เดียวเท่านั้น เป็นของประเสริฐสุด”

“ขมบาล ๆ จะเป็นใครที่ไหน ขมบาลก็ได้แก่กรรมชั่วช้าลามกของตัวเอง เป็นเจ้าอำนาจบาตรหลวงบิบบังคับตัวเองให้ลุ่มจมลง ในที่เป็นทุกข-มหันตทุกข์ทั้งนั้นแหละ ไม่มีขมบาลมาจากไหน ขมบาลคือกรรมของตนเป็นผู้สร้างขึ้น กรรมชั่วนั้นแล ให้พากันระมัดระวัง”

หรือบางป้าย เป็นป้ายคำสอนที่อธิบายถึงประสบการณ์ให้ผู้ปฏิบัติได้เข้าใจ ดังเช่น ป้ายคำสอนที่ติดอยู่ในศาลาโรงฉัน

“ดูใจเจ้าของนั้นซิ อย่าไปดูหัวใจคนอื่น ไปตำหนิคนนั้น ไปเกลียดคนนี้ ไปชิงคนนั้น ไม่เกิดประโยชน์อะไร มีแต่เข้าเนื้อเจ้าของทั้งนั้น ดูเจ้าของมันบกพร่องตรงไหน ดูเจ้าของซ่อมเจ้าของลงไปให้เต็มที่แล้ว พอแล้ว เท่านั้นพอ”

“ขอให้พี่น้องทั้งหลาย ได้อบรมจิตใจให้มีความสงบเย็นบ้างนะ วันหนึ่ง ๆ อย่างน้อยเวลาจะหลับจะนอน ขอให้มีการไหว้พระเสียดก่อน คือ เข้าห้องพระ หรือเวลาจะนอนไม่มีห้องพระก็ตาม เราจะนอน กราบพระพุทธรูปเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ที่หมอนเรียบเรียบร้อยแล้ว ให้พากันนั่งทำ ความสงบทางใจ”

“ธรรมะละเอียดปรากฏอยู่ที่ใจ สิ่งที่ตนรักตนสงวนนั้น คนหาได้ทราบไม่ว่าคืออะไร ทั้งความรักความสงวนนั้นมันก็เป็นภาระของจิตจนกว่าสมควรแก่กาล ควรรู้แล้วจึงเกิดความรู้สึกที่จะพิจารณาในจุดนี้ อันนี้เป็นวิชา หรือวิชาที่ยังสงสัยอยู่นั้นแหละ แต่อาศัยการพิจารณาทบทวน

ด้วยปัญญาอยู่ไม่หยุด เพราะเป็นสิ่งไม่เคยรู้มาก่อน ถ้าหากเป็นของจริงแล้ว ทำไมต้องรักสงวนกัน ความรักขานี้มันก็เป็นภาระ ถ้าอย่างนั้นอันนี้ต้องเป็นภัยอันหนึ่ง สิ่งปรากฏตัวขึ้นมาอันนี้เป็นเรื่อง สมมุติทั้งนั้นอวิชชาตัวเองที่ปกปิดจิตแท้ ธรรมแท้เรื่อยมา ตอนที่อันนี้จะดับลงไป มันมีขณะบอก อย่างชัดเจน คือ ขณะนั้นเราไม่ได้คาดได้ฝัน มันเป็นขณะอันหนึ่งที่ทำให้สะอึกใจ ขณะที่อวิชชาดับ มันเป็นขณะอันหนึ่งที่แสดงขึ้นคล้ายกับว่า มันพลิกตัวเองเป็นโลกใหม่ มันพลิกพับเดียวอวิชชา ก็ดับไปในขณะนั้น...”

“ในส่วนของซิติ พบว่า มีคำสอนในการฝึกใจที่เป็นประโยชน์สำหรับพระสงฆ์และ นรवास หลายชุดหลายกัณฑ์ด้วยกัน ดังตัวอย่าง การเทศน์ผ่านซิติ ตอนที่ 276 เรื่อง “ฟังธรรมะปา เมื่อวันที่ 4 กันยายน 2526 ณ วัดป่าบ้านตาด”

“...เราผ่านโลกมานานหลายปี ผ่านมาโดยลำดับ สิ่งที่เกี่ยวข้องกับเราคือใจนี้ ที่สัมผัสทั้ง ดี-ชั่ว สุข-ทุกข์ สรรเสริญ-นินทา เพราะโลกเต็มอยู่ด้วยสิ่งเหล่านี้ การเรียนธรรมการศึกษาธรรมเพื่อ ผลประโยชน์อะไร บางคนคิดว่าศาสนาจำเป็นบ้างไม่จำเป็นบ้าง เมื่อเราไม่ต้องการความล้มเหลว เราต้องการหลักฐานมั่นคงเป็นที่ยึดเหนี่ยว เป็นเครื่องประกันยึดเหนี่ยวอาศัยของเรา สิ่งที่บำรุง ทางกาย เราใช้เงินซื้อ เงินสำคัญต่อสิ่งภายนอก แต่ศาสนาเป็นเรื่องของใจ นามธรรมเป็นอาหาร ของใจ เป็นอาหารทิพย์ กองทุกข์ทั้งหมดในสามโลกนี้พินเพราะธรรม การแก้กิเลสความวุ่นวาย ทั้งหมดต้องแก้ด้วยธรรม ธรรมะจะแก้ได้ทุกอย่างในโลก ฉะนั้น ถ้ามนุษย์ต้องการความสุขความ เจริญ ต้องใช้ธรรมะในการดำเนินชีวิต ศาสนาจะสอนความปลอดภัยให้กับตัวของเราเอง ทำให้ เรารู้ว่าเราควรจะทำอย่างไร ที่ไม่ทำให้เกิดความทุกข์ขึ้นมา ต้องอาศัยแนวทางของศาสนา เป็นเครื่องทำให้เดิน ถ้าพึ่งเรา ๆ ก็เดินไม่ถูก เราเจอความทุกข์เพราะไม่รู้ทางเดิน ศาสนาแปลว่า คำสั่งสอน ๆ ออกมาจากธรรม ให้ทำอย่างนั้น ๆ แล้วจะประสบผลสำเร็จ ศาสนาจึงคู่ควรกับมนุษย์”

“สติเป็นเครื่องกันกิเลส สติปัญญาเร็วมาก การเดินช้าเดินเร็วไม่เป็นอุปสรรค เดินต่อทำ กันให้มีสติ จะก้าว จะเหยียบ ให้รู้ทัน ต้องตั้งใจ จะช้าจะเร็วก็เป็นสติ รักษาสติไปเรื่อย ๆ ไม่มีผลอ แม้การเดินบิณฑบาตก็เท่ากับทำความเพียร เหมือนเดินจงกรมเดินด้วยสติ รับบาตรรับด้วยสติ กิริยาต้องสุขุมคัมภีรภาพ แต่จิตมันจะเร็ว ถ้ามีสติ มีปัญญา ใจจะตามทัน ความกระเพื่อมของใจ สติตามรู้ตามเห็น รู้ที่อยู่ภายในจิต สติปัญญาแท้เป็นเช่นนั้น.. “ (เทศน์เมื่อ 13 พฤษภาคม 2527)

“เราไม่ต้องสอนอะไรอีกแล้ว พ่อแม่ครูอาจารย์สอนไว้ดีแล้ว ให้เร่งปฏิบัติกันไป ที่นี่มีทั้งคำสอนทางวิทย์ หนังสือ และป้ายคำสอนภายในวัด ศึกษาไป ดูใจตัวเองไปก็ได้รู้เอง” (เจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

“คู่มือต่าง ๆ มีคำสอนของหลวงตาสอนไว้ให้คนอ่านและทำเป็นแบบอย่าง อ่านแล้วเข้าใจ จะเกิดปัญญาเอง” (รองเจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 25 มิถุนายน 2556)

“ชอบฟังวิทยุทุกคืน มีความสุข นำมาปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้ดีขึ้น ใช้จ่ายเดี๋ยวนี้ประหยัด มีหลายคนเชื่อคำสอนหลวงตาแล้วได้ดี คูอย่างหม่ออ้วน เมื่อก่อนกินเหล้าเเกร หลวงตามีญาณท่าน ไปจิกมาจากวงเหล้า ต่อมาได้เป็นผู้อำนวยการโรงพยาบาล พอคุณหมอเข้าวัดก็มาดูแลช่วยเหลือ หลวงตา ดูแลเรื่องการซื้อเครื่องมือแพทย์ให้โรงพยาบาล ลูกชายลูกสาวท่านชอบเข้าวัด ภรรยา เป็นครูก็มาเข้าวัดด้วยกัน ทุกเช้าก่อนไปทำงาน คุณหมอจะแวะมารับเงินบริจาคแล้วจึงจะไป ทำงานที่โรงพยาบาล โศกสะอาด” (ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 14, สัมภาษณ์, 25 มิถุนายน 2556)

ธรรมะของหลวงตาช่วยค้ำคินัย ช่วยปรับทัศนคติ และพัฒนาคนได้เป็นจำนวนมาก หลวงตาคิดว่า การที่คนฟังเทศน์และมาปฏิบัติที่วัดท่าน แม้มิได้บรรลุธรรมในขั้นสูง แต่ก็สามารถ ที่จะพัฒนาจิตใจของคนเหล่านั้นให้รู้จักเสียสละ แบ่งปันและรู้จักที่จะทำสิ่งอื่นเพื่อเกื้อกูลสังคม และชาวโลกได้ อย่างน้อยเขาได้สร้างทานบารมีก็ถือว่าได้ทำความดีในเบื้องต้น ได้ฝากความดี ไว้ในใจ ถือว่าเป็นผู้ที่มีความเสียสละ (พระภิกษุสงฆ์รายที่ 1, สัมภาษณ์, 24 มิถุนายน 2556)

แม้มิได้มีใครพร่ำสอน หากแต่มีแบบอย่างที่ดีของพระสงฆ์ มีป้ายคำสอนของพระ ผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มีหนังสือ มีสื่อจากวิทยุ และเว็บไซต์ คำเทศน์คำสอน เท่านั้นที่เพียงพอแล้ว สำหรับผู้ที่มีน้อมใจยอมรับในอรรถในธรรม และสามารถน้อมนำไปประพฤติปฏิบัติตามให้ บรรลุผลได้ตามควรด้วยตนเอง ดังจะเห็นได้จากจำนวนของผู้คนที่ยังคงหลงใหลไปทำบุญและ ปฏิบัติธรรมที่วัดป่าบ้านตาดอยู่อย่างไม่ขาดสายตราบเท่าทุกวัน

ผลของการพัฒนาคนและสังคมของวัดป่าบ้านตาด

พบว่า ผู้ที่ปฏิบัติธรรม มาวัดเป็นประจำสม่ำเสมอหรือได้ฟังธรรมจากรายการวิทยุ เสียงธรรมของวัดป่าบ้านตาด จะมีพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัด เช่น มีความสำรวม เลิกอบายมุข ขยันทำมาหากิน ซื่อสัตย์ ประหยัด ใช้จ่ายชีวิตเรียบง่าย หมั่นภาวนารักษาศีล ด้านจิตใจ ใจเย็น มีสติ รู้จักให้อภัย เมตตาตาสงสารผู้ด้อยกว่า ด้านปัญญา รู้จักการแก้ปัญหาชีวิต มีความคิด มีเหตุผล รู้จักพิจารณาธรรมแล้วนำมาเปรียบเทียบกับเหตุการณ์ประจำวันเพื่อนำมาปรับปรุง คุณภาพชีวิตตนเองและครอบครัว อีกทั้งยังชวนชวนในกิจที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม รู้จักช่วยเหลือ ครอบครัวยุ ช่วยเหลือเพื่อน อุทิศตนช่วยงานวัด หากพบว่าคนในสังคมเดือดร้อนก็พร้อมที่จะเข้าไป ช่วยเหลือ นอกจากนั้นแล้วยังมีการรวมกลุ่มกันมาทำงานให้กับวัด มาทำโรงงานเป็นประจำ

1. ด้านการพัฒนาคน พบว่า ผู้ที่ฝึกฝนตนเองอย่างจริงจังจะได้รับผลดีตามข้อมูล ดังนี้

“ด้านพฤติกรรม เท่าที่เห็นคนก็สำรวม พระระวาง คนก็ระวางไปด้วย เขาก็จิตใจดีมาทำบุญ ประจำ บางคนมาทุกวัน เวลาวัดมีงานก็มาช่วยกัน ไม่ต้องชวน ด้านปัญญา เท่าที่เขามาคุย บอกว่า รู้เท่าทันคน คิดเป็น รู้คิด รอบคอบ ทำอะไรไม่ผิดพลาด งานสำเร็จ” (รองเจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 25 มิถุนายน 2556)

“ทำตามคำสอนหลวงตาดี ก่อนเข้าวัด ใจร้อน มีความโลภ อยากได้นั้นนี่ก็สตั๊ดออก สามารถสตั๊ดความโลภทิ้งไปได้ รู้จักทำอะไรเพื่อคนอื่น ใจดีไม่คูลูก จะฟังเขาพูดนาน ๆ ได้ ธรรมะจะสอนให้เราได้ปัญญา คิดเป็นที่จะอธิบายน ได้ตอบเขาอย่างใจเย็นด้วยเหตุที่ดี ทำให้เขาฟังเรา” (ขณะทำงานคนที่ 2, สัมภาษณ์, 22 มิถุนายน 2556)

“พฤติกรรมไม่ดีหายหมด เลิกกินเหล้า อยู่แต่บ้านกับอยู่วัด ใช้จ่ายประหยัด อารมณ์ดี เอื้อเพื่อ เสียสละ วันโกนจะมาช่วยงานวัดตัดต้นไม้ ซ่อมแซมภายในวัดตามที่พระอาจารย์ท่านสั่ง ผมได้แนวคิดจากการฟังหลวงตาเทศน์บ่อย ๆ ท่านไม่อยู่ก็เหมือนอยู่ ฟังวิทยุเสียงท่าน จะมีความคิดจะเปรียบเทียบคำที่ท่านสอน นำมาปรับเปลี่ยนชีวิตให้ดีขึ้น มันเกิดปัญญาเอง รู้จักพิจารณาว่าอะไรถูกผิด และพิจารณาค้นได้ คุณคนออก แต่ไม่พูด ทำอะไรก็คล่องขึ้นเพราะเราคิดเป็น” (ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 14, สัมภาษณ์, 25 มิถุนายน 2556)

“เมื่อมาปฏิบัติธรรมที่วัดป่าบ้านตาด ฟังหลวงตาเทศน์ เราเข้าใจสิ่งที่ท่านสอน กลับไปบ้านเปลี่ยนแปลงตัวเองตั้งแต่เรื่องแต่งตัวก่อน นุ่งผ้าถุงดำเสื้อขาวตามแบบชาววัด หลวงตาชอบให้ผู้หญิงนุ่งผ้าถุงเพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรม ท่านไม่ชอบให้ฟุ่มเฟือย เคยมีเสื้อผ้าเครื่องประดับหรูหราละทิ้งหมด กายก็เริ่มสාරวม อ่อนน้อมอย่างที่เราเห็น จากที่เป็นคนใจร้อนมาเป็นใจเย็น ส่วนเรื่องช่วยเหลือคน ปกติก็เป็นคนใจดีอยู่แล้ว พอมาปฏิบัติธรรมก็ช่วยมากขึ้น ไปช่วยสร้างบ้านให้คนยากจน ไปช่วยจัดดอกไม้ในงานวัดหลวงตาและวัดอื่น ๆ เวลามีงาน ร้อมที่จะเสียสละ เรื่องปัญญา พอปฏิบัติแล้ว ทำให้เรารู้จักคิด พิจารณา มีเหตุมีผล และเข้าใจสังคมรอบข้าง จากประสบการณ์ท่องเที่ยวรอบโลกมา พอมาปฏิบัติธรรม เราเกิดปัญญาเข้าใจอะไรทั้งหมด มันเกิดความรู้ความเข้าใจตลอดทางของการดำเนินชีวิต” (ผู้ปฏิบัติธรรมรายที่ 1, สัมภาษณ์, 27 มิถุนายน 2556)

“หลวงตาละเอียดมาก เราสังเกตท่านตลอด ท่านจะถามคนรับของบริจาคว่ารับกี่ครั้งแล้ว ให้ฝึกสติทำงาน เวลาไปไหนจะขึ้นบันไดท่านเคารพสถานที่ ถอดรองเท้าขึ้นสุดท้ายเสมอ จะไม่ไปถอดข้างบนเด็ดขาด เราก็นำมาปฏิบัติ จะเคารพคน เคารพสถานที่ อ่อนน้อม ไม่คิดร้าย ไม่นินทาใคร มีแต่เมตตา อยากช่วยเหลือคนช่วยสังคม ตอนนี้เอาใจใส่คุณแม่มากขึ้น” (ผู้ปฏิบัติธรรม รายที่ 2, สัมภาษณ์, 29 มิถุนายน 2556)

“เมื่อก่อนเคยน้อยใจที่เกิดมาจน ก็ลองมาวัดมาดู หลวงตาปรับแนวคิดว่า ทุกคนต่างกัน แต่เป็นคนดีได้ไม่เหมือนกัน ตอนนี้รู้จักยอมรับความจริง ยอมรับสิ่งที่เกิดขึ้น รู้จักให้อภัย มาวัดแล้วยิ่งความศรัทธาหลวงตา ศรัทธาพระ เห็นแล้วปลื้มใจเลยมาช่วยงานวัดทุกวันอาทิตย์ ทำอะไรก็กลัวบาป กลัวละเมิดศีล 5 อยากเกิดเป็นเทวดา จะมาชักจูงให้หลวงตา ปรมณินิบัติหลวงตาตอนป่วย เราเลขหนุ่มนวล ใจเย็น เต็มใจรู้จักให้อภัย จะไม่โกรธคนในครอบครัว พอเราเกิดปัญญาคิดได้

เราก็ไม่ทุกข์ เราอยู่กับความทุกข์ได้ไม่ยาก รู้จักสอนลูกให้เลือกปฏิบัติคนที่ไม่เกิดโทษทุกข์ ตอนนี้ จะมองโลกมองคนได้อย่างทะลุปรุโปร่ง” (ผู้มาทำบุญ รายที่ 2, สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

“ชอบเข้าวัดตั้งแต่เด็ก เลยใจเย็น ปกติใจร้อน ฟังธรรมหลวงตาด้วย เห็นคนนั้นคนนี้ ด้วย เห็นคนมาวัดเขาทำอะไรก็สังเกต ใช้ปัญญา คิดเป็น ทำเป็น ใช้ความคิดเวลาทำงานได้ดี มีสติ ที่บ้านเข็บผ้า ทอเสื่อ คิดลายคิดวิธีได้เอง ใครเป็นยังไงเราดูออกหมด รู้ว่าเขาจะทำอะไรเพื่ออะไร รู้ทั้งหมด เวลาทำงานจะฟังธรรมะจากวิทยุไปด้วย แต่มีสมาธิ ทำอะไรได้ไว ดีด้วย” (ผู้มาทำบุญ รายที่ 3, สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

“ปฏิบัติธรรมบ่อย ๆ ทำงานก็มีสติ รับผิดชอบ ทำหน้าที่ของเราได้ดี มีหลายเหตุการณ์ ที่จะนึกได้เอง การฟังเทศน์ 1 กัณฑ์ เราจะแก้ปัญหาได้หลายอย่าง ปัญญามันเกิดขึ้นเอง คิดได้เอง รู้ว่าเราควรทำอย่างไร แก้ปัญหาอย่างไร ดำเนินชีวิตอย่างไรดี ทุกวันนี้ในทาคคนไม่เป็น ใครเป็น อย่างไรช่างเขา ไม่เข้าไปว่าไปนินทาด้วย ไม่ฟุ้งเฟ้อหลวงตาสอนให้ประหยัด เคยมีคนซื้อผลไม้ เมืองนอกมา หลวงตาไม่ชอบ จะคว้าฟุ้งเฟ้อ ผลไม้บ้านเรามีกินเยอะแยะไม่กิน ไม่ช่วยกันซื้อ เราไม่ฟุ้งเฟ้อแต่เสียสละทำบุญได้ ช่วยคนอื่นได้ หลวงตาบอกว่า เราเกิดมาในโลกเพื่อมาให้ ไม่ได้มาเอา ทั้งความอดทน อดกลั้น ให้อภัย รอบคอบ ทำอะไรจะพิจารณาหมด ทำตามคำสอน ท่านมีความสุข” (ผู้ปฏิบัติธรรมรายที่ 2, สัมภาษณ์, 29 มิถุนายน 2556)

2. ด้านสังคม ประกอบไปด้วยการทำกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคม ดังข้อมูล

“สิ่งที่ได้จากการมาวัด คือ ได้ความซื่อสัตย์กับตัวเองก่อน มาวัด 30 กว่าปีแล้ว (ตั้งแต่ พ.ศ. 2522) อุทิศตนเพื่อวัด เพื่อหลวงตา ท่านแต่งตั้งให้เป็น 1 ใน 9 กรรมการที่ดูแลพิธีกรรมท่าน ดูแลเรื่องเงินของวัด เป็นหัวหน้าคอยกำกับดูแลเวลาเปิดตู้เซฟ เดือนละครั้ง ดูแลการนับเงิน แล้ว มอบให้เจ้าหน้าที่ธนาคารที่มารับ ให้เรียบร้อย ปลอดภัย เราเอาเข้าบัญชี เราจะรู้ว่าอันไหน ต้องเข้า บัญชีอะไร เข้าธนาคารแล้วเอาสมุดไปไว้ที่เจ้าอาวาส รายได้ของวัดประมาณเดือนละ 3 ล้าน ถ้าสูง ก็ได้ 5 ล้าน ถ้าต่ำได้ประมาณ 2 ล้าน เฉลี่ยปีละ 35 ล้าน ถ้ามีเงินจรมามาก ก็จะได้ประมาณปีละ 40 ล้าน ก็จักรตอนนี่คือมาช่วยดูแลวัดทุกวัน” (คณะทำงาน รายที่ 1, สัมภาษณ์, 22 มิถุนายน 2556)

“ทำตามคำสอนของหลวงตาดี ก่อนเข้าวัด ใจร้อน มีความโลภ อยากได้นั้นนี่ก็สัดออก สามารถสัดความโลภทิ้งไปได้ รู้จักทำอะไรเพื่อคนอื่น ใจดีไม่ดูลูก จะฟังเขาพูดนาน ๆ ได้ ธรรมะ จะสอนให้เราได้ปัญญา คิดเป็นที่จะอธิบายโต้ตอบเขาอย่างใจเย็น ด้วยเหตุที่ดี ทำให้เขาฟังเรา” (คณะทำงาน รายที่ 2, สัมภาษณ์, 22 มิถุนายน 2556)

“วัน โทณจะมาช่วยงานวัด ตัดต้นไม้บ้าง ซ่อมแซมภายในวัดตามที่พระอาจารย์ท่าน สั่งผม วันธรรมดาก็มาวัด มาดูแลช่วยทั่วไป เผื่อมีอะไรให้ช่วย” (ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 14, สัมภาษณ์, 25 มิถุนายน 2556)

“วันอาทิตย์จะมาซักจิวรให้พระอาจารย์สมบุรณ์ แล้วจะรีบไปช่วยท่านทำความสะอาดกุฏิหลวงตา ถ้ามีงานบุญก็มาช่วย เขาผลไม้ที่ขายมาทำโรทาน ตอนนี่ช่วยใคร ได้ก็ช่วยหมด เราไม่มีเงินแต่เรามีแรงกาย” (ผู้มาทำบุญ รายที่ 2, สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

“ตอนเช้าจะมาช่วยงานวัดทุกวัน มาปิดกวาดเช็ดถู แล้วก็จัดดอกไม้ที่กุฏิหลวงตา ถ้าวัดมีงานก็จะมาทำโรทาน มาช่วยกันทั้งครอบครัว บางทีไม่มีเงิน อยากรู้จักชวคนรู้จักให้มาร่วมบริจาคเป็นทุนทำ” (ผู้มาทำบุญ รายที่ 3, สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

“วันอาทิตย์จะชวนเพื่อน ม. 6 ในห้องเดียวกันมาทำโรทาน รวมเงินกันทำขนมปังและโอวัลตินแจก พอมีเงินที่คนช่วยบริจาค เราก็ทำของแจกมากขึ้น เมื่อก่อนก็มาช่วยแม่เพื่อนทำกาแฟขนมปังแจกคนมาทำบุญ พอมาช่วยบ่อย ๆ เลยคิดทำเอง ปรีक्षाเพื่อน ๆ ลงเงินกันแล้วมาช่วยกันทำในวันอาทิตย์ ยิ่งถ้าเป็นวันพระต้องมา จะพลาดไม่ได้เลย เพื่อนจากกลุ่มเล็กก็เป็กลุ่มใหญ่ขึ้น” (ผู้มาทำบุญ รายที่ 4, สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

“เวลาที่หลวงตาไปเลี้ยงช้างที่อยู่ชยา ท่านสอนให้เรารู้จักแบ่งปัน เสียสละ ช่วยผู้อื่น ท่านบอกที่มีโอกาสทำได้อะไรก็ควรทำ เราเห็นความเมตตาของท่านตอนให้นมลูกช้างอยู่แต่แม่ช้างขอบ้าง ท่านก็ให้เอาไปให้แม่ช้างด้วย เราก็เลยเริ่มคิดถึงความเมตตาคนรอบข้าง ช่วยดูแลแม่ตอนนี้ก็บริจาคช่วยกองทุนวิทยุของวัด” (ผู้ปฏิบัติธรรม รายที่ 2, สัมภาษณ์, 29 มิถุนายน 2556)

“เมื่อก่อนเขาแค่ใจตัวเอง ไม่ฟังใคร ธรรมะจะสอนเอง ให้สำรวม เดี่ยวนี้ทั้งเรียบร้อย ขอมนุงผ้าถุงมาวัด พุทธก็ระวังตัวกลัวบาป ขอมรับฟังคนอื่นพูด ทักท้วงบ้าง อยากรู้จักทำบุญทุกวัน ไม่มีเงินยังอยากทำเลย ทำแล้วมีความสุข เห็นคนในวัดเขาทำอะไรก็จะช่วยเหลือ คนที่บ้านทำอะไรเราก็ช่วย เมื่อก่อนอยู่แบบต่างคนต่างอยู่ ไม่ค่อยยุ่งกัน ได้แต่มอง” (ผู้ปฏิบัติธรรม รายที่ 3, สัมภาษณ์, 29 มิถุนายน 2556)

สรุปผลการพัฒนาคนและสังคม ที่ได้จากการสังเกตและสัมภาษณ์ ดังนี้

1. คน เมื่อพัฒนาแล้ว มีการปรับเปลี่ยนตนเองอย่างเห็นได้ชัดใน 3 ด้าน ดังนี้
 - 1.1 พฤติกรรม
 - 1.1.1 สำรวมระวังกายมากขึ้น
 - 1.1.2 รอบคอบ อดทน อดกลั้น
 - 1.1.3 ขอมรับฟังผู้อื่นมากขึ้น
 - 1.2 จิตใจ
 - 1.2.1 เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจ
 - 1.2.2 ให้อภัยได้ให้อภัยเป็น
 - 1.2.3 ควบคุมอารมณ์ได้ดีขึ้น

- 1.2.4 มีความสงบเย็นภายใน
- 1.3 ปัญญา
 - 1.3.1 รู้จักคิดแยกแยะดี-ชั่ว
 - 1.3.2 ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตดีขึ้น
 - 1.3.3 รู้เท่าทันคน
2. ด้านสังคม เมื่อคนได้รับการพัฒนาแล้ว จะกลับมาช่วยเหลือสังคม ดังนี้
 - 2.1 มาช่วยงานวัด
 - 2.2 สังคมเดือดร้อนเข้าช่วยเหลือ
 - 2.3 ทำตนให้เป็นประโยชน์กับเพื่อนรอบครัว และสังคม
 - 2.4 ร่วมสนับสนุนโครงการบริจาคต่าง ๆ ของวัด
 - 2.5 รวมกลุ่มกันมาทำโรงงานในวันเสาร์-อาทิตย์ และวันงานต่าง ๆ ของวัด

จากการสังเกตและสัมภาษณ์ พบว่า มีคนจำนวนมากที่ยังคงมีความรัก ความศรัทธา ต่อหลวงตามหาบัวอย่างมาก เหนือกว่านั้นคือ ต่างจดจำหลักธรรมที่หลวงตาเคยพร่ำสอนได้อย่างแม่นยำ หลายสิ่งที่ยังจารึกไว้ในความทรงจำ เช่น การแต่งกายของสตรี หลวงตามหาบัวบอกว่าชอบให้ผู้หญิงสวมผ้าถุง ทำให้เป็นวัฒนธรรมของคนที่มาทำบุญที่วัดป่าบ้านตาด สุภาพสตรีหลายท่าน จึงสวมผ้าถุงมาทำบุญที่วัด สิ่งนี้จึงนับว่าเป็นวัฒนธรรมที่เข้มแข็งของวัดป่าบ้านตาด ผู้ปฏิบัติธรรมที่อยู่ภายในเขตวัดก็จะสวมผ้าถุงสีดำสีขาว แม้หลวงตามหาบัวจะดับขันธไปหลายปี แต่เสียงของหลวงตาก็ยังอยู่ตลอด 24 ชั่วโมงทางรายการวิทยุเสียงธรรมของวัดป่าบ้านตาด จึงทำให้ทุกคน 'ไม่ลืมท่าน ไม่ลืมคำสอนของท่าน และไม่ลืมความผูกพันที่เคยไปช่วยกันทำทานกับวัดป่าบ้านตาด อีกทั้งความเป็นผู้มีปฏิปทาอันดีของเจ้าอาวาสรูปใหม่ ที่ปฏิบัติตนได้อย่างครบถ้วนดั่งงาม ด้วยสีหน้าที่แววตาที่ฉายแววแห่งความเมตตา ทำให้ยังมีผู้คนจำนวนมากยังคงหลงใหลมาทำบุญที่วัดป่าแห่งนี้มิได้ขาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวันเสาร์และวันอาทิตย์ จะมีผู้ใจบุญมาออกโรงทานเลี้ยงผู้ที่มาทำบุญใส่บาตรได้รับประทานกันเป็นประจำ ส่วนผู้ที่ไปรักษาศีลนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่เคยไปปฏิบัติตั้งแต่สมัยหลวงตามหาบัวยังอยู่ ผู้ที่หัดใหม่หรือไม่คุ้นเคยไม่ค่อยเหมาะนักที่จะมาปฏิบัติที่วัดป่าบ้านตาด เพราะต้องใช้ความอดทนสูงมากในการดูแลรักษาใจตนเอง ต้องต่อสู้กับกิเลสที่มีอยู่ทั้งภายในและภายนอก ต้องปฏิบัติเอง ต้องฝึกดูใจตนเอง (บางครั้ง โชคดีอาจได้พบกับรุ่นพี่ที่เมตตาช่วยสงเคราะห์แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ให้ ผู้วิจัยไปพักเรือนด้านในถึง 3 ครั้ง จึงมีโอกาสพบกับรุ่นพี่ผู้เมตตา) ดังนั้นผู้ที่ไม่เคยมีพื้นฐานการปฏิบัติสมาธิภาวนามาก่อน ควรไปทดลองฝึกกับสนามที่เป็นพื้นที่วิจัยอื่น ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอไปแล้ว เช่น ถ้าไม่มีพื้นฐานมาก่อน ควรไปที่วัดป่าดาราภิรมย์ ซึ่งมีที่พักดี มีอาหาร แต่เคร่งครัดในเรื่องการแต่งกายคือ ต้องสวมชุดขาว

แต่ถ้าชอบการปฏิบัติแบบสบาย ๆ แต่งกายตามสบาย บรรยากาศดี อาหารดี ที่พักดี ธรรมชาติงดงาม ต้องไปที่วัดสุนันทวนาราม ถ้าชอบการปฏิบัติที่เข้มข้น เห็นผลเร็ว ได้ผลดี อบรมครั้งละ 130 ท่าน ที่พักมีจำกัดเพื่อความไม่แออัด โลง โปรง สบาย ต้องไปที่วัดสวนโมกข์ฝั่งนานาชาติ ซึ่งมีการอบรมทุกเดือนโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายใด ๆ สำหรับคนไทยและไม่เข้มงวดเรื่องการแต่งกาย ขอให้เป็นผู้เสียสละ ขาวไม่บวม ผ้านุ่งกางเกงสีเข้ม อาหารดี อากาศดี มีบ่อน้ำพุร้อนธรรมชาติให้อาบ แต่ถ้าชอบทำทาน ฟังรายการวิทยุเสียงธรรมของหลวงตามหาบัว สวดมนต์ทำวัตรไปพร้อม ๆ กับวิทยุ ต้องไปที่วัดป่าบ้านตาด ที่นี้เหมาะสำหรับผู้ที่ชอบทำทาน และสามารถควบคุมจิตใจตนเองได้ เพราะที่วัดป่าบ้านตาดไม่มีการจัดอบรมปฏิบัติสมาธิภาวนาเหมือนกับวัดทั้ง 3 แห่งที่กล่าวมาแล้ว แต่ละคนต้องไปแสวงหาธรรมะเอง อาจปฏิบัติตามหนังสือของหลวงตามหาบัวหรือฟังวิทยุเสียงธรรมที่ถ่ายทอดตลอด 24 ชั่วโมง มีตั้งแต่ธรรมะระดับง่าย ๆ ธรรมะที่เหมาะสมกับทุกคน ไปจนถึงธรรมะในขั้นสูง รายการเทศน์ในช่วงดึก ๆ มักจะเป็นเทศน์ที่หลวงตาอบรมพระภิกษุสงฆ์ในการปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรม ถ้าสังเกตให้ดี จะพบว่า โยมที่วัดป่าบ้านตาดหลายคนจะมีวิทยุเล็ก ๆ พกติดตัว หรือเป็นโทรศัพท์มือถือที่สามารถเสียบหูฟังได้ เพื่อไม่ให้รบกวนผู้อื่น และเพื่อไม่ให้ตนเองต้องหลุดจากเสียงเทศน์เสียงธรรมของหลวงตาฯ ซึ่งแสดงเป็นลำดับลำดับทั้งวันทั้งคืน แต่ถ้าเป็นผู้ที่มีพื้นฐานในการปฏิบัติมาบ้าง สามารถขออนุญาตเข้าไปพักที่เรือนพักด้านในได้ แต่สำหรับผู้ที่ไม่มีความรู้มาก่อน อาจจะพักที่ศาลานอกของวัด ที่นั่น จะมีเพื่อนหัดใหม่ที่สามารถสนทนาได้ถามกัน ได้บ้าง จะมีคนเดินจงกรม นั่งสมาธิเอง และรวมตัวกันสวดมนต์ในยามค่ำคืนไปพร้อม ๆ กับรายการวิทยุที่ศาลานอกนี้ จะมีเจ้าหน้าที่คอยเป็นเวรยามรักษาความปลอดภัยให้ได้ในระดับหนึ่ง

จากที่กล่าวมา พอสรุปได้ว่า วัดป่าทั้ง 4 แห่ง ต่างมีกระบวนการในการขัดเกลาบุคคลได้หลากหลายวิธี หากใครได้ไปปฏิบัติสมาธิภาวนา หรือ ฟังธรรม ศึกษาธรรมอย่างสม่ำเสมอ จะพบว่า ธรรมชาติและธรรมะที่ได้รับจากวัดป่าเหล่านี้ ล้วนมีส่วนช่วยในการขัดเกลาจิตใจผู้คนที่ฝึกใฝ่ในธรรมได้ตามเหตุตามปัจจัย จากการที่เข้าไปสัมผัสวัดป่าแต่ละแห่งเป็นแรมเดือน บางแห่งกลับไปหลายครั้ง พบว่า วัดป่าเป็นวัดที่ช่วยทั้งฟื้นฟูและพัฒนาจิตใจคนได้มาก การมีปฏิปทาที่ดีของพระวัดป่า ประกอบกับสถานที่ที่มีความสะอาด ร่มรื่น สามารถที่จะช่วยเพาะเมล็ดพันธุ์แห่งศรัทธาและปัญญาให้กับสาธุชนได้ สามารถเป็นที่พึ่งทางใจแก่คนเป็นจำนวนมาก จึงนับว่า วัดป่าเป็นแหล่งที่อุดมไปด้วย ทาน ศีล และภาวนา ที่พร้อมจะให้เราไปเก็บเกี่ยวผลบุญได้อย่างแท้จริง

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง บทบาทของวัดป่ากับกระบวนการพัฒนาคนและสังคมนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาท กระบวนการ และผลการพัฒนาคนและสังคม ด้วยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า และการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษา เรื่อง บทบาทของวัดป่ากับกระบวนการพัฒนาคนและสังคม สามารถสรุปตามวัตถุประสงค์ผลการศึกษาวิจัยได้ดังนี้

1. คุณลักษณะของวัดป่า โดยภาพรวม พบว่า วัดป่าเป็นวัดที่มีสถานที่สะอาด ร่มรื่น สงบ เหมาะกับการเจริญสมาธิภาวนา พระภิกษุสงฆ์จะเคร่งครัดในพระธรรมวินัย มุ่งในการเจริญสมาธิภาวนา และใช้หลักของชุกตงควัตร เช่น การฉันอาหารมื้อเดียว และฉันในบาตร มีเสนาสนะอยู่ในป่า

เป้าหมายของวัดป่า พบว่า พระภิกษุสงฆ์จะเน้นการปฏิบัติจริงจังในเรื่องการปฏิบัติสมาธิภาวนา ขณะเดียวกันก็มุ่งพัฒนาคนในด้านจิตใจ ให้เข้าใจ โลก รู้จักตัวเอง รู้จักความทุกข์ยอมรับความจริง และปรับแนวทางการดำเนินชีวิตให้อยู่อย่างมีความสุข ด้วยการพัฒนาจิตใจตนเอง และเกื้อกูลสังคม

ความคาดหวังของชุมชนที่มีต่อวัดป่า พบว่า ประเด็นที่หนึ่ง ชุมชนต้องการให้วัดป่าเป็นที่พึ่งทางใจ ประเด็นที่สอง ชุมชนต้องการให้วัดป่าเป็นที่ฝึกปฏิบัติสมาธิภาวนา และประเด็นที่สาม ชุมชนต้องการให้วัดป่าเป็นที่ปฏิบัติศาสนกิจ

2. บทบาทของวัดป่าทั้ง 4 แห่ง ดังนี้

2.1 บทบาทด้านการปกครอง พบว่า วัดสวน โมกข์ พระภิกษุสงฆ์จะปฏิบัติตนตามหลักพระธรรมวินัย เพื่อความบริสุทธิ์แห่งศีล เพื่อความน่าเลื่อมใสศรัทธา และเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศาสนิกชน พระภิกษุสงฆ์จะอยู่เสมือนปกครองตนเอง และปฏิบัติหน้าที่ซึ่งเป็นงานประจำตามที่ได้รับมอบหมาย เหมือนพระสายปฏิบัติทั่วไป วัดป่าคาราภิรมย์ มีพระบวชใหม่ทุกเดือน ทางวัดจึงจัดพระพี่เลี้ยงคอยควบคุมดูแลให้อยู่ในระเบียบวินัยอย่างดี วัดสุนันทวราราม เจ้าอาวาส นอกจากจะปกครองพระภิกษุสงฆ์ด้วยพระธรรมวินัยแล้ว พระภิกษุสงฆ์ยังต้องยึดในกฎกติกาของหลวงปู่ชาอย่างเคร่งครัด ส่วนวัดป่าบ้านคาด พระภิกษุสงฆ์จะยึดพระธรรมวินัย และกฎข้อบังคับของวัด

2.2 บทบาทด้านศาสนศึกษา วัดสวนโมกข์ มีการสอนทั้ง 2 แผนก คือ ปรัชญาธรรม และปฏิบัติธรรม แต่จะมุ่งเน้นในเรื่องของการปฏิบัติธรรมมากกว่า ซึ่งเป็นไปตามเจตนาของท่าน พุทธทาสผู้ก่อตั้งสวนโมกข์ ที่ต้องการให้พระภิกษุสงฆ์และประชาชนผู้สนใจได้เข้าปฏิบัติสมาธิภาวนา เพื่อขัดเกลาจิตใจมากกว่าที่จะมุ่งให้เรียนรู้หนังสือเกินความจำเป็น ส่วนวัดป่าดาราภิรมย์ จะมุ่งทั้งด้านการปฏิบัติสมาธิภาวนา และการศึกษาด้านปรัชญาธรรมควบคู่กันไป วัดสุนันทวราราม จะมุ่งทางด้านปฏิบัติสมาธิภาวนาเพื่อขัดเกลาจิตใจ ส่วนวัดป่าบ้านตาดจะมุ่งด้านการปฏิบัติสมาธิภาวนาโดยเริ่มจากการฝึกจิตใจตนเอง

2.3 บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ ซึ่งเกี่ยวกับการส่งเสริม อุดหนุน ช่วยเหลือ ด้านการศึกษา พบว่า ทุกวัดต่างมีการให้ทุนการศึกษาแก่สถานศึกษา และบุคคลที่กำลังศึกษา

2.4 บทบาทด้านการเผยแผ่ศาสนา พบว่า แต่ละแห่งต่างมีการเผยแผ่ศาสนา คล้าย ๆ กัน คือ มีเว็บไซต์ของวัด แต่ที่เป็นที่รู้จักแพร่หลาย วัดสวนโมกข์ มีสถานฝึกอบรมเข้ม ในเรื่องการปฏิบัติสมาธิภาวนาที่ฝั่งสวนโมกข์นานาชาติ มีเทปธรรมะและหนังสือของท่าน พุทธทาส ส่วนวัดป่าดาราภิรมย์ เน้นการอบรมค่ายคุณธรรม มีป้ายธรรมะสอน วันพระมีการเวียนเทียน และการเทศนาทั้งช่วงเช้าและช่วงบ่าย วัดสุนันทวราราม จะเน้นการอบรมสมาธิภาวนากับบุคคล ทุกเพศทุกวัย ตั้งแต่ระดับอนุบาล ถึงผู้สูงอายุ วัดป่าบ้านตาด เน้นการเผยแผ่ธรรมะทางสื่อโทรทัศน์ วิทยุเสียงธรรม และป้ายคำสอนหลวงตามหาบัว ที่ติดทั้งภายในวัดและบริเวณทางเข้าวัดป่าบ้านตาด

2.5 บทบาทด้านสาธารณูปการ พบว่า วัดสวนโมกข์ มีการก่อสร้างเฉพาะสิ่งที่เป็นจริง ๆ เช่น อาคารนอนสำหรับผู้ปฏิบัติธรรม ถนนเฉพาะเส้นทางที่จำเป็น มีน้ำประปาที่ผลิตจาก บ่อธรรมชาติ มีไฟฟ้าที่ผลิตเองจากโรงปั่นภายในวัด ส่วนวัดป่าดาราภิรมย์ มีถนน มีไฟฟ้าซึ่งมีเวลา ปิด-เปิด น้ำประปามีใช้เฉพาะในส่วนของมูลนิธิ ในส่วนของวัดจะใช้ น้ำจากบ่อบาดาลเป็นน้ำใส สะอาดซึ่งส่งขึ้นไปกักเก็บบนแท็งค์ขนาดใหญ่ 2 ใบ แต่เวลารดต้นไม้ทางวัดจะสูบน้ำจากคลองที่อยู่ หน้าวัดมาใช้ อาคารที่พักสะอาด สะดวก สบาย วัดสุนันทวราราม มีถนนเฉพาะในเส้นทางที่จำเป็น มีอาคารนอนสะอาด สะดวก สบาย ใช้น้ำที่ขุดจาก บ่อบาดาล มีไฟฟ้าใช้แต่ควบคุมการปิด-เปิดเป็นเวลา ส่วนวัดป่าบ้านตาด ตามเรือนพักของผู้ปฏิบัติธรรม มีน้ำประปาใช้ เฉพาะบางส่วนที่ยังคงใช้น้ำบ่อ ตามเรือนผู้ปฏิบัติธรรมยังไม่มีไฟฟ้าใช้ จะมีไฟฟ้าใช้เฉพาะ โรงฉัน กุฏิพระบางหลัง และ ศาลาโรงฉัน และศาลาใหญ่หรือศาลาเอนกประสงค์ด้านนอก

2.6 บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ วัดสวนโมกข์ จะเน้นการสงเคราะห์ในด้าน การให้ธรรมะ โดยการสอนการปฏิบัติสมาธิภาวนา วัดป่าดาราภิรมย์ จะสงเคราะห์ทั่วไปในด้าน การปฏิบัติสมาธิภาวนา การเรียนปรัชญาธรรม และสอนการฝึกอาชีพให้กับชุมชน รวมถึงโรงเรียน เพื่อสงเคราะห์เด็กชายยากจนที่เป็นสตรี วัดสุนันทวราราม เน้นทั้งในด้านการอบรมสมาธิภาวนา

สงเคราะห์เด็กยากจน และบริการให้กับสังคมตามที่ร้องขอจากทางวัด ส่วนวัดป่าบ้านตาด จะสงเคราะห์หลายด้านดังที่กล่าวมาแล้ว แม้อาหารการกินในแต่ละวันก็จัดแบ่งไปยังวัดในเครือ และคนยากจนในหมู่บ้าน ของที่รับบริจาควัดจะจัดสรรปันส่วนไปยังที่ต่าง ๆ ตามที่เห็นสมควร

3. กระบวนการพัฒนาคนและสังคมของวัดป่า พบว่า จุดแข็งของสวนโมกข์ คือ เน้น เรื่องการพัฒนาคนด้านปัญญาควบคู่ไปกับการการปฏิบัติสมาธิภาวนา จะสอนตามหลักของท่าน พุทธทาสภิกขุ โดยให้ผู้เข้าอบรมเข้าใจถึงปัญหาของชีวิตก่อนว่าปัญหาเกิดจากอะไร แล้วจึงให้ผู้เข้าอบรมปฏิบัติสมาธิภาวนาอย่างเรียบง่าย แม้จะอยู่ท่ามกลางหมู่คณะก็ให้ทำตนเสมือนอยู่เพียงลำพัง ให้พิจารณาธรรม เดินสัมผัสธรรมชาติด้วยเท้าเปล่าและเรียนรู้ธรรมชาติของใจไปพร้อมๆ กัน วิธีนี้ทำให้ได้รับการยอมรับที่ดีจากผู้เข้าปฏิบัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวต่างชาติ บางคนกลับเข้ามา ปฏิบัติซ้ำทุกปีติดต่อกันถึง 5 ปี บางคนมาปีละหลายครั้ง วัดป่าดาราภิรมย์ ตระหนักว่า สังคมมี ปัญหาต้องเยียวยาด้วยศีลธรรม จึงเน้นการปฏิบัติธรรมควบคู่ไปกับการฝึกอาชีพเพื่อพัฒนาคุณภาพ ชีวิตของคนในชุมชน ภายใต้กระบวนการที่ว่า “เศรษฐกิจจิตใจแก่ใจพร้อมกัน” ผู้มาทำบุญนอกจาก มีความเลื่อมใสในพระภิกษุสงฆ์แล้วยังชื่นชอบกับความสวยงามของวัดด้วย วัดสุหนับทวารามเป็น วัดที่มีความพร้อมมากที่สุดในเรื่องของสถานที่ฝึกอบรมสมาธิภาวนา สถานที่มีความสะอาดสบาย อาหารการกินที่บริบูรณ์ คำสอนที่เรียบง่าย การแต่งกายตามสบาย ทำให้ถูกใจผู้ปฏิบัติ เน้นตาม คำสอนของหลวงปู่ชา คือมาปฏิบัติให้เอากายกับจิตมาเท่านั้น มารู้จักว่าอะไรเป็นเหตุให้เรา วุ่นวาย อะไร เป็นเหตุให้ใจสงบ เมื่อเรารู้จักจิตใจของเรา ก็เท่ากับว่าเรารู้จักธรรมชาติ เมื่อจิตได้รับการ อบรมดีแล้วก็จะเท่ากับกายได้รับการอบรมเช่นกัน ส่วนวัดป่าบ้านตาด ยึดตามคำสอนของ หลวงตามหาบัว คือ ให้มีสติกำกับเสมอ ให้ฝึกควบคุมจิตตนเอง ให้ดูใจตนเอง

4. ผลของการพัฒนาคนและสังคมของวัดป่า พบว่า ผู้ที่เข้าสู่กระบวนการพัฒนาของ วัดป่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านบุคลิกภาพ แง่คิด มุมมอง การได้รับการฝึกสติบ่อยครั้ง จิตจะมีกำลังเป็นสมาธิ ทำให้เกิดความสงบสบาย ผู้ปฏิบัติจะารู้ถึงความสงบ ความเป็นอิสระ ภายใน ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ทั้งในด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา การเปลี่ยนแปลง ทางด้านพฤติกรรม มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านบุคลิกภาพ ตั้งแต่เรื่องการแต่งกาย การสำรวม ความ อ่อนน้อม มีความรับผิดชอบ ไม่เห็นแก่ตัว ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ทางด้านจิตใจ มีความเมตตาเอื้อเพื่อ เสียสละ ซื่อสัตย์ อุดหนุน จริงใจ มีเหตุผล กตัญญูรู้คุณ และมีความเกรงใจผู้อื่น ด้านปัญญา สามารถ เข้าใจสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง รู้เท่าทัน รู้เหตุรู้ผล รู้วิธีชั่ว สามารถดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมี ความสุข ส่วนผลของการพัฒนาทางด้านสังคม พบว่า ผู้ที่ได้รับการขัดเกลามาอย่างดีแล้วจะซึมซับ หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาหรือของพระภิกษุสงฆ์ที่ตนนับถืออย่างมั่นคง และพร้อมที่จะ

ออกมาช่วยเหลือสังคม มาบำเพ็ญประโยชน์ต่อสาธารณชน ทั้งในด้านกำลังทรัพย์และกำลังกาย อย่างน้อยที่สุด คือ การมาทำบุญและรับใช้ใกล้ชิดกับวัดที่ได้พัฒนาจิตใจและปัญญาให้กับตนเอง

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษา เรื่องบทบาทของวัดป่ากับกระบวนการพัฒนาคนและสังคม สามารถสรุปผลการวิจัย และมีประเด็นการอภิปราย ดังนี้

1. คุณลักษณะของวัดป่า พบว่า มีความสงบ สะอาด ร่มรื่น มีพระภิกษุสงฆ์ที่มุ่งปฏิบัติทำสมาธิภาวนา สอดคล้องกับ ธาดา ธราดล (2555, หน้า 134) ที่กล่าวว่า พระวัดป่า คือ พระภิกษุฝ่ายที่มุ่งศึกษาธรรม โดยการกระทำหรือลงมือปฏิบัติ และพักอยู่ตามป่าตามเขาที่ ๆ สงบ สงัด สะดวกต่อการปฏิบัติภาวนา จึงเรียกว่า พระฝ่ายอรัญวาสี ซึ่งจะต้องรักษาศีลอย่างบริสุทธ์ในกระบวนการไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วย ศีล สมาธิและปัญญา ประกอบกับ ภ. มโนรมย์ (2555, คำนำ) กล่าวว่า พระวัดป่าต้องรักษาศีลบริสุทธ์ควบคู่ไปกับการถือชุธงควัตร ซึ่งผู้วิจัย พบว่า วัดป่าที่เป็นพื้นที่ศึกษาพระจะถือหลักชุธงควัตร คือ เดินวิณยาตตามบ้าน ฉ้นมือเดียว ฉ้นในบาตร อยู่ในเสนาสนะป่า เนื่องจากพระวัดป่าจะต้องมุ่งปฏิบัติเพื่อขัดเกลาจิตใจตนเอง สอดคล้องกับงานวิจัยของ เรืองเดช เขจรศาสตร์ (2545) เรื่อง วิถีพุทธธรรมตามแนววัดป่าอีสานกับการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ พบว่า วัดป่าอีสานมีพัฒนาการสืบทอดอุดมการณ์พุทธศาสนา แนววิปัสสนามาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล โดยปฏิบัติตามหลักชุธงควัตร ตามแบบพระป่า พระภิกษุสงฆ์จะปฏิบัติกรรมฐานอย่างเคร่งครัด ส่วนในด้านเป้าหมายของวัดป่า พบว่า ต้องการพัฒนาคนและสังคมให้ดีขึ้น สอดคล้องกับ สุเทพ สุวีรางกูร (2554, หน้า 153-155) ที่กล่าวว่า มนุษย์ทั้งหลายทั่วโลก มีธรรมชาติที่เหมือนกัน แม้พฤติกรรม การกระทำจะแตกต่างกันก็ตาม กล่าวคือ มีความไม่รู้ มีความอยาก ความต้องการ มีความยึดมั่นถือมั่นว่า ตัวกูของกู ตัวเราของเรา มีความโกรธ และความรักตัวกลัวตาย ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหน ประเทศใดศาสนาใด มนุษย์มีความต้องการไม่มีที่สิ้นสุด และความอยาก ความต้องการ ก็จะเป็นแรงผลักดันให้มนุษย์กระทำการแสวงหา เมื่อไม่ได้ในสิ่งที่ปรารถนามนุษย์ก็จะแสวงหาที่พึงคือศาสนา สอดคล้องกับทฤษฎีของ Van Baal (1971, p. 50) ที่ว่า ศาสนาเป็นระบบสังคมสงเคราะห์ นั่นก็คือ มนุษย์คิดว่าพระเจ้าจะช่วยคนได้ในทุก ๆ ทาง สอดคล้องกับ Macionis (2001, p. 490) ที่กล่าวว่า หน้าที่ของศาสนาต่อสังคม ศาสนามีหน้าที่สำคัญ คือ เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ โดยเฉพาะเมื่อบุคคลขาดที่พึ่ง หลักปฏิบัติต่าง ๆ เช่น การทำสมาธิ การถือศีลฟังธรรม การเข้าวัดทำบุญ เป็นต้น สามารถช่วยประคับประคองให้ชีวิตดำเนินต่อไปได้ ดังนั้น วัดทั้ง 4 แห่งจึงมุ่งมั่นที่จะสร้างกระบวนการในการพัฒนาจิตใจผู้คนให้มีความเข้มแข็ง มีสติ ในการเรียนรู้โลกตามความเป็นจริง และไม่ว่าอะไรจะเกิดขึ้นก็สามารถที่จะดำเนินชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขทุกขน้อยที่สุด

ความคาดหวังของชุมชนที่มีต่อวัดป่า พบว่า วัดได้ทำหน้าที่ของวัดในการเป็นที่พึ่งแก่ชุมชนและเป็นที่พักพิงทางใจ ชุมชนต่างมีความศรัทธาในการประพฤติปฏิบัติที่ติงามของพระสงฆ์ในวัดนั้น ๆ เมื่อได้รับการขัดเกลาจากวัด ก็ปรารถนาจะให้ทุกคนเข้าใจธรรมะและอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข ชุมชนแต่ละพื้นที่ ต่างมีความคาดหวังต่อวัดป่า ว่าอยากให้เป็นที่พึ่งทางใจ เป็นที่ฝึกปฏิบัติสมาธิภาวนา และปฏิบัติกิจเพื่อสาธารณประโยชน์ ซึ่งสอดคล้องกับ ยุทธพงศ์ จันทรวรินทร์ (2550, หน้า 27-28) กล่าวถึงทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์ว่า เป็นทฤษฎีซึ่งเกี่ยวกับจิตใจ การรับรู้ และประสบการณ์ของบุคคล สามารถปลูกฝังและปรับทัศนคติของบุคคลให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมได้

2. บทบาทของวัดป่า พบว่า บทบาทและหน้าที่ของวัดป่ามีความสำคัญต่อการขับเคลื่อนทางสังคมเช่นเดียวกัน เพราะสถาบันศาสนาซึ่งเกี่ยวกับคนในสังคม สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาทองชัย บุรณพิสุทธิ (2545) เรื่อง บทบาทของวัดกับชุมชนเมืองในเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร พบว่า บทบาทของวัดกับชุมชนเมืองเขตบางรัก บทบาทของวัดส่วนใหญ่เป็น ไปตามหลักการแห่งพระธรรมวินัยและมีความสอดคล้องกับสภาพปัญหาของชุมชนเมืองในระดับหนึ่ง สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระปลัดเกียรติศักดิ์ สันทวีวรกุล (2548) วิจัยเรื่อง บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดกระบี่ ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง 6 ด้าน มีดังนี้ พระสังฆาธิการปฏิบัติงานในระดับมากถึงมากที่สุด 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านการควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การอำนวยความสะดวกแก่พุทธศาสนิกชนในการบำเพ็ญกุศล 2) ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การอบรมพระภิกษุสามเณร ให้มีสมณสัญญาและอบรมในเรื่องพระธรรมวินัย จรรยาบรรณ การปฏิบัติอันเกี่ยวกับพิธีหรือแบบอย่างที่ดี 3) ด้านการสาธารณูปการ พระสังฆาธิการขจัดความขัดแย้งระหว่างวัดกับบ้าน ซึ่งมีสาธารณูปการเป็นเหตุ สำหรับด้านที่ปฏิบัติปานกลาง มี 2 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านการศึกษา พระสังฆาธิการยกย่องเชิดชูเกียรติผู้สอบเปรียญธรรมประโยคต่าง ๆ ได้ 2) ด้านการสาธารณสงเคราะห์ พระสังฆาธิการให้การสงเคราะห์คนชรา หรือคนพิการ ส่วนด้านที่ปฏิบัติน้อยถึงที่สุด 1 ด้าน คือ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ การจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรม เพื่อส่งเสริมการศึกษาแก่พระภิกษุและสามเณร จึงกล่าวได้ว่า นอกจากวัดบ้าน จะให้ความสำคัญมากที่สุดในเรื่องของการบำเพ็ญกุศลแล้ว ยังได้ให้ความสำคัญในเรื่องของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วย สอดคล้องกับงานวิจัยของ วิจิตร กุศลวิงษ์ (2545) เรื่อง บทบาทของวัดต่อชุมชน: กรณีศึกษาวัดถ้ำกลองเพล ตำบล โนนทัน อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู พบว่า ด้านการปกครองภายในชุมชน เมื่อผู้สูงอายุมาเข้ารับการอบรมธรรมจากวัดถ้ำกลองเพลเป็นประจำ จะนำหลักธรรมที่ได้ไปอบรมลูกหลาน ให้มีความรัก ความสามัคคีกลมเกลียวกัน

ด้านการศึกษา วัดได้ช่วยเหลือด้านสาธารณูปโภคต่าง ๆ แก่โรงเรียนประชาบาลประจำชุมชน ทั้งเรื่องอาคารเรียน สื่อการเรียนการสอน ตลอดจนการให้ทุนสนับสนุนการศึกษาสำหรับนักเรียน เรียนดีแต่ยากจนมาตลอดทุกปี ด้านการสืบทอดพระศาสนา หลวงปู่ขาว อนาลโย ได้อบรมสั่งสอน ชุมชนแก่ลูกศิษย์ จนมีความรู้ ความสามารถปฏิบัติตามข้อบัญญัติได้ และได้ส่งพระสงฆ์ที่มีข้อวัตร ปฏิบัติที่ดีออกไปเผยแผ่ธรรมตามภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ และต่างประเทศ ด้านเศรษฐกิจ วัดถ้ำกลองเพลเป็นวัดที่มี แหล่งน้ำ สัตว์ป่า และป่าไม้ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ทั้งมีการบำรุงรักษา สิ่งแวดล้อมของวัดได้เป็นอย่างดี จึงมีนักท่องเที่ยวและนักศึกษามาศึกษาระบบนิเวศของทรัพยากร ธรรมชาติ ทำให้เกิดตลาดจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรของชุมชนขึ้น ทำให้ราษฎรในชุมชน มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และในด้านสังคม พบว่า ทุกชุมชนที่เคยมีเรื่องขัดแย้งกัน เมื่อได้รับ ธรรมะจากวัดถ้ำกลองเพล ทำให้ประชากรในชุมชนมีศีลธรรม สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระสันติ นูชิต (2545) เรื่อง บทบาทของพระสงฆ์สายวัดป่าจังหวัดร้อยเอ็ด ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ พบว่า พระภิกษุสงฆ์มีบทบาทมากในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ และจัดการทรัพยากรป่าไม้ภายในวัด โดยส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกต้นไม้ภายในวัดตามวันเกิด และสั่งสอนชุมชนให้มีความสำนึกในการอนุรักษ์ป่า ด้วยการปลูกต้นไม้ในพระพุทธศาสนา เป็นต้น

3. กระบวนการพัฒนาคน พบว่า แต่ละวัดมีกระบวนการในการพัฒนาคนที่เหมือนกัน คือ การใช้การปฏิบัติสมาธิภาวนา ไปพร้อม ๆ กับการแทรกซึมขัดเกลาด้วยหลักธรรมคำสอนที่ถูกต้อง ในการพัฒนาคน โดยเน้นการพัฒนาคนที่จิตใจก่อน ด้วยการควบคุมจากจิตใจภายในด้วยศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นปัจจัยภายใน ดังนั้น ไม่ว่าจะเข้าการอบรมสมาธิภาวนา การอ่านหนังสือธรรมะ การสวดมนต์ หรือการฟังสื่อธรรมะทั้งหลาย สามารถที่จะเปลี่ยนแปลงบุคคลในด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญาได้ สอดคล้องกับ จิตชยางค์ ยมาภัย (2549, หน้า 15) ที่กล่าวว่า การกระทำทาง สังคมและปฏิสัมพันธ์ทางสังคม เกิดจากการให้ความหมายโดยอาศัยสัญลักษณ์ต่าง ๆ และทำให้คน มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน เพราะมองอะไรเหมือนกัน สำหรับบุคคลสำคัญอื่นที่เป็นบุคคลที่มีอิทธิพล เหนือเรา การกระทำของบุคคลจะได้รับอิทธิพลจากทัศนคติที่ได้จากบุคคลสำคัญที่ตนเชื่อถือ โดยบุคคล พยายามที่จะเข้าใจความหมายของบุคคลอื่นนั้น และมีปฏิสัมพันธ์ไปในทางเดียวกับบุคคลสำคัญ นั้นด้วย ซึ่งสอดคล้องกับ เชลเลอร์ (Schreiber, 2013) วิจัยเรื่อง กระบวนการขัดเกลาทางศาสนากับ เยาวชนที่ได้รับการปฏิบัติไม่ดี(จากครอบครัว) และอิทธิพลของการยึดมั่นในศาสนากับการกระทำผิด กฎหมาย พบว่าวัยรุ่นที่ได้รับการปฏิบัติอย่างไม่ดีจากครอบครัว จะทำให้เขาได้รับประสบการณ์ ในทางลบ รวมถึงการมีปัญหาด้านสุขภาพกายและสุขภาพจิต ผลการเรียนตกต่ำ และอยู่ในภาวะเพิ่ม พฤติกรรมเสี่ยง ถึงแม้ว่าจะมีความสำคัญที่จะลดปัจจัยเสี่ยงของวัยรุ่นเหล่านี้ แต่ปัจจัยเสี่ยงหลายอย่าง อาจยากแก่การเปลี่ยนแปลงและแก้ไข วิธีที่จะลดผลกระทบที่ไม่ดีสำหรับสวัสดิการเด็กก็คือ การเพิ่ม

ปัจจัยที่ส่งเสริมเข้ามาแทน ปัจจัยที่จะช่วยปกป้องและทำให้ผลของความเลื่องบรรเทาหรือลดลงได้ โดยการนำปัจจัยทางศาสนาเป็นตัวแปรสนับสนุน โดยจัดสวัสดิการให้เยาวชนมีส่วนร่วมกิจกรรมทางศาสนาผ่านทางเน็ตเวิร์คกับเพื่อนหรือกับผู้ใหญ่ โดยใช้ยุทธวิธีในการนำเสนอทั้งการสวดมนต์ การให้อภัย และการทำสมาธิ จากข้อค้นพบที่หนึ่ง พบว่า การขัดเกลาเยาวชนด้วยกระบวนการทางศาสนา เช่น การสวดมนต์ การให้อภัย หรือการทำสมาธิ เป็นปัจจัยที่สำคัญในการลดความบอบช้ำทางใจและประสบการณ์อันเลวร้ายที่เยาวชนเคยได้รับ ทั้งยังสามารถป้องกันและลดพฤติกรรมที่ไม่ดีของเยาวชนได้ บวกกับการเอาใจใส่และการให้กำลังใจจากพ่อแม่อย่างมั่นคงในวันสุดสัปดาห์ เป็นการลดพฤติกรรมเสี่ยงของเยาวชน ข้อค้นพบอีกประการหนึ่ง คือ เยาวชนที่เอาใจใส่ ให้ความสำคัญและทำประโยชน์กับศาสนา โดยเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ทางศาสนาอย่างเคร่งครัด เป็นทั้งการป้องกันและลดพฤติกรรมเสี่ยงที่ผิดกฎหมายของเยาวชน และสุเทพ สุวีรางกูร (2554, หน้า 31-35) กล่าวไว้ในหนังสือสังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์ว่า พระพุทธเจ้า ตรัสว่าสรรพสิ่งเกิดขึ้นเป็นไปเพราะเหตุปัจจัย มีทั้งภายใน คือ ตัวมนุษย์เองและภายนอก อันได้แก่ สังคมสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติของคนต่างเป็นไปด้วยปัญหา จึงจำเป็นต้องรู้ เข้าใจปัญหา และรู้ความจริงของสิ่งทั้งหลาย เป็นการรู้ตามธรรมชาติ ตามเหตุปัจจัย และเหตุผล เมื่อรู้สิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงแล้ว ก็เท่ากับว่าได้รู้ปัญหาทั้งหลาย สอดคล้องกับ สุพิศรา สุภาพ (2553, หน้า 43) ที่กล่าวว่า ศาสนาเป็นตัวแทนที่ขัดเกลาคนหรือเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ศาสนามีส่วนสร้างเจตคติที่ดี มีจิตใจที่ดีงาม มีพฤติกรรมที่ประกอบด้วยคุณธรรม ความสุจริต ซึ่งช่วยให้บุคคลเข้าใจความจริงแห่งชีวิต และสามารถระงับความตึงเครียดหรือขจัดความฟุ้งซ่านหรือขจัดทุกข์ได้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ เรืองเดช เจริญศาสตร์ (2545) เรื่อง วิถีพุทธธรรมตามแนววัดป่าอีสานกับการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ พบว่า วัดป่าอีสานมีพัฒนาการสืบทอดคุณธรรมพุทธศาสนาในแนววิปัสสนา โดยวัดป่าจะใช้วิปัสสนาเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนเผยแผ่คำสอน แก่นคำสอนของพระวัดป่าอีสาน จะแสดงให้เห็นทุกข์และวิถีทางในการกำจัดทุกข์ ซึ่งประกอบด้วย หลักธรรมพื้นฐาน ได้แก่ ข้อวัตรอันเป็นบริบทของศีลและหลักธรรมเพื่อบรรลุดังความสว่างแห่งปัญญา ได้แก่ ไตรสิกขา เป็นธรรมในครรลองของมรรค เพื่อประกอบ การปฏิบัติวิปัสสนา และปฏิเสชไสยศาสตร์ คำสอนมุ่งให้แต่ละคนได้รับผลปฏิบัติจากเทคนิคกรรมฐานโดยการพิจารณาขั้น 5 ด้วยไตรลักษณ์ การพัฒนามนุษย์ของวัดป่าอีสานจึงเป็นกระบวนการขัดเกลาจิตใจให้พ้นพันธนาการของกิเลสภายใต้ การเรียนรู้ธรรมะซึ่งมีอยู่ตลอดเวลา ที่รู้สึกตัวมีกายและจิตเป็นอุปกรณ์ฝึก และทุกแห่งเป็นแหล่งเรียนรู้และปฏิบัติ และสอดคล้องกับ พระมหาสนอง บึงใจปการี (2553, หน้า 159) ที่กล่าวว่า การพัฒนาคนตามแนวพุทธศาสนานั้น จะต้องเริ่มต้นให้คนรู้จักคิด มีการศึกษา ให้คนรู้จักสิ่งแวดล้อม และรู้วิธีการที่จะปฏิบัติต่อคนและสิ่งทั้งปวง มีการปรับตัวและพัฒนาทั้งร่างกายและจิตใจ ทำให้เกิดการพัฒนาอย่างสมดุล ฉะนั้น การพัฒนาคนจะต้องกระทำ

ทั้งสามด้านพร้อมกัน คือ พัฒนาพฤติกรรม พัฒนาความรู้สึก และพัฒนาความคิด ซึ่งเรียกว่าเป็น การพัฒนาที่ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน เรียกว่า “ปฏิจสมุปบาท” ที่ว่า เพราะสิ่งนั้นมี สิ่งนี้จึงมี ซึ่งเป็น สายโซ่โยงใยต่อกัน

4. ผลของการพัฒนาคนและสังคม พบว่า ผู้ที่ได้รับการพัฒนาแล้ว จะได้รับผลสะท้อนกลับ ใน 2 ส่วน คือ ในส่วนของตัวบุคคลโดยตรง ทำให้มีพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เปลี่ยนไป หลังจาก ได้รับการพัฒนาแล้ว ในด้านพฤติกรรมจะรู้จักควบคุมสำรวมระวังกายและการกระทำทางกายให้ดียิ่งม ด้านจิตใจ จะเป็นผู้มีจิตใจดี อารมณ์ดี สามารถควบคุมอารมณ์ให้มั่นคง ไม่หวั่นไหวกับปัญหาชีวิต และมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้น มีคุณธรรม มีเมตตากรุณา มีความอดทนอดกลั้น และมี สมานิตยทางปัญญา เป็นผลที่ได้รับจากด้านจิตใจที่มีสมาธิซึ่งจะเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพจิตใจ ให้มีพลังทำให้เกิดปัญญาตามมา ให้สามารถรู้สิ่งทั้งหลายอย่างเป็นกระบวนการหรือตามที่ เป็นจริง สามารถยกระดับจิตใจให้อยู่เหนือปัญหา และเป็นอิสระ สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดได้ด้วยปัญญา คือ สามารถหลุดพ้นจากสภาวะทุกข์ได้ ผลการพัฒนาในส่วนที่ 2 คือ สังคม เป็นผลที่เกิดจาก การเปลี่ยนแปลงของบุคคล ทั้งในด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ที่ผ่านกระบวนการพัฒนาจาก วัดป่า พบว่า บุคคลที่ได้รับการขัดเกลามาอย่างดีแล้ว จะเป็นผู้ที่มีความเสียสละ ช่วยเหลือคนรอบ ข้าง และสังคม กิจกรรมที่ทำจึงมักรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ สอดคล้องกับ สัจญา สัจญาวิวัฒน์ (2549 ข, หน้า 233-242) กล่าวว่า ลักษณะคนที่ได้รับการพัฒนาแล้ว จะเป็นคน ที่มีคุณภาพ ครอบคลุมทั้งทางด้านกาย พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เช่น มีความรู้และทักษะด้านใด ด้านหนึ่ง มีคุณธรรม คือ เป็นคนดี มีความสุข คือ มีใจปลอดโปร่งโล่งสบาย มีความห่วงใย สิ่งแวดล้อม มีน้ำใจกับเพื่อนมนุษย์ในเรื่องของจิตใจคนมากกว่าคุณค่าทางวัตถุ สอดคล้องกับ งานวิจัยของ วาสนา นามวงศ์ (2548) เรื่อง พฤติกรรมการทำบุญที่วัดป่าของพุทธศาสนิกชน ในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่เข้าไปทำบุญที่วัดป่า ด้วยการถวายทาน การ รักษาศีล และปฏิบัติธรรม จะมีการพูดคุยอย่างสุภาพเรียบร้อย มีการสำรวมร่างกาย และจิตใจ โดย มุ่งหวังให้จิตใจสงบ มีปัญญาและลดละกิเลสได้ สอดคล้องกับงานวิจัยของพิวชิน ไมโอ ครอว มินท์ (2557) วิจัยเรื่อง จิตวิญญาณและศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืนของผู้นำสตรีในสถานการณ์วิกฤต พบว่า รากฐานความเชื่อทางจิตวิญญาณและศาสนา ทำให้สตรีมีความเป็นตัวของตัวเองและกล้า กระทำในสิ่งที่ถูกต้อง ความเชื่อดั้งเดิมในเรื่องศาสนาและจิตวิญญาณ มีส่วนช่วยสนับสนุนบทบาท ความเป็นผู้นำของสตรี ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในสถานการณ์วิกฤตได้จริง

สรุป ข้อค้นพบจากการวิจัย แสดงดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 สรุปความเหมือนและความต่างของวัดป่าทั้ง 4 แห่ง

วัด	ความเหมือน	ความต่าง
1. วัดสวนโมกข์	1. ปฏิบัติตามบทบาทของวัดทั้ง 6 ด้าน	1. วัดป่าคาราภิรมย์มีศูนย์ฝึกส่งเสริมอาชีพที่หลากหลาย เพื่อช่วยให้ชุมชนมีรายได้
2. วัดป่าคาราภิรมย์	ได้อย่างครบถ้วน	
3. วัดสุนันทวนาราม	2. ปฏิบัติสมาธิภาวนาค้ำด้วยคำบริกรรม	2. วัดป่าบ้านตาด ผู้ที่จะบวช ต้องฝึกเป็นตาผ้าขาวก่อน จนกว่าเจ้าอาวาสจะเห็นสมควร จึงอนุญาตให้บวชได้
4. วัดป่าบ้านตาด	“พุทโธ”	
	3. จัดโครงการอบรมปฏิบัติธรรม	
	ฝึกสติ สมาธิ เพื่อควบคุมใจตนเอง	
	4. ก่อนบวชต้องมาปฏิบัติศีล 8 ที่วัด	3. วัดสวนโมกข์เน้นความเข้าใจเรื่องปฏิบัติสมุปปบาท การปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัด ตัดทางโลกมุ่งการค้นหาตัวเอง
	เรียกว่า “ตาผ้าขาว” นุ่งห่มด้วยผ้าสีขาวอย่างน้อย 7 วัน	
	5. เน้นการพัฒนาให้คนมีสติ มีศีล	
	มีสมาธิ มีปัญญา	4. วัดป่าบ้านตาดไม่มีโครงการอบรมปฏิบัติสมาธิภาวนา ผู้ที่ต้องการปฏิบัติ ต้องทำเอง โดยฝึกดูใจตนเอง ต้องฝึกปฏิบัติเอง
	6. ไม่ได้ระบุว่าพระภิกษุสงฆ์ที่อยู่บ้าน	
	ต้องจบการศึกษาทางธรรมระดับใด	
	7. ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการอบรม	5. วัดสวนโมกข์ระบุว่า พระภิกษุสงฆ์ที่จะพักอยู่บ้านต้องจบการศึกษาทางธรรมอย่างน้อยนักธรรมเอก
	แล้วแต่ศรัทธา	
	8. มีอาหาร มีที่พักรองรับผู้ที่	6. วัดสวนโมกข์ ชาวไทยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเข้าอบรม แต่ชาวต่างชาติต้องเสียค่าอาหารคนละ 2,000 บาท ต่อการเข้าอบรมหลักสูตร 10 วัน
	เข้าไปปฏิบัติธรรม	
	9. ผู้ปฏิบัติต้องแต่งกายด้วยชุดขาว	
	10. ไม่มีโรงเรียนสอนปริยัติธรรม	
	แต่มีการสอนธรรมศึกษาแก่	
	พระภิกษุสงฆ์	
		7. วัดสวนโมกข์และวัดสุนันทวนาราม ผู้ปฏิบัติสวมเสื้อขาวและสามารถสวมกางเกง หรือกระโปรงสีเข้มได้ ส่วนผู้ปฏิบัติธรรมที่วัดป่าบ้านตาดจะสวมเสื้อขาวและผ้าถุงดำ
		8. วัดป่าคาราภิรมย์มีโรงเรียนสอนปริยัติธรรม และสอนหลักสูตรธรรมศึกษาแก่พระสงฆ์

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย
 - 1.1 ควรรักษาความเป็นวัดป่าให้ยั่งยืน
 - 1.2 เผยแพร่รูปแบบที่ดีของวัดป่า
2. ข้อเสนอแนะทั่วไป
 - 2.1 มุ่งพัฒนาคนในด้านการเผยแพร่ธรรมะ
 - 2.2 จัดปฏิบัติสมาธิภาวนาเพื่อพัฒนาศักยภาพของคน ร่วมกับสถานศึกษา หน่วยงานของรัฐและเอกชน
3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป
 - 3.1 ควรศึกษานุคคลที่ประสบความสำเร็จจากการเข้าไปปฏิบัติธรรมในวัดป่า
 - 3.2 ควรศึกษาปัจจัยที่ทำให้บุคคลเข้าไปปฏิบัติธรรมที่วัดป่า

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา. (2551). *คู่มือการพัฒนาวัด อุทยานการศึกษาในวัด ลานวัด ลานใจ ลานกีฬา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมการศาสนา.
- กวี พงศ์โสภาน. (2542). *Chaiya สวน โมกข์*. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.
- กิตติพัฒน์ นนทปัทมะตุล. (2553). *ทฤษฎีสังคมสงเคราะห์ร่วมสมัย (Contemporary social work theories)*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2550). *คลื่นลูกที่ 5 ปราชญ์สังคม: สังคมไทยที่พึงประสงค์ ในศตวรรษที่ 21 (พิมพ์ครั้งที่ 9)*. กรุงเทพฯ: ชัคเซส มีเดีย.
- เกศินี สราญฤทธิชัย. (2550). *การขัดเกลาทางสังคมในเรื่องเพศและสุขภาพทางเพศของวัยรุ่น: กรณีศึกษาในครอบครัวชนบทอีสาน*. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชา สาธารณสุขศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- คณาจารย์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. (2548). *การขัดเกลาทางสังคมมนุษย์กับสังคม (Man and society) (พิมพ์ครั้งที่ 6)*. กรุงเทพฯ: โครงการบริหารวิชาบูรณาการ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2553). *การปกครองคณะสงฆ์ไทย (พิมพ์ครั้งที่ 4)*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- โครงการบริหารวิชาบูรณาการ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี. (2548). *มนุษย์กับสังคม (Man and society) (พิมพ์ครั้งที่ 6)*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- จังหวัดสุราษฎร์ธานี. (2549). *เที่ยวสวน โมกข์ให้ถึงธรรม เที่ยวถึงธรรมที่สวน โมกข์ (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. สุราษฎร์ธานี: สวนโมกข์พลารามและคณะธรรมทาน.
- จ่านงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. (2547). *ศาสนา ชีวิตและสังคม*. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.
- จ่านงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. (2548). *สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์ (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- จ่านงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, เฉลียว ฤกษ์รุจิพิมล, ประไพร์ วิริยะสมบูรณ์, เสาวคนธ์ สุดสวัสดิ์, สุดาภิรมย์แก้ว และสุรพันธ์ เพชรราภ. (2547). *Sociology (พิมพ์ครั้งที่ 11)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- จินตนา สุขจันทน์. (2549). *การศึกษาและการพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ: โอ.เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์.
- จุฑาทิพย์ อุมะวิชนี และนภาเดช กาญจนะ. (ม.ป.ป.). *พระป่า*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

- ชมรมศึกษาพระสูตร. (2544). *ธรรมะต่างนิกาย*. กรุงเทพฯ: ฟาอภัย.
- ชิดชยางค์ ยมาภัย. (2549). *ยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อการพัฒนาชาวไทยภูเขาตามแนวทฤษฎี
ปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์*. คุษณิพนธ์คุษณิบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนศึกษา, คณะคุษณาสตร, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โชติ ชิตรานนท์. (2553). *วิชาชีวิต...ที่มหาวิทยาลัยไม่ได้สอน*. กรุงเทพฯ: แสงทองพรินต์ติ้ง.
- ทรงสิริ วิชิรานนท์ และคณะ. (2551). *การพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม Life and social skills*
(พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ทริปเพิ้ล เอ็ดดูเคชั่น.
- ทัศนีย์ ทองสว่าง. (2549). *สังคมวิทยา*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ทิพย์พาพร ดันติสุนทร. (2554). *การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง*. กรุงเทพฯ: พี.เพรส.
- ธนากร สังเขป. (2555). *การพัฒนาที่ยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธาดา ธราดล. (2555). *หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ดำเนินแห่งพระวัดป่าบนแผ่นดินไทย*. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์บ้านธรรมะ.
- นิเทศ ดินนะกุล (2549). *สังคมและวัฒนธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- นิยพรรณ (ผลวัฒน์) วรรณศิริ. (2550). *มานุษยวิทยา สังคมและวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ:
เอ็กซ์เปอร์เน็ท.
- นิตา ชูโต. (2551) *การวิจัยเชิงคุณภาพ Qualitative research* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ:
พรินต์โพร.
- บัญชา จำปารักษ์. (2549). *เอกสารประกอบการสอน รายวิชา จิตวิทยาการเรียนการสอน*.
อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี.
- บัญชา จำปารักษ์. (2551). *มนุษย์กับสังคม เอกสารประกอบการสอน รายวิชา 000101*. กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เบญญา ขอดคำเนิน-เอ็ดดิกซ์ และกาญจนา ตั้งชลทิพย์. (2552). *การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ:
การจัดการข้อมูล การตีความและการหาความหมาย*. สถาบันวิจัยประชากรสังคม
มหาวิทยาลัยมหิดล. กรุงเทพฯ: ซีโน พับลิชชิ่ง (ประเทศไทย).
- เบญญา ขอดคำเนิน-เอ็ดดิกซ์ และอุไรวรรณ คณิงสุขเกษม. (2552). *ประเมินผลการเรียนรู้
ในเรียนรู้จากการจัดการความรู้: มหกรรมการจัดตลาดนัดการจัดการความรู้ 4 ภูมิภาค*.
กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ.
- ปฐมพงศ์ ทินบรรเจ็ดฤทธิ์. (2553). *การปกครองคณะสงฆ์ไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ. (2535). *วิธีวิทยาศึกษาสังคมไทย: วิธีใหม่แห่งการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: เอดิสัน เพรสโปรดักท์.
- ปภาณี จิตวิวัฒนา. (2548). *มนุษย์กับสังคม* (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พระครูสิทธิสังวร (วีระ ฐานวิโร). (2555). *อภินิหารร่วมโพธิ์ธรรม-ร่วมโพธิ์ทอง*. นนทบุรี: สัมปชัญญะ.
- พระครูสุนทรวิริกิจ (ชัยวัฒน์ ฟูคำ). (2545). *การมีส่วนร่วมของชุมชนที่มีต่อวัดป่าแก้ว ตำบลเมืองพาน อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชายุทธศาสตร์การพัฒนาศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย.
- พระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. 2539). เล่มที่ 9 *ทีฆนิกาย สิลขันธวรรค*, ข้อ 193, หน้า 164.
- พระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. 2539). เล่มที่ 10 *ทีฆนิกาย มหาวรรค*, ข้อ 95, หน้า 57.
- พระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. 2539). เล่มที่ 10 *ทีฆนิกาย มหาวรรค*, ข้อ 155, หน้า 99.
- พระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. 2539). เล่มที่ 11 *ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค*, ข้อ 305, หน้า 272.
- พระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. 2539). เล่มที่ 11 *ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค*, ข้อ 313, หน้า 295.
- พระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. 2539). เล่มที่ 11 *ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค*, ข้อ 315, หน้า 302.
- พระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. 2539). เล่มที่ 11 *ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค*, ข้อ 330, หน้า 333.
- พระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. 2539). เล่มที่ 12 *มัชฌิมนิกาย มูลปนิสาสก์*, ข้อ 358, หน้า 394.
- พระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. 2539). เล่มที่ 23 *วัชชีตตคาวรรค ปฐมตตคสูตร*, ข้อ 23, หน้า 37.
- พระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. 2539). เล่มที่ 25 *ชุกกนิกาย ธรรมบท*, ข้อ 1, หน้า 23.
- พระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. 2539). เล่มที่ 25 *ชุกกนิกาย ธรรมบท*, ข้อ 188, หน้า 92.

- พระเทพโศภณ (ประยูร มีฤกษ์). (2547). *พระพุทธศาสนาในประเทศไทยสมัยปัจจุบัน*.
กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระชนดล นาคสุวรรณโณ (นาคพิพัฒน์). (2550). *การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์*.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย,
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2543). *หลักการพัฒนาคณะสงฆ์*. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2553). *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ (พิมพ์ครั้งที่ 4)*.
กรุงเทพฯ: สถาบันบันลือธรรม.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2545). *พุทธธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 20)*. กรุงเทพฯ:ธรรมสาร.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2543). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*
(พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). (2543). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*
(พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตวิบูลย์). (2549). *การพัฒนาจิต (พิมพ์ครั้งที่ 8)*. กรุงเทพฯ:
สร้างสรรค์บุ๊คส์.
- พระประชา ปสนุนธมโม. (2535). *“เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา” ใน อดีตชีวิตประวัติของท่านพุทธทาส*.
กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระปลัดเกียรติศักดิ์ สิ้นทิวรรกุล (2548). *บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการ
คณะสงฆ์จังหวัดกระบี่*. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการบริหาร
การศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2549). *Sustainable development การพัฒนาที่ยั่งยืน*
(พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระไพศาล วิสาโล. (2557). สัมภาษณ์, *ออด แม็กกาซีน*, 9(8), 22.
- พระมหาทองชัย บุรณพิสุทธ์. (2545). *บทบาทของวัดกับชุมชนเมืองในเขตบางรัก*
กรุงเทพฯมหานคร. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนาชนบทศึกษา,
บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พระมหาอุทธาน นรเชฎฐ์. (2553). *พระสงฆ์กับสังคมไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา*. กรุงเทพฯ:
กองทุนพุทธศาสตร์ศึกษา.
- พระมหาสนอง ปัจโจปการี. (2553). *มนุษย์กับสังคม*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- พระเมธีธรรมมาภรณ์ (ประยูร ชุมมจิตโต). (2539). *การปกครองคณะสงฆ์ไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 19).
กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต). (2548). *สงฆ์ผู้นำสังคม*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระสันติ นูจิต. (2545). *บทบาทของพระสงฆ์สายวัดป่าจังหวัดร้อยเอ็ดในการจัดการทรัพยากร
ป่าไม้*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาไทยคดีศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย,
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตโตโสภโณ). (2549). *พุทธศาสตร์ปริทรรศน์* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ:
สุขภาพใจ.
- พระอาจารย์มนตรี รมณีจิตโต, เจ้าอาวาสวัดเขาลาก. (2555). *สัมภาษณ์*, 28 กันยายน 2555.
พิชัย ผกาทอง. (2547). *มนุษย์กับสังคม, เอกสารประกอบการสอนรายวิชา รหัส 000101 หลักสูตร
พุทธศาสตรบัณฑิต*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พุทธทาสภิกขุ. (2548). *สิ่งที่เรียกว่า “คน”*. กรุงเทพฯ: ไพลิน นู๊คเน็ด.
- พุทธทาสภิกขุ. (2549 ก). *ทางสายเดียวที่ทุกคนต้องเดิน*. กรุงเทพฯ:ธรรมสภา.
- พุทธทาสภิกขุ. (2549 ข). *ธรรมสำหรับสังคม*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- พุทธทาสภิกขุ. (2549 ค). *การศึกษาของโลก*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- พุทธทาสภิกขุ. (2556 ก). *ข้อปฏิบัติทั้งหมด สรุปอยู่ในคำเพียงคำเดียวคือความไม่ยึดมั่น*.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา (ธรรมทานมูลนิธิ).
- พุทธทาสภิกขุ. (2556 ข). *การละตัวอยู่ในป่า*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา
(ธรรมทานมูลนิธิ).
- พุทธทาสภิกขุ. (2556 ค). *สวรรค์ในหน้าที่การงาน และธรรมะที่ควรรู้จักเพื่อทำงานให้สนุก*.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา.
- พุทธทาสภิกขุ (พระธรรมโกศาจารย์). (2549). *แผนที่ชีวิตสำหรับทุกคน: ธรรมะเพื่อความเป็น
มนุษย์ที่สมบูรณ์*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- พิน ดอกบัว. (2543). *ศาสนาเปรียบเทียบ*. กรุงเทพฯ: โสภณการพิมพ์.
- พิน ดอกบัว. (2550). *วัดและพระสงฆ์ทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ:
โสภณการพิมพ์.
- ภ. มโนรมย์. (2555). *อภินิหารร่วมโพธิ์ธรรม-ร่วมโพธิ์ทอง*. นนทบุรี: สัมปชัญญะ.
- ภัทรพร สิริกาญจน และคณะ. (2546). *ความรู้พื้นฐานทางศาสนา* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- มหาเถรสมาคม. (ม.ป.ป.). พระสังฆาธิการ. กรุงเทพฯ: สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
 ยุทธพงศ์ จันทรวินทร์. (2550). *มนุษย์กับสังคม: ทฤษฎีและหลักประยุกต์*. กรุงเทพฯ:
 โอเดียนสโตร์.
- ยุบลวรรณ ดันเชิรรัตน์. (2554). *มนุษย์กับสังคม Man and society* (พิมพ์ครั้งที่ 14). ปทุมธานี:
 มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพฯ:
 นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์.
- เรืองเดช เขจรศาสตร์. (2545). *วิถีพุทธธรรมตามแนววัดป่าอีสานกับการพัฒนาศักยภาพมนุษย์*.
 วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาไทยศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัย
 มหาสารคาม.
- วัดป่าดาราภิรมย์. (ม.ป.ป.). *โสภณธรรม*. เชียงใหม่: โรงพิมพ์นันทพันธ์.
- วัดป่าบ้านตาด. (ม.ป.ป.). *หนังสือวัดป่าบ้านตาด*. เข้าถึงได้จาก <http://www.mediafire.com/download/6xm50970u12bbr1/วัดป่าบ้านตาด.pdf>
- วาสนา นามวงศ์. (2548). *พฤติกรรมกรทำบุญที่วัดป่าของพุทธศาสนิกชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาสังคมศึกษา,
 บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- วิจิตร กุลวิงษ์. (2545). *บทบาทของวัดต่อชุมชน: กรณีศึกษาวัดถ้ำกลองเพล ตำบลโนนทัน อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู*. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชา
 สังคมศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- วิรัช ธิพันธุ์เมธิ และทองใบ ธีรานันท์ทางกูร, ผู้รวบรวม. (2546). *คู่มือพระสังฆาธิการ*. กรุงเทพฯ :
 สหธรรมิก.
- วีรวิท คงศักดิ์. (2555). *คุณธรรมกับสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: แวนแก้ว เอ็ดดูเทนเมนท์.
- ศิริรัตน์ แอดสกุล. (2553). *สถาบันครอบครัว: พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง*. กรุงเทพฯ:
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิริรัตน์ แอดสกุล. (2555). *ความรู้เบื้องต้นทางสังคมวิทยา*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สนธยา พลศรี. (2542). *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สนธยา พลศรี. (2547). *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สนธยา พลศรี. (2553). *หลักสังคมวิทยา* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โอ.เอส. พรินติ้ง เฮาส์.
- สม สุจิรา. (2554). *พระพุทธเจ้าพลิกใจ ไอน์สไตน์พลิกโลก* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ:
 อัมรินทร์ธรรมะ.

- สมควร นามสีฐาน. (2545). *บทบาทของวัดต่อชุมชนในชนบท จังหวัดขอนแก่น*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาสังคมวิทยาการพัฒนาศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2547). *สังคมวิทยาประยุกต์*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2549 ก). *ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม* (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2549 ข). *สังคมวิทยาองค์การ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2551). *ทฤษฎีสังคมวิทยา เนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น* (พิมพ์ครั้งที่ 13). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุเทพ สุวีรางกูร. (2554). *สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สุพัตรา สุภาพ. (2553). *สังคมและวัฒนธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2551). *ทฤษฎีสังคมวิทยา*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2555). *วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2549). *สองอาจารย์ผู้ยิ่งใหญ่*. กรุงเทพฯ: ธรรมสาร.
- เสรี พงศ์พิศ. (2553). *ปฏิรูปสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์.
- แสงเพชร. (2541). *จากหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ถึงหลวงตามหาบัว ญาณสัมปันโน*. กรุงเทพฯ: ไพลินบุ๊คเน็ต.
- อดิศร ศักดิ์สูง และคณะ. (2552). *พลวัตสังคมโลก (Dynamics of global society)* (พิมพ์ครั้งที่ 3). เอกสารประกอบการสอนวิชา 0119101 มหาวิทยาลัยทักษิณ. สงขลา: นำศิลป์โฆษณา.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2549). *สังคมและวัฒนธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อรศรี งามวิทยาพงศ์. (2535). *อนุทินภาพ 60 ปี สวนโมกข์: ประทีปธรรมแห่งสยาม*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- อัจฉรา โพธิ์ชัย. (2553). *กระบวนการจัดทำแผนพัฒนาขององค์การบริหารส่วนจังหวัดอุทัยธานี*. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, วิทยาลัยการปกครอง, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- อำนาจ วีรวรรณ และคณะ. (2555). *พระมหากษัตริย์ไทยกับพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

- Andrew, R. C. (2013). *A multidimensional model of religion and spirituality in positive youth Development*. Doctor of Philosophy (Psychology), the Faculty of the Graduate School of Psychology Fuller Theological Seminary.
- Branscombe, N. R., Schmitt, M. T., & Harvey, R. D. (1999). Perceiving pervasive discrimination among African Americans: Implications for group identification and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77, 135-149.
- Denzin, N. K. (1978). *The research act* (2nd ed.). New York: McGraw Hill.
- Durkheim, E. (1964). *The elementary form of the religious life*. (Trans. By Joseph-Waard Swain). London: George Allen & Unwin.
- Ellison, C. G., & George, L. K. (1994). Religious involvement, social ties, and social support in a southeastern community. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 33, 46-61.
- Eshleman, J. R. (2000). *The Family* (9th ed.). Needham Heights: Allyn and Bacon.
- Fan Gao. (2014). *Does Religion Help Us? The relationship between stress, religiosity, and social support*. Doctor of Philosophy, Field of Communication Studies, Northwestern University, Evanston, Illinois.
- Higgins, E. T. (2000). Making a good decision: Value from fit. *American Psychologist*, 55, 1217-1230.
- Macionis, J. J. (2001). *Sociology* (8th ed.). New Jersey: Prentice Hall.
- Michelle, K. S. (2008). *The Influence of Spiritual Development on Counselor Beliefs about the Role of Religion and Spirituality in Counseling*. Doctorate of Counselor Education and Supervision, Faculty of partial fulfillment of the requirements, the University of Texas at San Antonio.
- Phyusin Myo Kyaw Myint. (2014). *Spirituality and Religion in Women's Leadership for Sustainable Development in Crisis Conditions: the Case of Burma*. Doctor of Philosophy in Public Affairs and Policy, Portland State University.
- Popenoe, D. (1993). *Sociology*. New Jersey: Prentice Hall.
- Powell, L. H., Shahabi, L., & Thoresen, C. E. (2003). Religion and spirituality: Link-ages to Physical health. *American Psychologist*, 58, 36-52.

- Radcliff-Brown, A. B. (1946). *Structure and Function in Primitive Society*. London: Cohen West.
- Richard, T. S. (2008). *Sociology* (11th ed.). Boston: McGraw Hill.
- Schaefer, R. T. (2008). *Sociology* (7th ed.). New York: McGraw Hill.
- Schreiber, J. C. (2013). *Religious socialization of maltreated youth and the impact of religiosity on their delinquency*. Doctor of Philosophy in Social Work, the Graduate College of the University of Illinois at Urbana-Champaign, Urbana, Illinois.
- Schuessler, K. M. (2009). Quality of life research and sociology. *Annual Review of Sociology*, 11, 129-149.
- Thio, A. (2000). *Sociology* (4th ed.). Publisher: Allyn and Bacon.
- Van Baal, J. (1971). *Symbols for Communication. An introduction to the anthropological study of Religion*. Assen, Van Gorcum.
- Yeager, K., DiIorio, C., Shafer, P. O., Letz, R., Henry, T. R., & Schomer, D. L. (2006). Behavioral, social, and affective factors associated with self-efficacy for self-management among people with epilepsy. *Epilepsy & Behavior*, 9(1), 158-163

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิ

หนังสือขอความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือ

(สำเนา)

ที่ ศธ 6621/

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ต.แสนสุข อ.เมือง จ.ชลบุรี 20131

มีนาคม 2556

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือ

นมัสการ พระวิเทศโพธิคุณ (ดร.พระมหาสุเทพ อภิญาโน)

- สิ่งที่ส่งมาด้วย 1. คำโครงการบับย่อ จำนวน 1 ชุด
2. เครื่องมือ จำนวน 1 ชุด

ด้วยนางกัลยลักษณ์ อยู่เย็น นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม รหัสประจำตัว 50820234 ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง บทบาทของวัดป่าในกระบวนการพัฒนาครูและสังคม โดยผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จันทร์ชลิ มาพุทธ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาหลักขณะนี้อยู่ในขั้นตอนการสร้างเครื่องมือเพื่อการวิจัย มีความเป็น ต้องขอความอนุเคราะห์ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือ ในการนี้คณะศึกษาศาสตร์ ได้พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างดี จึงขอความอนุเคราะห์ท่าน ในการตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือดังกล่าว

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา หวังเป็นอย่างยิ่งว่า จะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านและขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

นมัสการด้วยความเคารพ

(ลงชื่อ)

วิจิต สุรัตน์เรืองชัย

(รองศาสตราจารย์ ดร.วิจิต สุรัตน์เรืองชัย)

รองคณบดีฝ่ายบริหาร รักษาการแทน

คณบดีคณะศึกษาศาสตร์ ปฏิบัติการแทน

อธิการบดีมหาวิทยาลัยบูรพา

ภาควิชาการอาชีวศึกษาและพัฒนาสังคม

โทรศัพท์ 038-102067

โทรสาร 038-391043

(สำเนา)

ที่ ศธ 6621/

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ต.แสนสุข อ.เมือง จ.ชลบุรี 20131

มีนาคม 2556

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือ

นมัสการ พระครูรักจิตวันพิทักษ์ (พระอธิการมนตรี รมณียจิตโต)

สิ่งที่ส่งมาด้วย 1. เค้าโครงฉบับย่อ จำนวน 1 ชุด

2. เครื่องมือ จำนวน 1 ชุด

ด้วยนางกัลยลักษณ์ อยู่เย็น นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม รหัสประจำตัว 50820234 ได้รับอนุมัติให้ทำคหุณินิพนธ์ เรื่อง บทบาทของวัดป่าในกระบวนการพัฒนาครูและสังคม โดยผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จันทร์ชติ มาพุทธ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาหลักขณะนี้อยู่ในขั้นตอนการสร้างเครื่องมือเพื่อการวิจัย มีความเป็น ต้องขอความอนุเคราะห์ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือ ในการนี้คณะศึกษาศาสตร์ ได้พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างดี จึงขอความอนุเคราะห์ท่าน ในการตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือดังกล่าว

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา หวังเป็นอย่างยิ่งว่า จะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านและขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

นมัสการด้วยความเคารพ

(ลงชื่อ)

วิจิต สุรัตน์เรืองชัย

(รองศาสตราจารย์ ดร.วิจิต สุรัตน์เรืองชัย)

รองคณบดีฝ่ายบริหาร รักษาการแทน

คณบดีคณะศึกษาศาสตร์ ปฏิบัติการแทน

อธิการบดีมหาวิทยาลัยบูรพา

ภาควิชาการอาชีวศึกษาและพัฒนาสังคม

โทรศัพท์ 038-102067

โทรสาร 038-391043

(สำเนา)

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน คณะศึกษาศาสตร์ ภาควิชาการอาชีวศึกษาและพัฒนาสังคม โทร. ๒๐๖๗

ที่ ศธ ๖๖๒๑/

วันที่ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๖

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือ

เรียน รองศาสตราจารย์ชารี มณีศรี

ด้วยนางกัลยลักษณ์ อยู่เย็น นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม รหัสประจำตัว ๕๐๘๒๐๒๓๔ ได้รับอนุมัติให้ทำ ดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง บทบาทของวัดป่าในกระบวนการพัฒนาครูและสังคม โดยผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จันทร์ชติ มาพุทธ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาหลักขณะนี้อยู่ในขั้นตอนการสร้างเครื่องมือเพื่อการวิจัย มีความจำเป็นต้องขอความอนุเคราะห์ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือ ในการนี้ คณะศึกษาศาสตร์ได้พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างดี จึงขอความอนุเคราะห์ท่านในการตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือดังกล่าว

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

(ลงชื่อ) วิชิต สุรัตน์เรืองชัย

(รองศาสตราจารย์ ดร.วิชิต สุรัตน์เรืองชัย)

รองคณบดีฝ่ายบริหาร รักษาการแทน

คณบดีคณะศึกษาศาสตร์

(สำเนา)

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน คณะศึกษาศาสตร์ ภาควิชาการอาชีวศึกษาและพัฒนาสังคม โทร. ๒๐๖๗

ที่ ศธ ๖๖๒๑/

วันที่ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๖

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือ

เรียน ดร.บุญรอด บุญเกิด

ด้วยนางกัลยลักษณ์ อยู่เย็น นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม รหัสประจำตัว ๕๐๘๒๐๒๓๔ ได้รับอนุมัติให้ทำ ดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง บทบาทของวัดป่าในกระบวนการพัฒนาครูและสังคม โดยผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จันทร์ชลิ มาพุทธ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาหลักขณะนี้อยู่ในขั้นตอนการสร้างเครื่องมือเพื่อการวิจัย มีความจำเป็นต้องขอความอนุเคราะห์ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือ ในการนี้ คณะศึกษาศาสตร์ได้พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างดี จึงขอความอนุเคราะห์ท่านในการตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือดังกล่าว

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

(ลงชื่อ)

วิจิต สุรัตน์เรืองชัย

(รองศาสตราจารย์ ดร.วิจิต สุรัตน์เรืองชัย)

รองคณบดีฝ่ายบริหาร รักษาการแทน

คณบดีคณะศึกษาศาสตร์

(สำเนา)

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน คณะศึกษาศาสตร์ ภาควิชาการอาชีวศึกษาและพัฒนาสังคม โทร. ๒๐๖๗

ที่ ศร ๖๖๒๑/

วันที่ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือ

เรียน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สม โภชน์ อเนกสุข

ด้วยนางกัลยลักษณ์ อยู่เย็น นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม รหัสประจำตัว ๕๐๘๒๐๒๓๔ ได้รับอนุมัติให้ทำ ดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง บทบาทของวัดป่าในกระบวนการพัฒนาครูและสังคม โดยผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จันทร์ชลิ มาพุทท เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนการสร้างเครื่องมือเพื่อการวิจัย มีความจำเป็นต้องขอความอนุเคราะห์ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือ ในการนี้ คณะศึกษาศาสตร์ได้พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างดี จึงขอความอนุเคราะห์ท่านในการตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือดังกล่าว

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

(ลงชื่อ)

วิจิต สุรัตน์เรืองชัย

(รองศาสตราจารย์ ดร.วิจิต สุรัตน์เรืองชัย)

รองคณบดีฝ่ายบริหาร รักษาการแทน

คณบดีคณะศึกษาศาสตร์

ภาคผนวก ข

หนังสือขอความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

(สำเนา)

ที่ ศธ 6621/

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ต.แสนสุข อ.เมือง จ.ชลบุรี 20131

มีนาคม 2556

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัย

นมัสการ เจ้าอาวาสวัดธารน้ำไหล “สวนโมกขพลาราม”

ด้วยนางกัลยลักษณ์ อยู่เย็น นิสิตระดับปริญญาเอก หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยบูรพา ได้รับอนุมัติให้ทำคุณฐิณิพนธ์ เรื่อง บทบาทของวัดป่าในกระบวนการพัฒนาคนและสังคม ในความควบคุมดูแลของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จันทร์ชลี มาพุทธ อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่ออำนวยความสะดวกในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากบุคลากรในวัด ผู้มาทำบุญรักษาศีล และผู้นำชุมชน โดยผู้วิจัยจะขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง ระหว่างวันที่ 29 มีนาคม-28 กรกฎาคม พ.ศ. 2556 อนึ่ง โครงการวิจัยนี้ได้ผ่านขั้นตอนการพิจารณาทางจริยธรรมการวิจัยเรียบร้อยแล้ว

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา หวังเป็นอย่างยิ่งว่า จะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านและขอขอบคุณอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

นมัสการด้วยความเคารพ

(ลงชื่อ) วิชิต สุรัตน์เรืองชัย

(รองศาสตราจารย์ ดร.วิชิต สุรัตน์เรืองชัย)

รองคณบดีฝ่ายบริหาร รักษาการแทน

คณบดีคณะศึกษาศาสตร์ ปฏิบัติการแทน

อธิการบดีมหาวิทยาลัยบูรพา

ภาควิชาการอาชีวศึกษาและพัฒนาสังคม

โทรศัพท์ 038-102067

โทรสาร 038-391043

(สำเนา)

ที่ ศธ 6621/

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ต.แสนสุข อ.เมือง จ.ชลบุรี 20131

มีนาคม 2556

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัย

นมัสการ เจ้าอาวาสวัดป่าดาราภิรมย์

ด้วยนางกัลยลักษณ์ อยู่เย็น นิสิตระดับปริญญาเอก หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยบูรพา ได้รับอนุมัติให้ทำคุณฐิณิพนธ์ เรื่อง บทบาทของวัดป่าในกระบวนการพัฒนาคนและสังคม ในความควบคุมดูแลของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จันทร์ชลี มาพูนท อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่ออำนวยความสะดวกในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากบุคลากรในวัด ผู้นำทำบุญรักษาศีล และผู้นำชุมชน โดยผู้วิจัยจะขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง ระหว่างวันที่ 29 มีนาคม-28 กรกฎาคม พ.ศ. 2556 อนึ่ง โครงการวิจัยนี้ได้ผ่านขั้นตอนการพิจารณาทางจริยธรรมการวิจัยเรียบร้อยแล้ว

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา หวังเป็นอย่างยิ่งว่า จะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านและขอขอบคุณอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

นมัสการด้วยความเคารพ

(ลงชื่อ)

วิจิต สุรัตน์เรืองชัย

(รองศาสตราจารย์ ดร.วิจิต สุรัตน์เรืองชัย)

รองคณบดีฝ่ายบริหาร รักษาการแทน

คณบดีคณะศึกษาศาสตร์ ปฏิบัติการแทน

อธิการบดีมหาวิทยาลัยบูรพา

ภาควิชาการอาชีวศึกษาและพัฒนาสังคม

โทรศัพท์ 038-102067

โทรสาร 038-391043

(สำเนา)

ที่ ศธ 6621/

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ต.แสนสุข อ.เมือง จ.ชลบุรี 20131

มีนาคม 2556

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัย

นมัสการ เจ้าอาวาสวัดสุนันทวนาราม

ด้วยนางกัลยลักษณ์ อยู่เย็น นิสิตระดับปริญญาเอก หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยบูรพา ได้รับอนุมัติให้ทำคุณฐิณิพนธ์ เรื่อง บทบาทของวัดป่าในกระบวนการพัฒนาคนและสังคม ในความควบคุมดูแลของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จันทร์ชลี มาพุทธ อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่ออำนวยความสะดวกในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากบุคลากรในวัด ผู้มาทำบุญรักษาศีล และผู้นำชุมชน โดยผู้วิจัยจะขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง ระหว่างวันที่ 29 มีนาคม-28 กรกฎาคม พ.ศ. 2556 อนึ่ง โครงการวิจัยนี้ได้ผ่านขั้นตอนการพิจารณาทางจริยธรรมการวิจัยเรียบร้อยแล้ว

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านและขอขอบคุณอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

นมัสการด้วยความเคารพ

(ลงชื่อ)

วิจิต สุรัตน์เรืองชัย

(รองศาสตราจารย์ ดร.วิจิต สุรัตน์เรืองชัย)

รองคณบดีฝ่ายบริหาร รักษาการแทน

คณบดีคณะศึกษาศาสตร์ ปฏิบัติการแทน

อธิการบดีมหาวิทยาลัยบูรพา

ภาควิชาการอาชีวศึกษาและพัฒนาสังคม

โทรศัพท์ 038-102067

โทรสาร 038-391043

(สำเนา)

ที่ ศธ 6621/

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
ต.แสนสุข อ.เมือง จ.ชลบุรี 20131

มีนาคม 2556

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัย

นมัสการ เจ้าอาวาสวัดป่าบ้านตาด

ด้วยนางกัลยลักษณ์ อยู่เย็น นิสิตระดับปริญญาเอก หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยบูรพา ได้รับอนุมัติให้ทำคุณฐิณิพนธ์ เรื่อง บทบาทของวัดป่าในกระบวนการพัฒนาคนและสังคม ในความควบคุมดูแลของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จันทร์ชลี มาพุทธ อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่ออำนวยความสะดวกในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากบุคลากรในวัด ผู้มาทำบุญรักษาศีล และผู้นำชุมชน โดยผู้วิจัยจะขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง ระหว่างวันที่ 29 มีนาคม-28 กรกฎาคม พ.ศ. 2556 อนึ่ง โครงการวิจัยนี้ได้ผ่านขั้นตอนการพิจารณาทางจริยธรรมการวิจัยเรียบร้อยแล้ว

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านและขอขอบคุณอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

นมัสการด้วยความเคารพ

(ลงชื่อ)

วิจิต สุรัตน์เรืองชัย

(รองศาสตราจารย์ ดร.วิจิต สุรัตน์เรืองชัย)

รองคณบดีฝ่ายบริหาร รักษาการแทน

คณบดีคณะศึกษาศาสตร์ ปฏิบัติการแทน

อธิการบดีมหาวิทยาลัยบูรพา

ภาควิชาการอาชีวศึกษาและพัฒนาสังคม

โทรศัพท์ 038-102067

โทรสาร 038-391043

ภาคผนวก ค

หนังสืออนุญาตให้เก็บข้อมูลกับบุคลากรในวัดและใช้ชื่อวัดเพื่อการวิจัย

ที่ พิเศษ ๑๑/ ๒๕๕๖

วัดธารน้ำไหล “สวนโมกขพลาราม”

อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี ๘๔๑๑๐

๑๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๖

เรื่อง อนุญาตให้เก็บข้อมูลกับบุคลากรในวัดและใช้ชื่อวัดเพื่อการวิจัย

เจริญพร คณะบดีคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ด้วยนางกัลยลักษณ์ อยู่เย็น นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง บทบาทของวัดป่า ในกระบวนการพัฒนาคนและสังคม มีความประสงค์ขอเก็บข้อมูลกับบุคลากรในวัดธารน้ำไหล “สวนโมกขพลาราม” และขอใช้ชื่อวัดธารน้ำไหล “สวนโมกขพลาราม” เพื่อการวิจัย ในการนี้ อาตมาได้พิจารณาแล้ว เห็นว่าการวิจัยดังกล่าวมีประโยชน์ จึงอนุญาตให้เก็บข้อมูลกับบุคลากรใน วัดธารน้ำไหล “สวนโมกขพลาราม” และให้ใช้ชื่อวัดธารน้ำไหล “สวนโมกขพลาราม” เพื่อการวิจัย ในครั้งนี้ได้

จึงเจริญพรมาเพื่อโปรดทราบ

ขออำนาจพร

(พระอชิการสุชาติ ปัญญาทีโป)

เจ้าอาวาสวัดธารน้ำไหล “สวนโมกขพลาราม”

วัดธารน้ำไหล “สวนโมกขพลาราม”

โทร. ๐๗๗-๔๓๑-๕๕๒

โทรสาร ๐๗๗-๔๓๑-๑๕๗

ที่ พิเศษ/ ๒๕๕๖

วัดป่าดาราภิรมย์ หมู่ ๑ ต.ริมใต้
อ.แมริม จ.เชียงใหม่ ๕๐๑๘๐

๑๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๖

เรื่อง ขออนุญาตให้เก็บข้อมูลกับบุคลากรในวัดและใช้ชื่อวัดเพื่อการวิจัย

เจริญพร คณบดีคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ด้วยนางกัลยลักษณ์ อยู่เย็น นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง บทบาทของวัดป่า ในกระบวนการพัฒนาคนและสังคม มีความประสงค์ขอเก็บข้อมูลกับบุคลากรในวัดป่าดาราภิรมย์ และขอใช้ชื่อวัดป่าดาราภิรมย์เพื่อการวิจัย ในการนี้อาตมาได้พิจารณาแล้ว เห็นว่าการวิจัยดังกล่าว มีประโยชน์ จึงอนุญาตให้เก็บข้อมูลกับบุคลากรในวัดป่าดาราภิรมย์ และให้ใช้ชื่อวัดป่าดาราภิรมย์ เพื่อการวิจัยในครั้งนี้ได้

จึงเจริญพรมาเพื่อโปรดทราบ

ขออำนาจพร

(พระโสภณธรรมสาร)
เจ้าอาวาสวัดป่าดาราภิรมย์

เจ้าวัดป่าดาราภิรมย์

โทร. ๐๕๓-๘๖๒-๘๕๐

โทรสาร ๐๕๓-๘๖๒-๘๕๐

ที่ วส.๐๐๓/ ๒๕๕๖

วัดสุนันทวนาราม ต.ไทรโยค

อ.ไทรโยค จ.กาญจนบุรี ๗๑๑๕๐

๑๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๖

เรื่อง อนุญาตให้เก็บข้อมูลกับบุคลากร ในวัดและใช้ชื่อวัดเพื่อการวิจัย

เจริญพร คณบดีคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ด้วยนางกัลยลักษณ์ อยู่เย็น นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง บทบาทของวัดป่า ในกระบวนการพัฒนาคนและสังคม มีความประสงค์ขอเก็บข้อมูลกับบุคลากรในวัดสุนันทวนาราม และขอใช้ชื่อวัดสุนันทวนารามเพื่อการวิจัย ในการนี้อาตมาได้พิจารณาแล้วเห็นว่า การวิจัยดังกล่าว มีประโยชน์ จึงอนุญาตให้เก็บข้อมูลกับบุคลากรในวัดสุนันทวนาราม และให้ใช้ชื่อวัดสุนันทวนาราม เพื่อการวิจัยในครั้งนี้ได้

จึงเจริญพรมาเพื่อโปรดทราบ

ขออำนาจพร

(พระอริการมิตชูโอะ คเวสโก)

เจ้าอาวาสวัดสุนันทวนาราม

วัดสุนันทวนาราม

โทร. ๐๘๗-๐๔๕-๗๒๓๒

ที่ พิเศษ ๔/ ๒๕๕๖

วัดป่าบ้านตาด ต.บ้านตาด
อ.เมือง จ.อุดรธานี ๔๑๐๐๐

๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๖

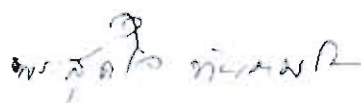
เรื่อง อนุญาตให้เก็บข้อมูลกับบุคลากรในวัดและใช้ชื่อวัดเพื่อการวิจัย

เจริญพร คณะบดีคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ด้วยนางกัลยลักษณ์ อยู่เย็น นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง บทบาทของวัดป่า ในกระบวนการพัฒนาคนและสังคม มีความประสงค์ขอเก็บข้อมูลกับบุคลากรในวัดป่าบ้านตาด และขอใช้ชื่อวัดป่าบ้านตาด เพื่อการวิจัย ในการนี้อาตมาได้พิจารณาแล้ว เห็นว่าการวิจัยดังกล่าว มีประโยชน์ จึงอนุญาตให้เก็บข้อมูลกับบุคลากรในวัดป่าบ้านตาด และให้ใช้ชื่อวัดป่าบ้านตาด เพื่อการวิจัยในครั้งนี้ได้

จึงเจริญมาเพื่อโปรดทราบ

ขออำนาจพร

(พระสุตใจ ทัศนมน)

เจ้าอาวาสวัดป่าบ้านตาด

วัดป่าบ้านตาด

โทร. ๐๔๒-๒๑๔-๑๑๔-๕

ภาคผนวก ง
แนวคำถามในการสัมภาษณ์

ผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วย

1. พระภิกษุสงฆ์ แบ่งเป็น 2 กลุ่ม รวมทั้งสิ้น 20 รูป ดังนี้

1.1 เจ้าอาวาสและรองเจ้าอาวาส จำนวน 8 รูป

1.2 พระภิกษุสงฆ์ จำนวน 12 รูป

2. คฤหัสถ์ แบ่งเป็น 3 กลุ่ม ผู้วิจัยได้คัดเลือกสัมภาษณ์เฉพาะผู้ที่ เป็นพุทธศาสนิกชน

ให้ข้อมูลเกี่ยวกับวัดได้เป็นอย่างดี รวมทั้งสิ้น 45 คน ดังนี้

2.1 คณะทำงานของวัด จำนวน 16 คน

2.2 ผู้มาทำบุญและผู้นำชุมชน จำนวน 12 คน

2.3 ผู้ปฏิบัติธรรม จำนวน 17 คน

รวมทั้งสิ้น 65 รูป/คน

ฉบับที่ 1

สำหรับเจ้าอาวาสและรองเจ้าอาวาส

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ให้สัมภาษณ์

- 1.1 ชื่อ นามสกุล
- 1.2 ที่อยู่วัดป่า..... ตำบล..... อำเภอ..... จังหวัด.....
- 1.3 ตำแหน่งที่ได้รับแต่งตั้งตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์.....
- 1.4 อายุ (คำนวณตามปีปฏิทิน)ปี จำนวนพรรษาที่บวช.....พรรษา
- 1.5 จำนวนพรรษาที่อยู่วัดป่าแห่งนี้.....พรรษา
- 1.6 ภูมิลำเนาเดิม.....
- 1.7 วุฒิการศึกษาทางโลก.....
- 1.8 การศึกษาทางธรรม.....
- 1.9 วันที่เก็บข้อมูล.....

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทของวัด

2.1 วัดมีผลงานด้านการปกครองคณะสงฆ์อย่างไร

.....

.....

2.2 วัดมีบทบาทด้านศาสนศึกษาอย่างไร

.....

.....

2.3 วัดมีบทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์อย่างไร

.....

.....

2.4 วัดมีบทบาทด้านการเผยแผ่ศาสนาอย่างไร

.....

.....

2.5 วัดมีบทบาทด้านสาธารณูปการอย่างไร

.....

.....

2.6 วัดมีบทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์อย่างไร

.....

.....

2.7 ปัญหาและอุปสรรค

.....

.....

ตอนที่ 3 กระบวนการของวัดเกี่ยวกับการพัฒนาคนและสังคม

3.1 วัดมีหลักการและแนวคิดในการพัฒนาคนอย่างไรบ้าง

.....

.....

3.2 วัดมีกิจกรรมพัฒนาคนอะไรบ้าง ทำอย่างไร กลุ่มเป้าหมายใดบ้าง

.....

.....

3.3 กิจกรรมที่ทำบ่อยแค่ไหน (กิจกรรมปกติหรือกิจกรรมพิเศษ) ท่านมีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้นหรือไม่

.....

.....

3.4 วัดคาดหวังอะไรกับกิจกรรมการพัฒนาคนของวัด

.....

.....

3.5 ผลที่ทำเป็นอย่างไร

.....

.....

3.6 มีปัญหาอะไรบ้าง และดำเนินการแก้ปัญหาอย่างไร

.....

.....

3.7 ท่านคิดว่ากระบวนการพัฒนาคนของวัด ส่งผลต่อผู้ที่มาร่วมกิจกรรม ในด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา อย่างไรบ้าง

.....

.....

3.8 ท่านคิดว่า กระบวนการพัฒนาสังคมของวัด ส่งผลในด้านเศรษฐกิจ การเมือง การบริหาร
จัดการทางสังคมอย่างไรบ้าง

.....
.....

3.9 มีกิจกรรมใดบ้างที่วัดช่วยให้คนที่ประสบความล้มเหลวแล้วมีกำลังใจสู้ชีวิตต่อไป

.....
.....

3.10 ท่านคิดว่าคนที่เข้ามาที่วัดมีความประทับใจในเรื่องใด

.....
.....

3.11 มีใครบ้างที่มาวัดแล้วประสบความสำเร็จในชีวิต

.....
.....

3.12 วัดนำหลักธรรมใดมาใช้

.....
.....

ตอนที่ 4 ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

.....
.....
.....
.....

ฉบับที่ 2

สำหรับพระสงฆ์ในวัด

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ให้สัมภาษณ์

- 1.1 ชื่อ ฉายา
- 1.2 ที่อยู่วัดป่า..... ตำบล..... อำเภอ..... จังหวัด.....
- 1.3 ตำแหน่งที่ได้รับแต่งตั้งตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์.....
- 1.4 อายุ (คำนวณตามปีปฏิทิน)ปี จำนวนพรรษาที่บวช.....พรรษา
- 1.5 จำนวนพรรษาที่อยู่ที่วัดป่าแห่งนี้.....พรรษา
- 1.6 ภูมิลำเนาเดิม.....
- 1.7 วุฒิการศึกษาทางโลก.....
- 1.8 การศึกษาทางธรรม.....
- 1.9 วันที่เก็บข้อมูล

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทของวัด

2.1 วัดมีผลงานด้านการปกครองคณะสงฆ์อย่างไร

.....

.....

2.2 วัดมีบทบาทด้านศาสนศึกษาอย่างไร

.....

.....

2.3 วัดมีบทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์อย่างไร

.....

.....

2.4 วัดมีบทบาทด้านการเผยแผ่ศาสนาอย่างไร

.....

.....

2.5 วัดมีบทบาทด้านสาธารณูปการอย่างไร

.....

.....

2.6 วัดมีบทบาทด้านสาธารณสุขสงเคราะห์อย่างไร

.....

.....

2.7 ปัญหาและอุปสรรค

.....

.....

ตอนที่ 3 กระบวนการของวัดเกี่ยวกับการพัฒนาคนและสังคม

3.1 วัดมีหลักการและแนวคิดในการพัฒนาคนอย่างไรบ้าง

.....

.....

3.2 วัดมีกิจกรรมพัฒนาคนอะไรบ้าง ทำอย่างไร กลุ่มเป้าหมายใดบ้าง

.....

.....

3.3 กิจกรรมที่ทำบ่อยแค่ไหน (กิจกรรมปกติหรือกิจกรรมพิเศษ) ท่านมีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้นหรือไม่

.....

.....

3.4 วัดคาดหวังอะไรกับกิจกรรมการพัฒนาคนของวัด

.....

.....

3.5 ผลที่ทำเป็นอย่างไร

.....

.....

3.6 มีปัญหาอะไรบ้าง และดำเนินการแก้ปัญหาอย่างไร

.....

.....

3.7 ท่านคิดว่ากระบวนการพัฒนาคนของวัด ส่งผลต่อผู้ที่มาร่วมกิจกรรม ในด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา อย่างไรบ้าง

.....

.....

3.8 ท่านคิดว่า กระบวนการพัฒนาสังคมของวัด ส่งผลในด้านเศรษฐกิจ การเมือง การบริหาร
จัดการทางสังคมอย่างไรบ้าง

.....
.....

3.9 มีกิจกรรมใดบ้างที่วัดช่วยให้คนที่ประสบความล้มเหลวแล้วมีกำลังใจสู้ชีวิตต่อไป

.....
.....

3.10 ท่านคิดว่าคนที่เข้ามาที่วัดมีความประทับใจในเรื่องใด

.....
.....

3.11 มีใครบ้างที่มาวัดแล้วประสบความสำเร็จในชีวิต

.....
.....

3.12 วัดนำหลักธรรมใดมาใช้

.....
.....

ตอนที่ 4 ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

.....
.....
.....
.....

ฉบับที่ 3
สำหรับคณะทำงานของวัด
(ที่เป็นพระสงฆ์)

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ให้สัมภาษณ์

- 1.1 ชื่อ ฉายา
- 1.2 ที่อยู่วัดป่า..... ตำบล..... อำเภอ..... จังหวัด.....
- 1.3 ตำแหน่งที่ได้รับแต่งตั้งตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์.....
- 1.4 อายุ (คำนวณตามปีปฏิทิน)ปี จำนวนพรรษาที่บวช.....พรรษา
- 1.5 จำนวนพรรษาที่อยู่ที่วัดป่าแห่งนี้.....พรรษา
- 1.6 ภูมิลำเนาเดิม.....
- 1.7 วุฒิการศึกษาทางโลก.....
- 1.8 การศึกษาทางธรรม.....
- 1.9 วันที่เก็บข้อมูล

ตอนที่ 2 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับการมาทำกิจกรรม

2.1 ท่านมีประสบการณ์หรือเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการพัฒนาคณะของวัดป่าแห่งนี้อย่างไรบ้าง

.....

.....

2.2 ท่านเข้าร่วมกิจกรรมใดบ้าง (กิจกรรมปกติ กิจกรรมพิเศษ)

.....

.....

2.3 ท่านเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ บ่อยเพียงใด

.....

.....

2.4 ท่านคาดหวังอะไรกับกิจกรรมการพัฒนาคณะของวัด

.....

.....

2.5 ผลที่ได้รับจากการเข้าร่วมกิจกรรมเป็นอย่างไร

.....

.....

2.6 มีข้อสังเกตหรือประเด็นปัญหาหรือแนวทางที่ควรปรับปรุงแก้ไขอย่างไร

.....

.....

ตอนที่ 3 กระบวนการของวัดป่าเกี่ยวกับการพัฒนาคนและสังคม

3.1 ท่านคิดว่ากระบวนการพัฒนาคนของวัด ส่งผลต่อผู้ที่มาร่วมกิจกรรม ในด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา อย่างไรบ้าง

.....

.....

3.2 ท่านคิดว่า กระบวนการพัฒนาสังคมของวัด ส่งผลในด้านเศรษฐกิจ การเมือง การบริหาร จัดการทางสังคมอย่างไรบ้าง

.....

.....

3.3 วัดมีกระบวนการใดบ้างที่ช่วยให้คนที่ประสบความล้มเหลวแล้วมีกำลังใจสู้ชีวิตต่อไป

.....

.....

ตอนที่ 4 ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

.....

.....

.....

.....

ฉบับที่ 3
สำหรับคณะกรรมการของวัด
(ที่เป็นกฤหัตถ์)

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ให้สัมภาษณ์

1.1 เพศ () ชาย () หญิง

1.2 อายุปี

1.3 ภูมิลำเนาเดิม.....

1.4 ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่..... หมู่..... ซอย..... ตำบล.....
อำเภอ..... จังหวัด..... รหัสไปรษณีย์..... โทรศัพท์.....

1.5 สถานภาพ () โสด () สมรส

1.6 ระดับการศึกษาสูงสุด () ต่ำกว่าปริญญาตรี () สูงกว่าปริญญาตรี () อื่นๆ (ระบุ).....

1.7 อาชีพ.....

1.8 รายได้ต่อเดือน.....

1.9 ท่านมีหน้าที่ทำงานในวัดป่าแห่งนี้ด้านใดหรือไม่ อย่างไร (ถ้าทำ) ทำมาแล้วกี่ปี

.....

10. วันที่เก็บข้อมูล สถานที่

ตอนที่ 2 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับการมาทำกิจกรรม

2.1 ท่านมีประสบการณ์หรือเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการพัฒนาคณะของวัดป่าแห่งนี้อย่างไรบ้าง

.....

.....

2.2 ท่านเข้าร่วมกิจกรรมใดบ้าง (กิจกรรมปกติ กิจกรรมพิเศษ)

.....

.....

2.3 ท่านเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ บ่อยเพียงใด

.....

.....

2.4 ท่านคาดหวังอะไรกับกิจกรรมการพัฒนาคณะของวัด

.....

.....

2.5 ผลที่ได้รับจากการเข้าร่วมกิจกรรมเป็นอย่างไร

.....

.....

2.6 มีข้อสังเกตหรือประเด็นปัญหาหรือแนวทางที่ควรปรับปรุงแก้ไขอย่างไร

.....

.....

ตอนที่ 3 กระบวนการของวัดป่าเกี่ยวกับการพัฒนาคนและสังคม

3.1 ท่านคิดว่ากระบวนการพัฒนาคนของวัด ส่งผลต่อผู้ที่มาร่วมกิจกรรม ในด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา อย่างไรบ้าง

.....

.....

3.2 ท่านคิดว่ากระบวนการพัฒนาสังคมของวัด ส่งผลในด้านเศรษฐกิจ การเมือง การบริหาร จัดการทางสังคมอย่างไรบ้าง

.....

.....

3.3 วัดมีกระบวนการใดบ้างที่ช่วยให้คนที่ประสบความล้มเหลวแล้วมีกำลังใจสู้ชีวิตต่อไป

.....

.....

ตอนที่ 4 ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

.....

.....

.....

.....

ฉบับที่ 4

สำหรับผู้นำชุมชน/ผู้มาทำบุญ

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ให้สัมภาษณ์

- 1.1 เพศ () ชาย () หญิง
- 1.2 อายุ..... ปี
- 1.3 ภูมิลำเนาเดิม.....
- 1.4 ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่..... หมู่..... ซอย..... ตำบล.....
อำเภอ..... จังหวัด..... รหัสไปรษณีย์..... โทรศัพท์.....
- 1.5 สถานภาพ () โสด () สมรส () อื่น ๆ
- 1.6 ระดับการศึกษาสูงสุด () ต่ำกว่าปริญญาตรี () สูงกว่าปริญญาตรี () อื่น ๆ (ระบุ).....
- 1.7 อาชีพ.....
- 1.8 รายได้ต่อเดือน.....
- 1.9 ท่านมีหน้าที่ทำงานในวัดด้านใดหรือไม่ อย่างไร
.....
10. วันที่เก็บข้อมูล สถานที่ วัดป่า.....

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับการมาทำบุญ

- 2.1 เพราะเหตุใดท่านจึงเลือกมาทำบุญที่วัดนี้
.....
.....
- 2.2 วัดนี้แตกต่างจากวัดอื่นหรือไม่ อย่างไร
.....
.....
- 2.3 ท่านได้นำหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนามาใช้ในชีวิตประจำวันหรือไม่ อย่างไร
.....
.....
- 2.4 สิ่งที่ท่านได้รับจากการมาทำบุญที่วัดป่าแห่งนี้
.....
.....

2.5 ท่านคิดว่าบทบาทใดของวัดที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพของสังคมปัจจุบัน

.....

.....

ตอนที่ 3 ข้อมูลของวัดเกี่ยวกับการพัฒนาคนและสังคม

3.1 ท่านเกี่ยวข้องกับกิจกรรมในการพัฒนาคนและสังคมของวัดป่าแห่งนี้อย่างไรบ้าง

.....

.....

3.2 ท่านเข้าร่วมกิจกรรมใดบ้าง บ่อยเพียงใด (กิจกรรมปกติ/ กิจกรรมพิเศษ)

.....

.....

3.3 ท่านคาดหวังอะไรกับกิจกรรมการพัฒนาคนและสังคมของวัด

.....

.....

3.4 ผลที่ได้รับจากการเข้าร่วมกิจกรรมเป็นอย่างไร

.....

.....

3.5 มีข้อสังเกตหรือประเด็นปัญหา หรือแนวทางที่ควรปรับปรุงแก้ไข ใดบ้าง

.....

.....

3.6 ท่านคิดว่ากระบวนการพัฒนาคนของวัด ส่งผลต่อผู้ที่มาร่วมกิจกรรมในด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญาอย่างไรบ้าง

.....

.....

3.7 ท่านคิดว่ากระบวนการพัฒนาสังคมของวัด ส่งผลในด้านเศรษฐกิจ การเมือง การบริหารกิจการทางสังคมอย่างไรบ้าง

.....

.....

ตอนที่ 4 ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

.....

.....

ฉบับที่ 5

สำหรับผู้ปฏิบัติธรรม

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ให้สัมภาษณ์

- 1.1 เพศ () ชาย () หญิง
- 1.2 อายุ..... ปี
- 1.3 ภูมิลำเนาเดิม.....
- 1.4 ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่..... หมู่..... ซอย..... ตำบล.....
อำเภอ..... จังหวัด..... รหัสไปรษณีย์..... โทรศัพท์.....
- 1.5 สถานภาพ () โสด () สมรส () อื่น ๆ
- 1.6 ระดับการศึกษาสูงสุด () ต่ำกว่าปริญญาตรี () สูงกว่าปริญญาตรี () อื่น ๆ (ระบุ).....
- 1.7 อาชีพ.....
- 1.8 รายได้ต่อเดือน.....
- 1.9 ท่านมีหน้าที่ทำงานในวัดด้านใดหรือไม่ อย่างไร
.....
10. วันที่เก็บข้อมูล สถานที่ วัดป่า.....

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับการเข้ามาปฏิบัติธรรม

- 2.1 ทำไมท่านจึงเลือกมาปฏิบัติธรรมที่วัดป่าแห่งนี้
.....
.....
- 2.2 ผลที่ได้รับจากการปฏิบัติธรรมเป็นอย่างไร
.....
.....
- 2.3 หลังจากเข้าปฏิบัติธรรมแล้ว ท่านได้มีส่วนช่วยกิจกรรมในสังฆมหรือไม่ อย่างไร
.....
.....

ตอนที่ 3 ข้อมูลของวัดเกี่ยวกับการพัฒนาคนและสังฆม

- 3.1 ท่านเกี่ยวข้องกักิจกรรมในการพัฒนาคนและสังฆมของวัดป่าแห่งนี้อย่างไรบ้าง
.....
.....

3.2 ท่านเข้าร่วมกิจกรรมใดบ้าง ป๋อยเพียงใด (กิจกรรมปกติ/ กิจกรรมพิเศษ)

.....

.....

3.3 ท่านคาดหวังอะไรกับกิจกรรมการพัฒนาคณะและสังคมของวัด

.....

.....

3.4 ผลที่ได้รับจากการเข้าร่วมกิจกรรมเป็นอย่างไร

.....

.....

3.5 มีข้อสังเกตหรือประเด็นปัญหา หรือแนวทางที่ควรปรับปรุงแก้ไขอย่างไรบ้าง

.....

.....

3.6 ท่านคิดว่ากระบวนการพัฒนาคณะของวัด ส่งผลต่อผู้ที่มาร่วมกิจกรรมในด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญาอย่างไรบ้าง

.....

.....

3.7 ท่านคิดว่ากระบวนการพัฒนาสังคมของวัด ส่งผลในด้านเศรษฐกิจ การเมือง การบริหารกิจการทางสังคมอย่างไรบ้าง

.....

.....

ตอนที่ 4 ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

.....

.....

.....

.....

แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม

สถานที่.....

วันที่.....เดือน.....พ.ศ. 2556 เวลา.....

สถานที่สนทนา.....ผู้ร่วมสนทนา.....

ผู้สังเกต.....

กิจกรรมที่สังเกต.....

 ข้อสังเกต.....

.....

.....

 บันทึกรายละเอียด.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

สรุปข้อสังเกต.....

.....

.....

.....

.....

ภาคผนวก จ

รูปภาพผู้วิจัยกับกิจกรรมภายในวัดป่าทั้ง 4 แห่ง

ภาพกิจกรรมในวัดป่าทั้ง 4 แห่ง : วัดสวนโมกข์

ท่านเจ้าอาวาสกับผู้ช่วยวิจัย

จบการอบรม ชาวต่างชาติจะข้ามฝั่งมาชมวัดสวนโมกข์

ผู้วิจัยสนทนาในค่ายปฏิบัติธรรม ที่ฝั่งสวนโมกข์นานาชาติ...

สัมภาษณ์ผู้เข้าปฏิบัติธรรม 19 เม.ย. 56

ชมอาศรมรอบสวน โมกข์นานาชาติก่อนปิดการอบรม

Anna Ewa Manzel ชาวเยอรมัน กำหนดอิริยาบถ ในขณะที่กำลังรับประทานอาหาร

เด็ก ๆ กับผู้ปกครอง ในค่ายอบรมช่วงเทศกาลสงกรานต์ ณ ศาลาทราย ฝั่งสวนโมกข์นานาชาติ

วัดป่าคาราภิรมย์

ใส่บาตรหน้าวัดป่าคาราภิรมย์

นั่งสมาธิ ฟังธรรมยามบ่ายทุกวันธรรมสวนะ

ตาผ้าขาวขาวไทยและชาวต่างชาติ ขณะปฏิบัติข้อวัตร

ความเมตตาของท่านเจ้าอาวาส หลังฉันทกตอาหาร

สัมภาษณ์พระภิกษุสงฆ์และน้อง SMC ผู้มีจิตอาสา

สัมภาษณ์ ผอ. แสงชัย มูลรัตน์ ผู้เสียสละ และอุทิศตนเพื่อมูลนิธิศึกษาพัฒนา

สัมภาษณ์ผู้ปฏิบัติธรรม ที่วัดป่าคาราภิรมย์

สอนงานอาชีพให้แม่บ้าน : วัดป่าคาราภิรมย์

วัดสุนันทวนาราม

ใส่บาตร ที่วัดสุนันทวนาราม

สัมภาษณ์เจ้าอาวาส 23 พ.ค. 2556

ดาผ้าขาวที่วัดสุนันท์ ฉันทพร้อมกัพระภิกษุสงฆ์

←
 เเดินจงกรม
 หน้าพระเจดีย์
 หลวงพ่อชา สุภทโท

เดินจงกรม →
 หน้าศาลา
 ก่อนทำวัตรเย็น

กับนักศึกษาชาวอเมริกันที่มาเข้าค่ายปฏิบัติธรรม

สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลระหว่างนั่งรอมีอาหาร →

วัดป่าบ้านตาด

ใส่บาตร ที่วัดป่าบ้านตาด

สัมภาษณ์ท่านเจ้าอาวาส

คณาจารย์ชาวต่างชาติกับอาหารเช้ามื้อเดียว

ทางเดินไปกุฏิท่านเจ้าอาวาส

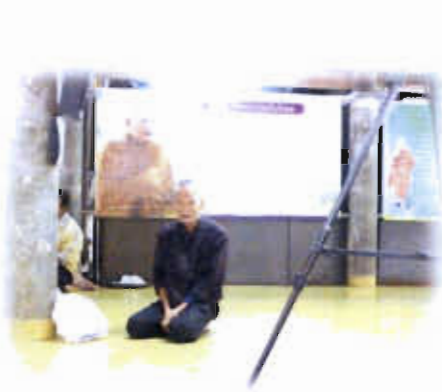
สัมภาษณ์แม่ใหญ่บ้านหมู่ 14

สัมภาษณ์ผู้อำนวยการสถานีวิทยุ

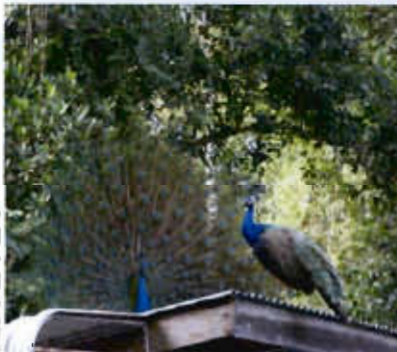

สัมภาษณ์ผู้นำตำบล

คุณลุงรัตนะ ทยณะตุงช วัย 80 ปี ชาวโคราช กับเรื่องราวมากมายของวัดป่าบ้านตาด

สนทนากับคุณอาละดิน
ตาดห้องประจำวัดป่าบ้านตาด
ขณะที่อาหารกระรอก

นกยูงที่อาศัยอยู่ในบริเวณวัดป่าบ้านตาด